

ISSN 1840-0698
УДК: 351.74
Година XII

ЧАСОПИС
МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

3-4/16

БЕЗБЈЕДНОСТ – ПОЛИЦИЈА – ГРАЂАНИ

БЕЗБЈЕДНОСТ ПОЛИЦИЈА ГРАЂАНИ

E-mail: mup@mup.vladars.net

3-4/16

БЕЗБЈЕДНОСТ
ПОЛИЦИЈА
ГРАЂАНИ

Бања Лука

Година XII

Број 3–4/16

*Министарство унутрашњих послова
Републике Српске*

УРЕДНИШТВО

Издавач: Министарство унутрашњих послова Републике Српске

За издавача: Министар унутрашњих послова

Главни и одговорни уредник: Др Миле Шикман

Редакциони одбор: Др Горан Амићић, предсједник
Др Душко Вејновић, члан
Др Желимир Шкрбић, члан
Мр Душко Пена, члан
Мр Милимир Говедарица, члан

Спољни сарадници: Др. Arkadiusz Letkiewicz, члан
Др Михајло Михајлович, члан
Др Оливер Бачановић, члан
Др Багреева Елена Геннадиевна, члан
Др Саша Мијалковић, члан
Др Божидар Оташевић, члан
Др Зоран Ђурђевић, члан

Секретар Часописа: Мр Драгана Васиљевић

Технички уредник: Нада Вуга

Лектор: Јелена Шкрбић

Преводилац: Јелена Гаврановић

Адреса уредништва: Булевар Живојина Мишића 10А Бања Лука

Телефон: 051/333-666

Телефакс: 051/333-699

e-mail: casopis.bpg@education.muprs.org; casopisvsup@gmail.com

Тираж: 300 примјерака

Штампа: ППП „Комесграфика“, Бања Лука

ISSN1840-0698

УДК:351.74

Рјешењем Министарства просвјете и културе Републике Српске број: 6-01-8-1/05 од 31.01.2005. године часопис „Безбједност–Полиција–Грађани“ Бања Лука, уписан је у Регистар јавних гласила под редним бројем 487.

Извјештајем Комисије за категоризацију научних часописа Министарства науке и технологије Републике Српске од 11.06.2013. године, часопис „Безбједност–Полиција–Грађани“ налази се у другој категорији научних часописа у Републици Српској.

САДРЖАЈ

НАУЧНИ РАДОВИ

КРИМИНАЛИСТИКА – ОТКРИВАЊЕ И ДОКАЖУВАЊЕ (Том I, II)(вријеме пролази, дјела остају) <i>Проф. др Миле Матијевић</i>	3
ЈАВНЕ ПОЛИТИКЕ САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЊЕМАЧКЕ У ОБЛАСТИ БЕЗБЈЕДНОСТИ <i>Доц. др Предраг Ђеранић</i>	25
УЗРАСТ АДОЛЕСЦЕНАТА И (НЕ)КОНСТРУКТИВНОСТ ЊИХОВОГ РЕАГОВАЊА НА ВРШЊАЧКО НАСИЉЕ <i>Др Мирослав Ђурић</i>	45
ПОВЕЗАНОСТ УСПЕХА У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ И СПРЕМНОСТИ ГРАЂАНА ЗА РЕАГОВАЊЕ У ПРИРОДНИМ КАТАСТРОФАМА <i>Др Владимир М. Цветковић</i>	61
МИГРАНТСКА КРИЗА КАО БЕЗБЕДНОСНА ПРЕТЊА <i>Др Жељко Нинчић</i>	85
ИНТЕГРАТИВНИ ПРИСТУПИ У ИЗУЧАВАЊУ ЕТИОЛОГИЈЕ ДЕПРЕСИВНОСТИ У АДОЛЕСЦЕНЦИЈИ <i>Мр Едина Хелдић-Смаилагић</i>	105
МРЖЊА КАО СУБЈЕКТИВНИ ЕЛЕМЕНТ КОД КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА РАЗБОЈНИШТВА <i>Мср Младен Вуковић</i>	113
УЛОГА И ЗНАЧАЈ (ЛИСТИНГА) ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОНИХ БАЗНИХ СТАНИЦА У КРИМИНАЛИСТИЧКО-ОПЕРАТИВНОМ РАДУ <i>Мср Александар Миладиновић</i>	123

СТРУЧНИ РАДОВИ

НОВИНЕ У ДЕФИНИСАЊУ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА У ЗАКОНУ О ПОЛИЦИЈИ И УНУТРАШЊИМ ПОСЛОВИМА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ <i>Др Дарко Јокић</i>	141
ОБЛИЦИ И КАРАКТЕРИСТИКЕ КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА КОЈА СЕ ВРШЕ НА ШТЕТУ ПОТЕНЦИЈАЛНО УГРОЖЕНИХ ОБЈЕКТА (БЕНЗИНСКИХ СТАНИЦА) <i>Мр Драгана Вујић</i>	159

КРИВИЧНО ПРАВНИ И КРИМИНАЛИСТИЧКИ ЗНАЧАЈ КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА ОМОГУЂАВАЊЕ УЖИВАЊА ОПОЈНИХ ДРОГА <i>Мр Оливије Зимоња</i>	177
ГЕОПРОСТОРНИ НИВО АНАЛИЗЕ ЕКОЛОШКОГ КРИМИНАЛА <i>Мср Синиша Грумић</i>	197
НАСИЛНА СМРТ – СУИЦИД <i>Мр Игор Јеличић</i>	215
ПОСЕБНЕ МЈЕРЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ САОБРАЂАЈНЕ ПОЛИЦИЈЕ <i>Дејан Рикић</i>	231
ЗАШТИТА ПОЛНОГ ИНТЕГРИТЕТА НЕМОЋНОГ ЛИЦА <i>Мср Иван Мацура</i>	241
КОРЕЛАЦИЈА СЛАБЕ ДРЖАВЕ И СТРУКТУРАЛНИХ ФАКТОРА У ОПСТАНКУ И ШИРЕЊУ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА КАО ТРАНСНАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЈЕДНОСНЕ ПРИЈЕТЊЕ <i>Мср Дражан Бојић</i>	257
ОСНОВНИ ЕЛЕМЕНТИ ЗЛОЧИНА ПРОТИВ ЧОВЈЕЧНОСТИ <i>Мср Синиша Карановић</i>	273
ДИВЕРГЕНТНОСТ ПОЈМА БЕЗБЈЕДНОСТИ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА <i>Давор Стрика</i>	293

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

ИСЛАМСКА ДРЖАВА И НУЖНОСТ МУСЛИМАНСКЕ РЕФОРМАЦИЈЕ (DER IS UND DIE NOTWENDIGKEIT EINER MUSLIMISCHEN REFORMATION) <i>Хахим Катаиб (Hakim Khatib)</i>	303
--	-----

ПРИКАЗИ

ПРИКАЗ МОНОГРАФИЈЕ „ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ: ПОЈАМ, ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ, КРИВИЧНА ДЕЛА И КРИВИЧНИ ПОСТУПАК“, АУТОРА ПРОФ. ДР МИЛАНА ШКУЛИЋА, РЕДОВНОГ ПРОФЕСОРА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ <i>Доц. др Миле Шикман</i>	309
-УПУТСТВО АУТОРИМА-	313

Поштовани читаоци,

Чини ми велико задовољство објављивање новог двоброја 3–4/2016 часописа "Безбједност – полиција – грађани". Као и претходно, и ово издање Часописа обилује како научним, тако и стручним радовима који афирмишу научна и стручна питања из области криминалистичких, безбједносних, правних и општеобразовних наука. Чланци објављени у овом броју посвећени су изучавању најсложенијих и најинтересантнијих безбједносних питања. Тиме је њихов научни и стручни допринос увелико већи. Публиковали смо радове који су посвећени криминалистици као науци, затим чланке који се односе на етиологију и феноменологију криминалитета са посебним акцентом на имовински, насилнички и еколошки криминалитет, новине у законској регулативи из области унутрашњих послова, а један дио чланак је посвећен и савременим безбједносним изазовима. Ни овај пут нису изостале рубрике *Из стране литературе* и *Прикази*.

Значајно је истаћи да је и овај пут уредништво Часописа несебично уложило и додатне напоре да се да се он побољша. Тако је утврђено да ће квалитет научних и стручних радова у будућем периоду бити императив, што значи да ће бити публиковати само они радови који задовољавају највише критеријуме науке и струке, укључујући и анонимне рецензије еминентних професора. Вјерујемо да у овом двоброју Часописа свако од заинтересованих може пронаћи нешто корисно за себе. На крају, остаје нам само да искористимо прилику да овим путем упутимо отворен позив свим заинтересованим научним и стручним радницима да публикују своје чланке у нашем Часопису.

У Бањој Луци, 21. 11. 2016. године

Главни и одговорни уредник
Доц. др Миле Шикман

НАУЧНИ РАДОВИ

**КРИМИНАЛИСТИКА – ОТКРИВАЊЕ И ДОКАЖУВАЊЕ
(Том I, II)(вријеме пролази, дјела остају)**

Научна критика,
полемика или осврт

DOI: 10.7251/BPG1603003M

УДК: 343.211:343.62

Проф. др Миле Матијевић*

Арстакт: Криминалистика у свом развоју пролази кроз различите периоде, у којима се појављују, дјелују, одлазе њени иницијатори, сљедбеници, критичари. Један од људи који је на просторима Балкана, а и шире, засигурно означио вријеме јављања, установљења, афирмације, па и критике криминалистичке мисли и праксе јесте проф. др Владимир Водинелић.

У славу и захвалност професору и његовом криминалистичком дјелу, које и након 22 године од његовог „одласка“ и даље сија у мислима, срцима криминалиста, у криминалистичкој професији част је презентовати и стално обнављати знања из изворних криминалистичких дјела. У овом раду ће се покушати презентовати и подсетити криминалисте и ширу јавност на један „епохални“ сегмент свеукупне професорове криминалистичке мисли и дјела. „Двотомна“ криминалистика, како је и сам аутор назвао – „Криминалистика откривање и доказување“, у криминалистичкој јавности присутна је пуне три деценије. Ово дјело и данас сигурно представља врхунац криминалистичке мисли, коју је професор посветио својим студентима – магистрантима, докторантима, криминалистима, као и свима онима којима је до научне криминалистичке мисли стало. Како је и сам рекао, двотомна криминалистика представља покушај стварања „Система криминалистике“, те представља органску цјелину и надградњу основних уџбеника.

Данас, у вријеме када се још није искристалисао јасан однос криминалистике и кривичног процесног права у сфери откривања, разјашњавања и доказивања кривичног дјела и учиниоца, двотомна криминалистика представља најбоље штиво за коначно усвајање интегралног схватања теорије и праксе доказа и доказивања. Због тога, и много чега другог, у раду ће се дати краћа презентација овог дјела, са извјесним коментарима, оцјеном актуелности у данашњем времену, па и могућим критичким освртима. Све то се чини у циљу захвалног

* Интернационални центар за криминалистичка и криминолошка истраживања Бања Лука, email: matijevicdrmile@gmail.com.

подсјећања на велике мисли аутора, нашег професора, са жељом да и овим путем још нешто сазнамо, научимо, да не заборавимо.

Кључне ријечи: Професор др. Владимир Водинелић, криминалистика, криминалиста, наука, пракса, откривање, доказување

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

У оквиру богате биографске дјелатности професора др. Владимира Водинелића, сигурно је да се издваја двотомна Криминалистика – откривање, доказување, која је угледала свјетло дана давне 1985 год. у оквиру постидипломских криминалистичких студија на којима је професор Водинелић тада држао предавања.¹ Управо је тада проф. своја вишедеценијска научна и стручна дјеловања синтетизовао у својеврсној криминалистичкој студији, коју је подарио углавном постидипломцима Факултета безбедности и друштвене самозаштите у Скопљу. У чему је посебност, изузетност, квалитет овог дјела тешко је истаћи кроз пар реченица, кроз констатацију без детаљнијег елаборирања професорових садржаја и учења.

Због тога се аутор овог рада определијело да презентују нека учења свога учитеља које је подијелио кроз ове двије врхунске криминалистичке књиге, уз давање макар и стидљивих коментара, могућих препорука, нових иницијатива, чиме сматра да ће читаоцима приближити садржај, квалитет и актуелност учења професора Водинелића и у данашњем времену. Сматрамо да би сваки криминалиста који се озбиљније бави теоријом и праксом криминалистике морао имати у посједу ово двотомно дјело, и повремено се, учећи, понављајући научено, подсјећати на изворна тумачења кључних криминалистичких института од стране познатих свјетских криминалиста, у чију породицу сигурно улази и проф. др Владимир Водинелић.

О КРИМИНАЛИСТИЦИ

Учење о криминалистици у систему наука представља веома значајно и уводно тумачење криминалистике од стране водећих свјетских криминалиста. Довољно је истаћи да се у овом одјељку презентује око 100 дефиниција криминалистике, које су свака на свој начин верификоване, валидне, али негдје и супротстављене у дијеловима садржаја. Међутим, оне одражавају тадашње мишљење, тумачење

¹ Аутор рада је похађао и завршио магистарске студије криминалистике у генерацији 1985. године, којима је руководио проф. др Владимир Водинелић.

актуелних криминалиста, теоретичара одређеног времена и простора². Професор на крају даје своје мишљење и схватање, уважавајући мишљења великог броја аутора. У овом одјељку посебно је значајно учење о „систему криминалистике“ које се тешко може наћи на другим мјестима и у другим временима, те представља сталну инспирацију, али и обавезу у тумачењу криминалистике. На крају, професор дефинише и објашњава криминалистику као вишедимензионалну науку (судска наука, веза са државном безбједношћу, кривичним процесним правом, криминологијом), уз полемисање о криминалистици као помоћној науци, која је примијењена, самостална, доказна наука, теорија и пракса. Посебна заслуга професора Водинелића је у томе што је успио ојачати интегритет криминалистике у односу на криминологију, која нам се стално спочитава као шири оквир криминалистике.

Марксистичко схватање криминалистике представља у данашњим временима веома интересантно, интригантно питање констатације, која може заинтересовати посебно младе, савремене криминалистичке теоретичаре, практичаре, да на бази професоровог учења дају своје коментаре, констатације и евентуалне критике. Аутор овог рада остаје на становишту о великој прихватљивости марксистичког схватања које је професор актуелизирао и зналачки уграђивао у криминалистику и њене институте. Проф. у својој расправи о наведеној теми, између осталог, закључује: „Наши наугледнији кривичнопроцесни теоретичари стварају уџбенике и пишу чланке који по квалитету стручности не заостају за кривично процесном науком на Западу. Наоружани марксистичком методологијом, они би се несумњиво винули у сам врх науке, а кривичнопроцесна наука би успоставила крајње поремећен однос између општег и посебног“. На крају, професор Водинелић се залаже за превазилажење раскола између тзв. марксистичког и стручног схватања, што оставља „у аманет“ млађим генерацијама. Размислимо колико смо у томе успјели.

Учење о систему и структури као филозофским творевинама, а онда о њиховој примјењивости у криминалистичкој теорији и пракси, на многе ауторе је оставило снажан, како теоријски, тако и практични утисак. Као дугогодишњи практичар³, у конкретним активностима откривања, разјашњавања и доказивања кривичних дјела и учинилаца, уочена је стална присутност и примјењивост схватања о теорији система,

2 У четвртном издању свог уџбеника (1904) Х. Грос схвата криминологију као врховни појам, укупно учење о злочину, које творе криминална антропологија, криминална социологија и посебно учење о појавности злочина, које сачињавају криминалистика и субјективна криминалистичка психологија.

3 Аутор је у полицијској и криминалистичкој професији провео преко 20 година, што му даје могућност аутентичног увезивања теоријског схватања и практичне дјелатности криминалистике.

подсистема, њиховој међусобној увезаности. Посебно је интересантна и, нажалост, још недовољно истражена теорија структурности кривичног дјела, учиниоца, и потреба увезивања непобитних елемената цјеловитости – система. Савремена анализа кривичног дјела и кривичног, као и преткривичног поступка, не може бити успјешна без коришћења инструментарија толико фундаменталних појмова системско-структурног истраживања као што су: систем, елемент, подсистем, организација, структура, функција.

КРИМИНАЛИСТИЧКО УЧЕЊЕ О ФИКСИРАЊУ ДОКАЗНЕ ИНФОРМАЦИЈЕ

Теорија информације у криминалистици представља једно од есенцијалних питања, које је у цјелокупном криминалистичком штиву доминантно и тиме стручном читаоцу даје инспирацију да овлада истим, ради могућности даљег теоријског, али и практичног примјењивања суштине овог учења. Откривање кривичног дјела, учиниоца, кроз схватање „кодиране информације“ коју је неопходно „декодирати“, примјеном свих релевантих криминалистичких метода и средстава јесте фундаментални проблем криминалистике, по схватању професора Водинелића. Трајни је значај професорове напомене о неопходности сталног континуитета прибављања нових информација. Позната је професорова синтагма да „криминалиста стоји и пада са организованом, (не)систематичном, (не)доследном прибављањем нових информација“. Посебан практични значај ово учење има у домену трансформације оперативне информације у доказну информацију, тј. у доказ, што представља срж процеса доказивања.

На основу претходног учења о суштини, значају и практичној употребљивости доказне информације, у овом поглављу се „акцентрира“ проблем одлагања извођења одређених радњи доказивања, кроз призму „губљења“ доказне вриједности, тј. ентропију доказног садржаја. Стално је актуелна и поучна професорова поука о промјени садржаја доказа и опасностима од одлагања. Аутор даје значај радњама које на мјесту криминалног догађаја фиксирају доказну информацију, као и о могућностима „губљења“, измјена доказа, кроз примјену одређених радњи доказивања, као што је нпр. свједочење. На крају, професор саопштава да је доказано да се „доказна информација мора процесно оформити“ према начелу оперативности (брзине, квалитативности, и ефикасности поступка), јер се докази стално мијењају, преображавају, декомпонују и ишчезавају, без обзира на то да ли су у питању персонални или материјални докази. Ова констатација је у сталној актуелности

криминалистичко-истражне и доказне праксе, што сваки практичар изврсно осјећа у свакодневном поступању у процесу откривања, разјашњења и доказивања кривичног дјела и учиниоца.

О ОСНОВАМА – ОСНОВАНОЈ СУМЊИ У НАУЦИ КРИВИЧНОПРОЦЕСНОГ ПРАВА И КРИМИНАЛИСТИЦИ

Основи сумње и основана сумња спадају међу кривичнопроцесне проблеме који су у свјетској науци кривичног процесног права у професорово вријеме врло запостављени и мало обрађивани, а у нас је овај проблем први актуелизовао управо професор у двотомном уџбенику за који се може такође и рећи да представља прво системско истраживање ове тематике.

Тек осамдесетих година можемо у релевантној криминалистичкој литератури наћи детаљније појмовно тумачење, анализирање, проблематизовање „по свим квалитетно информисаним, едукованим криминалистичким теоретичарима и практичарима ових кључних кривичнопроцесних и криминалистичких института, који се у пракси морају „мисаоно, интелектуално“ разумјети, ситуирати и примјењивати. У раду о питањима основа и основане сумње, професор је обрадио неколико поглавља, као што су:

1. Правно филозофски аспект сумњања,
2. Нека законодавства и теоретичари о основама сумње и основаној сумњи,
3. Што је то сумња у кривичном поступку?
4. Сумња и верзије
5. Вероватноћа – квалитет, извјесност – систем доказа у кривичном поступку.

У цјелокупној расправи о питањима и проблемима основа и основане сумње, у предоченом раду дају се кључне карактеристике ових, у нашој криминалистичкој и кривично-процесној теорији и пракси, веома значајних института. Како кривичнопроцесно законодавство познаје и дефинише основ сумње и основану сумњу, неопходно их је операционализовати у криминалистичком поступању откривања, разрјешења кривичног дјела и учиниоца. У том контексту, у протеклом периоду су се водиле и одређене како теоријске, тако и практичне расправе искусних криминалиста, процесуалиста о разним аспектима саржаја и примјене основа – основане сумње. Нажалост, и данас је ово питање површно схваћено у криминалистичком, па и кривичнопроцесном поступању, гдје се јавља чести несклад поимања од стране полиције и тужилаштва. Посебно се то односи на ситуације када

се конкретан криминални чин коментарише у контексту предузимања, или пак непредузимања одређених истражних, доказних мјера и радњи (истрага, примјена посебних мјера и метода, оптужење, пресуда). Са становишта практичне примјењивости значаја схватања института основа и основане сумње, може се констатовати да се у криминалистичкој пракси веома често, нажалост, јавља несхватање, незнање суштине научног учења ових института.

У практичној дјелатности и поступку откривања, разјашњавања и доказивања кривичног дјела и учиниоца, ови правно-криминалистички термини имају велики значај у утврђивању постојања легитимности предузимања одређених откривачких и других мјера и радњи, у зависности у којој фази предистражног или истражног поступка се налазе органи откривања и гоњења.

О ИНДИЦИЈАМА, ФИНГИРАЊУ КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА И НЕГАТИВНИМ ЧИЊЕНИЦАМА

Кључну важност поступања на мјесту злочина представља поступак проналажења, фиксирања релевантних трагова, чињеница на којима се може засновати даља истрага.

Учење о златним питањима криминалистике је незаобилазна тема, садржана у свим фазама криминалистичке перцепције као кривичнопроцесне и доказне дјелатности. У раду се даје приказ информативне вриједности трагова кроз призму девет златних питања криминалистике, чијим одговорима се само кривично дјело, у криминалистичком смислу, сматра расвјетљеним. У овој теми професор повезује и идентификује индиције у оквиру идентификационих трагова који се проналазе на мјесту злочина, које ће се касније „процесно обући“ и добити капацитет доказних информација, доказа.

Проблем фингираних (симулираних) кривичних дјела у свим временима представља криминалистичку енигму, која је за неуре квазикриминалисте и невидљива, небитна, па често пролази и оставља утисак да се заиста ради о кривичном дјелу „које је на сцени“, а не о сасвим другачијој криминалној конструкцији. У раду се разматрају и нека спорна питања у вези са наведеном темом, као што је сличност и разлика између фингираних кривичних дјела и лажно пријављених, кроз идентификацију и анализу трагова на мјесту извршења. Овдје се наводи мишљење познатог руског криминалисте генерала Белкина, који разликује: прећуткивање, уништавање, маскирање и кривотворење трагова кривичног дјела и учиниоца. Ово учење је стално актуелно, а данас, у вријеме када се развојем разних облика и метода симулирања

и прикривања злочина „неуки“ криминалистима може „подвалити“ измишљени модел, има значај и потребу за сталним подсећањем и обнављањем научног.

Велики значај овог рада је у презентацији филозофског, методолошког, кривично процесног, криминалистичког схватања појма „чињеница“. Полазећи од професоровог прихватања марксистичког схватања појма чињеница, у раду се даје више дефиниција, схватања познатих свјетских теоретичара овог појама. На крају, чак се разматра и постојање „негативне чињенице“, а посебно могућност њиховог доказивања у конкретном случају. У другом дијелу рада, професор разматра везу негативних чињеница и теорије информације, у смислу њихове практичне примјенљивости и доказне вредности, уз истицање јасних закључака. У каснијим радовима актуелних криминалиста (Бошковић, 1997) ово интересантно питање је даље разрађивано, проблематизовано, и стално потврђивано као битна криминалистичка реалност у процесу откривања, разјашњавања, доказивања кривичних дјела и учинилаца. Непосредна криминалистичка дјелатност у откривању и разјашњавању кривичних дјела и учинилаца се води „црвеном нити“, која ће на најбољи начин лоцирати материјалне и идеалне „нелогичности“, препознајући постојање негативних чињеница, а тиме и евентуално фингирање кривичног дјела учиниоца.

О ДОКАЗИВАЊУ КАО ЈЕДИНОМ ПУТУ УТВРЂИВАЊА СПОРНИХ ЧИЊЕНИЦА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Теорију и праксу доказивања професор тумачи кроз компаративно приказивање „размишљања“ свјетских процесуалиста који овај појам дефинишу више у контексту кривично процесне вриједности. У раду се такође разматра суштина непосредног и посредног запажања доказа, доказних чињеница, као и питање цјелокупности доказа. У раду, професор инсистира на неопходности „дијалектичког“ доказивања, јер се „у кривичном поступку не оперира само са мислима, него и прије свега са чињеницама“. Стога је доказивање процес утврђивања спорних (неизвјесних) чињеница, путем других (познатих, извјесних чињеница).

Након обимне расправе о овом веома битном, интересантном, али и интригантном процесном питању, у садржају се констатује да докази у кривичном поступку могу бити само оне конкретне чињенице објективне стварности које су у погледу главне чињенице (предмета доказивања) кривичноправно релевантне (налазе се с њом у вези која је значајна за рјешење кривичне ствари). На крају, професор указује на извјестан проблем остатка тзв. реликта догађаја, тј. прошлог догађаја,

јер чињенице у тоталитету не постоје, али су остали њихови сигнали, као носиоци информација о њима. Ово истицање професора је стално актуелно, посебно практичарима, који се „понекад“ задовољавају „виђеним“ стањем лица мјеста, не схватајући да је управо то само „реликт“, који тек дјелимично личи на аутетични догађај.

О НЕДОВОЉНО ИСТРАЖЕНИМ КРИМИНАЛИСТИЧКИМ ПОЈМОВИМА

У овом раду, професор представља неке мање познате криминалистичке појмове који имају не само теоријски већ и практични значај. Тако се говори о криминалистичко-тактичком начину који представља најрационалнији и најефикаснији начин обављања оперативне тактичке дјелатности. Тактичка комбинација (тактичка операција) подразумијева сједињавање више тактичких начина или више оперативно тактичких радњи. Тактичко рјешење је избор система оперативно тактичких истражних радњи које функционишу у јединству, оптималног за откривање истине у конкретној кривичној ствари. Оперативна – истражна ситуација је цјелокупност услова под којима се у датом тренутку врши криминалистичка контрола, обрада, истрага, главни претес. То је динамички систем објективно субјективних чинилаца. У другом дијелу рада, професор разматра тактички начин и кривичнопроцесно право, гдје се успоставља функционална веза између криминалистичких карактеристика и кривичнопроцесне одређености ових института. Тако се посебно разматра кредибилитет криминалистичког идентитета неких института када добију кривичнопроцесну форму, о чему се презентује и мишљење познатих свјетских криминалиста и процесуалиста (Митричев, Шаламов, Белкин, Васиљев, Колесниченко и др.). Овдје се акцентира мишљење Митричева који истиче да тактичке препоруке нису законске норме, и да као такви нису ни обавезни, а увођењем у кривичнопроцесну форму они добијају „ново својство“, које се квалитативно преображава. Интересантно је професорово истицање неких законодавних схватања, тактичких начина и без знања разлога таквог рјешења (Правило претресања слијева удесно (медицинска закономјерност)).

Ове институте преузимају професорови ученици (Б. Симоновић, О. Крстић, М. Ангелески, М. Матијевић, Н. Корајлић...). Значај и актуелност „нових“ термина у криминалистици сљедбеници професоровог учења схватају преваходно као постојаност „специфичних“ криминалистичких оригиналности, израза који ће на најбољи начин идентификовати криминалистичку бит, суштину. Криминалистичко прогнозирање је саставни дио криминалистичке тактике. Предвиђање, прогнозирање у

криминалистици и криминалистичкој пракси има велики оперативно-превентивни, али и репресивни значај. У том контексту, ово питање је значајна иницијатива професоровог учења која се касније развија, добијајући и значај увођења у криминалистичку едукацију као наставни предмет (на Високој школи унутрашњих послова Бања Лука, на Криминалистичко-полицијској академији Београд, и др.). На темељима овог учења створила се и теорија о прогностичким верзијама, које се повезују са криминалистичко-тактичком диференцијацијом, дијагнозом, криминалистичком прогнозом и криминалистичком профилаксом.

О ВЕРЗИЈАМА У КРИМИНАЛИСТИЧКОЈ НАУЦИ

Са посебним интересовањем и практичним схватањем употребљивости учења о верзијама у свакодневном оперативном истражном раду сваког ученог криминалисте, аутор се определио и за израду магистарског рада у вези са криминалистичким верзијама (Матијевић, 2000). Са задовољством се може истаћи да је професор овом значајном криминалистичко-методолошком институту у двотомној криминалистици посветио преко 100 страница, а то довољно говори о његовом схватању значаја и употребне вриједности овог изразито ванпроцесног криминалистичког института. У раду се презентују појмовна тумачења овог криминалистичког института, кроз навођење схватања на десетине свјетских криминалиста. У оквиру анализе суштине верзија, обрађује се садржај верзија, кроз тумачење „плуралитета“ као ознаке многозначности, вишезначности, проблематичности, и на крају вјероватног знања.

Ово питање се обрађује у оквиру разматрања плуралитета као карактеристике у својству оперативних, истражних и судских верзија, које, пролазећи кроз различите фазе свог опстајања – нестајања, добијају одређене карактеристике и доказне вриједности. Логичност верзија је такође детаљно обрађена кроз потпуно апсорбовање логичког мишљења као једног од основа цјелокупне криминалистичке дјелатности. У раду се институти логичког мишљења изврсно интегришу кроз конкретне случајеве, примјере откривачке, истражне, судске праксе, показујући неопходност „логицирања“ у свакој фази криминалистичког кривичнопроцесног поступања. Ни у овом раду професор не заобилази тзв. класификацију верзија, коју посматра кроз призму криминалистичке и кривичнопроцесне садржине, са посебним освртом на прогнозне верзије. Посебан одјељак овог рада чини расправа о верзијама и доказима у кривичном поступку, гдје се актуелизује значај примјене верзија у циљу доласка до доказа у свим фазама кривичног поступка.

У вези са тим, обрађује се поступак планирања и провјеравања верзија, као неопходан методолошки поступак који има и научно- практични карактер и садржај. Као резултат професорових промишљања на ову тему, аутор је магистарским радом на тему „Планирања и провјеравања криминалистичких верзија у оперативном раду“ (Матијевић, 2000) настојао да креира својеврсни модел криминалистичке обраде на основу Водинелићевог учења о планирању криминалистичке дјелатности, а уважавајући институте планирања и провјеравања криминалистичких верзија.

У одјељку рада о планирању оперативне дјелатности и истраге, проблему планирања се посвећује потребна пажња, кроз својеврсно дефинисање неопходних методолошких поступака чијом примјеном се шупљине и незнања о кривичном догађају попуњавају, гдје се криминалисти, кривичару помаже у „укидању вишезначности у интерпретацији доказа“.

О СЛУЖБИ ЈАВНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ У СУЗБИЈАЊУ КРИМИНАЛИТЕТА

Значајан број радова професор је посветио питањима организације, функционисања органа и служби за сузбијање криминалитета на просторима региона, у контексту савременог схватања за ефикаснијим сузбијањем криминалитета. Професор је посматрао cjелокупан механизам службе јавне безбједности у контексту послова сузбијања криминалитета, уважавајући неспорну чињеницу да само јединствена служба јавне безбједности може постићи cjеловит успјех.

У својим темама, професор је обрађивао потребу научног истраживања савремене и ефикасне организације СЈБ. Тенденције јачања ефикасности криминалистичке службе види у њеној специјализацији, како у организационом смислу, тако и кадровским квалификацијама. Интересантно и значајно је истаћи да је професор још давне 1985. године посветио један текст о „новом институту специјалисте у истрази по ЗКП“. Шта је у ствари професор желио рећи: вјероватно како је у вријеме његовог полицијско-научног искуства имао прилику да види – нажалост, и данас присутну појаву да се „дрзну“ да истрагу злочина раде „сви и свако“. Специјалиста, према виђењу професора, јесте посебно стручно и експертски образовано лице, које није вјештак, како по својој кривичнопроцесној позицији, тако и по знању. Специјалиста представља помоћника истражног судије (сада тужиоца), који би требало да посебно помогне у току истраге својим специјалистичким знањем. Колико ни данас, неколико деценија од писања професорове студије, нисмо успјели да ово остваримо говори чињеница да и данас истрагу крвних деликата

„воде“ тзв. крим. инспектори – професори фискултуре, менаџери, и др., што је несхватљиво и неприхватљиво. Наиме, ни данас, можда чак и више него раније, нису ријетки случајеви да се у криминалистичким службама налазе лица без икаквог криминалистичког образовања, заузимајући чак и руководне позиције, што је несхватљиво и неприхватљиво. Из наведеног произилази да и данас, након 20 година од „одласка“ професора, његова дјела јесу и даље актуелна, инспиративна и вриједна сталне пажње и подсећања, у циљу унапређења метода и средстава ефикаснијег сузбијања криминалитета.

Посебно се интересовао и писао о интегрисаном сузбијању криминалитета у виду централизације послова на локалном, регионалном и међународном нивоу, кроз сарадњу са Интерполом.

О ПРЕВЕНЦИЈИ КРИМИНАЛИТЕТА, КРИМИНАЛИСТИЧКО ГЕОГРАФСКОМ ПРИСТУПУ, ТАМНОМ ПОЈАСУ КРИМИНАЛИТЕТА И КРИМИНАЛИСТИЧКОЈ АНАЛИЗИ

У овом садржају учења професора, централно питање у оквиру изучавања проблема сузбијања криминалитета не представља учинилац, него простор. Ово питање је професор фактички у времену писања књига тек иницирао као веома интересантно и криминалистички релевантно, да би се много касније, у неким криминалистикама том проблему дао потребан значај (Ангелески, 1993; Симоновић, 2004). Како је у развијеном свијету метода географског профилисања добила и конкретну употребну вредност, и на нашим просторима се поједини криминалистички теоретичари баве овом темом (Матијевић, 2005). Међутим, и данас је у пракси полицијских истрага веома ријетко, а скоро никако примијењен научни приступ анализе географске дистрибуције криминалитета и примјене методологије географског профилисања.

У цјелокупној проблематици учења о криминалистичко истражним мјерама, радњама у сузбијању криминалитета, значајно је учење о тамном појасу криминалитета и криминалистичкој анализи. У овом раду, професор даје суштинске напомене криминолошких димензија тамног појаса криминалитета, у контексту сузбијања тих „скривених“ кривичних дјела које криминалистичка статистика „вјешто“ компензира у збиру познатих кривичних дјела и учинилаца. Ова проблематика је и данас веома актуелна, и нажалост и даље недовољно изучена и непрофесионално схваћена. Наиме, стално се инсистира на простом збиру појединачних криминалних случајева, кроз стварање „статистичких“ просјека, које на први поглед дају другачију слику стања и кретања криминалитета. Проблему непознатог криминалитета и

криминалистикој анализи мора се дати и научни значај кроз отварање и реализацију квалитетних научноистраживачких пројеката. Актуелна пракса надлежних органа (полиција, тужилаштво, суд) је да нерадо дају расположиве податке истраживачким иницијативама, под изговором да се ради о службеним тајнама и сл., чиме у суштини прикривају стварно стање криминалитета.

О МОДУСУ ОПЕРАНДИЈУ

Давних година, отац криминалистике описује начин извршења кривичног дјела, називајући га „модус фурандијем“ (понајважнији траг). Начин извршења кривичног дјела представља најсложенији, често и неразјашњен дио цјелокупног система кривичног дјела и учиниоца. Традиционална криминалистичка мисао начин извршења идентификује и изједначује са злочиначком персеверанцом, што означава навикнуто дјеловање учинилаца који прелазе у криминалне професионалце, специјалисте.

У овом раду, професор широко анализира све аспекте модус операндија, презентујући схватање бројних криминалиста, а онда дајући и свој суд о овом питању, укључујући и оцјену доказне вриједности тога. У прилог разумијевању тумачења модус операндија, у раду се презентују бројни примјери из праксе, што обогаћује материју, и даје још цјеловитији одговор на нека питања. Ово питање је данас остало једно од најактуелнијих, најпроблематичнијих, како у вези са свјим садржајем и карактером, тако и у вези са криминалистичким аспектима откривања учинилаца на основу „навика, склоности“ и могуће доказне вриједности.

О УВИЂАЈУ, РЕКОНСТРУКЦИЈИ ДОГАЂАЈА И КРИМИНАЛИСТИЧКО-ИСТРАЖНОМ ЕКСПЕРИМЕНТУ

У овом „блоку“ о радњама доказивања на мјесту криминалног догађаја, од тема које је професор обрађивао, централно мјесто заузима увиђај, као хитна истражна доказна радња. Аутор је давао велики значај „радњама на лицу места“, кроз свеобухватно изучавање „сцене криминалног чина“, уз примјену свих употребљивих метода и средстава криминалистике (индиције, верзије, златна питања).

Увиђај и криминалистичке верзије као једна од тема у овом одјељку довољно говоре о функционалној увезаности једне кривичнопроцесне и друге ванпроцесне криминалистичке дјелатности у циљу доласка до релевантних доказних информација.

Како је увиђај већ традиционална, стара радња, у професоровим чланцима се налази и критички, нови приступ у схватању, у третирању увиђаја. У том смислу, професор је дао неке сасвим нове карактеристике увиђаја, које се нису актуелизовале како у кривичнопроцесној, тако ни у криминалистичкој науци и пракси. Интересантно је данас са извјесне дистанце анализирати тзв. законске одредбе увиђаја које су остале као у вријеме непостојања савремене технологије, које уносе сасвим нове истражне садржаје у увиђај. Наиме, сви ЗКП дефинишу увиђај као „непосредно чулно запажање и утврђивање важних чињеница“, што је у суштини превазиђено у околностима технологизације и уношења посредних метода и техника.

Посебно значајан и данас актуелан дио учења професора је у вези са планирањем и провјеравањем верзија у току увиђаја. Ово питање је и данас веома актуелно, недовољно разјашњено и поприлично конфузно. Тако се многи процесуалисти залажу да се на увиђају одмах изврше и одређене провјере чиненица, околности, чиме се улази у „зону“ реконструкције догађаја. Такође је вриједно и значајно професорово учење о реконструкцији догађаја и криминалистичко-истражном експерименту, чему је професор дао запажен допринос, посебно кроз иницирање „озакоњења“ ове радње. Неки иницијативнији форензичари су унаприједили систем реконструкције догађаја кроз стварање 3Д модела (Маштруко, 2008), док се нпр. у Босни и Херцеговини могу на прсте набројати добре реконструкције у циљу разјашњења елемената кривичног дјела и утврђивања провјере неких чињеница и околности. Међутим, кривичнопроцесна струка није то схватила правилно, па и данас ова радња нема никакав доказни карактер, а у криминалистичко-истражној пракси је скоро и заборављена (Матијевић, 2011).

Такође је вриједан и поучан чланак о видео-запису у вријеме када је та техника имала могућност фиксирања динамичких чињеница криминалног догађаја. Како је кроз протекли период свеукупна, а посебно криминалистичко-форензичка техника знатно напредовала, и данас омогућава низ метода и технолошких поступака у фиксирању чињеница кривичног дјела (како динамичких, тако и звучних и других), и неопходно је да се том питању посвети значајнија пажња. Опречност мишљења и законских рјешења у вези са доказном вриједношћу и легитимношћу донекле не афирмише и овај начин прибављања доказа о кривичном дјелу и учиниоцу.

О ПРЕПОЗНАВАЊУ, СУОЧЕЊУ, СВЕДОЧЕЊУ

У другом тому Криминалистике, професор је посветио примјерену пажњу питањима свједочења и препознавања као радњи

криминалистичке, кривичнопроцесне дјелатности које имају велики значај у процесу откривања, доказивања кривичних дјела, али и проблеме у погледу вјеродостојности, доказне вриједности. Посебно су значајна и данас запажена искуства и схватања у вези са тумачењем свједока по виђењу и слушању, у контексту начина пријема доказних садржаја, и даље трансмисије чињеница у процесу свједочења. У дијелу ове материје, професор се пообимно бавио жртвом, оштећеним у кривичном дјелу, кроз разматрање свих аспеката оштећеног (кривични, криминолошки, криминалистички), што се касније развијало и значајно ширило, да би данас постала веома актуелна савремена наука, која и много шире поставља проблем интеракције злочинца и жртве кривичног дјела и страдања.

У другом дијелу овог поглавља, професор примјерену пажњу посвећује питању оштећеног у кривичном поступку, полазећи од његове виктимолошке димензије. Истовремено је дао драгоцјен осврт на интеракцију учиниоца и жртве, што у данашњим условима понекад представља озбиљан доказни проблем свеукупне „криминалистичко-истражне“ дијагнозе мотива, начина и посљедица извршења кривичног дјела.

О КРИМИНАЛИСТИЧКОЈ ИДЕНТИФИКАЦИЈИ И ИДЕНТИФИКАЦИОНИМ ВЈЕШТАЧЕЊИМА

Посебно и прво мјесто сигурно заузима теорија криминалистичке идентификације. Криминалистичка идентификација је поступак упоредног испитивања мисаоно издвојених обележја неког предмета и то оних која одређују његов идентитет и чине га различитим од свих осталих предмета (Потапов).

У овом дијелу криминалистике, професор даје преовлађујуће дефиниције криминалистичке идентификације, следећи Лењиново схватање тзв. маркистичке теорије и праксе у данашњим условима. Посебно је значајно учење о идентификационим обиљежјима и броју подударних идентификационих обиљежја, као и о рачуну вјероватноће, који је и данас, и убудуће, владајући и одлучујући у поступку како криминалистичке, тако и кривичнопроцесне идентификације и утврђивања идентитета. У овом чланку, професор је обрађивао и питање кибернетике, теорију информације и криминалистичке идентификације, које су данас у суштини „заборављене“ под ударом тзв. технологизације криминалистичке дјелатности.

Око стотину страна текста професор је посветио учењу о криминалистичкој трасологији и идентификацији. Поред појмовне

разраде, анализе овог битног криминалистичког института доказних теорија у криминалистици и кривичном процесном праву, детаљно је обрадио узрочну везу у закључку трасолошког експерта, као и проблем идентификационих вјештачења. У првом чланку овог одјељка, професор је презентовао релевантна свјетска имена у дефинисању трага, уз констатацију о одређеним разликама, сличностима. На крају се изјашњава о овом питању кроз дефинисање трага у ширем и ужем смислу. У теми о експертним верзијама у поступку трасолошке идентификације, професор је иницирао, расправљао, проблематизовао нека питања, која традиционална истражно-судска пракса нити је познавала, нити се данас у вријеме тзв. страначког кривичног поступка, гдје истина и није заштићени врхунац кривичног поступка, и не расправља.

Било би добро да ово питање данас сви вјештаци и експерти добро проуче, преузму и користе у поступку израде експертског налаза и мишљења. У даљим садржајима овог поднаслова, интересантна, актуелна и непревазиђена су учења о узрочној вези у закључку трасолошког експерта, као и о идентификационим вјештачењима, посебно у домену правне природе трасолошке експертизе. У завршном садржају о експертним вјештачењима, професор је полемисао о карактеру и учешћу специјалиста у увиђају и његовој сличности, разлици са вјештаком, експертом чије је схватање и данас веома актуелно. Нажалост, такође се примјећује да полиција веома ријетко ангажује стручњаке, тзв. специјалисте ради пружања помоћи у фази увиђаја, тј. прије вјештачења, експертизе, која је данас сасвим одвојена од увиђајних радњи.

У завршном дијелу овог текста, веома интересантно и интригантно је схватање професора о интегритету вјештачења и вјештака, које и данас није ријешено. Наиме, у протеклом времену, вјештаци су углавном били уједно и радници, припадници полиције, чиме се стварала сумња у њихову крајњу објективност. И након двије деценије, ово питање није ријешено, тако да већи дио тзв. полицијских вјештачења врше радници форензичких лабораторија МУП-а, који су уједно и вјештаци за полицију, али и за тужилаштво у кривичном поступку. Поред најбоље воље он (вјештак из полиције) неће моћи увек да искључи полицајца у себи.

Развијене земље свијета су ово питање ријешиле на доста транспарентнији начин, дајући интегритет вјештачења научним установама, институцијама, научним радницима, што је перспектива унапређења ове области, у односу на традиционална, тзв. полицијска вјештачења.

О МИКРОТРАГОВИМА И ДАКТИЛОСКОПСКИМ ДОКАЗИМА

Микротрагови у криминалистичкој дјелатности представљају посебан аспект интересовања цјелокупне криминалистичке дјелатности, јер се ради о тзв. ситним честицама, најчешће и невидљивим голим оком. У том контексту криминалисти различито дефинишу микротраг, о чему професор полемише, анализира наводе и изводи своје ауторитативне закључке. Посебно се осврће на процес постојаности ових трагова, на начин њиховог фиксирања и на крају говори и о њиховој доказној вриједности.

У овом одјељку, професор се осврће на питање дактилоскопског доказа који традиционално представља један од најчешће спомињаних „факата“ пронађених на лицу мјеста криминалног догађаја. У оквиру овог питања се претходно дефинише дактилоскопски доказ, о чему и у криминалистици не постоји јединствено мишљење. У овом дијелу се, такође, обрађује и поступак проналажења, фиксирања и обраде дактилоскопског доказа, гдје професор афирмише неопходност криминалистичко-тактичког поступања у планирању и раду са отисцима прстију.

У другом дијелу, обрађује проблем кривотворења отисака прстију, што је доста проблематично питање, јер се ради о ријеђем постојању таквих отисака. Међутим, с обзиром на то да је фактички то могуће, професор веома конкретно даје примјере и анализира околности овог криминалног феномена, који понекад може знатно закомпликовати динамику и тачност истраге.

У дијелу расправе о кривичнопроцесној основи дактилоскопирања, даје се интересантно тумачење правне и демократске основаности дактилоскопирања, гдје се ова радња упоређује са давањем исказа осумњиченог. У том контексту се анализира проблем одбијања дактилоскопирања, гдје се рјешење налази у стварању обавезе дактилоскопирања свих грађана у процесу грађанских послова (личне карте).

О СТВАРНИМ ДОКАЗИМА У КРИВИЧНОМ ПРОЦЕСНОМ ПРАВУ И КРИМИНАЛИСТИЦИ, И КРИМИНАЛИСТИЧКОЈ ТЕОРИЈИ УЗРОЧНОСТИ, НЕУТРАЛНОМ КОМПАРАТИВНОМ УЗОРКУ

Учење о стварним доказима у кривичнопроцесном праву представља веома импресивну студију теоријских и практичних садржаја у вези са конституцијом стварног доказа, те његовом везом са индицијама. Такође је значајно анализирање принципа непосредности и стварног доказа кроз

призму доказивања. Посебно је значајно схватање и тумачење стварног изведеног доказа (копија трага је само тада стварни изведени доказ ако се верно одразила, изразила, и сачувала групна и идентификациона обележја оригиналног трага, односно нека његова друга релевантна обележја.

У првом чланку овог дијела, презентовано је учење о теоретским проблемима микротрагова у савременој криминалистици. Наиме, проблем микротрагова у свеукупном криминалистичком поступању, представља својеврсни „култ ситница“, које многи практичари просто и не примјећују. У чланку се посебно тумачи и закључује о доказној вриједности микротрагова, која у данашњим условима развоја и афирмације технике и компјутера заузима веома битно мјесто. С тим више, што извршиоци кривичних дјела углавном видљиве трагове уништавају, не обраћајући ипак пажњу на те „невидљиве“ факте, који у суштини имају исту снагу релевантог доказа. На принципима учења о микротраговима, познати криминалиста Макс Фрај (Max Frei) формулисао је својеврсну микрокриминалситику.

О ПОВРАТКУ УБИЦЕ НА ЛИЦЕ МЕСТА, СУГЕСТИЈИ, ХИПНОЗИ И СНУ

Посебно је интересантна и поучна професорова расправа о овом питању. Познати психоаналитичар није могао да у потпуности објасни разлоге „повратка на лице мјеста убице“, иако констатује да су они психичка траума, док професор наводи да је то својеврсна тежња за уживањем као један од најскривенијих мотива, који леже у тами, а воде убицу на лице мјеста. Ова психичка индиција код практичара је присутна као сасвим реална, могућа, због чега се посебно након убиства остварује оперативни надзор, присмотра на мјесту злочина. Бројни примјери, чак и роман Достојевског „Злочин и казна“ казују да је професор у праву када је овом питању посветио одређене странице своје криминалистичке студије.

Пред крај другог тома, професор је посветио извјесну пажњу „мање важним“, али интересантним темама које су у извјесној вези са криминалистичком и кривичнопроцесном дјелатношћу. У овим темама даје се суштина учења о сугестији, хипнози, сну, али и у контексту криминалног – деликтног дјеловања. Посебно је значајно што се кроз анализу ових психосоцијалних феномена анализира, проблематизује и закључује о криминалистичком и кривичнопроцесном поступању у вези са вршењем кривичних дјела од стране лица која су „оптерећена“ наведеним стањем. Посебно су интересантна тумачења у вези са кривичним дјелима извршеним над лицима која спавају; свједочењем непосредно након буђења, одавањем у сну.

У радовима се налазе бројни примјери из праксе који говоре да криминалиста мора познавати и ове феномене, јер се појављују у понашању грађана, па и учинилаца кривичних дјела, што проузрокује понекад веома „загонетно“ стање, које се може одгонетнути једино квалитетним познавањем наведене проблематике.

О СУДСКИМ ПРОЦЕСИМА И СУДСКИМ ФАРСАМА

Пред крај двотомне криминалистике, професор је дао драгоцен допринос криминалистичкој и кривичнопроцесној пракси, кроз презентацију неких криминалних случајева који су у протеклом вијеку представљали веома сложене и интригантне кривичне случајеве.

У оквиру радњи откривања и доказивања кривичних дјела, и сам професор је учествовао у одређеним радњама кроз које је стекао и одређена искуства у провјери својих криминалистичких закључака. У раду се представљају кључне истражне и доказне радње (увиђај, реконструкција догађаја и преглед лица мјеста се анализирају у контексту откривања и доказивања кривичног дјела и учиниоца).

У овом одјелку се такође анализира и судски поступак браћи Биланџићима 1979. године у Келну. Кроз доста обимну анализу „судске фарсе“ у овом предмету, професор износи своје мишљење са констатацијом да читалац да своју оцјену на основу истакнутих чињеница и околности овог суђења.

О ДОКАЗУ, ДОКАЗИВАЊУ И ИСТИНИ КОЈА СЕ УТВЂУЈЕ КРОЗ ПРИМЈЕНУ КРИМИНАЛИСТИКЕ И КРИВИЧНОГ ПРОЦЕСНОГ ПРАВА

За крај цјелокупне криминалистичке студије, професор је (вјероватно намјерно) оставио крунске садржаје у криминалистици и кривичном процесном праву. Како нас је зналачки водио кроз двотомно дјело многим интересантним научним чланцима, расправама, почев од теоретисања о криминалистици као науци, пракси, преко низа теоријских и практичних института из области криминалистике, тако је на крају „поентирао“ са тумачењем доказа, доказивања и коначне истине која се утврђује у кривичном поступку.

У овом завршетку цјелокупне криминалистике студије, професор је још једном показао и поучио нас да је цјелокупна криминалистичка и кривичнопроцесна наука превасходно установила институте који имају научни, али и практични карактер. У то смо се увјерили кроз обраду презентованих тема, на најбољи начин, јер професор стално нуди

конкретне практичне случајеве, примјере који на најбољи начин доказују неопходност „научног сагледавања“ конкретног криминалног случаја, али и неопходност брзе трансформације научне мисли у практичну дјелатност.

Већ позната динамика трансформације криминалистичке информације од самог зачетка (индицијалних садржаја), кроз све фазе трансформација, провјера, и конституција ка доказу, у овом дијелу се финализује кроз констатацију у виду питања „каква је то истина?“. Одговор на ово питање је дјелимично дао и сам професор, вјероватно и намјерно, да нам остави простор, задаћу, проблем, али и инспирацију за будућност, за рад, напредовање у овој дивној науци, пракси, занимању, професији, понекад и хобију.

Ко је заиста упловио у криминалистичке воде, носе га таласи на пучини неизвјесности, ка ипак извјесној обали, на прави начин; ко се посветио изучавању научне криминалистике, вјерујемо да се осјећа као моћан морнар на свом пловилу у немирном мору, али без страха да ће страдати, јер ће ту лађу, како већ рекосмо, довести до обале извјесности – истине.

„Криминалистика представља сигурност за све погрешно осумњичене, али и страх и несигурност за кривце, које ће стићи заслужена казна“

ЗАКЉУЧАК

Након презентације садржаја двотомне криминалистике проф. др Владимира Водинелића, сваки читалац, а посебно они који се непосредније баве научним и практичним криминалистичким радом, свјесни су вриједности и доприноса ових дјела у времену дјеловања професора, али и у времену које је послје његове активности почаствовано да има такву криминалистичку грађу. Сигурно је да двотомна криминалистика може конкурисати познатим свјетским уџбеницима. Због тога ми, као савременици професорове мисли и дјела, морамо стално истицати његов допринос и заслуге за оно што је учинио, и што је нама оставио. Свакако да то не значи да не траба ићи даље, напротив, то је инспирација да на темељима професоровог учења, дјела, дограђујемо и унапређујемо криминалистичку мисао и праксу, у контексту савремених кретања и захтјева за сузбијањем актуелног криминалитета.

На основу изложеног и поимања цјелокупне професорове научне криминалистичке дјелатности у установљењу и развоју криминалистике на просторима СФР Југославије, јасно је да се професор др Владимир

Водинелић сигурно може сврстати уз раме великих имена свјетске криминалистике (др Ханса Гроса, др Арчибалда Рајса, др Р. С. Белкина, др И. Вучетића и других). Наслови радова и теме које је професор обрађивао дају сваком читаоцу, а посебно криминалистички образованим кадровима, инспирацију за даље бављење истраживањем, ради покушаја давања свог, макар и „малог“ доприноса даљој афирмацији криминалистике. Професорови радови и данас, након више од двије деценије од његовог „одласка“, представљају допринос у развоју криминалистике у неколико правца, и то:

Јачање схватања о неопходности сталног научног, практичног капацитета криминалистике;

Афирмација криминалистичких и кривично процесних мјера и радњи кроз изградњу института криминалистике;

Очување интегралног (трихотомног) интегритета криминалистике, као јединствене науке;

Својеврсна увезаност са кривично процесном науком, што је данас посебно актуелно кроз интеграцију тужилачке истраге и полицијске криминалистичке обраде, у свјетлу заједничког рада полиције и тужилаштва;

Коначно, установљење „криминалистичке професије“ на бази усвајања темељних учења о неопходним капацитетима криминалистичког знања и интегритета за успјешан рад у криминалистичкој пракси.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић, Ж., (1972). *Криминалистика, Научно откривање злочина*, Београд: Савез удружења правника Југославије.
- Ангелески, М. (1993). *Криминалистика*, Скопје: Студентски збор.
- Водинелић, В. (1985). *Откривање, докажување*. Том 1,2. Скопје: Факултет безбедности и ДСЗ.
- Матијевић, М., *Планирање и провјеравање криминалистичких верзија у оперативном раду ОУП, са посебним освртом на искуства у Босни и Херцеговини – Републици Српској*, Магистарски рад, Факултет безбедности и ДСЗ, Скопје, 1999.
- Модлу, Д., Корајлић, Н. (2004). *Криминалистички рјечник*. Тешањ.
- Симоновић, Б., *Криминалистика*, (2012). Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу.

**CRIMINALISTICS – DETECTION AND PROVING
(TIME PASSES, WORKS REMAIN)**

Mile Matijevic, PhD of Law*

Abstract: Mystery in its development goes through different periods, in which it's initiators, followers and critics appear, act, disappear. One of the men who was in the Balkans and beyond, surely marked the time of reporting, establishment, affirmations, as well as criticism of criminal thinking and practice is V. Vodinelić, PhD.

In honor and appreciation to Professor and his criminal science act, which after 20 years of his "departure" still shines in the minds and hearts, criminalists, crime in the profession is presented to honor and perpetuate the knowledge of the source of criminal offenses. This paper will attempt to present and remind criminologists and the general public on an "epochal" segment of the overall professor's thoughts and actions. "The two-volume" criminalistics book, as called by the author, - "Mystery Of revealing and the proving" presents three decades of work, and today is certainly a highlight of the criminalistic mind, which is devoted teacher to his students - MA and Ph.D. candidates, criminalists, but also to all those who do it. As he himself said, the two-volume criminology is an "attempt to create a System of Criminal Investigation", "which represents an organic whole and upgrading of basic textbooks.

Today, at a time when it has not yet been crystallized a clear relationship of criminology and criminal procedural law in the sphere of discovery, clarification and proof of the offense and the offender, two-volume criminology represents the best reading for final adoption of an integral understanding of the theory and practice of dock and proof. Therefore, many of which the second shall be given to shorter presentation of this part, with some comments, rating news in today's time, including possible critical comments. All this is done in order grateful reminder of the great thoughts of the author, and with a desire to learn something more, to learn, to-oblivion.

Keywords: Professor Vladimir Vodinelić, criminology, criminalists, science, practice, detection, the proving

* International center for criminalistics and criminology research, Banja Luka, email: matijevicdrmile@gmail.com.

ЈАВНЕ ПОЛИТИКЕ САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЊЕМАЧКЕ У ОБЛАСТИ
БЕЗБЈЕДНОСТИ

Прегледни
рад

DOI: 10.7251/BPG1603025C

УДК:330.101.54:338.23(430)

Доц. др Предраг Ђеранић*

Апстракт: Безбједносни изазови, ризици и пријетње којима је европски континент изложен сигурно нису мали. Европске земље, како чланице Европске уније (ЕУ), тако и друге, које то формално нису, али се налазе у различитим фазама процеса интеграције, траже најбоље одговоре за растуће проблеме у области безбједности. Дефинисање квалитетних јавних политика у области безбједности услов је за правилно функционисање система безбједности сваке земље. Наравно да Савезна Република Њемачка, главни стуб ЕУ, привредни горостас и земља чији политички утицај у Европи постоје све израженији, може послужити као узор другима. Стога је проучавање јавних политика Њемачке, посебно начина њиховог креирања и анализа њихове дјелотворност у области безбједности важан посао јер мање земље са слабије уређеним системом безбједности у њемачком креирању јавних политика могу пронаћи узор, и, сходно приликама и потребама, одређена рјешења и искуства примијенити у пракси. Босна и Херцеговина је сигурно једна од земаља која од развијених европских држава попут Њемачке може да преузме и прилагоди одређене моделе којима је уређена област безбједности.

Кључне ријечи: јавне политике, парламент, систем безбједности, актери јавних политика, област безбједности, сектори безбједности

УВОД

Савезна Република Њемачка је савезна парламентарна република састављена од шеснаест држава, односно република или земаља, како се још преводи њемачка ријеч *Länder*. Њемачки политички систем је изграђен на основама које су постављене још 1949. године у уставном документу познатом као Основни закон (*Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*). За измјену устава Њемачке потребна је подршка најмање

* Универзитет у Бањој Луци, Висока школа унутрашњих послова Ванја Лука, email: predrag.ceranic@gmail.com

двје трећине чланова оба дома њемачког парламента, Бундестага и Бундесрата, а основна начела устава гарантују основна људска права, подјелу власти, федералну структуру државе и владавину права.

Парламент је дводоман. Доњи дом (*Bundestag*) броји 492 посланика. Овај дом има законодавну функцију. Бундестаг је најважнији законодавни орган, посланици овог дома бирају се на непосредним, општим изборима на период од 4 године. Горњи дом (*Bundestrat*) броји 69 чланова, који се именују од стране владе појединих федералних јединица, уз претходни приједлог парламента. Покрајинске владе делегирају 69 чланова који заступају њихове интересе. Покрајине обично именују чланове својих влада да уједно обављају функцију у Бундесрату, тако овај дом функционише као стална конференција покрајинских министара (Алмонд, et. al, 2009:294).

На челу савезне државе је предсједник и формално је носилац извршне власти, али Основни закон је функцију савезног предсједника учинио церемонијалном. Невелик значај политичке улоге посредно изабраног предсједника не значи да личност која се налази на том положају није укључена у процес креирања политике. Основни закон додјељује неколико функција предсједнику који поставља владине и војне функционере, потписује уговоре и законе, има право помиловања (Алмонд, et. al, 2009:296). Носилац главне извршне функције је премијер (канцелар), односно Савезна влада. Предсједника бирају на период од 5 година (са могућношћу реизбора) чланови специјалног тијела које чине сви представници Доњег дома, док Савезног канцелара бира предсједник уз сагласност Доњег дома, којем је и одговоран за свој рад.

За развој савремене Њемачке пресудни су били догађаји – пораз у Другом свјетском рату, након којег је морала да прође кроз период кажњавања и денацификације и да учествује у немилосрдном Хладном рату између САД и СССР, који је обиљежио готово три деценије свјетске историје. Њемачка је због свог положаја постала прва линија одбране од совјетског комунизма, или и прва линија напада на НАТО алијансу, зависно из ког правца је ситуација посматрана. Њен геополитички положај утицао је на то да се, без обзира на нацистичко насљеђе тајне полиције, у земљи врло брзо развију обавјештајна и контраобавјештајна служба, које су биле у функцији Хладног рата, али и одбране њемачке територије од шпијунских и терористичких акција које су шездесетих и седамдесетих година потресале простор Европе.

Бундестаг је, како смо већ навели, њемачко федерално законодавно тијело. У пракси, Њемачка има дводомно законодавство, од којих Бундестаг има улогу доњег дома. Како смо истакли, њемачки Бундесрат (дословно „Савезни савјет“) је законодавно тијело које на савезном нивоу представља шеснаест земаља Њемачке. Њемачке земље учествују у законодавству кроз Бундесрат, одражавајући федералну структуру

земље. У његовој надлежности су све уставне промјене и закони који према уставу захтијевају сагласност Бундесрата. Иако њемачки устав не именује Бундестаг и Бундесрат као два дома дводомног парламента (ријеч „парламент“ чак се и не јавља у Уставу), званично, Бундесрат се обично назива „савезним уставним тијелом“ заједно са Бундестагом, предсједником СР Њемачке, владом и Савезним уставним судом.

Посланици Бундестага бирају се на општим изборима на период од четири године. Бундесрат има 69 делегата који су чланови влада земаља које их и именују и разрјешавају. Остали чланови ових влада могу да буду замјеници чланова Бундесрата. Свака земља има најмање три гласа.¹ У Бундесрату се примјењује систем пондерисаног гласања, те представници једне земље могу гласати само једногласно. Чланови Бундесрата не могу истовремено бити и чланови Бундестага.²

Засједања Бундестага преносе телевизијске станице, а пренос уживо одвија се и преко интернета, тако да рад Бундестага посматра шири аудиторијум и, уопште, Бундестаг дјелује као мјесто за јавне расправе. У области законодавства Бундестаг има шири овлашћења од Бундесрата, тако да је сагласност Бундесрата неопходна само у погледу извјесних закона за чије доношење су федералне јединице непосредно заинтересоване. У погледу осталих закона, могуће је да их донесе и Бундестаг сам, не водећи рачуна о евентуално супротном ставу Бундесрата. Рецимо, у области спољних послова и одбране искључиву надлежност има Бундестаг.

Према немачком уставу, у мирнодопском периоду врховни командант немачких оружаних снага (Бундесвер) јесте савезни министар одбране, док у рату ту улогу преузима канцелар. За политичку контролу над оружаним снагама задужен је Бундестаг (Keковић, 2011: 309). Своју улогу у том смислу Бундестаг остварује преко више контролних тијела, односно комисија. Одређивање броја комисија, као и утврђивање броја чланова појединих комисија, лежи у слободној процјени њемачког парламента. Њемачки парламент може да формира истражне комисије које се ангажују актуелним поводом и уз сагласност најмање 25% парламентарца. Истражне комисије имају задатак да провјере и разјасне политичке и бирократске несугласице у влади, парламенту и

1 Земља са више од два милиона становника има четири гласа, земља са више од шест милиона становника има пет гласова, и земља са више од седам милиона становника има шест гласова. Свака земља може да именује онолико чланова Бундесрата колико има гласова.

2 Шире на сајтовима <http://www.bundestag.de> (Der Deutsche Bundestag) и http://www.bundesrat.de/cln_179/DE/Home/homepage_node.html?_nnn=true (Der Bundesrat) као и у *Анализа Одељење за информативно-истраживачке и библиотечке послове и Одсека за информативно-истраживачке послове Народне скупштине Републике Србије*. <http://www.parlament.gov.rs>. Преузето 21. 09. 2013.

управи. Рад ових комисија састоји се од прикупљања доказа; комисије могу да испитују свједоке, експерте, да остваре увид у акте, посјете судове и управне органе. Након истраге слиједи подношење извјештаја и дебата у парламенту. Парламентарни надзор обавјештајних послова регулисан је посебним законима, *Законом о парламентарној контроли обавјештајне дјелатности* и *Законом о контролним тијелима*, који су на снагу ступили 1999. године (Ђеранић, 2011: 47-57).

Најважнији послови које обавља Бундестаг су законодавни процес и парламентарни надзор над радом владе. Остале од изузетног значаја важне надлежности Бундестага су у томе да посланици одлучује о савезном буџету као и о распоређивању Бундесвера (савезних оружаних снага) изван Њемачке. Још једна важна функција коју обавља Бундестаг је избор немачког савезног канцелара. Таксативно наведене, надлежности Бундестага су: доноси и мијења Устав; доноси законе; одлучује о државном буџету; потврђује међународне уговоре; бира савезног канцелара; одлучује у избору предсједника СР Немачке; учествује у поступку именовања чланова Савезног уставног суда; врши контролу над радом савезне владе; надзире рад и употребу војске. Главна одлика њемачког облика федерализма, када је у питању подјела и извршење надлежности, јесте да владе појединих земаља директно учествују у одлукама које доноси савезна држава.³

Ово се постиже кроз рад Бундесрата. Бундесрат нема одређено вријеме трајања мандата, и он не може бити распуштен. Његов састав варира у зависности од резултата избора у представничким тијелима немачких земаља. Основна идеја која лежи у њемачком уставу је подјела власти тако да Федерација и њемачке земље функционишу у зацртаним принципима међусобне провјере и равнотеже система, али и да се у пракси његује међусобна сарадња и размјена ставова и мишљења. У оквиру система подјеле власти и комбинованог обављање задатака, Бундесрат има три централне функције: брани интересе покрајина од Федерације и посредно од Европске уније; рад Бундесрата гарантује да је политичко и административно искуство земаља инкорпорирано у законодавство Федерације и администрације Европске уније; као и другим уставним органима Федерације, Бундесрат има свој дио одговорности за укупну политику Савезне Републике Њемачке. Основне надлежности Бундесрата су: учествује у законодавном процесу; учествује у рјешавању државних административних питања; учествује у доношењу одлука које се односе на ЕУ; учествује у поступку именовања чланова Савезног уставног суда.⁴

3 http://www.bundestag.de/htdocs_e/bundestag/function/index.html Преузето 24. 09. 2013.

4 http://www.bundesrat.de/cln_330/nn_10940/EN/funktionen-en/funktionen-en-node.html?_nnn=true. Преузето 24. 09. 2013.

ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМА БЕЗБЈЕДНОСТИ

Полицијски систем

Оквир за функционисање полицијског система Њемачке чини њено федерално уређење са веома прецизним законодавним разграничењима између савезне државе и покрајина. На нивоу Савезне државе је успостављено Федерално министарство унутрашњих послова, у чијој су надлежности послови и задаци из савезне надлежности. На челу министарства се налази министар који је за свој рад одговоран савезном канцелару. Полицијске снаге Немачке запошљавају око 40 000 особа, укључујући 30 000 полицајаца. Одржавање јавне безбедности и мира један је од најзначајнијих задатака владе. Овај задатак је подељен између држава и федералне владе (Кековић, 2011: 308). Знатан дио полицијских снага у Њемачкој се налази под ингеренцијом федералних јединица. У оквиру Савезног министарства унутрашњих послова успостављене су сљедеће службе: Савезна служба за заштиту уставног поретка – BfV, Савезна криминалистичка служба – ВКА, Савезна гранична служба – BGS.

Систем националне безбедности Немачке подељен је између Савезне Републике и савезних покрајина. Свака покрајина има своју владу, која располаже значајним овлашћењима у области безбедности, поседује своју полицију и судство, и практично целокупан систем за деловање у ванредним ситуацијама, док се на нивоу Савезне Републике налази систем одбране, оружане снаге, спољни послови и обавештајни систем. Извршну власт на нивоу Савезне Републике има канцелар, који се налази на челу Савезне Владе, док председник Републике има протоколарне дужности (Драгишић, 2011: 86).

Савезна (федерална) полиција присутна је широм земље кроз широк спектар задатака на граничним прелазима и морским лукама, укључујући и пограничне области, на аеродромима, на станицама и у возовима, и на тај начин учествује у свим већим претрагама. Федерална полиција повећала је резултате претрага у 2012. години за 16 одсто.⁵ Председник немачког Бундестага јесте и „руководилац полицијских снага“. Он има право инспекцијског надзора над полицијским снагама и гарантује са полицијским снагама одржавање јавног реда и мира и безбедности у земљи. Ниједна друга полицијска служба не може дејствовати без дозволе немачког Бундестага. Бундестренцшц (*Bundesgrenzschutz*) БГС означава федералне полицијске снаге (Кековић, 2011: 310).

Савезна криминалистичка служба (*Bundeskriminalamt*) основана је с циљем успостављања јаче везе и сарадње између савеза и покрајина

⁵ http://www.bundespolizei.de/DE/06Die-Bundespolizei/Fahndung/fahndung_node.html. Преузето 24. 09. 2013.

у области спречавања и откривања криминалитета. Конституисана је 1951. године а њене надлежности су утврђене Законом о уређењу Савезне криминалистичке службе од 29. јуна 1973. године, који је модификован 1974. и 1993. године. Ради се о полицијској институцији на савезном нивоу, у чијој је надлежности откривање кривичних дјела међународног криминала: трговина оружјем, муницијом, експлозивима, наркотицима, праће новца, корупција, кријумчарење нуклеарних и других опасних енергената, трговина људима, тероризам, диверзије, саботаже, те истраживање присуства страних криминалних организација на простору Њемачке.

Савезна гранична служба је полицијска организација задужена за заштиту граница СР Њемачке. У њеној надлежности су сузбијање, пресијецање организованог криминала, односно токова прања новца, откривање фалсификованих путних исправа и других докумената, кријумчарења људима, кријумчарења разних врста оружја, илегална трговина опојним дрогама, нуклеарним, експлозивним и другим материјама, моторним возилима. На челу ове службе се налази савезни министар унутрашњих послова. У организацијској структури, централно мјесто припада Предсједништву граничне заштите које представља основу полицијског рада ове службе.

Обавјештајно-безбједносни систем

Закони којима је у Њемачкој регулисана обавјештајна дјелатност су Закон о оснивању Службе за заштиту уставног поретка и Закон о сарадњи Савеза и покрајина у питањима заштите Устава у погледу Службе за заштиту уставног поретка. Служба је организацијски позиционирана као управа Савезног министарства унутрашњих послова и има око 2 750 запослених. Предсједник службе за свој рад одговара савезном министру унутрашњих послова. Служба је задужена за заштиту државе, тако да има контраобавјештајну улогу. Има овлашћења за тајно прислушкивање, опсервацију, аудио и видео снимање, коришћење тајних докумената.

На територији Њемачке, Служба за заштиту уставног поретка има 16 канцеларија које дјелују на нивоу њемачких федералних јединица, а стациониране су у склопу полицијских дирекција. Најважније активности Службе за заштиту уставног поретка огледају се у томе да прикупља, анализира и процјењује све податке о дјелатностима које су усмјерене против уставног уређења Њемачке, као и њене безбједности; открива, прати и пресијеца активности страних обавјештајних служби које су усмјерене на угрожавање националне безбједности. Савезна служба за заштиту уставног поретка има централу у Келну,

а ради се о специјализованој служби за заштиту Устава Њемачке. Служба нема полицијска овлашћења, а једна од њених обавеза је и информисање јавности, с циљем да се код становништва подигне свијест о потенцијалним безбједносним ризицима.⁶ Према Радомиру Милашиновићу, иако су начин рада, задаци и устројство покрајинских уреда за заштиту устава углавном регулисани савезним законом, њихово мјесто и улога се конкретно регулишу посебним покрајинским законима и прописима који важе само на територији односне покрајине (Милашиновић, 1998: 148).

Савезна обавјештајна служба (БНД) је аутономна служба чији ембрион је створен у Организацији Гелен, која се трансформисала у БНД 1. априла 1956. године, на основу одлуке њемачког канцелара Конрада Аденауера. Надлежна је за прикупљање података политичке, војне и економске природе. Службом руководи предсједник (Бајагић, 2008).

У обавјештајно-безбједносном систему Њемачке, кључне су четири обавјештајне агенције чије су надлежности и територија рада, као и међусобни односи, прецизно законски дефинисани:

- Савезна обавјештајна служба (*Bundes Nachrichten Dienst – BND*) представља савезну обавјештајну установу Њемачке;
- Служба за заштиту уставног поретка (*Bundesamt für Verfassungsschutz – BfV*) дјелује у оквиру Министарства унутрашњих послова;
- Обавјештајна канцеларија Бундесвера (*Amt für Nachrichtenwessender Bundeswehr – ANBw*) прикупља информације и израђује студије о страним оружаним снагама;
- Војна контраобавјештајна служба (*Militärischer Abschirmdienst – MAD*⁷) бави се превентивном шпијунажом у циљу заштите њемачких оружаних снага.

Одбрамбени систем

Након уједињења у једну државу, одбрамбени систем Њемачке нашао се у потпуно измијењеним околностима. Због улоге у Другом свјетском рату, њемачка војска дуго није имала Генералштаб. Као једна од компоненти НАТО савеза, Њемачка није била равноправна са осталим чланицама, није имала самосталност чак ни у ратним плановима који су се тicali одбране територије Њемачке. Њемачко руководство

6 http://www.bmi.bund.de/DE/Themen/Sicherheit/Verfassungsschutz/Bundesamt-Verfassungsschutz/bundesamt-verfassungsschutz_node.html. Преузето 24. 09. 2013.

7 Централна МАД се званично назива Уредом за заштиту Бундесвера (*Das Amt für Sicherheit der Bundeswehr – ASBW*) (Милашиновић, 1998: 151).

тражило је већу аутономност у вођењу националне одбрамбене политике, чему је удовољено од стране НАТО-а, након чега је услиједила реформа одбрамбеног система Њемачке. Спроведена реформа није до краја разјаснила низ питања у концепту њемачке улоге у оквиру НАТО стратегије.

Доминантну позицију у погледу одбране имају канцелар и министар одбране. Министар одбране је цивилно лице и најодговорнија личност када је посриједи руковођење војним потенцијалима у мирнодопским условима. У сложеним приликама команду преузима канцелар, а улога НАТО савеза у тим приликама постаје доминирајућа. Кључна питања одбрамбеног карактера, као и питања од безбједносног значаја, разматрају се на сједницама Савјета одбране.

Бундесвер се састоји од три гране оружаних снага: копнених снага (*Landstreitkräfte*), ваздухопловства (*Luftstreitkräfte*) и морнарице (*Seestreitkräfte*). Њемачке оружане снаге постале су важна полука за реализацију њемачке спољне политике. Бундесвер не познаје институцију главног штаба. Ту улогу обавља оперативни директорат Бундесвера са представницима свих војних родова.

КРЕИРАЊЕ ЈАВНИХ ПОЛИТИКА

Креирање јавних политика у њемачком друштву схваћено је као заједничко добро, односно као ствар свих њених грађана. Ријеч је о моделу интеракције актера јавних политика. Стога процес креирања политике може да почне од било ког дијела друштва – интересне групе, политичког лидера, грађанина појединца или државног функционера. Сви ови елементи дјелују једни на друге у поступку креирања јавне политике, па је тешко установити поријекло било које идеје. Штавише, кад неко предложи нову политику у поступак се укључују и друге интересне групе и активно учествују у измјени и допуни, подржавању или противљењу тој политици (Алмонд, et. al, 2009:318).

Највећи број проблема о којима треба расправљати, односно листу питања на дневни ред поставља извршна власт. Премијер, тј. канцелар у својим говорима, интервјуима, у име владе и парламентарне већине јавности представља политику коју заступа и коју кани проводити. Политички програм извршна власт претаче у измјене постојећих и приједлоге нових закона. Премијер се труди да за законе које влада предлаже обезбиди консензус, односно да влада одлуке доноси једногласно.

Превага извршне власти значи да кабинет предлаже око двије трећине закона које разматра Бундестаг. Законодавну позицију владе

јачају и одредбе Основног закона којима се ограничава фискална надлежност Бундестага.⁸ Приједлоге закона Бундестагу могу поднијети Савезна влада, Бундесрат и посланици Бундестага (члан 76 Устава). Законодавна процедура зависи искључиво од тога ко је предлагач.⁹ Као што је већ речено, у највећем броју случајева предлагач закона је Савезна влада. Влада приједлог закона упућује Бундесрату на разматрање. По правилу, Бундесрат има рок од шест недјеља од дана када је приједлог закона поднесен да саопшти своје мишљење о њему у писаној форми. Након тога, савезни канцелар приједлог закона са мишљењем Бундесрата просљеђује Бундестагу. Приједлог закона пролази кроз тзв. прво читање, чиме долази на дневни ред овог дома. Приједлог закона затим разматра надлежна комисија, односно одбор. Други одбори могу, уз консултације са надлежним одбором, да изразе своје мишљење, учествују у расправи о посебним аспектима приједлога закона и сл. Значајан дио рада Бундестага одвија се управо у овим одборима.

Пошто се законски приједлози упућују одборима у раној фази законодавног процеса, одбори имају реалну могућност да ревидирају и допуне њихов садржај. Они оцјењују приједлоге, консултују се с интересним групама и затим подносе ревидирани приједлог Бундестагу у пуном саставу. Истраживањем се бави малобројно особље, али одбори користе и јавна сучељавања и разматрања. Представници владе и интересне групе износе аргументе о закону о којем се расправља, а и сами чланови одбора често имају стручна знања у области којом се бави њихов одбор (Алмонд, et. al, 2009: 319). Иста процедура је предвиђена и за амандмане. Једини изузетак од ове процедуре је поступак за доношење закона о буџету, јер се у том случају приједлог закон у исто вријеме просљеђује Бундесрату и Бундестагу.¹⁰

Када одбор заузме став, Бундестаг у пуном саставу разматра приједлог закона и расправља о предложеном закону. Међутим, политички ставови су већ познати, с обзиром на то да су партијски лидери учествовали у изради приједлога, а партијски клубови одржали састанке на којима су заузели политичке ставови и представили их. Прије него што Бундестаг почне расправу о приједлогу закона, предсједник овог дома мора да заведе приједлог закона и преда га администрацији која је обавезна да га умножи и прослиједи свим посланицима оба дома и члановима Савезне владе. Након тога, ставља се на дневни ред сједнице. Предлагачи могу бити и посланици, и то у виду најмање једне

8 Исто, стр. 319.

9 Шире на <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80060000.pdf>. Преузето 24. 09. 2013.

10 Слична процедура је предвиђена уколико је предлагач Бундесрат. Уколико већина чланова овог дома гласа за приједлог закона, он се просљеђује Савезној влади која мора да се изјасни о приједлогу, и након шест недјеља упутује приједлог закона Бундестагу.

парламентарне групе, или на захтјев најмање једне петине од укупног броја присутних посланика у Бундестагу.

По правилу, о приједлогу закона се расправља на три сједнице, односно дебате, и овај начин доношења закона зове се читање. Тако се приједлог закона чита три пута: уговори са страним земљама или слични уговори који регулишу политичке односе у савезној држави, или се односе на савезно законодавство, у начелу се читају два пута, а треће читање се одржава само по одлуци Бундестага. Све друге теме о којима се расправља начелно се читају један пут.

Најбитнији дио првог читања је да се утврди да ли је тај приједлог прихваћен од стране посланичких група. Одбијање приједлога закона може се десити у случају да су законски приједлози спорни. Важан дио у првом читању је и да се именује један од одбора који има задатак да оцијени приједлог закона и да га припреми за друго читање. Ова одлука се доноси на основу препоруке Савјета старјешина¹¹. Уколико више одбора учествује у изради закона, именује се један одбор као координатор и тај одбор је одговоран, а остали могу да дају своје мишљење.

Веће измјене у другом и трећем читању нису честе; влада углавном може бити сигурна да ће њени приједлози проћи у складу с извјештајем одговарајућег одбора (Алмонд, et. al, 2009: 319). Друго читање се отвара и затвара расправом о сваком члану и то оним редослиједом којим је дато у приједлогу закона. Завршава се расправом о уводу и називу приједлога закона. На гласање се прелази након што се завршила расправа. На другом читању ће се расправљати о амандманима само док је у току расправа на тему на коју се они односе. Овакве приједлоге потписује најмање један члан Бундестага, а могу бити употпуњени кратким објашњењем. Сви амандмани усвојени на другом читању се обједињују на начин који одреди предсједник Бундестага. Одлуке донесене на другом читању представљају основу за треће читање. Када су сви чланови приједлога закона одбијени у другом читању, приједлог закона се сматра одбијеним и са даљом расправом се не наставља.

Треће читање се спроводи уколико није било поднесених амандмана у другом читању, или ако је посланичка група или петина присутних посланика поднијела амандмане. Треће читање почиње расправом уколико је није било на другом читању или уколико то захтијева Савјет старјешина, односно једна петина присутних посланика. У том случају није потребна сагласност Бундесрата, те се због овако

11 Савјет старјешина (Der Ältestenrat) има специфичан значај у раду Бундестага. Савјет чине предсједник Бундестага, потпредсједници и 23 члана изабрана сходно пропорционалној заступљености политичких партија у Бундестагу. Чланови Савјета старјешина су уједно секретари посланичких група. У недјељи у којој је заказана сједница Бундестага, Савјет старјешина обавезно засједа, а предсједник Бундестага предсједава тим састанком.

скраћеног поступка често дешава и да предлагач закона буде управо посланичка група. На крају овог читања, гласа се о приједлогу закона. Након изгласавања закона од стране већине посланика, он се као документ просљеђује Бундесрату. Гласање о приједлогу закона одвија се након трећег читања.¹²

На предочени начин, Бундестаг доноси савезне законе. Послије њиховог усвајања, предсједник Бундестага их доставља Бундесрату. Како Бундесрат у политичком процесу представља покрајинске владе, он у областима у којима покрајине дијеле власт са савезном државом има иста законодавна овлашћења као и Бундестаг. Исто вриједи и за савезне политике које су покрајине обавезне да спроводе. У тим областима, сагласност Бундесрата је неопходна. У року од три недјеље након пријема закона који је усвојио Бундестаг, Бундесрат може захтијевати да се сазове Одбор за посредовање у циљу заједничког разматрања закона. Након изгласавања закона од Бундестага и потврде од Бундесрата, закон пролази кроз још неколико фаза. Наиме, усвојени закон предаје се предсједнику државе који мора да га потврди. Прије него што то уради, предсједник има обавезу да провјери да ли је закон у сагласности са Уставом и позитивним прописима. Након што га предсједник потврди, закон се објављује у службеним новинама. Уобичајени временски рок за ступање закона на снагу је 14 дана од дана објављивања.¹³

Законодавство у Њемачкој подлијеже судској контроли. Та врста контроле је у надлежности Уставног суда који оцјењује уставност закона и може да поништи законе који крше Основни закон. На тај начин, Уставни суд може се посматрати као кључни актер у формулисању јавних политика и њиховом усвајању. Снага Уставног суда огледа се у судским ревизијама донесених закона. Уједно, Уставни суд кроз донесене пресуде диктира смјернице за будуће политике, у смислу шта влада може, а шта не може да уради (Theodoulou, 2002: 42).

Из природе овог процеса, може се извући неколико поука. Прво, извршни орган власти присутан је у цијелом законодавном процесу. Пошто владин приједлог прослиједе Бундестагу, савезни министри раде на његовој подршци. Представници министарстава иступају у одборима Бундестага и Бундесрата да би изнијели свој став (Алмонд, et. al,

12 Законодавна процедура одређена је Основним законом. Основни закон на енглеском језику постављен је на сајту http://www.bundesrat.de/cln_330/nn_1940484/EN/funktionen-en/go-en/go-ennode.html?_nnn=true#doc1940488bodyText1, 24. 09. 2013.

13 Шире на сајтовима [http://www.bundestag.de\(Der Deutsche Bundestag\)](http://www.bundestag.de(Der Deutsche Bundestag)) и [http://www.bundesrat.de/cln_179/DE/Home/homepage_node.html?_nnn=true\(Der Bundesrat\)](http://www.bundesrat.de/cln_179/DE/Home/homepage_node.html?_nnn=true(Der Bundesrat)), као и у *Анализа Одељење за информативно-истраживачке и библиотечке послове и Одсека за информативно-истраживачке послове Народне скупштине Републике Србије*. <http://www.parlament.gov.rs>, 21. 09. 2013.

2009:321). На тај начин, извршна власт је врло активна у протежирању и борби за политички програм који заступа. Међутим, без обзира на то, њемачки парламент има веома велику аутономију, већу од многих других истовјетних политичких тијела.

АКТЕРИ ЈАВНИХ ПОЛИТИКА

Основни закон њемачком премијеру предвидио је јаку позицију. Премијер је веома важна фигура у политичком животу Њемачке, он саставља министарску листу, предједава сједницама владе. Премијер може на основу 68. члана Устава да тражи изјашњавање парламента о политици коју води, а ако не добије подршку, од предједника Федерације може да захтијева распуштање парламента. С друге стране, парламентарна већина може изабрати другог премијера. Уставом није дефинисан тачан број министарстава у влади.¹⁴ Сваке сриједи одржавају се сједнице владе, у одсуству премијера сједницама предједава премијеров замјеник. Основно премијерово политичко средство су политичке смјернице. Јавне политике, па тако и оне у области безбједности, у Њемачкој иницира и креира влада, али се оне доносе, слично другим земљама које смо истраживали, у парламенту.

Њемачки процес креирања јавних политика је веома комплексан и са великим бројем учесника. Устав премијера чини одговорним за дефинисање општих политичких смјерница. Премијер је одговоран и за формирање листе најважнијих тема које ће бити разматране у процесу креирања јавних политика. У стварности, политике се формулишу у специфичној сарадњи министара, премијера и парламентарца. Како је, уједно, премијерова политичка партија у коалицији са другим партијама, политичке партије су важан актер у процесу креирању политика (Theodoulou, 2002).

У формулисању јавних политика учествују и јавне институције као што је Бундесбанка. Интересне групе су, такође, актер у формулисању јавних политика, при чему имају неформалну улогу. Интересним групама су посебно занимљиве радне групе и савјетодавна тијела које се оснивају унутар министарстава, а раде на изради нацрта закона.¹⁵ Интересне групе у Њемачкој су формализоване и дио су политичког процеса више него у другим европским државама. Низ прописа интересним групама даје званичну савјетодавну улогу. Њихови представници укључени су у рад јавних сервиса, а присутни су и у неким другим елементима управљања јавним политикама. У теорији се ова тијесна сарадња владе

14 http://www.bundeskanzlerin.de/ Webs / BKin/ EN/ Chancellory/ Federal_Cabinet/ federal_cabinet_node.html. Преузето 24. 09. 2013.

15 Исто.

и интересних група назива неокорпоративизам. Овај модел има сљедеће карактеристике: друштвени интереси организовани су у практично обавезне организације; само по једно удружење заступа сваки од друштвених сектора; удружења имају хијерархијску структуру; влада та удружења прихвата као званичне представнике; удружења могу непосредно да учествују у процесу доношења политике.¹⁶ Разговори о јавним политикама између извршне власти и интересних група су чести, а договори се спроводе кроз активности владе. Двије велике организације заступају интересе пословних кругова и индустријских предузећа у политичком процесу. *Федерација њемачке индустрије* кривно је удружење тридесет пет засебних индустријских групација. *Савез удружења њемачких послодаваца* обухвата још већи број предузећа.¹⁷ Евидентно је да у њемачком друштву интересне групе немају негативну конотацију. Њемачко друштво се састоји од великог броја организованих група. Такве групе нису само у функцији реализације материјалних интереса свог чланства, већ раде и за друштвено добро. На тај начин, њемачке интересне групе остварују своју јавну функцију. То је навело једног аутора да опише њемачко друштво као низ „пара-јавних институција“ (Theodoulou, 2002: 41).

У Њемачкој, политичке партије имају активну улогу. Партије су присутне у различитим фазама политичког процеса и креирања јавних политика. Политичке партије у Њемачкој заслужују посебну пажњу зато што су тако важни актери у политичком процесу, можда и важнији него у већини других европских демократија. Неки посматрачи описују њемачки политички систем као партијску власт партија, за партије (Алмонд, et. al, 2009:317). Један од задатака који су партије поставиле испред себе јесте не да слиједе јавно мњење и реагују на њега, већ да га креирају. Хришћанско-демократску унију (CDU) основала је група протестаната и католика, али и пословног свијета. Партија је од оснивања имала амбицију да обухвати интересовања ширих маса, а заснована је на његовању хришћанских вриједности. Са овом партијом често је у коалицији Хришћанско-социјална унија (CSU). Социјалдемократска партија (SPD) основана је по узору на SPD Вајмарске републике, а ослонац је првобитно налазила у синдикалним организацијама и радничким удружењима. Данас слови као партија љевице. Слободна демократска партија (FDP) и Партија зелених су, такође, препознатљиве политичке партије, али се по значају не могу мјерити са Демохришћанима и Социјалдемократима. Некадашња Комунистичка партија Источне Њемачке након уједињења трансформисала се у Партију демократског социјализма (PDS) која данас нема значајнију улогу у политичком животу.

¹⁶ Исто, стр. 307.

¹⁷ Исто.

ЈАВНЕ ПОЛИТИКЕ У ОБЛАСТИ БЕЗБЈЕДНОСТИ

Приватна безбједност у Њемачкој недавно је обиљежила стогодишњицу постојања. Данас, приватне безбједносне компаније у Њемачкој пружају широк асортиман услуга, као што су: чување зграда, индустријских и војних објеката, обезбјеђивање јавних скупова, непосредна заштита лица, новца и драгоцености. У Њемачкој, рад сектора приватне безбједности регулисан је Законом о професионалним активностима предузећа за приватну безбједност из 1998. године, Законом о предузећима за приватну безбједност из 2002. године, као и одредбама Закона о индустрији, Закона о оснивању приватних фирми, и Закона о оружју. Дозволу за отварање новог предузећа и процјену „поштених“ намјера оснивача даје Привредна комора. Она има право да одбије да изда дозволу за оснивање компаније уколико будући власник не достави доказе о посједовању довољног капитала. Привредна комора има обавезу да надзире рад привредних друштава који су активни у сектору приватне безбједности, и у сваком тренутку може да испита рад приватних безбједносних компанија.

У сектору јавне безбједности, специјализована Савезна криминалистичка служба Њемачке суочава се са организованим криминалом, трговином људима, наркотицима и оружјем. Производња и пласман лажних новчаница, екстремизам и тероризам, такође су неки од приоритета у раду њемачке полиције. Њемачка влада је правовремено увидјела опасност од сајбер криминала, те у оквиру Министарства унутрашњих послова постоји јединица специјализована за сузбијање овог вида криминалитета. Са Савезном службом за заштиту информативних технологија (*Das Bundesamt für Sicherheit in der Informationstechnik – BSI*) Министарство унутрашњих послова увело је у употребу високо заштићене личне документе (биометријске, чиповане личне карте).

Једна од битних смјерница њемачке политике у сектору војне безбједности јесте развој НАТО снага. НАТО се у политичком смислу испољио као предворје ЕУ, другог савеза до којег је Њемачкој изузетно стало. Ипак, Њемачка се заједно са Француском залаже за развој европских одбрамбених потенцијала и стварање европских оружаних снага. Њемачке трупе су учествовале у мировној операцији у БиХ, још учествују на Косову, док су у Авганистану заузеле излазну стратегију. Бундесвер годишње повуче 500 војника из Авганистана. Овај чин се одвија због великог притиска њемачке јавности, која је била суочена са значајним губицима Бундсвера у Авганистану, те су поједини медији покренули питање: „Да ли је Њемачка у рату с Авганистаном?“

Када је ријеч о политичком сектору у области безбједности, безбједносне пријетње с којима се суочава њемачко друштво, па тако

и специјализоване институције, нису мале. Један од главних задатака унутрашње политике јесте јавна безбједност, за коју се истиче да укључује заштиту грађана од насиља, криминала и тероризма, као и заштиту уставног поретка. У Министарству унутрашњих послова наглашавају да је Њемачка једна од најбезбједнијих земаља у свијету, али исто тако указују на приоритете у раду: опасност од исламског тероризма и екстремизма; опасност од пораста десног и лијевог екстремизма; борба против високотехнолошког криминала, као и тешког и организованог криминала. У циљу превенције и сучељавања са наведеним безбједносним пријетњама, Њемачка је изградила добру сарадњу и конекцију са националним и међународним актерима јавних политика у области безбједности.¹⁸ Једна од смјерница у сектору политичке безбједности јесте да ће за безбједност Њемачке и западне заједнице и у догледној будућности као велика опасност остати исламски мотивисан међународни тероризам.

Након напада од 11. септембра 2001. године, Њемачка је предузела низ законодавних, организационих и друштвено-политичких мјера у борби против међународног тероризма. Стратегија Савезне владе у области политичке безбједности и специјализованих институција, надлежних за борбу против међународног тероризма, који се и даље сматра за главну пријетњу по слободу и безбједност грађана Савезне Републике Њемачке, гради се на широком спектру дјеловања и креће се од „традиционалних“ владиних мјера, као што су оперативно-техничке мјере, до друштвено-политичких активности. Служби за заштиту уставног поретка дате су смјернице да примарни циљ ове безбједносне агенције буде едуковање припадника за борбу против тероризма. Наглашено је како поента обуке јесте да се препознају и униште терористичке мреже, при чему је информација кључ успјеха. Уједно, истиче се да је тероризам могуће сузбити само „кроз непосредно умрежавање служби безбједности са националним и међународним партнерима“.¹⁹ Задатак уставне заштите првенствено је „рано упозоравање“ на опасности по њемачку демократију, односно да се идентификују безбједносне пријетње у раној фази, тако да држава може правовремено и ефикасно дјеловати. Савезна обавјештајна служба (BND) функционише на идентичан начин као и друге сличне службе; користи дипломатску мрежу као параван, а у раду се служи методологијом типичне обавјештајне службе, ослањајући се на отворене, прикривене, сигинт и агентурне изворе. Приоритетни задаци обавјештајне службе су: корисним информацијама о страним

18 Шире на http://www.bmi.bund.de/DE/Themen/Sicherheit/sicherheit_node.html. Преузето 24. 09. 2013.

19 http://www.bmi.bund.de/DE/Themen/Sicherheit/Terrorismusbekaempfung/terrorismusbekaempfung_node.html. Преузето 24. 09. 2013.

земљама BND даје подршку Савезној влади у доношењу одлука у области безбједности и, уопште, у спољној политици; пружа обавјештајну подршку оружаним снагама током њихових операција у иностранству; остварује сарадњу у кризном ситуацијама са Министарством спољних послова (нпр. киднаповање њемачких држављана у иностранству); обавља посредовање у хуманитарним преговорима широм свијета.²⁰ Оно што је специфично за њемачку обавјештајну службу јесте да је државна новинска агенција законом обавезана на сарадњу са BND, тачније, она је дио безбједносне инфраструктуре.

Економска безбједност Њемачке заснива се на снажној економији која је основ за развој свих друштвених дјелатности. Економски приоритети Њемачке су: стабилизација евро-зоне (с обзиром на то да је економија Њемачке уско везана за економију Европске уније); имплементација енергетске транзиције (обновљиви извори енергије треба да обезбиједи највећи дио енергије до средине овог вијека); обезбиједити професионализам (квалитетне кадрове у свим областима); стабилизovati економски раст; искористити могућности глобализације.²¹

Израз „енергетска револуција“ који је постао веома присутан у јавном мњењу Њемачке указује на то да долази доба обновљивих извора енергије и енергетске ефикасности. Њемачка влада је одлучила да снабдијевање Њемачке енергијом до 2050. године треба да буде углавном из обновљивих извора енергије. То, наравно, захтијева темељну реорганизацију система за снабдијевање енергијом, што и за Њемачку представља економски и технолошки изазов.

Влада Њемачке настоји да утиче на јавно мњење у смислу да јаки глобални трендови, на примјер неконтролисана енергетска потражња и посљедична потрошња угља, нафте и гаса, на помолу климатске кризе и растуће свјетске популације, чине исправним фаворизовање климатске политике као одрживог мотора за привредни раст XXI вијека. Уједно, мото енергетске и еколошке политике Њемачке је да ће успјех постићи само они који могу да стекну независност од промјенљивих свјетских цијена фосилних горива и правовремено реализују ефикасне јавне политике у сектору еколошке и енергетске безбједности. Из Министарства за животну средину, очување природе и нуклеарну безбједност Њемачке настоје увјерити јавност да климатске промјене представљају огроман изазов и да је потребно да се промијени устаљена пракса у економији.²²

20 http://www.bnd.bund.de/DE/Arbeitsfelder/Aufgaben/aufgaben_node.html. Преузето 28. 09. 2013.

21 <http://www.bmwi.de/DE/Themen/Wirtschaft/schwerpunkte-der-wirtschaftspolitik.html>Преузето 28.09.2013.

22 „Ми ћемо морати драстично промијенити нашу праксу у економији, ако желимо да оставимо нетакнуте основе живота и просперитета за будуће генерације. А

ЗАКЉУЧАК

Свакако да од политичког система, односно од уставне структуре земље, зависи и модел система безбједности који се у тој земљи развио. Колико ће бити ефикасан умногоме зависи од јавних политика које та земља креира. Квалитетне јавне политике су основ за ефикасан систем безбједности, а исто тако и за адекватан начин његове контроле од друштва. Начин на који се доносе закони и стратегије у области безбједности у Њемачкој може послужити као примјер и узор многима. Различите фазе рада парламента, свака понаособ, у том смислу заслужују пажњу.

Њемачки закони и стратегије и однос према њима (што у Босни и Херцеговини зна бити проблем) треба проучавати, и све оно што може бити од користи треба прилагодити и примијенити у сложенем поличком и ништа мање комплексном систему безбједности у БиХ. У том контексту, посебно треба размотрити статус интересних група, правно регулисање њиховог положаја и утицаја у друштву. У земљама као што је БиХ, интересне групе се још доживљавају у негативној конотацији, њихова улога се не разумије или се злоупотребљава. Било би потпуно непримјерено правити било какве паралеле између Њемачке и БиХ у смислу улоге политичких партија, начина њиховог рада и односа према актуелним друштвеним проблемима.

ЛИТЕРАТУРА

- Алмонд, Г. А. et. al. (2009). *Компаративна политика данас: свјетски преглед*. Подгорица: Универзитет Црне Горе – Факултет политичких наука – ЦЕДЕМ – Центар за демократију и људска права.
- Бајагић, М. (2008). *Шпијунажа у XXI. веку: Савремени обавештајно-безбедносни системи*, Београд: BOOK&MARSO.

ипак, заговорници климатских акција често се суочавају с противљењем оних који су забринути да ће амбициозне климатске политике неминовно произвести економске губитке. Морамо да озбиљно схватимо ове проблеме, али ја сам апсолутно сигуран да имамо добре аргументе да убиједимо критичаре ових корисних акција. Мјере које предузимамо су више од пуког одговора на пријетње од климатских промјена. Сматрам да су оне одраз неопходне предострожности у области јавних политика у сектору екологије и економије.“ Интервју који је Петар Алтмаиер, министар за животну средину, очување природе и нуклеарну безбједност Њемачке дао за <http://www.bundesregierung.de>, текст *Трансформација енергетског система Њемачке из националне и међународне перспективе*, преузето са http://www.bundesregierung.de/Webs/Breg/EN/FederalGovernment/Cabinet/_node.html. Преузето 22. 09. 2013.

- Ђеранић, П. (2011). *Ко чува чуваре: контрола система безбједности у БиХ*. Бања Лука: ВЛС – Бесједа.
- Драгишић, З. (2011). *Систем националне безбедности Републике Србије*. Београд: Универзитет у Београду – Факултет безбедности.
- Кековић, З. (2011). *Упоредни системи безбедности*. Београд: Универзитет у Београду – Факултет безбедности.
- Милашиновић, Р. (1998). *Терор Запада над светом: савремени чиниоци разарања и подчињавања суверених земаља и народа*. Ветерник: Ветерник: ИДИЈ.
- Theodoulou, S. (2002). *Policy and politics in six nations: A Comparative Perspective on Policy Making*. Prentice Hall: Upper Saddle River.
- Анализа Одељење за информативно-истраживачке и библиотечке послове и Одсека за информативно-истраживачке послове Народне скупштине Републике Србије*. Преузето 21. 09. 2013. са сајта <http://www.parlament.gov.rs>.
- Сајт Бундестага <http://www.bundestag.de> (Der Deutsche Bundestag).
- Сајт Бундесрата http://www.bundesrat.de/cln_179/DE/Home/homepage_node.html?__nnn=true (Der Bundesrat)
- Сајт Савезног министарства унутрашњих послова Републике Њемачке http://www.bmi.bund.de/DE/Themen/Sicherheit/sicherheit_node.html.

THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY'S PUBLIC POLICIES IN THE FIELD OF SECURITY

Assistant Professor Predrag Ćeranić, PhD²³

Summary: The security challenges, risks and threats currently faced by the European continent are certainly not small. European states, including EU member states as well as those in various stages of integration but without formal membership, are seeking the best answers to growing problems in the field of security. The main prerequisite for the proper functioning of each state's security system is to define quality public policies in the field of security. Certainly, the Federal Republic of Germany, as the main EU pillar, economic powerhouse and a state whose political influence in Europe is on the rise, can serve as an example to others. Thus, studying Germany's public policies, especially the ways that they are created, and analyzing their effectiveness in the field of security is an important task for smaller countries with less well organized security systems, as they may be able to find good examples and, in accordance with their specific conditions and needs, apply certain solutions and experiences in practice. Bosnia and Herzegovina is certainly a country

²³ Police College, Banja Luka, email: predrag.ceranic@gmail.com

Јавне политике Савезне Републике Њемачке у области безбједности

that can adopt certain security models from a developed European country such as Germany and adapt them to their own specific circumstances.

Key words: public policies, parliament, security system, public policy actors, field of security, sectors of security

УЗРАСТ АДОЛЕСЦЕНАТА И (НЕ)КОНСТРУКТИВНОСТ ЊИХОВОГ РЕАГОВАЊА НА ВРШЊАЧКО НАСИЉЕ

Прегледни
рад

DOI: 10.7251/BPG1603045DJ

УДК: 37.064.3:316.624-057.874

Др Мирослав Ђурић*

Апстракт: У већини истраживања о вршњачком насиљу, фокус интересовања истраживача је био на облицима и учесталости насиља, а знатно рјеђе на начинима реаговања младих на насиље. Када су се истраживачи и бавили начинима реаговања младих на насиље, тада су углавном испитивали понашање насилника и жртава, а знатно рјеђе су испитивали начине реаговања посматрача насиља. А вршњачко насиље се често дешава пред другим вршњацима – свједоцима. Резултати бројних истраживања показују да су пасивни посматрачи или свједоци присутни у великом броју случајева насилничког понашања. Они могу, чињењем или нечињењем, подстицати насиље, али својом активношћу, такође, могу покушати зауставити насиље, односно могу реаговати неконструктивно или конструктивно. С обзиром на то да постоје узрасне разлике адолесцената у испољавању насилничког понашања, логично је претпоставити да постоје узрасне разлике међу адолесцентима у њиховом реаговању на насиље међу својим вршњацима.

Резултати великог броја релевантних истраживања показују да већи ниво конструктивности у реаговању на вршњачко насиље показују млађи адолесценти.

Приказани резултати у овом раду могу бити корисни при креирању превентивних програма чији би циљ био спречавање вршњачког насиља.

Кључне речи: адолесценти, узраст, превенција, вршњачко насиље.

УВОД

Чињеница је да насиље међу дјецом и младима оставља веће или мање последице на све актере насилних радњи. Олвеус (Olweus, 1998)

* Министарство унутрашњих послова Републике Српске Бања Лука, e-mail: miroslav.djuric@blic.net.

подсјећа да насиље може изазвати озбиљне и дугорочне негативне посљедице и за жртве и за насилнике. Постоји низ истраживања која потврђују наведену констатацију (на примјер, Sullivan et al., 2008; Marsh et al., 2001; Брајша – Жганец и сар., 2009; Dittrick, 2010; Dusek & Guay Mc Intyre, 2005; Haynie et al., 2001; Sekol & Farrington, 2009; Mynard & Joseph, 1997, према Andreou, 2000; Olweus, 1998; Santalahti et al., 2008).

У вршњачком насиљу, адолесценти могу имати различите улоге. Салмивалијева (Salmivalli, 1999) сматра да млади могу имати шест улога у вршњачком насиљу: насилници, жртве, асистенти, поткрепљивачи, аутсајдери и браниоци. Асистенти отворено и директно подржавају насилнике и радо им се прикључују у вршењу насиља. Поткрепљивачи својим понашањем поткрепљују насилника (на примјер, подсмјавају се жртви, узвикују у знак одобравања вршења насиља и сл.) и на тај начин потпомажу насиље. Аутсајдери не реагују на насиље и повлаче се из насилних ситуација. Браниоци настоје зауставити насиље и, директно или индиректно, стају на страну жртве и пружају јој подршку. Олвеус и сар. (Olweus, Limber & Mihalic, 1999) предлажу сљедећу типологију улога у вршњачком насиљу: насилници, жртве, сљедбеници, подржаваоци, пасивни подржаваоци, неукључени посматрачи, потенцијални заштитници и заштитници. Сљедбеници насиља подржавају насиље и придружују се насилнику. Подржаваоци насиља подржавају насиље, али у њему директно не учествују. Пасивни подржаваоци не пружају отворену подршку насилницима, али стављају до знања да им се насиље допада. Потенцијални заштитници не одобравају насиље, насиље им се не свиђа, али ништа не предузимају да га зауставе и спријече. Најчешћа подјела улога адолесцената у вршњачком насиљу је на насилнике, жртве, адолесценте који су истовремено и насилници и жртве насиља својих вршњака и адолесценте који нису директно укључени у вршњачко насиље.

Заступљеноствршњачкогнасиљанијелакоутврдити (пасамимтимни поредити), јер постоје неподударности у дефинисању вршњачког насиља и начинима његовог мјерења (Попадић, 2009). Из наведених разлога, а и због различитих критеријума и класификација улога адолесцената у вршњачком насиљу, још је теже утврдити заступљеност различитих узрасних категорија адолесцената у вршњачком насиљу. Ипак, резиме релевантних истраживања је да заступљеност улога адолесцената у вршњачком насиљу није једнака код адолесцената различитог узраста. То потврђују истраживања (на примјер, Поликлиника за заштиту дјете града Загреба, 2003; Коџопељић, Смедеревац и Чоловић, 2010; Попадић, 2009; Попадић, Плут и Павловић, 2015).

Такође, ни облици насиља које испољавају млади различитог узраста нису једнаки. На примјер, физичко насиље је израженије у млађим годинама, а заступљеност вербалног и индиректног насиља се повећава

с одрастањем (Hoover et al, 1992; Genta et al. 1996; Craig, 1998; Bentley & Li, 1995, Craig & Pepler, 1997, према Moeller, 2001). Постоје истраживања која показују да је саосјећање са жртвом интензивније код млађе дјеце, али се смањује са узрастом све до петнаесте године, а потом се опет повећава (Максимовић, Раковић, Јовановић и Чоловић, 2008).

С обзиром на то да постоје узрастне разлике адолесцената у испољавању насилничког понашања, логично је претпоставити да постоје узрастне разлике међу адолесцентима у њиховом реаговању на насиље међу својим вршњацима.

(НЕ)КОНСТРУКТИВНОСТ РЕАГОВАЊА АДОЛЕСЦЕНАТА НА ВРШЊАЧКО НАСИЉЕ

Постоји низ истраживања на тему насиља међу младима. Међутим, у већини тих истраживања у фокусу интересовања истраживача су били облици и учесталост насиља, а знатно рјеђе начини реаговања младих на насиље. Када су се истраживачи и бавили начинима реаговања младих на насиље, тада су углавном испитивали понашање насилника и жртава, а знатно рјеђе су испитивали начине реаговања посматрача насиља. А вршњачко насиље се често дешава пред другим вршњацима-свједоцима. Резултати истраживања (на примјер, Craig & Pepler, 1995, према Ahmed, 2005) показују да су пасивни посматрачи или свједоци присутни у 85% случајева насилничког понашања. Они могу, чињењем или нечињењем, потицати насиље, али својом активношћу, такође, могу покушати зауставити насиље. Другим ријечима, посматрачи насиља могу реаговати неконструктивно или конструктивно. Неконструктивно реаговање би била свака физичка, вербална, невербална или гестовна активност која директно или индиректно подржава насиље (Ђурић, 2015). У неконструктивно реаговање спада отворено, директно или прикривено подржавање насилника, прикључивање насилницима у вршењу насиља, поткрепљивање насиља, али и нереаговање на насиље и повлачење из ситуација у којима се насиље дешава. Уколико се вратимо на типологију улога у вршњачком насиљу коју даје Салмивалијева (1999), могли бисмо рећи да неконструктивно реаговање на вршњачко насиље обухвата сва понашања која у ситуацијама насиља врше асистенти, поткрепљивачи и аутсајдери, или према типологији Олвеуса и сар. (Olweus, Limber & Mihalic, 1999) – сљедбеници, подржаваоци и пасивни подржаваоци насиља.

Под конструктивним реаговањем на вршњачко насиље подразумевамо све радње којима се настоји зауставити насиље, које директно или индиректно пружају подршку жртви и/или имају за циљ њено оснаживање, али и оне радње које имају за циљ да укажу

насилнику на неприхватљивост његовог понашања (Ђурић, 2016). На примјер, конструктивно реаговање адолесцената на насиље међу својим вршњацима би било вербално обраћање насилнику да престане са вршењем насиља, директно стајање на страну жртве, раздвајање актера насиља (у случајевима физичког насиља), позивање вршњака или одраслих (родитеља, наставника, полиције) да помогну у заустављању насиља и сл. У конструктивна реаговања можемо уврстити и све активности које могу превентивно дјеловати на сузбијање насиља, као што су, на примјер, каснији разговор са насилником чији је циљ указивање на неприхватљивост његовог понашања, каснији разговор са жртвом чији је циљ оснаживање жртве и указивање да ћутање о насиљу није корисно и сл.

Постоје докази да активно или пасивно учешће посматрача може значајно утицати на појаву насиља (Pepler & Craig, 1995, O'Connell, Pepler & Craig, 1999, Hawkins, Pepler, Craig & Wendy, 2001, према Ahmed, 2005; Craig & Pepler, 1997). Дакле, свјedoци насиља својим чињењем или нечињењем, директно или индиректно, стају на страну жртве или на страну насилника.

Истраживање Конела и сар. (O'Connell et al., 1999), у којем су анализиране ситуације насиља којима је присуствовало двоје или више вршњака, показало је да су вршњаци 54% времена не реагујући посматрали насиље, што је вид поткрепљивања, односно пружања индиректне подршке насилнику. У 21% случајева вршњаци су пружили директну, отворену подршку насилнику, а 25% времена је било утрошено на покушаје смиривања насиља. Студија Хаукинса и сар. (Hawkins et al., 2001), у којој је коришћена иста методологија као и у наведеном истраживању Конела и сар., ученици су интервенисали у само 19% епизода. Истраживање Крејга и Пеплера (Craig & Pepler, 1997), у којем је снимано понашање дјеце у школском дворишту, показало је да се у 30% епизода група забавља, у 46% је била неутрална, а у 24% се осјећала нелагодно. У овом истраживању у 57% епизода вршњаци су били пријатељски наклоњени према насилнику, а у 31% према жртви. Крејг и Пеплер (Pepler, 1997, према Moeller, 2001) су утврдили да су вршњаци интервенисали у само 11% ситуација, иако су били присутни у 85% ситуација вршњачког насиља.

Видјели смо да постоје истраживања чији резултати указују да велики број младих ужива у посматрању насиља и стаје на страну насилника (на примјер, O'Connell et al., 1999; Craig & Pepler, 1997). С друге стране, према резултатима бројних истраживања велики број младих не воли посматрати насиље, осуђује га, те покушава зауставити и спријечити насиље међу својим вршњацима и помоћи жртви насиља. На примјер, у истраживању Вернберга и сар. (Vernberg et al., u pripremi, према Twemlow et al., 2003) између 80% и 90% дјеце се изјаснило да

им не причињава задовољство посматрати злостављање друге дјеце. У истраживању Пеплера и сар. (1993, према Thompson et al., 2002), у Торонту, 24% ученика је изјавило да није учинило ништа да спријечи или заустави насиље уз образложење да то није њихов посао, а 43% је изјавило да најчешће покушавају помоћи жртви насиља. Чак 56% дјеце и младих у истраживању „Школа без насиља“ је изјавило да штите жртву ријечима, а 29% штити жртву борбом (Попадић, 2009). Само 4% свједока насиља је изјавило да би се придружило нападачу, 10% навија са стране, 20% очевидаца је изјавило да их се то насиље не тиче и 41% је изјавило да не чини ништа иако зна да би требало нешто учинити да се насиље заустави и спријечи. Истраживање Боултона и Андервуда (Boulton & Underwood, 1992, према Baety & Alexeyev, 2008) је показало да је 41% дјеце и младих понекад, а 12% дјеце и младих веома често покушало зауставити насиље својих вршњака. На питање шта су они радили када је друго дијете злостављано, најчешћи одговор (49%) је био да су покушали помоћи. Према одговорима наставног особља у истраживању Омбудсмана РС (2006), 68% ученика од понекад до готово увијек покушава зауставити насиље међу својим вршњацима. Низ истраживања показују да велика већина дјеце – три четвртине и више осуђује насиље (Boulton et al., 1999; Menesini et al., 1997, Rigby & Slee, 1991, према Попадић, 2009). У истраживању Ригбија (Rigby, 1996, према Thompson et al., 2002) двије трећине ученика изјавило је да ученици сами треба да реагују да се заустави насилничко понашање над другима, али је мање од пола испитаних ученика рекло да су они сами покушали интервенисати кад су видјели насиље. У Аустралији је 43% основаца спремно да помогне својим вршњацима (Rigby & Johnson, 2005; Rigby, 1996, према Попадић, 2009), 54% основаца Новог Зеланда (Adair, 1999, према Попадић, 2009), 68% у Канади (Henderson & Hymel, 2002, према Попадић, 2009) итд. Кроскултурално истраживање из 2005. године (Baldry, 2005; Rigby & Johnson, 2005; McLaughlin et al., 2005; Rolider & Ochayon, 2005) је показало сљедеће: у Аустралији би 58.5% ученика – очевидаца насиља позитивно интервенисало, у смислу да би њих 38% подржало жртву, а 20.5% би позвало наставника. У Израелу би 75% ученика – свједока насиља позитивно реаговало, у смислу да би половина њих (37.5%) подржала жртву, а друга половина би позвала наставника. У Енглеској би позитивно реаговало 79% ученика – очевидаца насиља, од чега би 32.5% подржало жртву, а 46.5% би позвали наставника. У Италији би 79.5% ученика – очевидаца насиља позитивно реаговало. Тачније, њих 59% би подржало жртву, а 20.5% би позвало наставника. У истраживању у пројекту „Школа без насиља“, 29% жртава насиља је изјавило да су им вршњаци често, а 44% да су им вршњаци понекад помагали (Попадић, 2009). Ово истраживање је показало да је велики број ученика спреман да конструктивно реагује на вршњачко насиље (43% испитаника је у

испитивању заокружило само помажуће алтернативе). Истраживање Удружења „Веста“ (2008), извршено 2006. године у БиХ на узорку 1788 ученика узраста од петог до осмог разреда основне школе, показало је да ученици – посматрачи често настоје зауставити насиље међу својим вршњацима. Наиме, у овом истраживању је 19% ученика изјавило да други ученици – очевици насиља међу својим вршњацима „готово увијек“ покушавају зауставити насиље. Њих 14% њих је изјавило да други ученици „често“ покушавају зауставити насиље, 23% ученика је рекло да други ученици „понекад“ покушају зауставити насиље, а 25% је изјавило да други ученици „ријетко“ покушавају зауставити насиље. Конел, Пеплер и Крејг (O’Connell, Pepler & Craig, 1999, према Ahmed, 2005) су утврдили да посматрачи бране жртве насилничког понашања у 25% случајева. Истраживање у Данској је показало да се за 41% ученика стање по питању вршњачког насиља побољшало тамо гдје су вршњаци помагали (Fekkes et al., 2005, према Попадић, 2009). Студија Хаукинса и сар. (Hawkins et al., 2001) показује да је 57% интервенција вршњака у дјечијој интеракцији било успјешно. Лонгитудинална истраживања Пеплера и сар. (Pepler, 1995, према Милосављевић, 2005), такође, показују да адолесценти могу позитивно и корективно дјеловати на своје вршњаке.

Карактеристике насилника, жртава насиља, адолесцената који су истовремено вршиоци и жртве насиља и младих који нису директно укључени у насиље утичу на то да они користе различите стратегије за рјешавање конфликтних ситуација у социјалним односима са својим вршњацима. Насилници и жртве користе мање асертивне стратегије при реаговању на провокације и имају нижу социјалну компетенцију него адолесценти који нису укључени у насиље (Camodeca et al., 2003). Истраживање Кејмодеке и Гусенса (Camodeca & Goossens, 2005) у Холандији је показало да постоји велика вјероватноћа да ће млади – браниоци жртава насиља увијек тражити начине да зауставе насиље и заштите жртву, и да ће, када имају могућност избора између више алтернатива, изабрати просоцијалне активности, док насилници сматрају да асертивност није ефикасан начин заустављања насиља, већ је, према њиховом мишљењу, освета најбоља стратегија против насилничког понашања. Такође, жртве, додуше у нешто мањој мјери него насилници, показују већу склоност ка освети него млади који нису директно укључени у насиље. Аутори овај налаз објашњавају на сљедећи начин: жртве се осјећају беспомоћно и због константног злостављања су веома фрустриране и љуте, што код њих изазива жељу за осветом.

Узимајући у обзир наведено, чини се да највећи допринос спречавању насиља међу младима могу дати њихови вршњаци који до сада нису били директно укључени у насиље, односно да адолесценти који нису директно укључени у вршњачко насиље могу испољити највиши ниво

Узраст адолесцената и (не)конструктивност њиховог реаговања на...

конструктивности реаговања на насиље међу својим вршњацима. Ако ови млади људи нису били ни насилници ни жртве насилничког понашања својих вршњака, онда се чини основаним претпоставити да они имају највише потенцијала да позитивно утичу на спречавање насиља међу својим вршњацима. Сличног размишљања је и Попадић који каже: „Ако је жртва у сусрету са насилником слабија, однос снага би се из корена променио кад би на њену страну стали вршњаци који су присутни и не одобравају насиље. А ако се узме у обзир да би и пасивни посматрачи, уместо што својим понашањем ненамерно поткрепљују насилника, могли да пруже социјалну подршку жртви, постаје видљиво колико је велики потенцијал групе да заштити жртву“ (2009, стр. 162). Томпсон и сар. (Thompson et al., 2002) кажу да се улога ученика који нису директно укључени у насиље (а којих има око три четвртине школске популације) не може потцијенити. Херберт (Herbert, 1989, према Boulton, 2003) сматра да вјероватно најзначајнији фактор у борби против насиља представља друштвени притисак вршњака, а не осуда појединца – насилника од неког ауторитета.

Узраст адолесената и (не)конструктивност реаговања на вршњачко насиље

Резултати појединих истраживања указују да се смањује подршка жртвама насиља с порастом узраста свједока насиља (на примјер, Rigby & Slee, 1991, према Попадић, 2009). Витни и Смит (Whitney i Smith, 1993) су у истраживању којег је чинило преко 6000 испитаника утврдили да постоји већа вјероватноћа да ће основношколци помоћи жртви него средњошколци. Резултати овог истраживања показују да би 54% ученика основне школе и 34% ученика средње школе пружило помоћ жртви.

С друге стране, постоји низ истраживања (Ahmed, 2005; Baldry, 2005; Rigby & Johnson, 2005; McLaughlin et al., 2005; Rolider & Ochayon, 2005) која показују супротно. Истраживање Ахмеда (Ahmed, 2005) на узорку од 1452 ученика од седмог до десетог разреда је показало да се са повећањем узраста повећава и помагање посматрача жртви. Кроскултурална истраживања (Baldry, 2005; Rigby & Johnson, 2005; McLaughlin et al., 2005; Rolider & Ochayon, 2005) су показала да дјеца и млади старијег узрасног нивоа углавном чешће подржавају жртву него млађа дјеца. На примјер, у Израелу би 29% ученика основне школе, који су очевици насиља међу својим вршњацима, пружило подршку жртви, а то би исто урадило 46% ученика средње школе. У Енглеској би 22% ученика основне школе пружило подршку жртви, а 43% средњошколаца би учинило исто. Постоје и супротни налази. На примјер, истраживање

у Аустралији је показало да би 43% основношколаца – очевидаца насиља међу својим вршњацима подржало жртву, а исто би поступило 33.5% средњошколаца. Интересантни су налази истраживања (Latané & Darley, 1970, Staub, 1979, према Clarke, 2003) према којима се помоћ посматрача жртви повећава са узрастом до шеснаесте године, а потом се та помоћ смањује. Грин и Шнајдер (Green & Schneider, 1974, према Clarke, 2003) су у свом истраживању примијетили да је на узрасту 13-14 година дошло (додуше, до благог) пада у међусобном помагању дјече. Наведена истраживања, дакле, указују да узраст адолесцената утиче на конструктивност њиховог реаговања на насиље међу својим вршњацима.

Борум и Верхаген (Borum & Verhaagen, 2006) сматрају да вршњаци почињу утицати на младу особу када се она налази у раној адолесценцији. Тај утицај вршњака иде узлазном путањом до 14. године живота, а потом почиње постепено опадати. Стаинберг и Морис (Steinberg & Morris 2001, према Милосављевић, 2005) мисле да адолесценти на своје вршњаке највише утичу у средњој адолесценцији, а утицај је мањи у раној и каснијој адолесценцији.

Ђурић (2016) је у свом истраживању извршеном 2013. године на подручју Републике Српске, на пригодном узорку којег је чинило 1719 адолесцената, испитивао утицај узраста адолесцената на конструктивност њиховог реаговања на вршњачко насиље.

Узорак је чинило 718 (41.77%) испитаника мушког пола и 1001 (58.23%) испитаника женског пола. Анализа узрасне структуре испитаника показује да нешто више од једне трећине испитаника чине испитаници узраста 17-18 година (639 испитаника или 37.17%), а остале двије групе испитаника (13-14 година и 15-16 година) су приближно једнако заступљене. Наиме, у истраживању је учествовало 547 (или 31.82%) испитаника узраста 15-16 година, од чега је 308 испитаника женског пола и 239 испитаника мушког пола. У овом истраживању су била 533 (или 31.01%) испитаника узраста 13-14 година, од чега су 253 испитаника била мушког пола и 280 испитаника женског пола.

У овом истраживању варијабла узраст је имала три категорије. Једну категорију су чинили испитаници узраста 13-14 година, другу узраста 15-16 година и у трећу категорију су уврштени адолесценти узраста 17-18 година. Варијабла конструктивност реаговања адолесцената на насиље међу својим вршњацима је операционално дефинисана скором на ајтемима вињета Инвентара хипотетичких ситуација насиља међу адолесцентима – 5 (IHSNA-5), конструисаног за ово истраживање. У свих пет хипотетичких ситуација вршњачког насиља (вињета) заступљени су сљедећи облици вршњачког насиља: појединачни физички напад, групна туча, социјално искључивање, изнуда/пријетња и оговарање преко фејсбука (facebook). За сваку ситуацију је кориштена петостепена скала Ликертовог типа, која се састоји од седам до девет ајтема. Свака

тврдња се односи на један од могућих начина реаговања на насиље међу адолесцентима. У зависности од степена слагања са понуђеном тврдњом, испитаници су имали задатак да означе један од понуђених степени вјероватноће поступања (реаговања) на вршњачко насиље.

Конструктивност реаговања адолесцената на различите облике вршњачког насиља је испитивана на два начина. У првом случају су кориштени сви ајтеми Инвентара (IHSNA-5), и то тако да су сви ајтеми у свакој вињети подијељени на конструктивне и неконструктивне, а потом је скор неконструктивних одузет од скора конструктивних ајтема. На тај начин је добијен скор конструктивности реаговања адолесцената на поједине облике вршњачког насиља. Аутор се определијелио за овај начин тестирања конструктивности реаговања адолесцената на вршњачко насиље зато што не мора постојати позитивна корелација између свих конструктивних начина реаговања. Они могу бити независни, а чак се не може искључити ни постојање негативне корелације између њих. Како би провјерио како се за сваку хипотетичку ситуацију вршњачког насиља најбоље рачуна скор на конструктивном реаговању, аутор је конструктивност реаговања адолесцената на поједине облике вршњачког насиља испитивао и кориштењем Фактора конструктивног реаговања адолесцената на вршњачко насиље добијеног факторском анализом. Дакле, у овом случају нису кориштени сви ајтеми Инвентара (IHSNA-5), већ само они који су чинили Фактор конструктивног реаговања.

У свих пет вињета, аритметичке средине конструктивности и Фактора конструктивности реаговања на вршњачко насиље адолесцената различитог узраста показују да најконструктивније на насиље међу својим вршњацима реагују адолесценти узраста 13-14 година, док су вриједности аритметичких средина приближно једнаке за остале двије узрасне групе адолесцената.

У свих пет вињета F -тест је показао да постоји статистички значајна разлика ($F_{(2)} = 4.93-13.62; p < .01$) у конструктивности реаговања на вршњачко насиље адолесцената различитог узраста.

Post hoc Bonferroni тест значајности разлика у конструктивности реаговања на вршњачко насиље адолесцената различитог узраста је показао да у свим облицима вршњачког насиља адолесценти узраста 13-14 година статистички значајно ($p < .01$) конструктивније реагују на вршњачко насиље него адолесценти узраста 15-16 година, изузев у социјалном искључивању, гдје је утврђено да адолесценти узраста 13-14 година конструктивније реагују на овај облик вршњачког насиља на нивоу статистичке значајности .05.

Овај тест је, такође, показао да адолесценти узраста 13-14 година, у свим облицима вршњачког насиља, изузев у групној тучи, на нивоу статистичке значајности .01, конструктивније реагују на вршњачко насиље него адолесценти узраста 17-18 година. Између адолесцената

узраста 15-16 година и 17-18 година није утврђено постојање статистичке значајности у конструктивности њиховог реаговања на било који облик вршњачког насиља.

У четири од пет вињета F -тест је показао да постоји статистички значајна разлика аритметичких средина Фактора конструктивног реаговања на вршњачко насиље адолесцената различитог узраста. Наиме, у појединачном физичком нападу, социјалном и електронском насиљу вриједност F -теста је статистички значајна на нивоу .01, а у изнуди/пријетњи као облику вршњачког насиља, на нивоу статистичке значајности .05.

Post hoc Bonferroni тест значајности разлика аритметичких средина Фактора конструктивног реаговања на вршњачко насиље адолесцената различитог узраста је показао да би адолесценти узраста 13-14 година, на нивоу статистичке значајности .01, конструктивније реаговали на појединачни физички напад, изнуду/пријетњу и електронско насиље него адолесценти узраста 15-16 година.

Такође, адолесценти узраста 13-14 година би конструктивније реаговали на социјално насиље него адолесценти узраста 15-16 година, али на нивоу статистичке значајности .05. Post hoc Bonferroni тест значајности разлика аритметичких средина Фактора конструктивног реаговања на вршњачко насиље адолесцената различитог узраста је показао да би адолесценти узраста 13-14 година, на нивоу статистичке значајности .01, конструктивније реаговали на појединачни физички напад, социјално и електронско насиље него адолесценти узраста 17-18 година. Тест значајности разлика аритметичких средина Фактора конструктивног реаговања на вршњачко насиље адолесцената узраста 15-16 и 17-18 година није показао постојање статистички значајне разлике.

Дакле, резултати овог истраживања показују да адолесценти узраста 13-14 година, у просјеку, конструктивније реагују на насиље међу својим вршњацима него адолесценти узраста 15-16, односно 17-18 година, а између адолесцената узраста 15-16 година и 17-18 година не постоји статистички значајна разлика у погледу њихове конструктивности реаговања на насиље међу својим вршњацима.

Старија малољетна лица су на вишем нивоу психосоцијалног развоја, па самим тим имају и веће развојне капацитете да зрелије и, посматрано са емоционалног, когнитивног и социјалног аспекта, доносе исправније и, посматрано са моралног аспекта, праведније одлуке. Кауфман и Стеинберг (Cauffman & Steinberg, 2000, према Borum & Verhaagen, 2006) сматрају да на процес одлучивања утичу три развојна капацитета који се са узрасним развојем повећавају: одговорност (самосталност), перспектива (временска и интерперсонална) и умјереност (самоконтрола). Имајући у виду наведено, логично би било претпоставити да ће се, с повећањем

узраста адолесцената, повећавати и ниво конструктивности њиховог реаговања на вршњачко насиље. Ипак, резултати овог истраживања нису у складу са оваквом претпоставком. Зашто? Један дио одговора на постављено питање се налази у различитом нивоу когнитивног развоја адолесцената различитог узраста. Наиме, когнитивни развој адолесцента доводи до развоја апстрактног мишљења, које утиче на мијењање његових вриједности, запажања, размишљања, доживљавања, па самим тим и понашања, а то су потврдила и бројна истраживања. На примјер, у низу истраживања (Salmivalli, Kärnä & Poskiparta, 2009, Pellegrini & Long, 2008, према Veijmelka, 2012) је доказано да се вршњачко насиље у ранијем развојном стадијуму доживљава више негативним него у каснијем стадијуму. Могуће је да је и у овом истраживању, управо зато што млађи адолесценти доживљавају вршњачко насиље више негативним него старији адолесценти, добијен резултат према којем најконструктивније на вршњачко насиље реагују млађи адолесценти (adolесценти узраста 13–14 година).

Резултате овог истраживања добро објашњава теорија социјалне когниције и више модела когнитивне обраде социјалних информација (модел когнитивне обраде социјалних информација Крика и Доџа (Crick & Dodge), Хјусменов (Huesmann) модел и модел Латанеа и Дарлеја (Latané & Darley). Наиме, у предзадњој развојној фази социјалне когниције, која обухвата период између десете и петнаесте године живота, размјена осјећања и међусобна подршка су нарочито значајне младим људима. У наредној развојној фази, изнад петнаесте године живота, адолесценту, због неопходности задовољења потребе за аутономијом, индивидуалност постаје значајнија од блискости са вршњацима. Могуће је да стога адолесценти узраста 13–14 година конструктивније реагују на вршњачко насиље него старији адолесценти.

Ово истраживање указује да се може говорити о постојању различитих стабилних начина когнитивне обраде социјалних стимулуса код адолесцената који су различитог узраста, што је у складу са схватањем појединих аутора (на примјер, Dodge et al., 2002; Huesmann, 1988) о дјеловању когнитивне обраде социјалних стимулуса на будуће социјално понашање појединца. Наиме, сличну когнитивну обраду социјалних информација/стимулуса имају адолесценти узраста 13–14 година, која је, истовремено, различита од когнитивне обраде социјалних информација старијих адолесцената (узраста 15–18 година).

ЗАКЉУЧАК

Резултати великог броја релевантних истраживања показују да већи ниво конструктивности у реаговању на вршњачко насиље показују млађи

адолесценти. Једно од најобимнијих истраживања конструктивности реаговања адолесцената на вршњачко насиље које је извршено на подручју Републике Српске 2013. године (Ђурић, 2016) је показало да адолесценти узраста 13-14 година, у просјеку, конструктивније реагују на насиље међу својим вршњацима него адолесценти узраста 15-16, односно 17-18 година, а између адолесцената узраста 15-16 година и 17-18 година не постоји статистички значајна разлика у погледу њихове конструктивности реаговања на насиље међу својим вршњацима. Наиме, могуће је да је размјена осјећања и међусобна подршка значајнија млађим него старијим адолесцентима што је у складу са појединим моделима когнитивне обраде социјалних информација (моделом Крика и Доџа, Хјусменовим модел и моделом Латанеа и Дарлеја). Осим тога, у низу других истраживања је потврђено да се вршњачко насиље у ранијем развојном стадијуму доживљава више негативним него касније. Могуће да је и у овом истраживању, управо зато што млађи адолесценти доживљавају вршњачко насиље више негативним него старији адолесценти, добијен резултат према којем конструктивније на вршњачко насиље реагују млађи адолесценти.

Приказани резултати у овом раду могу бити корисни при креирању превентивних програма који би имали за циљ спречавање вршњачког насиља.

ЛИТЕРАТУРА

- Ahmed, E. (2005). Pastoral Care to Regulate School Bullying: Shame Management among Bystanders. *Pastoral Care in Education, Vol. 23, No. 2*, 23-29.
- Andreou, E. (2000). Bully/Victim Problems and Their Association With Psychological Constructs in 8 to 12-Year-Old Greek Schoolchildren. *Aggressive behavior, Vol. 26*, 49-56.
- Baety, L. A., & Alexeyev, E. B. (2008). *The problem of school bullies: what the research tells us*. Preuzeto 21. oktobra 2012. godine sa: <http://njbullying.org/documents/beaty-adolesc-research3-08.pdf>
- Baldry, A. C. (2005). Bystander Behaviour Among Italian Students. *Pastoral Care in Education, Vol. 23, No. 2*, 30-35.
- Borum, R., & Verhaagen, D. (2006). *Assessing and Managing Violence Risk in Juveniles*. New York and London: The Guilford press.
- Boulton, J. M. (2003). Understanding and preventing bullying in the junior school playground. In P. K. Smith, & S. Sharp (Eds.) *School bullying – Insights and perspectives (pp. 132-159)*. London and New York: Routledge.
- Boulton, J. M., Bucci, E., & Hawker, D. D. (1999). Swedish and English secondary

- school pupils attitudes towards, and conceptions of, bullying: Concurrent links with bully/victim involvement. *Scandinavian Journal of Psychology*, 40, 277–284.
- Брајша Жганец, А., Кортла – Топић, М. и Работер Шарић, З. (2009). Повезаност индивидуалних карактеристика ученика са страхом од школе и изложености насиљу од стране вршњака у школском окружењу. *Друштвена истраживања*, Вол. 18, No 4–5, 717–738.
- Camodeca, M., & Goossens, A. F. (2005). Children's opinions on effective strategies to cope with bullying: the importance of bullying role and perspective. *Educational Research*, Vol. 47, No 1, 93–105.
- Clarke, D. (2003). *Pro-Social and Anti-Social Behaviour*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- Craig, W. M. (1998). The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety, and aggression in elementary school children. *Personality and Individual Differences*, Vol. 24, No 1, 123–130.
- Craig, W. M., & Pepler, D. J. (1997). Observations of bullying and victimization in the schoolyard. *Canadian Journal of School Psychology*, Vol. 13, No. 2, 41–60.
- Dittrick, C. J. (2010). *Does appearance matter? School bullying and body-esteem in early adolescence*. Master thesis. Vancouver: The University of British Columbia.
- Dodge, K. A., Laird, R., Lochman, J. E., Zelli, A., & Group, Conduct Problems Prevention Research. (2002). Multidimensional latent-construct analysis of children's social information processing patterns: Correlations with aggressive behavior problems. *Psychological Assessment*, Vol. 14, No 1, 60–73. Preuzeto 20. septembra 2014. godine sa: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2791956/>
- Dusek, J. B., & Guay Mc Intyre, J. (2005). Self concept and self-esteem development. In: Adams, G. R., & Brezonsky, M. D. In (Eds.), *Blackwell handbook of adolescence* (pp. 290-309). Malden Oxford, Carlton: Blackwell Publishing.
- Ђурић, М. (2015). Социјално-психолошки аспекти реаговања адолесцената на вршњачко насиље. *Докторска дисертација*. Бања Лука: Филозофски факултет.
- Ђурић, М. (2016). *Реаговање адолесцената на вршњачко насиље (Социјално-психолошки приступ)*. Лакташи: Графомарк.
- Genta, M. L., Menesini, E., Fonzi, A., Costabile, A., & Smith, P. K. (1996). Bullies and victims in schools in central and southern Italy. *European journal of psychology of education*, Vol. 11, No 1, 97–110.
- Hawkins, L., Pepler, D., & Craig, W. (2001). Naturalistic observations of peer interventions in bullying. *Social development*, 10, 512–527.
- Haynie, D. L., Nansel, T., Eitel, P., Davis Crump, A., Saylor, K., Yu, K., & Simons-

- Morton, B. (2001). Bullies, Victims, and Bully/Victims: Distinct Groups of At-Risk Youth. *The Journal of Early Adolescence, Vol. 21, No 1*, 29-49.
- Hoover, J. H, Oliver, R., & Hazler, R. J. (1992). Bullying: Perceptions of adolescent victims in the Midwestern USA. *School Psychology International, 13, No 1*, 5-16.
- Huesmann, L. R. (1988). An Information Processing Model for the Development of Aggression. *Aggressive Behavior, Vol. 14*, 13-24.
- Коцопељић, Ј., Смедеревац, С. и Чоловић, П. (2010). Разлике у учесталости и облицима насилног понашања између ученика основних и средњих школа. *Примењена психологија, Вол. 3*, 289-305.
- Максимовић, Ј., Раковић, Д., Јовановић, И. и Чоловић, П. (2008). Повезаност вршњачког насиља, особина личности и васпитних ставова. *Примењена психологија, Вол. 1, Но. 3-4*, 125-144.
- Marsh, H. W., Parada, R. H., Seeshing Yeung, A., & Healey, J. (2001). Aggressive school troublemakers and victims: A longitudinal model examining the pivotal role of self-concept. *Journal of Educational Psychology, Vol. 93, No 2*, 411-419.
- McLaughlin, C., Arnold, R., & Boyd, E. (2005). Bystanders in Schools: What Do They Do and What Do They Think? Factors Influencing the Behavior of English Students as Bystanders. *Pastoral care*, June, 17-22.
- Moeller, T. G. (2001). *Youth Aggression and Violence: A Psychological Approach*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Милосављевић, Б. (2005). Социјална психологија I (Увод у социјалну психологију). Бања Лука: Филозофски факултет.
- O'Connell, P., Pepler, D., & Craig, W. (1999). Peer involvement in bullying: Issues and challenges for intervention, *Journal of Adolescence, 22*, 437-452.
- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Olweus, D., Limber, S. P., & Mihalic, S. (1999). *The Bullying Prevention Program: Blueprints for Violence Prevention*, Vol. 10. Boulder, CO.: Center for the Study and Prevention of Violence.
- Омбудсман Републике Српске – заштитник људских права заштита права ђеце. (2006). *Не затварајмо очи пред насиљем у школи*. Преузето 29. јула 2012. године са: <http://www.zpravicnoobrazovanje.ba/Istrazivanja//15.%20OmbRS%20Nasilje%20u%20skoli%20istr.pdf>
- Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (2003). *Nasilje među djecom*, preuzeto 27. decembra 2014. године са: <http://www.poliklinika-djeca.hr/istrazivanja/nasilje-medu-djecom-3/>
- Попадић, Д. (2009). *Насиље у школама*. Београд: Институт за психологију.
- Попадић, Д., Плут, Д. и Павловић, З. (2015). *Насиље у школама Србије: анализа стања од 2006. до 2013. године*. Београд: Институт за психологију и UNICEF.
- Rigby, K., & Johnson, B. (2005). Student bystanders in Australian schools, *Pastoral Care in Education, Vol. 23, No. 2*, 10-16.

- Rolider, A. & Ochayon, M. (2005). Bystander Behaviours Among Israeli Children Witnessing Bullying Behaviour U School Settings. *Pastoral Care*, June, 36–39.
- Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: implications for interventions. *Journal of Adolescence*, Vol. 22, No. 4. 453–459.
- Santalahti, P., Sourander, A., Aromaa, M., Helenius, H., Ikaheimo, K., & Piha, J. (2008). Victimization and bullying among 8-year-old Finnish children A 10-year comparison of rates. *European Child & Adolescent Psychiatry*, Vol. 17, No 8, 463–472.
- Sekol, I., & Farrington, D. P. (2009). The nature and prevalence of bullying among boys and girls in Croatian care institutions: A descriptive analysis of children's homes and correctional homes. *Kriminologija i Socijalna integracija*, Vol. 17, No 2, 15–34.
- Sullivan, T. N., Farrell, A. D., Bettencourt, A. F., & Helms S. W. (2008). Core competencies and the prevention of youth violence. *New Directions for Child and Adolescence Development*, Vol. 122, 33–46.
- Twemlow, S. W., Fonagy, P., & Sacco, F. C. (2003). Modifying Social Aggression in Schools. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, Vol. 5, No. 2, 211–222.
- Thompson, D., Arora, T., & Sharp, S. (2002). *Bullying: Effective strategies for long-term improvement*. New York: RoutledgeFalmer.
- Удружење “Веста”. (2008). Нацрт програма мјера за превенцију и сузбијање појавних облика насиља међу дјецом у основним школама. Преузето 29. јула 2012. године са: <http://www.scribd.com/doc/77260115/Program-mjera-za-prevenciju-i-suzbijanje-pojavnih-oblika-nasilja-me%20u-djecom-u-osnovnim-%20skolama>
- Vejmelka, L. (2012). Neke determinante вршњаčkog насилја у адолесценцији. *Ljetopis socijalnog rada*. Vol. 19, No 2, 215-240.
- Whitney, I., & Smith, P. K. (1993). A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary schools. *Educational Research*, Vol. 35, No 1, 3–25.

AGE ADOLESCENTS AND (IN)CONSTRUCTIVENESS THEIR REACTIONS TO PEER VIOLENCE

Dr sci. Miroslav Djuric*

Summary: In most research on peer violence focus of researchers were forms of violence and frequency, a much less common ways of reacting to youth violence. When the researchers dealt with ways of reacting to youth violence, then, are generally questioned the behavior of the perpetrator and the victims, and much less frequently examined the reactions of observers of violence. A peer violence often happens to peers-witnesses. The results show that many are passive observers or witnesses are present in a number of cases of violent behavior. They can not, by act or omission, incitement of violence, or their activity may also try to stop the violence, or may react in a constructive and unconstructive. Given that there are age differences in the expression of adolescent peer violence, it is logical to assume that there are age differences among adolescents in their response to the violence among their peers.

Results of a large number of relevant studies show that a higher level of constructiveness in responding to peer violence show younger adolescents.

Results shown in this paper may be useful in the creation of prevention programs which would be aimed at the prevention of peer violence.

Key words: adolescents, age, prevention, peer violence.

* Ministry of Internal Affairs of the Republic of Srpska, Banja Luka, email: miroslav.djuric@blic.net.

**ПОВЕЗАНОСТ УСПЕХА У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ И СПРЕМНОСТИ ГРАЂАНА
ЗА РЕАГОВАЊЕ У ПРИРОДНИМ КАТАСТРОФАМА**

Прегледни
рад

DOI: 10.7251/VRG1603061C

УДК: 351.862.22:614.8]:37.03

Др Владимир М. Цветковић*

Апстракт: У раду су изнети резултати квантитативног истраживања повезаности успеха у средњој школи и спремности грађана за реаговање на природну катастрофу изазвану поплавом у Републици Србији. Истраживање је обављено 2015. године у 19 општина у Србији са присутним ризиком од настанка поплава. Реализовано је применом стратегије анкетног испитивања у домаћинствима коришћењем вишеетапног случајног узорка којим је обухваћено 2500 грађана. Резултати истраживања указују да постоји статистички значајна повезаност са одређеним променљивама: превентивне мере, новчана средства, подизање нивоа река, ниво спремности, ндвид. спремност, спремност домаћинства, спремност лок. заједнице, спремност државе итд. Оригиналноост истраживања произилази из чињенице неиспитаног утицаја успеха у средњој школи на спремност грађана. Резултати могу бити искоришћени приликом креирања стратегије унапређења нивоа спремности грађана за реаговање с обзиром на успех у средњој школи који су остварили грађани.

Кључне речи: природне катастрофе, поплава, грађани, успех у средњој школи, спремност за реаговање, Србија.

УВОД

У литератури, не постоји општеприхваћена дефиниција спремности за реаговање на природне катастрофе (Цветковић, 2015абв). Уосталом, једноставно се може стећи утисак да је одређивање садржаја и обима тог појма донекле и маргинализовано (Цветковић, Гачић, & Јаковљевић, 2015). Спремност као концепт у теорији катастрофа подразумева активности предузете пре природне катастрофе у циљу побољшања одговора и опоравка од насталих последица (Gillespie et al. 1993: 36; Цветковић, 2015). Тирнеј и сарадници (Tierney, Lindell, & Perry, 2002: 27)

* Криминалистичко-полицијска академија, Београд, e-mail: vladimir.cvetkovic@kpa.edu.rs.

под спремношћу подразумевају активности предузете у циљу јачања способности и могућности друштвених група за реаговање у ситуацијама изазваним катастрофама. При томе, они посебно наглашавају неконзистентност спремности са јасним фокусом на њена два циља: 1. да помогне људима да избегну претњу; 2. да развије капацитете и механизме са циљем ефективног одговора на настале катастрофе.

Прегледом литературе се може наићи на различите резултате истраживања повезаности образовања и спремности грађана за реаговање у природним катастрофама. Кон и сарадници (Kohn et al., 2012) истичу да постоје значајне варијације међу резултатима истраживања која се односе на утицај образовања на ниво спремности грађана за реаговање на катастрофе. У појединим истраживањима се указује да су појединци са високим нивоом специфичног знања вероватније спремнији за такве догађаје (Hurnen & McClure, 1997). Едвард (Edwards, 1993) у раду указује да ће се домаћинства са вишим нивоима образовања у већој мери прилагодити спровођењу неопходних мера спремности.

У раду, испитује се повезаност оствареног успеха у средњој школи и спремности грађана за реаговање у природним катастрофама изазваним поплавом. Научни циљ истраживања представља научна експликација повезаности успеха у средњој школи и спремности грађана за реаговање. Операционализацијом теоријског појма спремности за реаговање, утврђене су три димензије (перцепција спремности; знање и залихе (вода, храна итд.) за катастрофу) и променљиве за сваку од њих. Перцепција о спремности за реаговање обухвата варијабле о спремности на различитим нивоима; баријерама за подизање нивоа спремности; варијабле о очекивању помоћи од различитих категорија људи и организација; оцене ефикасности реаговања интервентно-спасилачких служби. Знање је испитивано кроз варијабле које се односе на ниво знања; карта поплавног ризика; знање где се налазе и начини руковања, жеља за обуком, жеља за начинима едукације, начин доласка до информација о поплавама. И трећа димензија, залихе се односе на поседовање усмених/писмених планова, поседовање залиха хране и воде, радио-транзистор, батеријске лампе, крампа, лопате, мотике и ашова, прве помоћи, осигурања.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Узорак испитаника

За потребе реализације истраживања, статистичком методом и методом искуствене генерализације стратификоване су општине у

Повезаност успеха у средњој школи и спремности грађана за реаговање у...

Републици Србији са високим и ниским ризиком настанка поплава. На тај начин је добијен стратум, односно популација коју су чинили сви пунолетни становници локалних заједница у којима се догодила или постоји ризик да се догоди поплава. Из тако добијеног стратума, методом случајног узорка одабрано је њих 19 од укупно 154 у којима је индикована угроженост или потенцијална угроженост од поплава. Истраживањем су обухваћене следеће локалне заједнице: Обреновац, Шабац, Крушевац, Крагујевац, Сремска Митровица, Прибој, Баточина, Свилајнац, Лапово, Параћин, Смед. Паланка, Јаша Томић, Лозница, Бајина Башта, Смедерево, Нови Сад, Краљево, Рековац и Ужице (слика 1).

Слика 1 – Прегледна карта геопросторног размештаја анкетираних испитаника по локалним заједницама у Републици Србији

У даљем поступку узорковања, коришћен је вишеетапни случајни узорак. У првој етапи, одређени су делови у административним седиштима локалних заједница који су били угрожени стогодишњим водама или потенцијалним ризиком од високих вода. У другој етапи су одређене улице или делови улица, а у трећој етапи одређена су домаћинства у којима је спроведено анкетаирање. Број домаћинстава је усклађиван са бројношћу заједнице. Четврта етапа узорковања односила се на процедуру избора испитаника унутар претходно дефинисаног домаћинства. Селекција испитаника је спроведена процедуром случајног одабира пунолетних чланова домаћинства који су се затекли у време анкетаирања. У истраживању је укупно анкетаирано 2500 грађана крајем 2014. и почетком 2015. године (табела 2).

Табела 2 – Преглед обележја локалних заједница у којима је спроведено анкетање грађана

Општина	Укупна површина у км ²	Насеља	Број становника	Број домаћинства	Број анкетираних	Проценти (%)
Обреновац	410	29	72682	7752	178	7,71
Шабац	797	52	114548	19585	140	6,06
Крушевац	854	101	131368	19342	90	3,90
Крагујевац	835	5	179417	49969	91	3,94
Сремска Митровица	762	26	78776	14213	174	7,53
Прибој	553	33	26386	6199	122	5,28
Баточина	136	11	11525	1678	80	3,46
Свилајнац	336	22	22940	3141	115	4,98
Лапово	55	2	7650	2300	39	1,69
Параћин	542	35	53327	8565	147	6,36
Смед. Паланка	421	18	49185	8700	205	8,87
Сечањ – Јаша Томић	82	1	2373	1111	97	4,20
Лозница	612	54	78136	6666	149	6,45
Бајина Башта	673	36	7432	3014	50	2,16
Смедерево	484	28	107048	20948	145	6,28
Нови Сад	699	16	346163	72513	150	6,49
Краљево	1530	92	123724	19360	141	6,10
Рековац	336	32	10525	710	50	2,16
Ужице	667	41	76886	17836	147	6,36
Укупно	10784	634	1500091	283602	2500	100

У узорку има више жена (50,2%), него мушкараца (49,8%). Када се сагледа образовна структура грађана који су обухваћени узорком, примећује се да је највише грађана 41,3% са завршеном средњом/четворогодишњом школом. Најмање је грађана са завршеним мастер 2,9% и докторским студијама 0,4%. У узорку, ожењених/удатих је 54,6%, удоваца/ица је 3%, испитаника који нису у вези је 18,8%, верених је

Повезаност успеха у средњој школи и спремности грађана за реаговање у...

2,7% и у вези је 16,9%. У Табели 3 је дат детаљнији преглед структуре узорка анкетираних грађана. Применом наведених техника узорковања, обезбеђена је солидна репрезентативност узорка, а величином узорка поузданост у закључивању на основном скупу – популацији.

Табела 3 – Преглед структуре узорка анкетираних грађана

Променљиве	Категорије	Фреквенција	Проценти (%)
Пол	Мушки	1244	49,8
	Женски	1256	50,2
Године старости	Од 18 до 28 година	711	28,4
	Од 28 до 38 година	554	22,2
	Од 38 до 48 година	521	20,8
	Од 48 до 58 година	492	19,7
	Од 58 до 68 година	169	6,8
	Преко 68 година	53	2,2
Образовање	Основно	180	7,2
	Средње/тргодишње	520	20,8
	Средње/четворогодишње	1032	41,3
	Више	245	9,8
	Високо	439	17,6
	Мастер	73	2,9
	Докторат	11	0,4
Брачни статус	Самац/самица	470	18,8
	У вези	423	16,9
	Верен/верена	67	2,7
	Ожењен/удата	1366	54,6
	Разведен/разведена	99	4,0
	Удовац/удовица	75	3,0
Удаљеност домаћинства од реке	До 2 км	1479	59,2
	Од 2 до 5 км	744	29,8
	Од 5 до 10 км	231	9,2
	Преко 10 км	46	1,8
Број чланова домаћинства	До 2 члана	63	2,5
	Од 2 до 4 члана	1223	48,9
	Од 4 до 6 члана	639	25,6
	Преко 6 члана	575	23,0
Статус запослености	Да	1519	60,8
	Не	883	35,3

Величина стана/куће	Од 35м ²	128	3,9
	Од 35 до 60м ²	237	7,2
	Од 60 до 80м ²	279	8,5
	Од 80 до 100м ²	126	3,9
	Преко 100м ²	45	1,4
Висина прихода	До 25.000 динара	727	29,1
	До 50.000 динара	935	37,4
	До 75.000 динара	475	19,0
	Преко 90.000 динара	191	7,6

Инструмент и анализа података

Приликом развијања валидног и поузданог инструмента, предузето је више корака. У првом, идентификована су сва истраживања у којима су биле коришћене скале за мерење спремности грађана за реаговање на катастрофе. У другом кораку утврђене су све димензије спремности грађана за реаговање на поплаву. Трећи корак је подразумевао већ поменути операционализацију спремности за реаговање и опредељивање за три основне димензије (перцепције о спремности за реаговање, знање и залихе). У четвртном кораку су утврђиване варијабле за сваку димензију (перцепције о спремности за реаговање – 46 варијабли; знање – 50 и залихе – 18), а онда је за сваку варијаблу преузето, адаптирано или посебно конструисано питање у инструменту. У петом и последњем кораку спроведено је прелиминарно (пилот) истраживање у Баточини, на узорку од 50 испитаника са циљем провере конструисаног инструмента (његова унутрашња сагласност скале, тј. степен сродности ставки од којих се састоји, као и да ли су упутства, питања и вредности на скалама јасни).

Статистичка анализа прикупљених података рађена је у IBM-овом софтверском пакету SPSS. Хи квадрат тест независности (χ^2) коришћен је за испитивање везе између пола и категоријских варијабли о перцепцији, знању и поседовању залиха и планова за природну катастрофу изазвану поплавом. За оцену величине утицаја коришћен је коефицијент фи (ϕ соеefficient) који представља коефицијент корелације у опсегу од 0 до 1, при чему већи број показује јачу везу између две променљиве. Коришћени су Коенови критеријуми: од 0,10 за мали, 0,30 за средњи и 0,50 за велики утицај (Cohen, 1988). За табеле веће од 2 са 2, за оцену величине утицаја коришћен је Крамеров показатељ В (Cramers V) који узима у обзир број степени слободе. Сходно томе, да је за Р-1 или К-1 једнако 1, коришћени су следећи критеријуми величине утицаја: мали=0,01, средњи=0,30 и велики=0,50. За испитивање повезаности успеха у средњој школи и непрекидних зависних варијабли о перцепцији, знању и поседовању

залиха и планова за природне катастрофе изазване поплавом, коришћена је једнофакторска анализа варијансе. Пре приступања спровођења теста, биле су испитане опште и посебне претпоставке за његово спровођење. Изложени методолошки оквир део је обимнијег истраживања спроведеног о спремности грађана за реаговање на природну катастрофу (Цветковић, 2015).

Резултати истраживања и дискусија

Резултати Хи-квадрат теста независности (χ^2) показали су да постоји статистички значајна веза између успеха у средњој школи и следећих променљивих: превентивне мере ($p = 0,038 < 0,05$, $v = 0,067$ – мали утицај); новчана средства ($p = 0,008 < 0,05$, $v = 0,084$ – мали утицај); подизање нивоа река ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,117$ – мали утицај); ниво спремности ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,088$ – мали утицај). Са друге стране, није утврђена статистички значајна повезаност са променљивом: ангажовани на терену ($p = 0,225 < 0,05$, $v = 0,055$ – мали утицај); ангажовани у прих. центру ($p = 0,070 < 0,05$, $v = 0,067$ – мали утицај); обилазак поплавлених места ($p = 0,094 < 0,05$, $v = 0,065$ – мали утицај); дуготрајне кише ($p = 0,089 < 0,05$, $v = 0,066$ – мали утицај); извештаји медија ($p = 0,067 < 0,05$, $v = 0,068$ – мали утицај) (табела 1).

Према добијеним резултатима, у највећем проценту:

- грађани који су средњу школу завршили као довољни ђаци: на размишљање о спремности за реаговање подстиче их подизање нивоа воде (66,3%), још увек нису спремни, али почеће са припремама наредног месеца (30%), вршили су припреме најмање шест месеци (20%);
- грађани који су средњу школу завршили као врло добри ђаци недавно су почели са припремама (1,5%);
- грађани који су средњу школу завршили као одлични ђаци предузели су превентивне мере (18,2), уплатили би новчана средства за помоћ жртвама угроженим поплавама (34,2%), не раде ништа како би се припремили за реаговање (61,7%);
- грађани који су средњу школу завршили као одлични ђаци са Вуковом дипломом још увек нису спремни, али намеравају да то ураде у наредних шест месеци (22,5%).

Са друге стране, у најмањем проценту:

- грађани који су средњу школу завршили као довољни ђаци предузели су превентивне мере (7,2%), уплатили би новчана средства за помоћ жртвама угроженим поплавама (16,7%), недавно су почели са припремама (0,5%), не раде ништа како би се припремили за реаговање (30%);

– грађани који су средњу школи завршили као добри ђаци – на размишљање о спремности за реаговање подстиче их подизање нивоа воде (33,5%), још увек нису спремни, али намеравају да то ураде у наредних шест месеци (11%), још увек нису спремни, али почеће са припремама наредног месеца (3,8%);

– грађани који су средњу школу завршили као врло добри ђаци вршили су припреме најмање шест месеци (2,6%).

Табела 1. Приказ резултата Хи-квадрат теста независности (χ^2 успеха у средњој школи и категоријских променљивих о перцепцији спремности за реаговање

	value	df	Asymp. Sig. (2 - sided)	Cramers V
Превентивне мере	19,191	10	,038*	,067
Новчана средства	15,775	5	,008*	,084
Ангажовани на терену	6,948	5	,225	,055
Ангажовани у прих. центру	10,175	5	,070	,067
Обилазак поплавлених места	9,406	5	,094	,065
Дуготрајне кише	9,566	5	,089	,066
Подизање нивоа река	30,507	5	,000*	,117
Извештаји медија	10,317	5	,067	,068
Ниво спремности	84,734	25	,000*	,088

* статистички значајна повезаност – $p \leq 0,05$

Једнофакторском анализом варијансе (*One-way ANOVA*) истражен је утицај успеха у средњој школи на зависне непрекидне променљиве о перцепцији спремности. Субјекти су по успеху у средњој школи подељени у 4 групе (довољан, добар, врло добар, одличан). Помоћу теста хомогености варијанси (*homogeneity of variance test*) испитана је једнакост варијанси у резултатима за сваку од 4 групе. Имајући у виду резултате Ливиновог теста (Levene Statistic), претпоставка о хомогености варијансе није прекршена код следећих променљивих: спремност домаћинства, спремност лок. заједнице, сопствене способности, значај пред. мера, ИСС, нисам угрожен, немам времена за то, неће утицати на безб., немам подршку, не могу спречити, комшије, обавештеност, ефикасност ВСЈ, ефикасност СХМП, ефикасност војске. За променљиве код којих је прекршена претпоставка, дат је приказ табеле „Robust Tests of Equality of Means“ и резултати два теста, Велшовог (Welsh) и Брауновог (Brown –

Forsythe) отпорних на кршење претпоставке о једнакости варијанске. За потребе истраживања, коришћени су резултати Велшовог (Welsh) теста.

Према резултатима, постоји статистички значајна разлика између средњих вредности наведених група код следећих зависних непрекидних променљивих: индивид. спремност ($F = 7,17$, $p = 0,000$, ета квадрат = $0,0130$ – мали утицај); спремност домаћинства ($F = 8,58$, $p = 0,000$, ета квадрат = $0,0144$ – мали утицај); спремност лок. зајед. ($F = 2,42$, $p = 0,046$, ета квадрат = $0,0041$ – мали утицај); спремност државе ($F = 2,53$, $p = 0,048$, ета квадрат = $0,0029$ – мали утицај); сопствене способности ($F = 5,09$, $p = 0,000$, ета квадрат = $0,0086$ – мали утицај); значај пред. мера ($F = 8,57$, $p = 0,000$, ета квадрат = $0,0144$ – мали утицај); ИСС ($F = 2,50$, $p = 0,040$, ета квадрат = $0,0043$ – мали утицај); нисам угрожен ($F = 5,78$, $p = 0,000$, ета квадрат = $0,0098$ – мали утицај); то је веома скупо ($F = 5,12$, $p = 0,001$, ета квадрат = $0,0064$ – мали утицај); неће утицати на безб. ($F = 3,65$, $p = 0,006$, ета квадрат = $0,0063$ – мали утицај); нисам способан ($F = 4,60$, $p = 0,002$, ета квадрат = $0,0074$ – мали утицај); не могу спречити ($F = 3,06$, $p = 0,016$, ета квадрат = $0,0053$ – мали утицај); укућани ($F = 3,10$, $p = 0,020$, ета квадрат = $0,0033$ – мали утицај); верска заједница ($F = 3,08$, $p = 0,021$, ета квадрат = $0,0056$ – мали утицај); самоорг. појединци ($F = 2,97$, $p = 0,024$, ета квадрат = $0,0043$ – мали утицај); обавештеност ($F = 9,27$, $p = 0,000$, ета квадрат = $0,0156$ – мали утицај); помоћ не би значила ($F = 5,13$, $p = 0,001$, ета квадрат = $0,0095$ – мали утицај); други су помогли ($F = 7,58$, $p = 0,000$, ета квадрат = $0,0136$ – мали утицај); посао државних органа ($F = 7,34$, $p = 0,000$, ета квадрат = $0,0107$ – мали утицај); грађани из поп. подруч. ($F = 6,45$, $p = 0,000$, ета квадрат = $0,0099$ – мали утицај); превише кошта ($F = 6,42$, $p = 0,000$, ета квадрат = $0,0118$ – мали утицај); ефикасност полиције ($F = 2,94$, $p = 0,027$, ета квадрат = $0,0049$ – мали утицај) (табела 2).

Накнадна поређења помоћу Тукејовог ХСД (Tukey HSD) казују да се забележена средња вредност:

- оцене индивидуалне спремности грађана за реаговање на поплаве статистички значајно ($p < 0,05$) и међусобно разликује код грађана који су завршили средњу школу са добрим успехом ($M = 3,02$, $SD = 1,040$) и оних који су завршили са одличним ($M = 2,42$, $SD = 1,068$). Грађани који су средњу школу завршили са добрим успехом забележили су виши ниво оцене индивидуалне спремности у односу на грађане одличним успехом;

- оцене спремности домаћинства на поплаве статистички значајно ($p < 0,05$) и међусобно разликује код грађана који су завршили средњу школу са одличним успехом ($M = 3,41$, $SD = 1,045$) и оних који су завршили са добрим успехом ($M = 3,02$, $SD = 1,196$). Грађани који су средњу школу завршили са одличним успехом забележили су виши ниво оцене спремности домаћинства у односу на грађане добрим успехом;

- истицања „не сматрам да сам лично или моје домаћинство

угрожени“ као разлога за непредузимање превентивних мера статистички значајно ($p < 0,05$) и међусобно разликује код грађана који су завршили средњу школу са одличним успехом ($M = 2,55, SD = 1,332$) и оних који су завршили са добрим успехом ($M = 2,68, SD = 1,313$). Грађани који су средњу школу завршили са добрим успехом у већој мери истичу наведени разлог у односу на грађане са одличним успехом;

– истицања „мислим да је превише скупо“ као разлога за непредузимање превентивних мера статистички значајно ($p < 0,05$) и међусобно разликује код грађана који су завршили средњу школу са одличним успехом ($M = 2,55, SD = 1,332$) и оних који су завршили са добрим успехом ($M = 2,68, SD = 1,313$). Грађани који су средњу школу завршили са добрим успехом у већој мери истичу наведени разлог у односу на грађане одличним успехом;

– истицања „мислим да то неће утицати на личну или безбедност мог домаћинства“ као разлога за непредузимање превентивних мера статистички значајно ($p < 0,05$) и међусобно разликује код грађана који су завршили средњу школу са добрим успехом ($M = 2,83, SD = 1,299$) и оних који су завршили са одличним успехом ($M = 2,41, SD = 1,152$). Грађани који су средњу школу завршили са добрим успехом у већој мери истичу наведени разлог у односу на грађане одличним успехом;

– истицања „мислим да нисам способан за тако нешто“ као разлога за непредузимање превентивних мера статистички значајно ($p < 0,05$) и међусобно разликује код грађана који су завршили средњу школу са врло добрим успехом ($M = 2,70, SD = 1,352$) и оних који су завршили са одличним успехом ($M = 2,43, SD = 1,221$). Грађани који су средњу школу завршили са добрим успехом у већој мери истичу наведени разлог у односу на грађане одличним успехом;

– очекивање помоћи од верских заједница у првих 72 сата од настанка поплаве статистички значајно ($p < 0,05$) и међусобно разликује код грађана који су завршили средњу школу са довољним успехом ($M = 3,42, SD = 1,240$) и оних који су завршили са одличним успехом ($M = 2,38, SD = 1,117$). Грађани који су средњу школу завршили са довољним успехом у већој мери очекују помоћ у односу на грађане одличним успехом;

– истицања „моја помоћ не би значила“ као разлога неангажовање у пружању помоћи угроженим људима од поплаве статистички значајно ($p < 0,05$) и међусобно разликује код грађана који су завршили средњу школу са добрим успехом ($M = 2,76, SD = 1,252$) и оних који су завршили са одличним успехом ($M = 2,43, SD = 1,212$). Грађани који су средњу школу завршили са добрим успехом у већој мери истичу наведени разлог у односу на грађане одличним успехом;

– истицања „други су довољно помогли“ као разлога неангажовање у пружању помоћи угроженим људима од поплаве статистички значајно ($p < 0,05$) и међусобно разликује код грађана који су завршили средњу

Повезаност успеха у средњој школи и спремности грађана за реаговање у...

школу са добрим успехом ($M = 2,92$, $SD = 1,210$) и оних који су завршили са одличним успехом ($M = 2,53$, $SD = 1,186$). Грађани који су средњу школу завршили са добрим успехом у већој мери истичу наведени разлог у односу на грађане одличним успехом;

– истицања „тоје посао државних органа“ као разлога неангажовање у пружању помоћи угроженим људима од поплаве статистички значајно ($p < 0,05$) и међусобно разликује код грађана који су завршили средњу школу са добрим успехом ($M = 3,04$, $SD = 1,174$) и оних који су завршили са одличним успехом ($M = 3,33$, $SD = 0,956$). Грађани који су средњу школу завршили са одличним успехом у већој мери истичу наведени разлог у односу на грађане са добрим успехом;

– истицања „очекивао сам да првенствено буду ангажовани грађани из угроженог подручја“ као разлога неангажовање у пружању помоћи угроженим људима од поплаве статистички значајно ($p < 0,05$) и међусобно разликује код грађана који су завршили средњу школу са добрим успехом ($M = 3,42$, $SD = 1,443$) и оних који су завршили са одличним успехом ($M = 2,60$, $SD = 1,250$). Грађани који су средњу школу завршили са одличним успехом у већој мери истичу наведени разлог у односу на грађане са добрим успехом;

– истицања „превише кошта“ као разлога неангажовање у пружању помоћи угроженим људима од поплаве статистички значајно ($p < 0,05$) и међусобно разликује код грађана који су завршили средњу школу са врло добрим успехом ($M = 2,35$, $SD = 1,267$) и оних који су завршили са одличним успехом ($M = 3,14$, $SD = 1,215$). Грађани који су средњу школу завршили са одличним успехом у већој мери истичу наведени разлог у односу на грађане са врло добрим успехом.

Табела 2. Резултати једнофакторске анализе варијансе (one-way ANOVA) различитих група успеха у средњој школи и непрекидних зависних променљивих о перцепцији спремности за реаговање

ANOVA						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Спремност домаћинства	Раз. група	32,267	4	8,067	8,586	,000
	У оквиру групе	2203,130	2345	,940		
	Укупно	2235,397	2349			

Спремност лок. зајед.	Раз. група	11,966	4	2,991	2,421	,046
	У оквиру групе	2879,964	2331	1,236		
	Укупно	2891,930	2335			
Сопствене способности	Раз. група	21,500	4	5,375	5,091	,000
	У оквиру групе	2451,403	2322	1,056		
	Укупно	2472,903	2326			
Значај пред. мера	Раз. група	44,018	4	11,004	8,571	,000
	У оквиру групе	2992,844	2331	1,284		
	Укупно	3036,861	2335			
ИСС	Раз. група	17,423	4	4,356	2,506	,040
	У оквиру групе	4000,523	2302	1,738		
	Укупно	4017,946	2306			
Нисам угрожен	Раз. група	48,646	4	12,162	5,783	,000
	У оквиру групе	4872,361	2317	2,103		
	Укупно	4921,008	2321			
Немам времена за то	Раз. група	13,527	4	3,382	1,885	,110
	У оквиру групе	4117,122	2295	1,794		
	Укупно	4130,648	2299			
Неће утицати на безб.	Раз. група	24,987	4	6,247	3,652	,006
	У оквиру групе	3917,071	2290	1,711		
	Укупно	3942,058	2294			
Немам подршку	Раз. група	3,366	4	,842	,483	,748
	У оквиру групе	3996,437	2296	1,741		
	Укупно	3999,803	2300			

Повезаност успеха у средњој школи и спремности грађана за реаговање у...

Не могу спречити	Раз. група	22,559	4	5,640	3,066	,016
	У оквиру групе	4195,034	2281	1,839		
	Укупно	4217,593	2285			
Комшије	Раз. група	5,110	4	1,277	,825	,509
	У оквиру групе	3566,250	2304	1,548		
	Укупно	3571,360	2308			
Обавештеност	Раз. група	56,971	4	14,243	9,276	,000
	У оквиру групе	3590,023	2338	1,536		
	Укупно	3646,994	2342			
Ефикасност ВСЈ	Раз. група	8,541	4	2,135	1,290	,272
	У оквиру групе	3791,060	2290	1,655		
	Укупно	3799,601	2294			
Ефикасност СХМП	Раз. група	1,060	4	,265	,179	,949
	У оквиру групе	3394,342	2289	1,483		
	Укупно	3395,402	2293			
Ефикасност војске	Раз. група	2,514	4	,629	,354	,842
	У оквиру групе	4046,049	2276	1,778		
	Укупно	4048,563	2280			

* постоји статистички значајна разлика између средњих вредности зависних променљивих у 4 групе – Sig. $\leq 0,05$

Robust Testss of Equality of Means					
		Statistic ^a	df1	df2	Sig.
Индивид. спремност	Welch	7,172	4	77,321	,000*
	Brown - Forsythe	7,245	4	119,012	,000*
Спремност државе	Welch	2,532	4	71,421	,048*
	Brown - Forsythe	1,738	4	86,703	,149

То је веома скупо	Welch	5,129	4	78,366	,001*
	Brown - Forsythe	4,607	4	222,215	,001*
Нисам способан	Welch	4,607	4	77,421	,002*
	Brown - Forsythe	4,218	4	119,817	,003*
Укућани	Welch	3,103	4	78,381	,020*
	Brown - Forsythe	2,364	4	143,895	,056
Верска заједница	Welch	3,084	4	77,364	,021*
	Brown - Forsythe	3,143	4	153,055	,016*
Самоорг. појединци	Welch	2,970	4	78,132	,024*
	Brown - Forsythe	2,927	4	306,015	,021*
Помоћ не би значила	Welch	5,134	4	77,424	,001*
	Brown - Forsythe	5,295	4	112,100	,001*
Други су помогли	Welch	7,582	4	77,671	,000*
	Brown - Forsythe	8,150	4	121,547	,000*
Посао државних органа	Welch	7,342	4	77,715	,000*
	Brown - Forsythe	6,511	4	118,277	,000*
Грађани из поп. подруч.	Welch	6,455	4	77,644	,000*
	Brown - Forsythe	5,578	4	84,674	,000*
Превише кошта	Welch	6,422	4	77,358	,000*
	Brown - Forsythe	6,092	4	76,900	,000*
Ефикасност полиције	Welch	2,948	4	64,703	,027*
	Brown - Forsythe	2,659	4	98,439	,037*
a. Asymptotically F distributed.					

* постоји статистички значајна разлика између средњих вредности зависних променљивих у 3 групе – Sig. $\leq 0,05$

Повезаност успеха у средњој школи и спремности грађана за реаговање у...

Резултати Хи-квадрат теста независности (χ^2) показали су да постоји статистички значајна веза између успеха у средњој школи и следећих променљивих: знање о поплави ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,098$ – мали утицај); познавање безб. процедура ($p = 0,011 < 0,05$, $v = 0,073$ – мали утицај); евакуација ($p = 0,001 < 0,05$, $v = 0,075$ – мали утицај); едукација у породици ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,081$ – мали утицај); едукација на послу ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,123$ – мали утицај); пристанак на евакуацију ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,110$ – мали утицај); помоћ –старији, инвалиди ($p = 0,003 < 0,05$, $v = 0,077$ – мали утицај); карта поплавног ризика ($p = 0,002 < 0,05$, $v = 0,078$ – мали утицај); потенцијалне заразе ($p = 0,005 < 0,05$, $v = 0,075$ – мали утицај); вентил за воду ($p = 0,010 < 0,05$, $v = 0,071$ – мали утицај); вентил за гас ($p = 0,001 < 0,05$, $v = 0,086$ – мали утицај); прекидач за електричну енергију ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,085$ – мали утицај); руковање вентилом за воду ($p = 0,020 < 0,05$, $v = 0,068$ – мали утицај); руковање вентилом за гас ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,102$ – мали утицај); руковање прек. ел. енергије ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,096$ – мали утицај); информације од комшија ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,115$ – мали утицај); информације у школи ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,106$ – мали утицај); информације на факултету ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,172$ – мали утицај); информације кроз неф. систем ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,114$ – мали утицај); информације у верској заједници ($p = 0,001 < 0,05$, $v = 0,095$ – мали утицај); информације на телевизији ($p = 0,001 < 0,05$, $v = 0,098$ – мали утицај); информације на радију ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,125$ – мали утицај); информације из штампе ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,156$ – мали утицај); информације преко интернета ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,213$ – мали утицај); прошли обуку ($p = 0,004 < 0,05$, $v = 0,087$ – мали утицај); жеља за обуком ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,093$ – мали утицај); едукац. преко телевизије ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,154$ – мали утицај); едукац. преко радија ($p = 0,003 < 0,05$, $v = 0,090$ – мали утицај); едукац. преко интернета ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,177$ – мали утицај); едукац. преко предавања ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,157$ – мали утицај); неформални систем ($p = 0,001 < 0,05$, $v = 0,098$ – мали утицај).

Са друге стране, није утврђена статистички значајна повезаност са променљивом: едукација у школи ($p = 0,107 < 0,05$, $v = 0,054$ – мали утицај); старији, хендикепирани ($p = 0,180 < 0,05$, $v = 0,056$ – мали утицај); комшије – самостално ($p = 0,134 < 0,05$, $v = 0,058$ – мали утицај); званично упозорење ($p = 0,197 < 0,05$, $v = 0,056$ – мали утицај); информације од укућана ($p = 0,964 < 0,05$, $v = 0,021$ – мали утицај); информације од другара/ другарица ($p = 0,136 < 0,05$, $v = 0,061$ – мали утицај); информације од фамилије ($p = 0,100 < 0,05$, $v = 0,064$ – мали утицај); информације на послу ($p = 0,441 < 0,05$, $v = 0,046$ – мали утицај); едукац. преко видео-игрица ($p = 0,622 < 0,05$, $v = 0,040$ – мали утицај) (табела 3).

Према добијеним резултатима, у највећем проценту:

– грађани који су средњу школу завршили као довољни ђаци истичу да им је неко у породици причао о поплавама (66,7%), на послу причао (58,3%), упознати су са картом поплавног ризика локалне заједнице (50%), упознати су са вирусима и заразама које прате перион након поплаве (58,3%), знају где се налази прекидач електричне енергије (90%), стекли су информације преко комшија (51%), желели би да буду едуковани преко телевизије (75%);

– грађани који су средњу школу завршили као добри ђаци евакуисали би се код комшија (14,5%), знају где се налази вентил за гас (62,6%), знају да рукују вентилом за воду (80%), вентилом за гас (63,7%), знају да рукују прекидачем електричне енергије (80,7%), прошли су обуку за поступање у ванредним ситуацијама (8,3%);

– грађани који су средњу школу завршили као врло добри ђаци познају безбедносне процедуре реаговања (36,4%), евакуисали би се у прихватним центрима (16,3%);

– грађани који су средњу школу завршили као одлични ђаци знају шта је поплава (84,7%), евакуисали би се на вишим спратовима куће (39,7%), евакуисали би се у случају поплава (93%), стекли су информације на факултету (11,5%), кроз неформални систем образовања (12,7%), преко телевизије (61,9%), радија (20,4%), штампе (38,1%), интернета (39,9%);

– грађани који су средњу школу завршили као одлични ђаци са Вуковом дипломом знају какву помоћ изискују старији, инвалиди и одојчад (70,7%), знају где се налази вентил за воду (84,6%), стекли су информације у школи (18,3%), желели би да прођу одређену обуку за поступање (61,7%), желели би да буду едуковани преко интернета (46,7%), предавања (42%), неформалног система образовања (25,6%).

Са друге стране, у најмањем проценту:

– грађани који су средњу школу завршили као довољни ђаци знају шта је поплава (41,7%), евакуисали би се на вишим спратовима куће (28,9%), у прихватним центрима (1,8%), знају где се налази вентил за воду (75%), знају да рукују вентилом за воду (68%), стекли су информације у школи (0,5%), стекли су информације на факултету (1,5%), преко телевизије (33,3%), радија (8,3%), штампе (0,5%), интернета (12,3%), желели би да прођу одређену обуку за поступање (16,7%), желели би да буду едуковани преко радија (1,5%), желели би да буду едуковани преко интернета (8,3%), предавања (18,7%), неформалног система образовања (9,1%);

– грађани који су средњу школу завршили као добри ђаци прошли су обуку за поступање у ванредним ситуацијама (2%);

– грађани који су средњу школу завршили као врло добри ђаци познају безбедносне процедуре реаговања (17,8%), знају какву помоћ

Повезаност успеха у средњој школи и спремности грађана за реаговање у...

изискују старији, инвалиди и одојчад (50,8%), упознати су са вирусима и заразама које прате перион након поплаве (39,1%), знају где се налази прекидач електричне енергије (76,4%), кроз неформални систем образовања (7%);

– грађани који су средњу школу завршили као одлични ђаци евакуисали би се код комшија (6,2%), на послу причао (25,7%), знају да рукују прекидачем електричне енергије (35%), стекли су информације преко комшија (13,4%);

– грађани који су средњу школу завршили као одлични ђаци са Вуковом дипломом истичу да им је неко у породици причао о поплавама (31,7%), знају да рукују вентилом за гас (41,1%), желели би да буду едуковани преко телевизије (39%).

Табела 3. Приказ резултата Хи-квадрат теста независности (χ^2) успеха у школи и знања као елемента спремности за реаговање

	value	df	Asymp. Sig. (2 - sided)	Cramer's v
Знање о поплави	43,751	10	,000*	,098
Познавање безб. процедура	22,912	10	,011*	,073
Евакуација	47,456	20	,001*	,075
Едукација у школи	13,136	8	,107	,054
Едукација у породици	29,321	8	,000*	,081
Едукација на послу	66,274	10	,000*	,123
Старији, хендикепирани	13,846	10	,180	,056
Пристанак на евакуацију	27,390	5	,000*	,110
Помоћ – старији, инвалиди	26,897	10	,003*	,077
Комшије – самостално	14,953	10	,134	,058
Карта поплавног ризика	27,628	10	,002*	,078
Званично упозорење	13,511	10	,197	,056
Потенцијалне заразе	25,191	10	,005*	,075
Вентил за воду	23,144	10	,010*	,071
Вентил за гас	27,282	8	,001*	,086
Прекидач за електричну енергију	31,607	10	,000*	,085
Руковање вентилом за воду	21,161	10	,020*	,068
Руковање вентилом за гас	38,599	8	,000*	,102
Руковање прек. ел. енергије	40,813	10	,000*	,096
Информације од укућана	,978	5	,964	,021
Информације о комшија	29,454	5	,000*	,115
Информације од другара/ца	8,381	5	,136	,061

Информације од фамилије	9,233	5	,100	,064
Информације у школи	24,800	5	,000*	,106
Информације на факултету	65,988	5	,000*	,172
Информације кроз неф. систем	28,241	5	,000*	,114
Информације на послу	4,796	5	,441	,046
Информације у верској заједници	20,064	5	,001*	,095
Информације на телевизији	21,743	5	,001*	,098
Информације на радију	34,676	5	,000*	,125
Информације из штампе	54,169	5	,000*	,156
Информације преко интернета	101,596	5	,000*	,213
Прошли обуку	17,186	5	,004*	,087
Жеља за обуком	38,166	10	,000*	,093
Едукац. преко телевизије	52,682	5	,000*	,154
Едукац. преко радија	17,737	5	,003*	,090
Едукац. преко видео - игрица	3,508	5	,622	,040
Едукац. преко интернета	68,835	5	,000*	,177
Едукац. преко предавања	54,677	5	,000*	,157
Неформални систем	21,355	5	,001*	,098

* статистички значајна повезаност – $p \leq 0,05$

Резултати Хи-квадрат теста независности (χ^2) показали су да постоји статистички значајна веза између успеха у средњој школи и следећих променљивих: залихе у дому ($p = 0,002 < 0,05$, $v = 0,079$ – мали утицај); залихе хране ($p = 0,001 < 0,05$, $v = 0,137$ – мали утицај); залихе воде ($p = 0,015 < 0,05$, $v = 0,118$ – мали утицај); лопата ($p = 0,076 < 0,05$, $v = 0,083$ – мали утицај); крамп ($p = 0,002 < 0,05$, $v = 0,119$ – мали утицај); апарат за гашење почетних пожара ($p = 0,002 < 0,05$, $v = 0,122$ – мали утицај); обнављање залиха ($p = 0,018 < 0,05$, $v = 0,087$ – мали утицај); залихе у аутомобилу ($p = 0,013 < 0,05$, $v = 0,068$ – мали утицај); комплет прве помоћи у дому ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,083$ – мали утицај); комплет прве помоћи у возилу ($p = 0,001 < 0,05$, $v = 0,087$ – мали утицај); комплет прве помоћи – лако доступно ($p = 0,004 < 0,05$, $v = 0,077$ – мали утицај); план за реаговање ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,087$ – мали утицај); осигурање ($p = 0,000 < 0,05$, $v = 0,096$ – мали утицај). Са друге стране, није утврђена статистички значајна повезаност са променљивом: радио-транзистор ($p = 0,032 < 0,05$, $v = 0,094$ – мали утицај); батеријска лампа ($p = 0,898 < 0,05$, $v = 0,030$ - мали утицај); мотика и ашов ($p = 0,671 < 0,05$, $v = 0,044$ – мали утицај); дискусија о плану ($p = 0,367 < 0,05$, $v = 0,050$ – мали утицај); копије докумената ($p = 0,069 < 0,05$, $v = 0,059$ – мали утицај) (табела 4).

Повезаност успеха у средњој школи и спремности грађана за реаговање у...

Према добијеним резултатима, у највећем проценту:

- грађани који су средњу школу завршили као довољни ђаци никада не обнављају своје залихе (66,7%);
- грађани који су средњу школу завршили као добри ђаци поседују залихе воде за један дан (29,7%), крамп (35,2%);
- грађани који су средњу школу завршили као врло добри ђаци поседују залихе хране за један дан (25%), поседују писани план за реаговање (1,5%), неписани план за реаговање (13,2%);
- грађани који су средњу школу завршили као одлични ђаци поседују залихе у дому (28%), залихе хране за два дана (21%), залихе воде за два дана (31,4%), залихе воде за четири дана (48,5%), осигурани су кућу/стан од последица поплаве (12,7%);
- грађани који су средњу школу завршили као одлични ђаци са Вуковом дипломом поседују залихе хране за четири дана (98%), радио транзистор (25%), апарат за гашење почетних пожара (28,6%), једном месечно обнављају залихе (38%), једном годишње обнављају залихе (25,1%), поседују залихе у аутомобилу (9,7%), поседују комплет прве помоћи у дому (63,9%), држе комплет прве помоћи на лако доступном месту (70,6%).

Са друге стране, у најмањем проценту:

- грађани који су средњу школу завршили као довољни ђаци поседују залихе у дому (8,3%), поседују залихе хране за четири дана (0,5%), залихе воде за два дана (1,5%), радио транзистор (1,5%), поседују залихе у аутомобилу (0,5%), поседују комплет прве помоћи у дому (41,7%), држе комплет прве помоћи на лако доступном месту (55,6%), поседују писани план за реаговање (0,7%);
- грађани који су средњу школу завршили као добри ђаци поседују залихе хране за један дан (16,9%), залихе хране за два дана (13,5%), залихе воде за четири дана (38,1%), једном месечно обнављају залихе (28,8%), осигурани су кућу/стан од последица поплаве (12,7%);
- грађани који су средњу школу завршили као врло добри ђаци поседују апарат за гашење почетних пожара (10,7%), једном годишње обнављају залихе (18,6%);
- грађани који су средњу школу завршили као одлични ђаци поседују залихе воде за један дан (20,1%), никада не обнављају своје залихе (36,8%);
- грађани који су средњу школу завршили као одлични ђаци са Вуковом дипломом поседују крамп (16,7%), неписани план за реаговање (10,8%).

Табела 4. Приказ резултата Хи-квадрат теста независности (χ^2) између успеха у средњој школи, поседовања залиха и планова за реаговање

	value	df	Asymp. Sig. (2 - sided)	Cramers, v
Залихе у дому	28,231	10	,002*	,079
Залихе хране	26,773	8	,001*	,137
Залихе воде	18,985	8	,015*	,118
Радио-транзистор	10,562	4	,032*	,094
Батеријска лампа	1,074	4	,898	,030
Лопата	8,456	4	,076	,083
Крамп	17,147	4	,002*	,119
Мотика и ашов	2,356	4	,671	,044
Апарат за гашење почетних пожара	16,760	4	,002*	,122
Обнављање залиха	18,535	8	,018*	,087
Залихе у аутомобилу	29,710	15	,013*	,068
Комплет прве помоћи у дому	29,702	8	,000*	,083
Комплет прве помоћи у возилу	26,755	8	,001*	,087
Комплет прве помоћи – лако доступно	22,863	8	,004*	,077
План за реаговање	50,781	15	,000*	,087
Дискусија о плану	10,880	10	,367	,050
Копије докуменат	14,539	8	,069	,059
Осигурање	41,214	10	,000*	,096

* статистички значајна повезаност – $p \leq 0,05$

ЗАКЉУЧАК СА ПРЕПОРУКАМА

Резултати истраживања указују да у највећем проценту/мери:

– грађани који су средњу школу завршили као довољни ђаци: на размишљање о спремности за реаговање подстиче их подизање нивоа воде, још увек нису спремни, али почеће са припремама наредног месеца, вршили су припреме најмање шест месеци, очекују помоћ од верских заједница у првих 72 сата, истичу да им је неко у породици причао о поплавама, или на послу причао, упознати су са картом поплавног ризика локалне заједнице, упознати су са вирусима и заразама које прате период након поплаве, знају где се налази прекидач електричне енергије, стекли су информације преко комшија, желели би да буду едуковани преко телевизије, познају системе упозорења у локалној заједници, познају надлежности полиције, ватрогасно-спасилачких јединица за реаговање, познају путеве евакуације, никада не обнављају своје залихе;

Повезаност успеха у средњој школи и спремности грађана за реаговање у...

– грађани који су средњу школу завршили са добрим успехом оцењују ниво индивидуалне спремности, истичу „не сматрам да сам лично или моје домаћинство угрожени“, „мислим да је превише скупо“, „мислим да то неће утицати на личну или безбедност мог домаћинства“, „мислим да нисам способан за тако нешто“, као разлог за непредузимање превентивних мера, истичу „моја помоћ не би значила“, „други су довољно помогли“, „то је посао државних органа“, „очекивао сам да првенствено буду ангажовани грађани из угроженог подручја“ као разлог за неангажовање у пружању помоћи људима угроженим од поплаве, евакуисали би се код комшија, знају где се налази вентил за гас, знају да рукују вентилом за воду, вентилом за гас, знају да рукују прекидачем електричне енергије, прошли су обуку за поступање у ванредним ситуацијама, поседују залихе воде за један дан, крамп;

– грађани који су средњу школу завршили као врло добри ђаци недавно су почели са припремама, познају безбедносне процедуре реаговања, евакуисали би се у прихватним центрима, поседују залихе хране за један дан, поседују писани план за реаговање, неписани план за реаговање;

– грађани који су средњу школу завршили као одлични ђаци предузели су превентивне мере, уплатили би новчана средства за помоћ жртвама угроженим поплавама, не раде ништа како би се припремили за реаговање, забележили су највиши ниво оцене спремности домаћинства, знају шта је поплава, евакуисали би се на вишим спратовима куће, евакуисали би се у случају поплава, стекли су информације на факултету, кроз неформални систем образовања, преко телевизије, радија, штампе, интернета, желели би да буду едуковани преко радија, поседују залихе у дому, залихе хране за два дана, залихе воде за два дана, залихе воде за четири дана, осигурали су кућу/стан од последица поплаве;

– грађани који су средњу школу завршили као одлични ђаци са Вуковом дипломом још увек нису спремни, али намеравају да то ураде у наредних шест месеци, знају какву помоћ изискују старији, инвалиди и одојчад, знају где се налази вентил за воду, стекли су информације у школи, желели би да прођу одређену обуку за поступање, желели би да буду едуковани преко интернета, предавања, неформалног система образовања, оцењују могућности плављења локалне заједнице у наредних годину и пет година дана.

ПРЕПОРУКЕ

Треба утицати на:

– грађане који су средњу школу завршили као довољни ђаци да предузимају превентивне мере са циљем смањивања последица поплава; да уплаћују новчана средства као помоћ угроженим грађанима; да предузму одређене мере како би ниво спремности достигла виши ниво. Едуковати их о поплавама и упознати са значајем евакуације и њеним спровођењем на вишим спратовима куће и прихватним центрима. Едуковати их о томе да је потребно знати где се налази и како се рукује вентилом за воду. Утицати на њих да поседују залихе у дому, залихе хране за четири дана, залихе воде за два дана, радио-транзистор, залихе у аутомобилу, комплет прве помоћи у дому;

– грађане који су средњу школи завршили као добри ђаци подстицати на размишљање о мерама спремности приказивањем фотографија или видео-снимака подизања нивоа воде. Утицати на њих да већ наредног месеца предузму одређене превентивне мере и да прођу одређене обуке за поступање у таквим ситуацијама. Упознати их са потенцијалним могућностима плављења локалне заједнице у наредних годину дана. Информисати их о системима упозорења у локалној заједници. Утицати на њих да поседују залихе хране за два дана, залихе воде за четири дана, да једном месечно обнављају залихе и да осигурају кућу/стан од последица поплаве;

– грађане који су средњу школу завршили као врло добри ђаци, упознавањем са безбедносним процедурама реаговања, и тиме какву помоћ изискују старији, инвалиди и одојчад. Едуковати их о вирусима и заразама које прате период након поплаве и о томе где се налази главни прекидач електричне енергије. Утицати на њих да обезбеде апарат за гашење почетних пожара;

– грађане који су средњу школу завршили као одлични ђаци, едуковањем о начину руковања прекидачем електричне енергије. Едуковати их кроз неформални систем образовања, телевизије, радија, штампе и интернета. Информисати их о о надлежностима полиције, ватрогасно-спасилачких јединица, штабова за ванредне ситуације у природној катастрофи изазваној поплавом. Информисати их о путевима евакуације и оближњим склоништима где би се могли евакуисати; подстицати да обнављају своје залихе.

ЛИТЕРАТУРА

- Gillespie, D. F., & Streeter, C. L. (1987). Conceptualizing and measuring disaster preparedness. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 5(2), 155–176.
- Edwards, M. (1993). Social location and self - protective behavior: Implications for earthquake preparedness. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 11(3), 293–303.
- Kohn, S., Eaton, J. L., Feroz, S., Bainbridge, A. A., Hoolachan, J., & Barnett, D. J. (2012). Personal disaster preparedness: an integrative review of the literature. *Disaster medicine and public health preparedness*, 6(03), 217–231.
- Hurnen, F. R. (1997). *Perceived Damage Preventability, Knowledge, and Preparation for Earthquakes*. (Unpublished MA thesis.), Victoria University of Wellington, Wellington.
- Tierney, K. J., Lindell, M. K., & Perry, R. W. (2002). Facing the unexpected: disaster preparedness and response in the United States. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 11(3), 222–222.
- Цветковић, В. (2015а). Спремност грађана за реаговање на природну катастрофу изазвану поплавом у Републици Србији. (Докторска дисертација), Универзитет у Београду, Факултет безбедности.
- Цветковић, В. (2015б). Спремност за реаговање на природну катастрофу – преглед литературе. *Безбједност, полиција и грађани*, 1–2/15(XI), 165–183.
- Цветковић, В. (2015в). Феноменологија природних катастрофа – теоријско одређење и класификација природних катастрофа. *Безбједност, полиција и грађани*, 3 - 4, 311-335.
- Цветковић, В., Гачић, Ј., & Јаковљевић, В. (2015). Утицај статуса регулисане војне обавезе на спремност грађана за реаговање на природну катастрофу изазвану поплавом у Републици Србији. *Ecologica*, 22(80), 584-590.
- Cohen, J.W., *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd edn). (1988). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

**RELATIONSHIP BETWEEN SUCCESS IN SECONDARY SCHOOL AND
CITIZENS PREPAREDNESS FOR NATURAL DISASTER**

PhD Vladimir M. Cvetković*

Abstract: This paper presents the results of quantitative research of relationship between success in secondary school and citizens preparedness to respond a natural disaster caused by the flood in the Republic of Serbia. Research was conducted in 2015 in 19 municipalities in Serbia where there is a risk of flooding. Research was conducted using the strategy of a survey in households using multi-stage random sample that included 2,500 citizens. The research results indicate that there is a statistically significant between certain variables: preventive measures, financial resources, raising the river, level of preparedness, individ. preparedness, household preparedness, community preparedness and etc. The originality of the research stems from the fact unexamined influence success in high school on preparedness of citizens. The results can be used when creating a strategy to improve the level of citizens preparedness to respond with regard to success in secondary school.

Key words: natural disaster, flood, citizens, success in secondary school, Serbia.

*The Academy of Criminalistic and Police studies in Belgrade: vladimir.cvetkovic@kpa.edu.rs.

МИГРАНТСКА КРИЗА КАО БЕЗБЕДНОСНА ПРЕТЊА

Прегледни
рад

DOI: 10.7251/BPG1603085N

УДК: 341.43:305-054.73(497.11)

Др Жељко Нинчић*

Апстракт: Миграције су, као социјални феномен, присутне од давнина, јављају се у свим друштвима и нераскидиво су повезане са историјом људске врсте. Кроз историју, дешавале су се под утицајем различитих фактора који су, на позитиван или негативан начин, утицали на њихов карактер. Оне нису изолована појава и утичу на готово све земље света, без обзира на то да ли оне представљају земље порекла, транзита или земље крајњег одредишта миграната. Без обзира на то да ли су добровољне или присилне, утицај миграција зависи од њихових размера, односно од саме структуре и карактеристика популације која је учесник миграторних кретања. За разлику од већине претходних, последње миграције имају јасно изражену нову димензију – представљају веома озбиљно безбедносно питање.

Аутор у раду указује на суштину миграција кроз историју, посебно на опредељујуће факторе савремених миграторних кретања која своју кулминацију доживљавају током 2015, односно почетком 2016. године. Посебна пажња се посвећује безбедносним аспектима мигрантске кризе, односно претњама које настала мигрантска криза носи, како у земљама транзита тако и у земљама крајње дестинације миграната.

Кључне речи: мигрантска криза, мигранти, безбедносна претња.

УВОД

Миграције представљају сложен феномен и предмет су проучавања многих научних дисциплина. Свака од њих наглашава оне димензије које су релевантне за њен приступ проучавању миграција, па се приликом дефинисања наглашава улога простора, раздаљине, времена, улога економских или социјалних последица које изазива, масовност или припадност миграната одређеној националној, верској или етничкој групи. Међутим, основно питање јесте разлика између миграција и сваке

* Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Београд, email: zeljko.nincic@gmail.com

друге просторне мобилности, јер свака миграција укључује кретање, али свако кретање није миграција. Њени најбитнији елементи јесу промена пребивалишта (која не подразумева људе који немају уобичајено место становања или их имају више), трајност и раздаљина, али раздаљина која се не поистовећује са „обичним“ пресељењем. У најширем смислу, под појмом *миграција* (лат. *migratio*) подразумева се сеоба, сељење, преселити се, иселити се (Вујаклија, 1980:562).

Као друштвени, а, пре свега, као социјални феномен, миграције су познате од настанка људске врсте. Од давнина је човек услед различитих друштвених околности, добровољно или принудно, био суочен са потребом промене територије на којој је рођен или је живео. Одлука о миграцији не зависи само од неких објективних околности мигранта као што је, рецимо, социјални статус, већ и од личне перцепције самог мигранта о свом статусу, односно задовољства тим статусом, од тога какве су му личне тежње и слично.

Миграторна кретања представљају веома комплексан процес, због чега је знатно отежано јасно издвојити факторе који утичу на таква кретања. Обично се анализирају кроз тзв. push-pull модел, који подразумева факторе притиска (који терају на миграторна кретања), и факторе који привлаче људе на кретања ка бољим условима живота. Push факторе могу представљати висока стопа незапослености, сиромаштво, политичка, расна, верска, етничка мржња и нетрпељивост, дискриминација полова, природне катастрофе, ратови и други облици насиља. Као pull фактори, могу се јављати бољи услови живота, побољшање социјалног статуса, политичке слободе, верска толеранција и слично (Obradović, 2006).

У зависности од одабраног критеријума (трајање, организованост, добровољност, узрок...), различита је типологија миграција. У том смислу, оне могу бити универзалне, опште, посебне, руралне, урбане, дугорочне, периодичне, масовне, умерене, спољне, унутрашње, сезонске, добровољне, присилне и слично. Међутим, и поред много разлога који утичу на миграције, условно се може говорити о економском и политичком као о два основна разлога због којих се човек кроз историју одлучивао на миграторна кретања. Економски су у једном периоду људске историје били приоритетни, када су се, у потрази за бољим условима живота, људи одлучивали за покрете мањих или већих размера, мењајући своје првобитно пребивалиште и насељавајући друге територије, односно државе или континенте.

МИГРАЦИЈЕ – ИСТОРИЈСКА ДИМЕНЗИЈА

Кроз историју, миграције су се дешавале добровољно или су биле резултат различитих облика присиле. Миграторна кретања су била унутар или преко граница једне територије, и у њима су учествовале мање или веће групе људи. Резултат су историјских, социјалних и културних разлика, односно различитих реакција појединаца или група људи на одређене друштвене прилике. Поред спољних разлога, понекад су за миграције посебно значајни били унутрашњи разлози, као што су раст популације, промена животних услова појединих група, развијање социјалне свести.

Првобитне миграције биле су условљене потрагом за храном и потребом за животом на територијама које су нудиле боље услове за живот. Оно што је подстицало људе на овакве миграције јесте нарушавање равнотеже између могућности које је пружало природно окружење и потреба становништва на тој територији. То је било кретање услед немогућности човека да се супротстави одређеним природним силама. Касније, са развојем пољопривреде, човекова интеракција са природом постаје другачија, па сада човек може нарушити равнотежу у природи, али и сам иницирати одређене проблеме који ће га натерати на поновне миграције. Променом начина привређивања и коришћењем гвожђа за израду оруђа и оружја долази до повећања производње хране, али и настанка специјализованих група људи са посебним занимањима. Пораст броја становника доводи до тога да вишак популације не проналази плодне делове територије, па се за плодну земљу треба борити. То је разлог присилних миграција услед сукоба различитих групација људи на одређеној територији. Античко доба карактеришу колонизација као последица повећања становништва, присилне миграције услед ратова и освајања, као и присилно расељавање. За разлику од раних средњовековних миграција које су обухватале цела племена и племенске савезе, миграције средњег века су обухватале само поједине групације и друштвене класе. Средњовековни владари су подстицали насељавање западноевропских територија, посебно групација које су доносиле напредније технологије пољопривредне производње, при чему су им нудили не само боље економске услове, него и личне слободе веће од домицилног становништва.

Модерне миграције настају тек када се учвршћују јаке државе, када постоје снажније границе између различитих ентитета, односно када постоје јасне територије на којима су учвршћени политички и социјални односи. Реч је о државама које не дозвољавају лако померање граница, у којима постоји веома јасна политичка, али и социјална хијерархија и када се миграције генеришу због јасних политичких, односно социоекономских циљева.

Прве миграције већих размера настају као последица великих географских открића, у периоду између XV и XVII века. Становници Европе, подстакнути причама о земљама „Новог света“ и њиховом богатству, напуштају своја пребивалишта и упућују се у „обећану“ земљу, преносећи тако свој језик, културу, религију и начин живота. На тај начин је колонизацијом насељено преко два милиона људи из Европе у земље „Новог света“. Међутим, ова добровољна миграција, инспирисана искључиво економским разлозима, покренула је и једну присилну, која никако не може служити на част тадашње Европе – трговину афричким робљем. Становници Африке присилно су, као робови, пребачени на тло Европе за рад на плантажама најразвијених колонијалних сила – Шпаније, Енглеске и Француске. Процењује се да је трговином робљем пресељено преко 8 милиона робова из Африке.

– Поред тога, док се део Европе селио у земље „Новог света“, Јевреји и Маври су због притиска инквизиције, 1590. године, морали да напусте Шпанију и упуте се ка Отоманском царству. Такође, Шпанци протерују протестанте из делова Холандије и Белгије, а исто чине и Французи. Поред тога, на нашим просторима су се одиграле две велике сеобе Срба, 1690. и 1740. године, када је преко 180.000, привучено бесплатном земљом, загарантованом слободом вероисповести, односно црквено-школском аутономијом, напустило Отоманско царство и преселило се на територију Хабзбуршке монархије.

Вероватно највећа масовна миграција у историји одиграла се 1947. године, у периоду настанка две нове, независне државе, Пакистана и Индије. Процењује се да је тада преко 14,5 милиона људи напустило своје домове из политичких и верских разлога. Припадници муслиманске популације масовно су насељавали Пакистан, док су се чланови Хинду и Сик заједница упутили ка Индији.

САВРЕМЕНА МИГРАТОРНА КРЕТАЊА **– узроци и последице**

Најновија миграторна кретања, актуелна последњих неколико година, која свој врхунац доживљавају током 2015, односно почетком 2016. године, када су стотине хиљада избеглица из девастираних ратних подручја Блиског истока, пре свега из Сирије, кренула ка земљама Европске уније, представљају највеће „сеобе народа“ познате у новијој историји. Тај велики миграторни ток са Блиског истока и Африке ка Европи започео је 2011, а нарочито се интензивирао од 2014, да би током 2015. године досегао незапамћене размере, увелико премашивши број који су Уједињене нације пројектоле за 2015. годину. Претпостављало се

да ће укупан број миграната у свету 2015. године достићи максималну цифру од 237 милиона, што представља озбиљну стопу раста у односу на 1990. годину, када је укупан број миграната у свету износио „свега“ 154 милиона. Чак и најпесимистичнија предвиђања су се показала као недостатак јер је број миграната, данас, у непрекидном енормном порасту (Симеуновић, 2015:2)

Велики прилив миграната ка Европској унији последица је и различитих геополитичких процеса који су, на посредан или непосредан начин, утицали на читав процес. Може се, углавном, говорити о пет кључних геополитичких процеса који су утицали на стање на Блиском истоку, односно на миграторна кретања ка Европи. Први представља неуспех тзв. Арапског пролећа, односно неоснована процена о његовом сталном ширењу. Основни разлог се може тражити у неискству кључних политичких чинилаца на тим просторима да искористе почетну „критичну“ масу за политичке промене. Други јесте ширење ратних сукоба у Ираку, Сирији, Јемену, односно грађанског рата у Либији. Сирија је, међутим, остала једина земља у региону где није дошло до промене политичког естаблишмента. Трећи јесте интензивирање верских сукоба. Четврто је заоштравање односа на глобалном нивоу, по питању подршке највећих сила различитим исламским државама, првенствено Ирану са већинским шиитским и Саудијској Арабији са већинским сунитским становништвом. Пето јесте урушавање држава и пролиферација терора. У периоду транзиције, односно након тзв. Арапског пролећа, исламистичке партије прогоњене у време секуларне државе боље се сналазе од новонасталих странака и покрета, успостављајући исламске државе са шеријатским законом. То је и довело да јачања исламистичке Џабхат-Ал Нусре (Jabhat-Al Nusra), као испоставе Ал Каиде (Al-Quaide) у Сирији, а касније стварања ИСИС-а (ISIS), односно тзв. Исламске државе која, ван матичног у Ираку и Сирији, проглашава 9 калифата (Ејдус: 2016). Током 2014. године, војска тзв. Исламске државе је освојила велике делове територије западног Ирака, односно источне и средишње делове Сирије. Због ратних сукоба, преко 4 милиона држављана Сирије напустило је земљу, али је због високих цена које су наметнули кријумчари већина у почетку, уместо ка Европи, остала на подручју Африке и Азије у највећим избегличким камповима. У првих девет месеци 2015. године, у Европу је стигло преко 710 хиљада миграната (Frontex:2016).

Поред геополитичких фактора, који су утицали на последња миграторна кретања, према анализи коју је направио Високи комесаријат Организације уједињених нација за избеглице (UNHCR) 2015. године, постоји седам основних разлога за мигрантски талас ка земљама Европске уније. Као *први* разлог, наводи се губитак наде, јер су многи становници Сирије изгубили сваку наду да се у њиховој земљи стање може брзо променити у позитивном смеру. *Други* разлог је сиромаштво. Сиријци

који су нашли уточиште у суседним земљама суочени су са великим трошковима живота, због чега их напуштају. То је случај и у земљама које су биле богатије од Сирије, као што је Египат. *Трећи* разлог јесте ограничена могућност запослења, како због законских ограничења тако и због великог прилива миграната који су снизили цену рада и повећали конкуренцију на тржишту рада у тим земљама. Као *четврти* разлог миграција ка Европској унији, наводи се недовољна помоћ и недостатак здравствене заштите. Програми помоћи у земљама које су суочене са великим приливом миграната, суочавају се са недостатком средстава за такве активности. *Пети* разлог јесу препреке за обнављање избегличког статуса у Либану који подразумева плаћање 200 долара за оне који су дошли до 2014. године, јемство да неће радити, уговор о изнајмљеном стану и слично. Такође, у Јордану, према новим прописима, свако ново избегло лице које се региструје мора имати потврду о здравственом стању која кошта 42 долара. *Шести* разлог јесу мале могућности за образовање. Услед тешких услова живота, многи напуштају школовање, првенствено да би били ангажовани на тржишту рада. *Седми* разлог јесте несигурност и у земљама у околини Сирије, у којима су избеглице првенствено нашле уточиште. Страх од ширења сукоба и на територије тих земаља, као и негативне реакције домицилног становништва на избеглице, основни су разлог миграција и са ових простора (UNHCR: 2015).

Велики прилив миграната са Блиског истока није само резултат „недостатка“ демократије или демократских режима у тим земљама, већ потребе за одређеним ресурсима које ове државе поседују. Такође, многи постављају питање да ли су последња миграторна кретања спонтана или организована, јер већину миграната чине војно способни мушкарци, а ипак не остају да се боре против тзв. Исламске државе. Такође, зашто не насељавају много ближе исламске земље, већ прелазе огроман пут да би дошли у Европу? Процењује се да је само Турска примила више од 2,5 милиона миграната из Сирије, али је криза кулминирала тек када су они кренули пут Европе. Остаје нејасно како, и поред ратова који се воде већ годинама у Ираку и Авганистану, са тих простора није било масовних кретања у правцу Европе, већ су она почела након заоштравања ситуације у Сирији (Нинчић, 2016:89). Поред тога, улога Европске уније је била таква да је подстакла мигрантске процесе. С једне стране, стање привреде у арапским земљама Медитерана погоршано је током 2008. године стагнацијом и кризом у Европској унији, због пада извоза на тржиште ЕУ, које је било и остало главно тржиште медитеранских и, уопште, арапских земаља. С друге стране, стање се додатно погоршало вишедеценијским захтевом ЕУ за реформама по својим мерилима, по начелу „више за више“, односно више реформи система по укусу ЕУ (макар и мимо реалних потреба дотичне земље) за више трговинске размене са Европском унијом, што је био *de facto* револуционарни

програм, јер би се том логиком највећи ниво интеграције са ЕУ постигао кроз потпуну промену политичких система. Треће, либерализација на домаћем тржишту, на основу споразума о слободној трговини са ЕУ (FTA) и реформе тражене од ЕУ, праћене редуцијом социјалних мера, само су отежале стање у земљама истока и југа Медитерана. Практика државног субвенционисања хране и горива постала је тешко одржива, посебно након 2008. године, што је био један од генератора протеста, уз корупцију и неспособност владајућих кругова да се носи са укупним стањем. Протести против арапских диктатора дочекани су у почетку са симпатијама у ЕУ, али без јасних циљева у тим процесима, односно без увиђања могућих нежљених транзицијских процеса (Tadić *et al*, 2016: 16). У таквим условима, када се на путу ка Европи нађе преко 800 хиљада миграната из 110 земаља, од чега највише из ратом девастираних подручја Сирије, Ирака и Авганистана, за земље Европске уније су карактеристичне три реалности. Прва, политичка, коју одликује потпуна збрка и конфузија код најутицајнијих европских земаља око начина решавања кризе. Друга, где стратешке одлуке нису пратиле развој догађаја и биле су, при томе, веома лоше. Трећа, где земље Европске уније, али и друге земље региона, у оперативном смислу, нису успеле да одрже корак са хаотичним и брзим „размножавањем“ актера укључених у кризу. Такође, недовољни капацитети појединих држава и разлике у њиховој економској моћи, с једне стране, односно одлучност миграната да се, по сваку цену, домогну најразвијених земаља Европе, с друге стране, доприносе одређивању путање али и краји циљ миграције, што је додатно отежало решавање кризе (Travner:2016). Главна аномалија у решавању настале кризе јесте забрана проласка избеглица, чиме се крши глобални принцип слободе кретања људи, роба и идеја на коме је базиран концепт Европске уније. Затим, велика аномалија је садржана у чињеници да у демократској Европи 21. века имамо непоштовање људских права миграната, а нарочито права на натурализацију. Пораст ксенофобије и политика мржње према странцима и суседима практикују земље којима су пуна уста демократије и које су другима давале силне лекције о толеранцији. Услед свог актуелног антимиграционог понашања, такве земље почињу да личе на учитеље који подучавају друге лекције коју сами нису савладали. Зидове подижу земље у којима избеглице уопште не намеравају да остану већ само теже да кроз њих што пре прођу (Симеуновић, 2015: 3).

У последњем таласу, мигранти директно напуштају земљу порекла, али део њих је „последница“ секундарних кретања из досадашњих избегличких кампова или других места у Турској или Либану. Сви они, заједно са мигрантима из других подручја Азије или Африке, сливају се на подручје Турске, у многим случајевима повезују и организују, па преко обале и копна покушавају долазак на територију Грчке, одакле

настављају пут тзв. *Балканском рутом* даље према Европи. Велики број миграната је знатан део времена провео на територији Грчке, где су покушавали да консолидују властите снаге и ресурсе, зараде нешто новца да би наставили даље пут према Западној Европи, користећи разне кријумчарске канале. Главнину миграната чине сунити из Сирије, који су и већина становништва. Према подацима Високог комесаријата Организације уједињених нација за избеглице (UNHCR), из Сирије се, од 22,5 милиона становника, иселило око 4,3 милиона, од чега највише у Турску – 2,3 милиона, односно у Либан – око 1 милион. Међутим, оно што прати свако миграторно кретање јесте велики број страдалих на том мигранском путу. Према подацима Међународне организације за миграцију, у периоду од 2000. до 2014. године, умрло је преко 40000 миграната. Од тога је око 22000 изгубило живот крећући се према Европи. Код најновијих миграција, само од почетка јануара до краја априла 2016. године, умрло је 1232 мигранта, од чега на источномедитеранској 376, централномедитеранској 851, а западномедитеранској и западноафричкој рути 5 миграната (ИОМ: 2016).

Чињеница да је само у последњих годину дана са Блиског истока у Европу дошло преко милион миграната представља, сама по себи, забрињавајући податак. Ради се о становништву са различитим економским и социјалним статусом, изразитим језичким и културолошким разликама у односу на становништво земаља које су њихова крајња дестинација, што изазива различите ефекте. Поред различитих економских и социјалних, посебан проблем представљају безбедносни ефекти које миграторна кретања могу имати. Тероризам је, свакако, једна од највећих безбедносних претњи на глобалном нивоу. Међутим, тероризам може, уз све друге, „пропратне“ безбедносне претње, бити уско повезан са миграторним кретањима. Имајући у виду да највећи део миграната долази са ратних подручја, поставља се реално питање: какву улогу, у безбедносном смислу, може имати мигрантска криза, колико је реалан њен негативан утицај и на који начин се може спречити или умањити ефекат таквог утицаја?

БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ МИГРАНТСКЕ КРИЗЕ

Последње деценије карактеришу континуиране и динамичне промене на глобалном нивоу. Оне се, посебно, одражавају на поље безбедности, нарочито на подручју Блиског истока, и тим променама су захваћени сви њени сегменти, од карактера претњи и њихових носилаца до организације самог система безбедности. Полазећи од тога да је спектар угрожавања безбедности све већи и да свака појава данас

може имати и безбедносну димензију, постоји потреба сталне анализе безбедносних изазова, ризика и претњи, односно анализе укупних безбедносних процеса. Циљ таквих анализа јесте стварање услова за организован и систематичан начин супротстављања негативним ефектима одређених безбедносних процеса. У том смислу, најновија мигрантска кретања представљају веома значајан безбедносни проблем који већ неколико година угрожава, различитим интензитетом, како земље порекла и транзита, тако и земље крајње дестинације миграната.

У савременим условима, готово да нема области друштвеног живота, која не поприма безбедносна обележја, односно свако питање се може наметнути као безбедносно питање. Модерне расправе о безбедности, у овако проширеном и продубљеном концепту, усмерене су на претње од тероризма, организованог криминала, илегалних миграција, пролиферације оружја за масовно уништење, претње које произлазе из демографских процеса, привредних услова, незапослености и презадужености становништва, социјално условљених немира, односно безбедности животне средине, природних катастрофа, епидемија, технички условљених катастрофа и претњи из информатичке сфере. Било која од наведених претњи, у случају реализације, може довести до значајних поремећаја у функционисању националних и међународних система, материјалне штете и људских жртава, и последично кризних стања. Због тога се, с циљем отклањања и смањења претњи и могућих последица, континуирано, концепцијски и методолошки, развијају и надограђују безбедносни системи на националном и међународном нивоу. Унапређује се препознавање потенцијалних претњи, осигурава њихово рано препознавање и омогућује адекватан одговор на кризу, смањује њен учинак, уклањају последице и омогућава повратак у првобитно стање (Tatalović i Malnar, 2015: 116).

Међутим, „безбедносни“ аспект одређених питања подразумева испуњење стриктно дефинисаних критеријума. Они морају бити постављена као егзистенцијалне претње референтном објекту путем секуритизације коју спроводи актер који потврђује нужне мере ван правила која би иначе важила. Ако помоћу снаге аргумента о приоритету и важности егзистенцијалне претње актер који спроводи секуритизацију успе да заобиђе процедуру или правила којима би иначе био везан, тада смо сведоци давања неком питању безбедносног значаја (Vujan *et al*, 1998:5). У том смислу, секуритизација илегалних миграција постаје све чешћа у различитим деовима света. Мигрантске кризе су, углавном, последица ратова и сукоба на одређеном простору, али уз растуће миграције становништва из неразвијених држава у развијене, представљају све сложенији друштвени феномен на који утичу различити политички, економски, етнички и верски чиниоци. Ширење тзв. Арапског пролећа, који представља рушење ауторитарних

режима на подручју Северне Африке и Блиског истока, подстиче велики талас избеглица који, бежећи од рата и насиља, покушавају да пронађу мирније место за живот. У таквим условима, земље окружења, али и земље крајње дестинације, рестриктивном миграторном политиком ограничавају могућност легалног усељавања миграната у друге земље. То, сасвим очекивано, утиче на повећан број илегалних прелазака државних граница, односно илегалних улазака у, најчешће, земље Европске уније. Прилично занемаривање проблема избеглица доводи до ескалације мигрантске кризе у Европи током 2015. године. Тада се у кратком временском периоду, не крећући се само морским путем као дугогодишњим, традиционалним мигрантским рутама, већ користећи и друге, копнене (међу којима и тзв. Балканску руту), на границама Европске уније нашло на хиљаде миграната, највише из Сирије.

На овај начин, последње миграције постају безбедносни проблем из неколико разлога (Collins: 2007):

- миграције нарушавају безбедност граница, чиме представљу претњу националној суверености државе;
- миграције могу имати утицај на саму структуру друштва и његово економско благостање, утицајем на друштвени поредак већим немирима и повећаном стопом криминала;
- мигранти се често приказују као претња животном стилу и култури државе у коју се усељавају;
- поред тога што им се приписује да доприносе порасту криминала и осталих друштвених проблема, мигрантима се приписује и да траже азил како би искористили социјалне погодности које даје држава или преотели посао локалном становништву;
- долазак миграната који су исте етничке или верске припадности може узроковати промену етничке структуре државе и слабљење њеног културног идентитета.

Долазак великог броја миграната из ратом девастираних подручја, првенствено Блиског истока, оправдано изазива стрепњу од различитих облика угрожавања безбедности како држава на траси кретања миграната, тако и у земљама њихове крајње дестинације. Безбедносне претње које долазе са мигрантском кризом могу се огледати у следећем:

- могућност пребацивања припадника терористичких група у земље Европске уније и извођење терористичких аката;
- активност организованих криминалних група и њихово „пословање“ дуж мигрантских рута;
- повратак лица која су учествовала у сукобима у Сирији и Ираку у земље порекла;
- јачање радикалне деснице у земљама крајње дестинације;
- „економско девастирање“ држава погођених мигрантском кризом.

Са доласком великог броја миграната из земаља у којима се воде грађански ратови и у којима су ситуиране разне терористичке групације расте ризик од тероризма у земљама кроз које мигранти пролазе, а нарочито у онима у којима се задржавају. Правило је да што се дуже задржавају и ризик бива већи, а највећи је у оним земљама у којима трајно остају, поготово уколико те земље, попут Француске, учествују у бомбардовању или у неком другом типу војних операција у земљама из којих мигранти стижу. Зато свака од транзитних земаља има пред собом веома озбиљан, али не и немогућ задатак – да међу мигрантима идентификује потенцијалне или праве терористе. Тај задатак није нимало лак, али одустати од њега или спроводити га површно, значи дозволити да се у Европи посеје семе из кога ће нићи тероризам. Један од битних разлога за спровођење овог задатка јесте чињеница да он као активност националних безбедносних структура значајно додатно оптерећује буџет те земље (Симеуновић, 2015: 9). Европска унија је, према мишљењу аналитичара, постала мета терориста из неколико разлога. Као прво, наводе да је за терористичке нападе у Паризу и Бриселу већ био припремљен терен. Напад у *Јеврејском музеју* у Бриселу, 2014. године, напад на редакцију француског недељника „Charlie Hebdo“, као и напади у Паризу када је погинуло преко 180 особа, извели су држављани Француске повезани са тзв. Исламском државом. Њени припадници су извршили преко 75 терористичких напада у 20 земаља, не рачунајући Сирију и Ирак. Друго, Европа је постала база за врбовање бораца тзв. Исламске државе. Само је из Француске на ратишта у Сирији и Ираку отишло око 1200, односно из Белгије око 400 њихових држављана, чиме су ове две земље постале земље које су дале највише бораца за *џихад*. Треће, сама мигрантска криза је база за врбовање нових бораца за тзв. Исламску државу, али и прилика за стварање већег раздора између муслимана и западноевропских земаља. Четврто, тзв. Исламска држава користи све већи раскол по питању решавања мигрантске кризе међу земљама Европске уније. Пето, Европа слаби позивима за референдум о изласку из ЕУ у многим њеним чланицама.

Иако се може рећи да постоји реална опасност да међу мигрантима који на путу до богатих и уређених земаља Европске уније пролазе Балканом има и припадника тзв. Исламске државе, али и других терористичких организација, досадашњи подаци говоре да су, макар до сада, ти случајеви малих размера и нису систематски. Од преко милион миграната који су током 2015. године ушли у Европску унију, свега 26 су били укључени у 12 случајева терористичких активности, што представља 0,003%. Од тога, за свега 3 случаја постоје конкретни докази о умешаности у терористичке активности (Mullins, 2016). Такође, тзв. Исламска држава нема потребу „извоза“ својих бораца у Европу, јер имају довољно бораца из редова добровољаца који долазе из Европе на

ратишта Сирије и Ирака. Поред тога, терористи који делују самостално, тзв. вуци самотњаци, већ се налазе у Европи, што су показали и напади у Паризу и Бриселу. Те нападе су извели „домаћи“ терористи, трећа или четврта генерација некадашњих миграната. Они су, за разлику од 11. септембра 2001. године у САД, терористи који нису дошли са стране, већ су били ту и живели са осталима (Нинчић, 2016:95). Ови подаци, међутим, никако не могу представљати оправдање за површно схватање целокупне ситуације везане за мигрантску кризу и њен безбедносни аспект. Треба само подсетити да је у четири највећа терористичка напада у Европи, у Мадриду 2004, Лондону 2005, Паризу 2015 и Бриселу 2016. године, погинуло најмање 426 људи, и да су их извршили терористи повезани са различитим терористичким организацијама, углавном, пореклом са Блиског истока. Поред тога, на Западном Балкану, подручју под јаким утицајем сихадијског екстремизма, забележени су случајеви екстремистичких активности. У априлу 2015. године, Нердин Ибрић је напао полицијску станицу у Зворнику. Такође, у јуну месецу исте године, забележен је случај „ISIS plot“, тровање резервоара у близини Приштине. Енес Омерагић у новембру 2015. године убио је два војника у Сарајеву. Крајем исте године, ухапшено је 11 особа због планирања терористичког напада у Сарајеву за новогодишње празнике. Почетком 2016. године, припреман је терористички напад на манастир Дечане, на Косову и Метохији.

Мигрантска криза, односно илегалне миграције, нераскидиво су повезане са организованим криминалом. Та веза је превасходно учвршћена контролом кријумчарења и трговином људима, које постају две најбрже растуће транснационалне криминалне активности у свету. Последице политике Европске уније према мигрантима у једном моменту доводе до тога да се њихов трансфер преко средњемедитеранске руте (из Северне Африке до Малте и Италије) у 2015. години појача источноевропском и Балканском рутом. Појачано деловање Фронтекса (Frontex) резултира повећањем несигурности преласка и повећањем цена кријумчарења, због већег ризика пресретања мигрантских канала, и смањивањем мигрантских токова (Shelley, 2014). Поред тога, организатори трансфера миграната дуж наведених рута у Европу блиски су милитантима тзв. Исламске државе. Такође, организатори кријумчарења баве се и фалсификовањем путних исправа за онај део који покушава „легално“ да уђе у земље Европске уније. Лажни пасош Сирије, рецимо, на илегалном тржишту вреди око 1500 долара по комаду. Сама чињеница да мигранти, који долазе из сиромашних, ратом захваћених земаља могу себи приуштити овакве пасоше, говори да таква лица нису прави тражиоци азила у европским земљама. Такође, за мигранте је везано и вршење различитих кривичних дела, укључујући и она насилна, повезана с полом, вером, расом. То показују и догађаји у Келну, у новембру

2015. године, када је од стране миграната нападнуто више женских особа. Оно што је, међутим, још трагичније од самог догађаја, јесте чињеница да је Сами Абу-Јусуф (Sami Abu-Yusuf), имам џамије у Келну, изјавио да су нападнуте жене саме криве због сексуалних напада који су доживеле, јер су их оне изазвале својом одећом и парфемима које су користиле. Овакве изјаве показују да се ради о сукобу цивилизација и културе, јер ни сами учиниоци наведена дела не сматрају кривичним делом.

Посебан безбедносни ризик, када је у питању мигрантска криза, повезан је са лицима која су из земаља Европе отишла на ратишта Сирије и Ирака. Након учешћа у ратним сукобима, враћају се у земље порекла где раде на врбовању нових бораца. Ове групе људи доживљавају радикализацију на два начина. Први је радикализација у земљама из којих иду на ратишта, где се у постојећим селефијским срединама, из којих потиче већина одлазећих ратника, врши њихова радикализација. Њу врше особе које имају ауторитет у локалним срединама, углавном исламски свештеници у оквиру верских објеката, за време верских служби, затим лица која због тога долазе из дијаспоре, као и повратници са ратишта. Промене код лица не почињу након првих контаката, тада особа не мора нужно прихватити идеологију, али се, даље, у процес радикализације улази тако што се следе одређени ауторити или проводи време са другим припадницима селефијског покрета. Процес радикализације се, у многим случајевима, надограђује масовним коришћењем друштвених мрежа, и мноштвом сајтова који су у власништву и чији садржај креирају припадници милитантних организација (*Vijesti ummeta, Put hilafeta, Put vjernika...*). Други начин радикализације је радикализација на самом простору Сирије и Ирака, учешћем у ратним дејствима. На ратишта одлазе и лица која нису претходно радикализована, већ је њихов првенствени мотив учешћа верског карактера, односно саосећање са припадницима исте вероисповести. Међутим, истинску радикализацију доживљавају на ратиштима Сирије и Ирака. По интензитету, радикализација ове друге групе је интензивнија и бржа, јер се врши директно од припадника тзв. Исламске државе у „домаћим“ условима. Радикализација у земљама порекла је нешто тежи процес, јер постоји константна опасност да су такве особе, односно објекти у којима се врши радикализација под оком безбедносних служби. У сваком случају, боравак ових лица на ратиштима и могућност њиховог повратка у земље порекла представљају безбедносни ризик. Имајући у виду да је већина земаља законом инкриминисала учешће својих грађана на страним ратиштима, њихов повратак мора ићи илегално, а мигрантска криза може послужити сврси.

Тачан број људи који је из земаља Европе отишао на ратишта Сирије и Ирака тешко је утврдити. Према различитим проценама, од почетка грађанског рата у марту 2011. до почетка 2016. године, на ратиштима у Сирији пошло је, још увек је тамо, вратило се или погинуло укупно више

од 30000 странаца. Уједињене нације наводе да су те особе дошле из више од сто држава. Истовремено, америчке обавештајне агенције процењују да је укупан број страних бораца који је боравио на том простору негде око 38000, и да су дошли из 120 држава. Турска је, међутим, средином 2015. године потврдила да поседује базу података са именима укупно 22635 потенцијалних страних бораца, која је састављена на основу службених потрага које је за својим грађанима Турској упутило 113 држава. На сличном трагу је недавно откриће 22000 личних картона које су, при пријему у ISIL, попуљавали будући борци. Према различитим изворима, овај број регистрованих странаца односи се на раздобље од 2013. до половине 2014. године. У истраживању које је објавио Суфан Груп (Soufan Group), процењује се да је страних бораца највише из земаља Блиског истока (8240), Магреба (8000), Европске уније (више од 5000) и земаља бившег Совјетског Савеза (4700). Међу страним борцима у Сирији и Ираку било је, или је још увек, највише Тунижана (6000), Саудијаца (2500), Руса (2400), Јорданаца (2100) и Турака (2000). Процењује се да борци из арапских земаља или већински муслиманских држава чине преко 70% контингента страних бораца. Од нешто више од 5000 страних бораца, који су до краја 2015. године дошли из земаља Европске уније, скоро 3700 их је из четири земље чланице. Из Француске је отишло 1700, Велике Британије 760, Немачке 760 и Белгије 470 бораца (Azinović i Jusić, 2016:17). Поред тога, земље Западног Балкана дале су значајан „допринос“ у рату у Сирији и Ираку. У последњих неколико година, укупно је на ратишта Блиског истока отишло 989 бораца. Највише је са простора Босне и Херцеговине (300) и Косова и Метохије (300). Из Албаније је отишло 140, из Македоније 130, Србије 100, Црне Горе 19 бораца. У сукобима на простору Сирије и Ирака погинуло је укупно 156 лица, док су 424 лица остала у Сирији да се боре на страни тзв. Исламске државе. Са подручја ратних сукоба у земље порекла вратило се 409 лица (Wither, 2016).

Оно што посебно забрињава, када су у питању повратници са ратишта у Сирији и Ираку, јесте непостојање свеобухватних механизма за спречавање њихових радикалног деловања у земљама у које се враћају. Иако је већина земаља инкриминисала учешће бораца са својих простора на страним ратиштима, проблем представља непознаница о броју и намерама оних који ће се тек вратити са ратишта. Њихово процесуирање након повратка намеће додатни проблем – пракса других земаља показује да су управо затвори једно од места где је најмасовнија радикализација у насилни екстремизам. Поред тога, повратници са ратишта савршена су логистичка подршка могућим терористичким групама које би покушале да се, користећи мигрантску кризу, пребаце у земље Европске уније. Оно што посебно забрињава јесте, према подацима прикупљених од самих

повратника, стални притисак ИСИЛ-а (ISIL) на све ратнике који су дошли из Европе да врше терористичке акте чим се врате у матичне државе.

Један од стратешких докумената ИСИЛ-а, *Управљање зверствима*, дели „невернички део света“ ван калифата у три групе држава: земље где увођењем бруталног терора и управљаним насиљем треба збацивати власт и спровести исламску револуцију; земље које треба исцрпљивати дуготрајним терором и потпуно их ослабити; земље у којима не треба спроводити насилну револуцију, него их користити за одмор и окупљање ратника, скривање или трансфер бораца према земљама Европске уније или из ње, као и за мисионарске (прозелитске) активности, које би олакшале и убрзале идеолошку припрему и врбовање нових следбеника (Azinović i Jusić, 2016:95). Последња група земаља, када је регион Западног Балкана у питању, јесу земље или територије земаља са већинским исламским становништвом, пре свега Босна и Херцеговина, која „задовољава“ критеријуме радикалних исламиста.

Неспремност земаља Европске уније и изостанак јасних планова за мигранте, сасвим сигурно, проузроковала је јачање отпора према мигрантима и пораст подршке радикалним десничарским партијама. Ширење исламофобије, коме прибегавају многи политичари, погодује повећању тензија у Европи, посебно што она није решила ни наслеђе свог колонијализма, па у срцу највећих градова Европе постоје „забрањене зоне“ у којима дуго живе мигранти без икакве могућности да се интегришу у друштво.

Свакако је велика аномалија да у најдемократскијим земљама света, као што су европске, мигранти имају само правну једнакост, и да они могу бити само држављани, а не и реални припадници државотворне нације, ма колико су усвојили њихов језик, културу и обичаје, што је знак да не постоји истинска претпоставка за пуну интегрисаност. Међутим, онај ко је третиран као грађанин другог реда не може се лако интегрисати све и ако хоће, па је природно да се затвара у своје окружење са осећањем фрустрације, коју носи чак и трећа генерација миграната. Мигранти и њихови потомци могу све да постану формално, али не и суштински (Симеуновић, 2015:7). У оваквим условима, стално гомилање незадовољства погодује радикализацији ових група од стране исламских екстремиста и настајање „домаћих ратника џихада“, који изводе терористичке нападе унутар саме Европе.

С друге стране, у земљама Европске уније, у јавном мњењу пре свега, постоји стрепња од „увоза“ насиља, па се оне грчевито залажу да приме што мањи број миграната. Тврди се да су управо велике групе које долазе из ратом захваћених подручја окидач безбедносних претњи, јер се међу њима налази велики број лица са ратним искуством, повезаних са различитим екстремистичким групама, и „спавача“ повезаних са тзв. Исламском државом и другим терористичким организацијама. Тако,

италијанска „Северна лига“, британски „UKIP“, француски „Национални фронт“, холандска „Странка слободе“, грчка „Златна зора“, аустријска „Слободарска партија“, или немачки „AFD“ (Alternative for Germany) и „PEGIDA“ (Patriotic Europeans Against Islamization of the Occident), упозоравају на опасност инфилтрирања терориста у мигрантске групе (Нинчић, 2016:95). Нагли успех десничарских партија у Европи, управо, долази када се наметну теме миграната, исламизације и страха од тероризма, па су већ у неким земљама формиране тзв. групе за заштиту, као што је у Финској тзв. *Одинова војска*. Нажалост, опасност прети од национализма, десничарског екстремизма, који може бити и верски мотивисан. То доказује напад норвешког терористе Андерса Беринга Брејвика, који се догодио пре експанзије мигрантске кризе, када је убијено 77 људи, а његов мотив је била мржња према странцима. Најновији догађаји у Европи, као што су напади у октобру 2016. године када су у року од седам дана запаљена два Центра за азиланте у близини Стокхолма, само више подгревају нетрпељивост према мигрантима, претварајући Европу у ново „буре барута“.

Економска криза у којој се налази Европа, која траје од 2008. године и којој се још не назире крај, непосредно се одражава на спремност држава за решавање питања миграната, имајући у виду велике трошкове које њено решавање захтева. Томе треба додати и чињеницу да су поједине земље Европске уније презадужене или пред банкротом. Због тога, нови проблеми, као што је мигрантска криза, вишеструко подстичу нестабилност чланица Европске уније које се, сада, поред тешкоћа у решавању животног стандарда сопственог становништва, суочавају и са мигрантском кризом за коју немају заједничко решење.

Велики мигрантски талас Европа је покушала да реши новцем, што показује и пораст њених ресурса за тај проблем. Од маја до новембра 2015. године, ти ресурси су порасли са 4,6 на 9,6 милијарди евра. Поред тога, Европска комисија је определила 100 милиона евра као хитну помоћ највише погођеним земљама чланицама Европске уније, 600 милиона евра додатне помоћи надлежним европским телима у 2016. години, као и додатних 300 милиона за Фонд за хуманитарну помоћ ЕУ. Такође, ту је помоћ повећана на 3,4 милијарде евра, а Србији и Македонији укупно 17 милиона евра, што није у потпуности реализовано (Симеуновић, 2015: 5). С друге стране, мигрантска криза престава велико економско оптерећење, чак и за економски најразвијеније земље Европске уније. Према подацима Федералног бироа за мигранте и избеглице, у Немачкој су процењени трошкови везани за прилив миграната, тражилаца азила, у 2015. години око 21 милијарду евра. Немачку годишње један мигрант кошта око 13000 евра, ако се урачунају трошкови социјалних давања, административни трошкови, курс немачког језика и слично. Почетком

2016. године, трошак расте на 25,7 милијарди евра. Међутим, уколико дође до повећања броја миграната за 1,4 милиона (ако се урачунају захтеви за спајање породица), трошак се повећава на 37,4 милијарде. Процена је да ће се трошкови до 2020. године повећати на 55 милијарди евра или 2% бруто националног дохотка (Altman, 2016).

Имајући у виду наведено, сасвим је сигурно да мигрантска криза, уколико се не буде решавала на свеобухватан начин уз равномерно учешће најзначајнијих европских фактора и поштовање економских разлика земаља погођених мигрантском кризом, прети „економским девастирањем“ европских земаља, које, суочене са сопственим економским проблемима, неће бити спремне да издрже притисак који, у економском смислу, захтева мигрантска криза. Економски проблеми убрзо прете да прерасту у политичке, који, подгрејани антимигрантским расположењем, могу Стари континент довести у стање хаоса који више неће бити могуће контролисати.

ЗАКЉУЧАК

Мигрантска криза, због своје променљиве динамике и садржаја, отежане могућности предвиђања њеног даљег тока и различитих ризика које носи, представља веома значајан безбедносни проблем. Она друштво у целини ставља пред озбиљан задатак постизања равнотеже између две ствари – потребе да достигнути ниво људских права и слобода не буде угрожен и потребе да се сузбије оно што човечанству представља претњу, а то је, пре свега, тероризам и његова ескалација. Поред тога, организовани криминал користи мигрантске руте као „златни рудник“ који му кријумчарењем, трговином људима и фалсификовањем брже од других незаконитих активности доноси огромне зараде.

Последњи мигрантски талас је последица вишегодишњих транзицијских процеса на Блиском истоку и Северној Африци, тзв. Арапског пролећа. Ескалација мигрантске кризе затекла је неспремне како државе транзита тако и државе крајње дестинације миграната. Почетак кризе показао је изузетно малу жељу за сарадњом међу државама које, у први мах, нису ни препознале све ризике које таква криза носи, нарочито у безбедносном смислу. Међутим, дешавања у Европи врло брзо указују на потребу сарадње међу европским државама, тако да уско национални интереси који су били доминантни на почетку кризе убрзо прерастају у свеобухватну сарадњу. Опасност да се мигрантске руте користе за пребацивање терориста на тло Европе, од почетне недовољне сарадње у размени информација, доводи до заједничких акција различитих безбедносних служби.

Посебну опасност представљају борци, повратници, радикализовани на ратиштима у Сирији и Ираку. На овај начин, представници милитантних исламских организација, настоје да додатно омасове свој покрет и створе базу за своје деловање. Иако реално постоји превелики ризик да, скривајући се међу мигрантима, покушају да се врате у земље порекла непримећени, безбедносне службе морају пратити активност на мигрантским рутама, с циљем спречавања да таква лица искористе насталу ситуацију, безбедно се врате у земље порекла и постану активни учесници терористичких аката.

ЛИТЕРАТУРА

- Altman, F. (2016). Germany and the Migrants and Refugees Flow, *The Middle East and North Africa (MENA): Security Challenges for Southeast Europe*, Sarajevo.
- Azinović, V.; Jusić, M. (2016). *Novi zov rata u Siriji i bosanskohercegovački kontigent stranih boraca*. Сарајево: Атланска иницијатива.
- Buzan, B.; Waever, O.; De Wilde, J. (1998). *Security A New Framework for Analysis*, Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Collins, A. (2007). *Contemporary Security Studies*, New York: Oxford University Press.
- Mullins, S. (2016). Jihadist terrorism and mass migration, *The Middle East and North Africa (MENA): Security Challenges for Southeast Europe*, Sarajevo.
- Obradović, V. (2006). Trgovanje ženama i djevojkama u svrhu seksualnog iskorištavanja u BiH. *Policija i sigurnost*, Zagreb, 5-6/2006, str. 249–263.
- Shelley, L. (2014). *Human Smuggling and Trafficking into Europe: A Comparative Perspective*, Washington DC: Migration Policy Institute.
- Tadić, J.; Dragović, F.; Tadić, T. (2016). Migracijska i izbjeglička kriza – sigurnosni rizici za EU, *Policija i sigurnost*, Zagreb, 1/2016, str. 14–41.
- Tatalović, S., Malnar, D. (2015). Nova sigurnosna paradigma i krizno upravljanje. *Dani kriznog upravljanja*, Zbornik radova, Velika Gorica, str. 115–123.
- Travner, A. (2016). Regional Security Implications of Mass Migration, *The Middle East and North Africa (MENA): Security Challenges for Southeast Europe*, Sarajevo.
- Wither, J. (2016). Salafi-Jihadists in the Western Balkans, *The Middle East and North Africa (MENA): Security Challenges for Southeast Europe*, Sarajevo.
- Вујаклија, М. (1980). *Лексикон страних речи и израза*, Београд: Просвета.
- Ејдус, Ф. (2016). Регион у ватри: Геополитички процеси на Блиском истоку и импликације за Југоисточну Европу. *Блиски Исток и Северна Африка – Безбедносни изазови за Југоисточну Европу*. Сарајево.
- Нинчић, Ж. (2016). Савремена мигрантска криза и ризик од

- тероризма, *Европске интеграције: правда, слобода и безбедност*, Криминалистичко – полицијска академија, Том 3, 2016, стр. 85–104.
- Симеуновић, Д. (2015). Миграције као узрок политичких аномалија у Европи, *НБП*, Београд, 3/2015, стр.1–7.
- <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>. (доступно 14. 10. 2016. године).
- <http://frontex.europa.eu/news/710-000-migrants-entered-eu-in-first-nine-months-of-2015-UiBkk>, (доступно 14. 10. 2016).
- <http://vostok.rs/index.php?option=n&idnovost=86764>, доступно 25. 03. 2016.
- <http://www.iom.int/news/mediterranean-migrant-arrivals-2016-181476-deaths-1232>.(доступно 26. 04. 2016).

MIGRANT CRISIS AS A SECURITY THREAT

Zeljko Nincic, Ph.D. Research Associate

Abstract. Since ancient times, migrations exist as a social phenomenon in all societies and are inextricably linked with the history of humankind. Throughout history, migrations have happened under the influence of different factors, which affected their character in a positive and negative way. They are not an isolated phenomenon and they affect almost all countries of the world, regardless they are migrant's countries of origin, transit, or the countries of their final destination. The impact of migrations, regardless of whether they are voluntary or compulsory, depends on their size, respectively from the structure and characteristics of the population participating in migratory movements. Unlike most previous, past migrations have clearly expressed in a new dimension – they represent a very serious security issue.

Author of the paper points to the essence of migration throughout history, especially on factors of contemporary migratory movements, which culminated in 2015. and in early 2016. Special attention is paid to security aspects of migrant crisis and its threats, both in transit countries and countries of final destination.

Key words: migrant crisis, migrants, security threat

* *Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia, Belgrade, email: zelko.nincic@gmail.com*

ИНТЕГРАТИВНИ ПРИСТУПИ У ИЗУЧАВАЊУ ЕТИОЛОГИЈЕ ДЕПРЕСИВНОСТИ У АДОЛЕСЦЕНЦИЈИ

Кратки научни
чланак

DOI: 10.7251/BPG1603105H

УДК: 37.018.1:159.922.8-053.6

Мр Едина Хелдић-Смаилагић*

Апстракт: Научно поље етиологије депресивности у дјетињству и адолесценцији је сваки даном богатије за нова и дубља сазнања како о факторима који их подстичу и одржавају, тако и о повезаности депресивности са осталим поремећајима. Брзина доласка нових теоријских парадигми и модела у свијет науке је везана за све већи број софистицираних метода истраживања, које управо својим разликама доводе до важности и наглашавања извјесних фактора који нису исти код различитих истраживача. Тражење за одговорима шта узрокује депресију подразумијева интегративни приступ, односно савремени приступ изучавању депресивности не даје предност нити једној теорији која у својој основи наводи пресудне факторе за развој овог поремећаја. У првом дјелу рада, аутори ће се осврнути на основне поставке биолошких, психоаналитичких, бихевиоралних и когнитивних теорија чија имена већ указују на природу фактора који заговорници ових теорија стављају у први план када је у питању етиологија депресивности, док ће други дио рада садржати основе интегративног приступа који на депресију гледа на један сложени начин у односу на специфичне теоријске приступе. Када се говори о интегрисању различитих теоријских принципа у тумачењу настанка депресије, најчешће се мисли на био-психо-социјални дијетеза – стрес модел и Брофенбренеров еколошки модел.

Кључне ријечи: депресивност, адолесценција, етиологија, теорије, интегративни приступ

УВОД

Адолесценција је најосјетљивији период у развоју сваке личности, једним дијелом због тога што дјеца нагло прелазе на зрелији стадијум развоја, а другим дјелом што су очекивања одраслих специфичнија и већа у односу на ранији период. Сам прелаз је буран, а ако додамо на то

* *Универзитет у Бањој Луци, Висока школа унутрашњих послова, Бањалука; email: edina_heldic@yahoo.com*

и ширење њихових потреба и интереса, повећање важности вршњачких скупина, важност стицања аутономије и идентитета и надаре појачану емоционалност, није ни чудно што је обично овај период означен као фактор „окидач“ када су у питању бихевиорални проблеми код адолесцената, међу којима је и депресивност.

Новија истраживања сугеришу да се адолесценција може сагледати кроз три компоненте: родитељски конфликт, негативно расположење и ризично понашање (Арнет, 1999, према Капрара В. и Ђервоне, Д.: 279).

Већина адолесцената пролази кроз овај период без већих потешкоћа, док за неке појединце новост, непосредност и истовремено јављање развојних промјена могу негативно утицати на физичко и психичко здравље, те на социјалну функционалност (Dennis, Godley i Titus, 2004, према Хелдић-Смаилагић, 2012). У ранијој литератури се наводило да у општој популацији адолесцената таквих има између 10 и 20 посто (Douvan i Adelson, 1966, према Хелдић-Смаилагић, 2012). Нажалост, новија истраживања показују да су нове генерације у већој опасности од њихових родитеља. Депресију као нормалну реакцију на неугодну ситуацију не треба изједначавати са депресивношћу као патолошким стањем. Једна од дефиниција је та да је депресивност стање које се манифестује кроз велики број симптома: промјену расположења, губитак интереса, умор и слабљење животне енергије, осјећај безвриједности и кривње, тешкоће у концентрацији и доношењу одлука, те промјене које прате поремећај спавања, апетита и психомоторичке организације (Прторић-Вулић, 2003: 20). Адолесценција је окидач, као и одржавајући фактор за низ других поремећаја, али се показало да у поређењу са осталим поремећајима депресивност показује највећи континуитет од дјетињства до одрасле доби. Забрињавајући је податак да је мали број дјеце и адолесцената укључен у терапијски програм, те иако је тренд прикривања и јачања митова прије 60-их година да је депресивност изузетно ријетка код дјеце и адолесцената завршен, и даље се овај поремећај гледа кроз функцију сазријевања, односно родитељи, наставници, други одрасли, а, наравно, ни сами адолесценци не увиђају или не желе да виде овај психолошки проблем.

Депресија се као поремећај у DSM-IV описује у групи поремећаја расположења и спада у ткз. интернализоване проблеме. Сама ријеч интернализована већ упућује на тежину препознавања овог проблема и прикривеност симптома. Депресивност је вјешто маскиран поремећај, а посебно када се појављује у адолесценцији, периоду за који је „нормално“ да буде буран и динамичан. Тежина изучавања овог специфичног поремећаја лежи у томе да сама дјеца и адолесценци нису довољно зрели да објасне како се осјећају. Њихова емоционална интелигенција је тек у развоју. С друге стране имамо одрасле особе које или нису довољно образоване да препознају проблем, или га, као и дјеца, изједначавају са пролазним

фазама ране, средње или касне адолесценције, а није ријеткост ни да, у страху од етикетирања, родитељи не желе да се о томе зна, па проблем покушавају да ријеше сами, унутар породице. У коштац са сложеностима истраживања ове проблематике су се упустили неки истраживачи, те су је категорисали у односу на природу фактора којима су дали предност у објашњењу депресивности – у четири велике групе етиолошких смјерница. Савремена психопатологија је, због сложености проблема, вишеструкости фактора, те метода у изучавању депресивности, дала предност интегративним приступима, али при томе не потцјењујући једнострука објашњења и упорна залагања аутора да се ријешу проблем све већег броја дјеце и адолесцената који се, како сами са собом, тако и са другима, сусрећу са депресивним синдромом.

Босна и Херцеговина, као земља у транзицији, земља која је претрпјела разна материјална, економска, социјална, и духовна оштећења у посљедњем рату, јесте засигурно земља у којој је број дјеце и адолесцената са овом врстом проблема у расту, те се о овом питању мора више говорити, како у научној сфери, тако и у породицама, медијима и у свим институцијама у чијој су надлежности заштита и благостање дјеце и адолесцената.

СПЕЦИФИЧНИ ТЕОРИЈСКИ ПРАВЦИ У ИЗУЧАВАЊУ ДЕПРЕСИВНОСТИ КОД ДЈЕЦЕ И АДОЛЕСЦЕНАТА

Када је у питању етиологија депресивности код адолесцената, углавном се мисли на четири велике групе теоријских праваца: биолошке теорије, психоаналитичке, бихевиоралне и когнитивне теорије.

Биолошке теорије у себи прожимају сазнања из низа медицинских поља рада, али се, углавном, када је ријеч о развоју депресивности, говори о генетичким факторима, биохемијским и неурофизиолошким теоријама. Разлици међу људима у настанку поремећаја расположења доприносе генетски фактори. Истраживања спороведена на близанцима показују да се ти поремећаји јављају код једнојајчаних близанаца у 60% случајева, а тек 15% код двојајчаних близанаца, независно од тога да ли су одрасли заједно или нису (Пинел, 2002: 499). На темељу лонгитудиналних студија близанаца, процијењено је да утицај генетике у развоју депресије износи 41%, а личних околишних услова 46%. Када се ради о студијама породица, показало се да уколико један родитељ има дијагнозу биполарног поремећаја, ризик за поремећај расположења код дјеце износи 25%, а када се ради о оба родитеља, постотак расте и до 75%. Генетске хипотезе се у највећој мјери заснивају на налазима према којима дјеца депресивних родитеља показују тенденцију истом

психијатријском поремећају као њихови родитељи (Прторић-Вулић, 2004: 81). Када је ријеч о биохемијским процесима као узрочницима депресије, говори се о неуротрансмитерима и хормонској неравнотежи, док неурофизиолошке теорије стављају акценат на наслијеђене или стечене патолошке промјене мозга.

Друга група теорија су психоаналитичке теорије, међу којима се истичу три теорије депресивности: Фројдова теорија љутње, Бибрингова теорија и Блатов модел депресије. Укратко, Фројд је кренуо са осећањем љутње и агресивности дјецe. Уколико родитељи не успију да задовоље примарне потребе дјетета, оно се осјећа напуштеним, и касније, у одраслој доби, регресирају. Јако тешко подносе губитке, пошто су много инвестирали у одређени однос. Њихова потреба за љубављу и пажњом је изразито већа у односу на друге, и њихов труд да их задобију је често и њихово животно опредјељење. У случају да изгубе објекат у који су толико уложили, склони су регресији, аутоагресији и самомржњи. Из таквог језгра, јавља се депресивност као одговор на осјећај напуштености. Иако спада у групу психоаналитичара, Фројд је истицао важност стресних догађаја у раним фазама развоја и стварању рањивости за депресију и управо је то било централно мјесто за стварање других група теорија, а првенствено се мисли на когнитивне и психодинамске (Carr, 1999). Теорија ниског самопоштовања се надовезује на претходну теорију, али с разликом да наглашава ниско самопоштовање и осјећај беспомоћности и то повезује са одгојем родитеља. Наглашава честа кажњавања и критиковања од стране родитеља, која знају да створе особу која ће тежити идеалној слици о себи, али у исто вријеме осјећати да је реална слика далеко другачија. Услед тог јаза реалне и идеалне слике, особа осјећа мржњу усмјерену ка себи, осјећај безвриједности и управо је то увод у депресивну симптоматологију.

Блатова теорија привржености и аутономије је на неки начин продубила или се надовезала на Бибрингову теорију, али је одгој родитеља описала у два кластера. У првом се ради о родитељима који су на неки начин занемарили дијете или који су били превише попустљиви. На тај начин су код дјецe развили извјесну рањивост, која у одраслој доби то показују регресијама и порицањем. Све што их подсећа или алудира на губитак доживљавају јако тешко. Други кластер његове теорије говоре о родитељима који превише кажњавају и критикују, који дјеци усаде страх од губитка аутономије и контроле. Као одрасле особе, овакве личности користе пројекцију и реактивну формацију као одбрамбене механизме.

Сљедећа група теорија су бихевиоралне теорије које су у жижу својих интересовања ставиле изучавање учења, социјалних вјештина и утицаја средине на настанак и развој депресивности. Теорија социјалних вјештина Петера Левинсона говори да уколико дијете нема позитивна поткрепљења од стране социјалне средине, оно се повлачи, и на тај

начин не изграђује здраве и адекватне обрасце комуникације с другима, те се из тога рађају симптоми депресивности. Сљедећа теорија је теорија самоконтроле ауторице Лин Рем (Lynn Rehm), која указује да је претеча депресивности одлика дјеце да око себе запажају негативне догађаје, постављају себи велике циљеве, при томе се више кажњавају него награђују и на тај начин њихови циљеви немају карактер дугорочности. Социјалне вјештине у овом случају су специфичне, али у негативном контексту, што ствара зачарани круг самокажњавања, обезвређивања и негативне перцепције других и околине, што је увод у поремећај распложења, тј. депресије.

Когнитивне теорије су у неким сегментима везане за претходну групу теорија, али оно што је за њих специфично је да у објашњењу настанка депресивности стављају акценат на ставове, вјеровања и систем вриједности. Когнитивна теорија Арона Бека (Aaron Becka) у основи има замисао да депресивност подржава неки вид негативне когнитивне шеме, која подразумева негативно виђење себе, околине и будућности. Такве шеме се развијају од раног дјетињства под утицајем неких стресних и трауматских догађаја и онда се послје активирају при неким непознатим, нејасним ситуацијама. Најчешће негативне мисли су везане за осјећај да особе ништа не вриједе ако их неко не воли или да ако нису постигле неки резултат нису вриједне, и управо су ове мисли окидач за развој депресивности и основа рада когнитивно бихевиорално оријентисаних психотерапеута. Поред ових мисли, особе су склоне погрешним вјеровањима, односно искривљењу у перципирању и закључивању, што их све више доводи у конфликте с другима, а то исто у потврђивање суда о својој безвриједности. Сљедећа теорија коју ћемо издвојити је теорија безнадности која говори о негативним очекивањима особа када се нађу у неугодној ситуацији. Особа није у стању да објективно сагледа себе, околину и догађај у којем се наша, осјећа се беспомоћно и без наде и на тај начин поспјешује брзо јављање, као и задржавање симптома депресивности.

ИНТЕГРАТИВНИ ПРИСТУПИ

Депресивност је вишеслојни поремећај и сложени конструкт, тако да је немогуће дати значај одређеној групи симптома, поготово ако се још узму у разматрање доб и пол особе и нека друга обиљежја. Постоји сагласност истраживача и психотерапеута да се депресивност мора сагледати из више углова. Постојала је потреба да се испитају интегративни приступи. Управо на ову потребу су одговорили развојни психопатолози, који су од краја седамдесетих прошлог вијека па до данас

створили нову оријентацију у тумачењу психопатологије. Када се говори о интегративним приступима изучавању депресивности, мисли се на дијатеза стрес модел депресије и Бронфенбренеров еколошки модел.

Средишња мисао модела дијатеза – стрес модел јесте да наслијеђена склоност депресији не може само по себи изазвати поремећај. Међутим, ако су осјетљиви појединци рано у животу изложени стресу, њихови системи постану трајно осјетљиви и цијелог живота претјерано реагују на стресоре умјерене јачине (Пинел, 2002: 502). Када се говори о овом моделу, мисли се на сплет биолошких, психолошких и социјалних одредница. Дијатеза представља неко генетско својство које је погодно тло за развијање депресивности усљед неких психолошких и социјалних фактора. Дијатеза да депресију може бити тежак темперамент или претјерана закованост, а стрес може бити неки стресни догађај или нека неугодна околност (Прторић-Вулић, 2004: 103). Основна замисао у о објашњењу депресије је да су дијатеза и стресни догађај у интеракцији. У проучавању депресивности нарочито мјесто је заузела когнитивна дијатеза, односно теза да негативни когнитивни стил у интеракцији с неугодним догађајем проузрокује депресију код дјецe и адолесцената. Хилсман и Гарбер (1995) сматрају чак и да су когнитивне теорије у ствари модели дијатеза – стрес. Оно по чему се овај модел, као и еколошки модел издвајају је чињеница да се депресивност гледа у функцији доби и пола, односно сагледају проблем специфичније. Ово је поготово важно ако се сагледају истраживања гдје су се посебно разматрале дјевојчице и дјечаци. Дјевојчице испољавају више интернализирајућих симптома (депресија и анксиозност) од дјечака чије су сметње више екстернализирајућег типа (поремећаји понашања и агресивност) (Савјак, 2004: 60). Когнитивне теорије које у себи носе објашњење да су специфичности виђења себе, других и будућности узрок депресивног понашања не могу се узети за озбиљно када су у питању дјеца, чија зрелост не посједује тај квалитет као код одраслих људи. Интегративни приступ подразумијева да се у објашњењу развијања депресивности у разматрање узму доб дјетета, пол дјетета, као и сви други фактори, били они лични или околишки. Такође, узима у разматрање и когнитивне, бихевиоралне и психолошке факторе. Депресивност се сагледа као један мултидимензионални конструкт.

Други модел битан за објашњење јављања депресивности је Бронфенбренеров модел еколошке интеграције. Дијете се сагледа у односу околину у којој је, односно у питању су слојеви који су повезани, те онај слој који је најближе дјетету има највећи утицај на дијете. Такође се поремећај сагледа у контексту развоја. По овом моделу, најближи дјетету је микросистем који у себе укључује рани развој, комуникацију с родитељима, генетику, здравље дјетета, те развој привржености родитељима и самопоимање. Затим слиједи егзосистем који се односи на положај дјетета у школским институцијама, комшилуку и другим

институцијама гдје дијете има активну улогу. Егзосистем подразумева низ фактора као што су традиција, вјеровања, припадајућа култура и супкултура, медији и генерално ставови према дјеци у том окружењу.

УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Депресивност је јако важна тема данашњице, а поготово када се ради о земљама које су у посљедним годинама доживјеле разне промјене које су неминовно остављале траг на људима како у емотивном смислу, тако и у когнитивном. Отежавајуће околности да се премосте те промјене су условљене сталним растом незапослености, неизвјесношћу пред будућности и неповјерењем у друштвене институције. Засигурно је „тамни број“ адолесцената које пате од депресивности већи него што показују бројке у одређеним инситуцијама. То се једним дјелом може објаснити непрепознавањем симптоматологије депресивности на вријеме или као узимање депресивности као нормалног обрасца у нашем друштву, у којем често ствари изгледају као да немају јасно рјешење. Савремени начин живота, колико год добар у односу на неке друге временске периоде, са собом носи и негативне одлике, као што су брзина живљења, фокус на личне интересе, недостатак времена за породичне и друштвене активности, али и за самоспознају, и као такав је често претеча душевних поремећаја чији је почетак замагљен повећаним обавезама. Депресивност као тема би требало да буде више заступљена у свим друштвеним пољима, како у научном, тако и у медијском простору, али и у институцијама које се баве одгојем, едукацијом и заштитом дјеце. Познавање симптоматологије и развоја депресивности, ризичних и заштитних фактора депресивности и начина реаговања на њу је први корак у превенцији оваквог поремећаја. Сложеност депресивности се огледа у томе што је она често везана за низ других поремећаја, што додатно отежава како њено препознавање, тако и терапијски приступ у третману депресивности. Едукативне радионице у основним и средњим школама би засигурно допринијеле лакшем препознавању симптома код себе самих од стране дјеце, али и у свом окружењу. Развијање свијести дјеце и младих о овом „тихом убици“ би, засигурно, био фактор заштите у будућности. С обзиром на то да наше друштво носи са собом дијагнозу „ларвиране депресије“ због низа негативних друштвених карактеристика, потребно је на вријеме упозорити дјецу и младе на могућу опасност у будућности.

ЛИТЕРАТУРА

- Хелдић-Смаилагић, Е. (2012), *Екстернализирани проблеми код адолесцената*. Бањалука: Европски дефендологија центар.
- Капрара, В., Тервоне, Д. (2003), *Личност: детерминанте, динамика и потенцијал*. Београд: Дерета
- Пинел, Ј. (2002): *Биолошка психологија*. Јастребарско: Наклада Слап.
- Прторић-Вулић, А. (2004), *Депресивност у дјеце и адолесцената*. Јастребарско: Наклада Слап.
- Савјак, Н. (2004), *Иза зида тишине*. Београд: Центар за примијењену психологију.

INTEGRATIVE APPROACHES IN THE STUDY OF ETIOLOGY DEPRESSION IN ADOLESCENCE

Mr Edina Heldić-Smailagić*

Abstract: The scientific field etiology of depression in childhood and adolescence is every day richer for a new and deeper knowledge of how the factors that encourage and maintain depression, and the connection of depression in other disorders. Speed of incoming new theoretical paradigms and models in the world of science is related to the increasing number of sophisticated research methods, that just leads to their differences and emphasizing the importance of certain factors by different researchers. Searching for answers to what causes depression means integrative approach, respectively a modern approach to the study of depression does not favor any theory that have in own essence the crucial factors for the development of this disorder. In the first part of the article the authors will look back on the basic settings of biological, psychoanalytic, behavioral and cognitive theories whose names already indicate the nature of the factors that supporters these theories placed at the forefront when it comes to the story of etiology of depression, while the second part of this article include the basics of integrative approach to depression looks at a complex way in regard to specific theoretical approaches. When we talk about integration of different theoretical principles in the genesis of depression we usually thought of bio-psycho-social diathesis stress model and ecological model of Brofenbrener.

Keywords: depression, adolescence, etiology, theory, an integrative approach

* University of Banja Luka, Police College, Banjaluka; email: edina_heldic@yahoo.com

МРЖЊА КАО СУБЈЕКТИВНИ ЕЛЕМЕНТ КОД КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА РАЗБОЈНИШТВА

Прегледни рад

DOI: 10.7251/BPG1603113V

УДК: 343.712.1

Мср Младен Вуковић*

Абстракт: Најтежа кривична дјела, међу којима су разбојништва и разбојничке крађе као традиционални облици насилних имовинских деликата, у бићу свог дјела инволвирају директан умишљај као облик свјесне и вољне управљености учиниоца на проузроковање посљедице на имовини другог лица уз употребу силе или квалификоване пријетње, а у намјери прибављања противправне имовинске користи. Ова намјера мора да постоји на страни учиниоца у моменту предузимања радње извршења кривичног дјела, те представља унутрашњи покретач, мотив, подстицај учиниоца на предузимање своје радње према одређеном објекту, у остварењу одређеног циља. Инспирацију за писање рада ове врсте створиле су измјене и допуне у Кривичном закону Републике Српске из 2013. године, у којем је мржња дефинисана као побуда за извршење кривичних дјела, те је мотивисаност мржњом уведена као елемент бића кривичног дјела разбојништва у његовом квалификованом облику, те су на основу тога предвиђене посебне казне за учиниоце ових кривичних дјела уколико су она учињена из мржње. Сходно наведеном, мотивисаност мржњом приликом извршења кривичног дјела разбојништва представља основни проблем истраживања овог рада, а кроз детаљну анализу пресуде Окружног суда Бања Лука, указаћемо да је мржња доминантан и основни мотив учиниоца у времену извршења кривичног дјела.

Кључне ријечи: разбојништво, учинилац, мотив, мржња, пресуда.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Кривично дјело разбојништва у бићу свог дјела инволвира директан умишљај као облик свјесне и вољне управљености учиниоца на проузроковање посљедице на имовини другог лица уз употребу силе или квалификоване пријетње, а у намјери прибављања противправне имовинске користи. Ова намјера мора да постоји на страни учиниоца у

* *Универзитет у Бањој Луци, Висока школа унутрашњих послова, email: mladen_vukovic1983@yahoo.com*

моменту предузимања радње извршења кривичног дјела, те представља унутрашњи покретач, мотив, подстицај за учиниоца за предузимање радње према одређеном објекту, у остварењу одређеног циља. Инспирацију за писање рада ове врсте створиле су измјене и допуне у Кривичном закону Републике Српске из 2013. године, у којем је мржња дефинисана као побуда за извршење кривичних дјела, те је мотивисаност мржњом уведена као елемент бића кривичног дјела разбојништва у његовом квалификованом облику, те су на основу тога предвиђене посебне казне за учиниоце ових кривичних дјела уколико су она учињена из мржње. Такође, лимитираност истраживања кривичних дјела разбојништва почињених из мржње огледа се у томе што је веома мали број пресуђених предмета у којима је на основу правоснажних судских пресуда утврђено да је основни мотив за извршење кривичног дјела разбојништва код учиниоца била мржња. Сходно наведеном, мотивисаност мржњом приликом извршења кривичног дјела разбојништва представља основни проблем истраживања овог рада, а поред тога, у раду ће се презентовати материјалноправни појам кривичног дјела разбојништва, специфичности кривичних дјела почињених из мржње, мржња као квалификаторна околност приликом извршења кривичног дјела разбојништва – а све кроз детаљну анализу пресуде Окружног суда у Бањој Луци у којој је доказано да је мржња доминантан и основни мотив код учиниоца у времену извршења кривичног дјела.

МАТЕРИЈАЛНОПРАВНИ ПОЈАМ КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА РАЗБОЈНИШТВА

Разбојништво је једно од основних, најтежих и најзначајнијих кривичних дела против имовине, и то од најстаријих времена, па све до данас. Исто тако, разбојништво заузима истакнуто место у структури имовинских кривичних дела у свим савременим кривичним законодавствима. Оно, дакле, представља старо кривично дело (Јарамаз Рескушић, 2007: 136), које је иманентно људској заједници од најстаријих времена, настало још приликом преласка натуралне на робноновчану привреду. Настало паралелно с појавом својине на предметима, ово кривично дело је тако постало и верни пратилац историјског развоја људске цивилизације све до данашњих дана (Дујмовић, 1996: 225). За кривична дела разбојништва кривично гоњење се предузима по службеној дужности од стране надлежног тужиоца (Вуковић, 2014: 33). Окружни суд је надлежан за пресуђење ових кривичних дела, односно за утврђивање кривице њихових учинилаца, и то у редовном поступку (Вуковић, 2016: 57). Будући да се у кривичноправној теорији, као и у криминалистичкој пракси јављају различите класификације имовинских

кривичних дела, које се врше према различитим критеријумима, то се кривично дело разбојништва сврстава у различите подгрупе имовинских кривичних дела, зависно од употребљеног критеријума. Тако се према критеријуму начина извршења дела, разбојништво сврстава у насилно (или насилничко) кривично дело, према критеријуму објекта напада, разбојништво се систематизује у кривична дела која су управљена против покретне имовине (или покретне својине) и према критеријуму начина на који се гоне учиниоци овог дела, разбојништво се класификује у кривична дела која се гоне по службеној дужности (Ковачевић, 2003: 197).

Разбојништво је, поред разбојничке крађе, право сложено кривично дело које се према својој правној природи одређује истовремено и као имовинско, али и као насилничко кривично дело (Ђурђић и Јовашевић, 2006: 123). Ради се, заправо, о кривичном делу које има двојако одређену правну природу која га и сврстава у две напред наведене врсте класичног, општег или конвенционалног криминалитета (или у права, природна или атавистичка кривична дела према типологијима позитивне школе кривичног права). Према врсти објекта заштите – а то је имовина, имовинска права и интереси другог лица, кривично дело разбојништва се може систематизовати у имовинска кривична дела (или имовински криминалитет). Објект заштите код кривичног дела разбојништва јесте имовина или пак право на имовину као једно од основних, природних, универзалних људских права. Имовина представља скуп, збир имовинских права и интереса. Овим се кривичним делом штити имовина која се, заправо, састоји од ствари (предмета) и имовинских права и интереса везаних за ствари. Имовина подразумева својину неког лица, односно присвајање ствари и вредности у којима и преко којих се оне изражавају. Имовина се пак може јавити у облику покретне или непокретне ствари, односно других имовинских права и интереса који се по правилу могу вредносно изразити у новцу (Дујмовић и Мишкај Тодоровић, 2000: 88). Објект напада код кривичног дела разбојништва јесте туђа покретна ствар. Заправо, објектом напада се сматра предмет на који је управљена радња извршења кривичног дела како би се повредила или угрозила заштићена вредност, добро или интерес. Да би одређени предмет могао да се сматра објектом напада код овог кривичног дела, потребно је да такав предмет испуњава одређене услове. То су следећи услови: предмет дела је покретна ствар, ствар треба да је туђа и ствар треба да има новчану вредност (Јовашевић, 2003: 56). Радња извршења разбојништва као сложеног кривичног дела састоји се од два дела:

- а) Принуде која се примењује да би се савладао отпор власника или држаоца ствари и тако одузела туђа покретна ствар у намери да учинилац за себе или другог прибави противправну имовинску корист.
- б) Крађе као основног имовинског дела које представља основни

елемент разбојништва, и која се састоји у одузимању туђе покретне ствари од другог лица у намери да се њеним присвајањем себи или другом прибави противправна имовинска корист (Миљковић, 1912: 339).

Последица дела код кривичног дела разбојништва се јавља у виду повреде. Та последица повреде јесте, заправо, проузроковање имовинске штете за друго лице. У погледу кривице, за постојање кривичног дела разбојништва је потребан директан умишљај. Као облик свесне и вољне управљености учиниоца на проузроковање последице на имовини другог лица уз употребу силе или квалификоване претње, овај умишљај учиниоца карактерише одређена намера – намера прибављања противправне имовинске користи. Ова намера мора да постоји на страни учиниоца у моменту предузимања радње извршења кривичног дела. Она, заправо, представља унутрашњи покретач, мотив, подстицај учиниоца на предузимање своје радње према одређеном објекту, у остварењу одређеног циља (Ђорђевић и Ђорђевић, 2010: 425).

СПЕЦИФИЧНОСТИ КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА ПОЧИЊЕНИХ ИЗ МРЖЊЕ

Кривични закони ентитетā и Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине до 2010. године су садржавали мањи број одредби у којима је било прописано строже кажњавање кривичних дјела мотивисаних мржњом, а одредбе су примјењиване недоследно и ријетко, те су се прописи ове врсте односили искључиво на мотивисаност другачијом националном, етничком и вјерском припадношћу жртве. Експлицитна регулација кривичних дјела почињених из мржње у Кривичном закону Републике Српске уведена је измјенама и допунама из 2013. године. У Кривичном закону Републике Српске у члану 147, „значање израза у овом закону“, у ставу 25, прописано је да је кривично дјело из мржње извршено у потпуности или дјелимично због расне, националне или етничке припадности, језика, вјерског увјерења, боје коже, пола или сексуалне оријентације, здравственог статуса или родног идентитета неког лица. Такође, у члану 7 Закона о измјенама и допунама Кривичног закона Републике Српске се наводи да ће суд, ако је кривично дјело учињено из мржње, како је прописано у члану 147, став 25 овог закона, узети то као отежавајућу околност, осим ако мржња није квалификована околност тог кривичног дјела.

Сходно наведеном, може се закључити сљедеће: да би једно кривично дјело било сматрано кривичним дјелом почињеним из мржње, потребно је да буду испуњена два елемента, односно – потребно је да је кривично дјело већ прописано у кривичном закону и да је мотив извршења

Мржња као субјективни елемент код кривичног дјела разбојништва

кривичног дјела нетрпељивост, предрасуда или мржња починитеља према жртви или друштвеној групи којој она припада или са којом је повезана (Васић, 2015: 32). Важно је напоменути да се овим кривичним дјелима шаље снажна порука друштвеној групи којој жртва припада, а починитељ овакво кривично дјело извршава због онога што жртва и имовина жртве представљају. Овим кривичним дјелима се погоршавају и подривају међусобни односи и равноправности грађана, те штете друштву у цјелини (Jacobs and Potter, 2000: 224).

Приручником за разумијевање кривичних дјела почињених из мржње у Босни и Херцеговини потврђено је да су кривична дјела почињена из мржње обично усмјерена према повратничким заједницама које су изолиране и осјетљиве, те вјерским и сакралним објектима, као и приватној имовини повратника, сексуалним мањинама и Ромима. Такође, да би се на адекватан начин осудило изазивање мржње и нетрпељивости, потребно је да се злочин из мржње као такав дефинише и препозна у кривичном законодавству, те да се мотивисаност предрасудама и мржњом дефинише као отежавајућа околност за почињена кривичних дјела (Лучић-Чатић и Бајрић, 2013: 365). За разлику од поменутог закона, Кривични закон Босне и Херцеговине и Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине, иако нису непосредно прописали мржњу као отежавајућу околност, у општим правилима за одмјераване казне предвиђају узимање у обзир „побуда из којих је дјело почињено“, па је на тај начин индиректно омогућено теже кажњавање починитеља кривичних дјела из мржње.

МРЖЊА КАО КВАЛИФИКАТОРНА ОКОЛНОСТ ПРИЛИКОМ ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА РАЗБОЈНИШТВА

Елемент мржње (предрасуде) има значајан утицај на одређивање граница прописане казне у кривичним законима у Босни и Херцеговини. Наиме, у циљу остварења сврхе кажњавања, законодавац за одређени број кривичних дјела прописује теже квалификоване облике у случају да је мотив за њихово извршење била мржња, што се одражава и на висину запређене кривичноправне санкције за извршиоце тих кривичних дјела (Лучић-Чатић и Бајрић, 2013: 334). Тиме се исказује став и реакција државе о значајној тежини кривичног дјела почињеног из мржње. У Кривичном закону Републике Српске, мотивисаност мржњом је уведена као елемент бића појединих кривичних дјела, те су на основу тога предвиђене посебне казне за починитеље кривичних дјела: тешког убиства (члан 149), силовања (193), тешке тјелесне повреде (члан 156), тешке крађе (члан 232), разбојништва (члан 233), разбојничке

крађе (члан 234), оштећења туђе ствари (члан 249) и изазивања опште опасности (члан 402), уколико су она почињена из мржње. У Кривичном закону Републике Српске у члану 233 описано је биће кривичног дјела разбојништва које гласи: „Ко употребом силе против неког лица или пријетњом да ће непосредно напасти на живот или тијело одузме туђу покретну ствар у намјери да њеним присвајањем прибави себи или другом противправну имовинску корист, казниће се затвором од једне до десет година“. У ставу два поменутог члана. мржња је уведена као квалификована околност, те наведени став гласи: „Ако је при извршењу дјела из става 1 овог члана неком лицу умишљајно нанесена тешка тјелесна повреда или ако је учињено из мржње или је дјело учињено од стране више лица или је употребијено какво оружје или опасно средство, или ако вриједност одузетих ствари прелази износ од 50.000 КМ, учинилац ће се казнити затвором од пет до петнаест година“. Најтежи облик извршења кривичног дјела разбојништва је описан у ставу 3 и гласи: „Ако је при извршењу кривичног дјела из става 1 овог члана неко лице умишљајно лишено живота, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година или дуготрајним затвором“. Сходно наведеном, може се закључити да Кривични закон Републике Српске изричито прописује мржњу као отежавајућу околност приликом извршења кривичног дјела разбојништва, као и избора врсте и мјере кривичноправне санкције за починитеља кривичног дјела (Бабић, 2005: 548).

АНАЛИЗА ПРЕСУДЕ ОКРУЖНОГ СУДА У БАЊОЈ ЛУЦИ

У овом дијелу рада ћемо извршити анализу пресуде Округног суда у Бањој Луци у кривичном предмету против оптуженог М.Н. због извршеног кривичног дјела разбојништва из члана 233, став 2, у вези са ставом 1 Кривичног закона Републике Српске и кривичног дјела силовања у покушају из члана 193 став 2, у вези са чланом 20 Кривичног закона Републике Српске извршеног 12. 05. 2014. године, над оштећеном Ч.Г., повратници хрватске националности, којом је утврђено да је мржња доминантан и основни мотив учиниоца у времену извршења кривичног дјела.

Наиме, оптужени М.Н. је дана 12. 05. 2014. године, око 03.30 часова, у мјесту Пећник, општина Вукосавље, мотивисан нетрпељивошћу према Ч.Г. као лицу хрватске националности, дошао до куће оштећене, те употребом физичке снаге провалио врата на кући оштећене, гдје га је на ходнику дочекала оштећена и рекла му да живи сама у кући, да је стара и болесна, те да је повратница; те га замолила да напусти кућу, након чега је оптужени изашао из куће. Потом је оштећена сјела у кухињу и у

руку узела телефон и позвала полицију, али у том тренутку оптужени је поново ушао у кућу, те истраго телефон из њених руку, онемогућивши јој на тај начин да даље разговара с полицијом, па, у намјери прибављања противправне имовинске користи, оптуженој опсовао мајку усташку, а потом је, ударајући је телефонским апаратом по глави, од ње тражио новац, усљед чега је оштећена, плашећи се за свој живот, оптуженом дала новац у износу од 500 КМ који је имала код себе, а након тога ју је отужени питао ко још у комшилуку има новац, на шта му је оштећена рекла да комшија К.Л. има пензију, али је оптужени рекао да га неће дирати пошто му је супруга Српкиња. Након тога, оптужени је оштећену ухватио за косу, те је почео да је вуче по кући, и том приликом је у руку узео чакију, те запријетио оштећеној да ће је заклати, псујући јој поново мајку усташку, а затим је са ње потргао одјећу у намјери обљубе (над оштећеном), притом јој рекавши: „Сад ћеш да видиш како Србин јебе“. Како се оштећена у више наврата окретала и није му допуштала да изврши своју намјеру, оптужени јој је пријетио да ће је заклати и том приликом је ударао у предјелу главе и тијела, те је оштећена задобила тешке тјелесне повреде у виду прелома првог слабинског пршљена, крвне подливе поглавине лијеве стране лица и грудног коша. У једном моменту у току покушаја обљубе, оштећена је почела јако да вришти и јауче, усљед чега је оптужени одустао од своје намјере, те изашао из куће оштећене, притом јој говорећи да не смије излазити из собе, да ником не смије причати шта се догодило, те да ће он за неколико дана поново доћи и да ће је заклати. Дакле, оптужени је употребом силе против неког лица и пријетњом да ће непосредно напасти на живот одузео туђу покретну ствар у намјери да њеним присвајањем прибави себи противправну имовинску корист, а дјело је учињено из мржње и другога је покушао да принуди на обљубу употребом силе и пријетњом да ће непосредно напасти на живот, усљед чега је наступила тешка тјелесна повреда, чиме је учинио кривично дјело разбојништва из члана 233 став 2 у вези са ставом 1 Кривичног закона Републике Српске и кривичног дјела силовања у покушају из члана 193, став 2, у вези са чланом 20 Кривичног закона Републике Српске. Оптужени М.Н. је за учињена кривична дјела на основу члана 42, став 2, тачка 2 Кривичног закона Републике Српске осуђен на јединствену казну затвора у трајању од 7 година и 6 мјесеци.

Детаљном анализом поменутог предмета, долази се до закључка да је оптужени М.Н. извршио поменута кривична дјела мотивисан мржњом, односно неспорно је утврђено да је мотив извршења нетрпељивост и мржња починитеља према жртви која је из групе повратничких заједница. Овим кривичним дјелима почињених из мржње послана је снажна порука нетрпељивости и изазван је велики страх, несигурност и напетост код повратничких заједница хрватске националности са подручја Вукосавља. Окружни суд у Бањој Луци, у складу са ставовима

Европског суда за људска права у Стразбуру, те поштујући Оквирну одлуку о сузбијању свих форми расизма и ксенофобије путем кривичног права, адекватно је санкционисао починиоца наведених кривичних дјела која су почињена из мржње.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Током писања овог рада, дошло се до одређених закључака, а сходно томе – понуђене су и неке смјернице како би се мржња као субјективни елемент код кривичног дјела разбојништва боље разумјела. Сублимирајући материјалноправни аспект кривичног дјела разбојништва, евидентно је да је то насилно имовинско кривично дјело и да је мотивисано намјером прибављања противправне имовинске користи која је на страни учиниоца током извршења дјела. Измјенама и допуна Кривичног закона Републике Српске из 2013. године, остварен је велики допринос развоју кривичног права и поступања истражних и судских органа, пошто је мржња дефинисана као побуда за извршење кривичних дјела, те је мотивисаност мржњом уведена као елемент бића кривичног дјела разбојништва у његовом квалификованом облику, а на основу тога су предвиђене посебне казне за учиниоце ових кривичних дјела уколико су она учињена из мржње. Кроз анализу пресуде Окружног суда у Бањој Луци неспорно је утврђено да је мотив извршења нетрпељивост и мржња починитеља према жртви која је из групе повратничких заједница. Ограничење писања овог рада представља лимитираност истраживања, које се огледа се у томе што је веома мали број пресуђених предмета у којима је на основу правоснажних судских пресуда утврђено да је основни мотив за извршење кривичног дјела разбојништва код учиниоца била мржња, те се, сходно томе, дошло до једне пресуде која је презентована у раду. Може се закључити да је веома велик број извршења кривичних дјела разбојништва у пракси, али да постоји висока тамна бројка криминалитета пријављивања ових кривичних дјела која су извршена – мотивисана мржњом. Очигледно је да истражни органи, тужилаштво и полиција током расвјетљавања ових кривичних дјела олако пропуштају утврђивање стварног чињеничног стања, односно утврђивања стварног мотива учиниоца, те су због тога и овакви резултати у судској пракси. Потребна је стална едукација истражних и судских органа да се злочин из мржње као такав дефинише и препозна у самом бићу извршења кривичног дјела, да се мотивисаност мржњом дефинише као отежавајућа околност, а сходно томе – и адекватно казне починиоци.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић, М. (2005). *Коментари кривичних/казнених закона у Босни и Херцеговини*, Сарајево.
- Дујмовић, З. (1996). *Имовински криминалитет у Републици Хрватској, Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Загреб.
- Дујмовић, З. и Мишкај Тодоровић, Љ. (2000). *Обиљежја присиле при извршењу разбојништва и поступање полиције*, Загреб.
- Ђорђевић, М. и Ђорђевић, Ђ. (2010). *Кривично право*, Београд.
- Ђурђић, В. и Јовашевић, Д. (2006). *Кривично право – посебни део*, Београд.
- Jacobs, J. and Potter, K. (2000). *Hate Crimes, Criminal Law and Identity Politics*, Oxford.
- Јарамаз Рескушић, И. (2007). *Крађа у римском праву*, Загреб.
- Јовашевић, Д. (2003). *Коментар Кривичног закона Републике Србије са судском праксом*, Београд.
- Ковачевић, В. (2003). *Методика истраживања имовинских деликата*, Нови Сад.
- Кривични закон Босне и Херцеговине, *Службени гласник Босне и Херцеговине*, број 3/03, 8/10, члан 48.
- Кривични закон Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, број 49/03.
- Лучић-Ћатић, М. и Бајрић, А. (2013). *Процесуирање казнених дјела почињених из мржње у Босни и Херцеговини – Перспектива тужилаца*, Сарајево.
- Миљковић, М. (1912). *Појам крађе де леге ференда*, Београд.
- Васић, В. (2015). *Регулисање кривичних дјела почињених из мржње у кривичном закону Федерације БиХ*, Сарајево.
- Вуковић, М. (2014). *Класични методи откривања кривичног дјела разбојништва и разбојничких крађа*, Бања Лука.
- Вуковић, М. (2016). *Откривање и доказивање кривичног дјела разбојништва у пракси ЦЈБ Бања Лука*, Бања Лука.
- Закон о измјенама и допунама Кривичног закона Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, број 67/13.

HATE AS A SUBJECTIVE ELEMENT IN CRIME ROBBERY

Mladen Vuković, MA*

Abstract: The most serious crimes including robbery and robbery, as well as traditional forms of violent property crime, in being his act involves direct intent as a form of conscious and willing upravljenosti offender to causing effects on the property of another person by force or threat of qualified and with the intention of acquiring illegal gain. The intent must exist on the side of the offender at the time of the action of the offense, and is the internal driving force, motivation, encouragement offender to undertake its activities towards a specific object, in achieving a certain goal. The inspiration to write this kind of work created by the amendments to the Criminal Code of the Republic of Serbian in 2013 where hatred is defined as the impetus for the commission of crimes, and the motivation of hatred has been introduced as an element of the crime of robbery in its qualified form, these are the based on that, provided specific penalties for the perpetrators of these crimes if they are committed out of hatred. Accordingly motivated by hatred during the commission of the crime of robbery is the basic problem of this research work, through a detailed analysis of the judgment of the District Court of Banja Luka, we will point out that hatred is dominant and the main motive that was on the side of the offender at the time of the offense.

Keywords: robbery, perpetrator, motive, hatred, judgment.

* *University of Banja Luka, Police College, email: mladen_vukovic1983@yahoo.com*

УЛОГА И ЗНАЧАЈ (ЛИСТИНГА) ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОНИХ БАЗНИХ СТАНИЦА У КРИМИНАЛИСТИЧКО-ОПЕРАТИВНОМ РАДУ

Прегледни рад | DOI: 10.7251/BPG1603123M | УДК: 343.51/.53: 621.39

Мср Александар Миладиновић*

Апстракт: Криминалистички аспект базних станица се огледа кроз неколико сегмената који омогућавају долазак до одређених података, информација и сазнања у погледу индиција о нечијој (не)присутности на одређеном подручју за конкретан период. Оперативним кориштењем могућности које пружају базне станице, те адекватним и благовременим комбиновањем са другим оперативно-тактичким мјерама и радњама и истражним радњама може да се дође до одређених индиција у погледу нечије криминалне активности, примарно посматрајући наведено кроз присутност, односно неприсутност сумњивих лица на мјесту извршења кривичног дјела у вријеме извршења дјела. Наиме, преко базних станица се, на посредан начин, за одређено вријеме или за одређени период могу локализовати корисници одређених телефонских бројева или мобилних телефона на подручју које „покрива“ базна станица. Такође, базне станице омогућавају накнадно, посредно и прилагођено „праћење“ одређених корисника телефонских бројева или мобилних телефона лоцирањем преко базних станица преко којих остварују комуникацију.

Кључне ријечи: телекомуникационе базне станице, индицијални метод, индиција присутности на лицу мјеста, телекомуникациони саобраћај, ИМЕИ.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Усузбијању криминалитета, полицијанезапоставља класичне методе, средства и стратегије сузбијања и супротстављања криминалитету, али, поред наведеног, ослања се и на савремена достигнућа у разним областима науке и технологије. Такође, полиција усавршава и властите методе реаговања на криминалитет, док, исто тако, користи и методе других наука, као и вјештине и технике које су неопходне приликом

* Јединица за полицијску обуку – Полицијска академија Бања Лука, email: aaleksandarbl@yahoo.com.

обављања других послова, прилагођавајући их у мањој или већој мјери могућностима и потребама криминалистичке дјелатности.

То се посебно односи на савремена телекомуникациона средства и начине остваривања овог вида саобраћаја.

С обзиром на то да је евидентна и квалитативна и квантитативна експанзија телекомуникационог саобраћаја, као и мобилних јединица (уређаја) којима се ова комуникација остварује, јасно је да се наметнула потреба кориштења могућности које ове технологије пружају и у криминалистичке сврхе. Тим прије што ове могућности не пружају само увид у садржај комуникације корисника, већ адекватним кориштењем, уз криминалистичко знање, као и уз комбинацију са другим мјерама и радњама из полицијског, а поготово из криминалистичког дијапазона дјеловања, могу да дају и многобројна друга сазнања, информације и податке о криминалним активностима одређених лица.

Уколико се има у виду да криминалци, поготово искуснији, у данашње вријеме из страха од прислушкивања све мање преко телефона говоре о властитим криминалним активностима, усљед чега се на одређен начин ограничава могућност добијања одређених кривичнопроцесних и криминалистички релевантних доказа и информација примјеном посебних истражних радњи, иако мобилне телефоне и друге мобилне уређаје користе у свакодневном животу, јасно се наметнула потреба за другим криминалистичким методама и активностима у циљу доласка до релевантних информација и доказа у погледу конкретне криминалне активности корисника телекомуникационих ресурса.

У том погледу, базне станице оператера мобилне телефоније, односно телекомуникациони саобраћај остварен преко базних станица, са свим могућностима које ове станице пружају, свакако да је нашао адекватну сврху и примјену у криминалистичком оперативном раду полиције. Адекватним кориштењем могућности које пружају базне станице, односно телекомуникациони саобраћај који се одвија преко базних станица припадницима криминалистичке полиције омогућава да дођу до важних индиција у погледу нечије криминалне активности, док, с друге стране, на тај начин властиту криминалистичку активност обогаћују и могућностима које им пружају нове технологије, у овом случају техника на којој се заснива актуелни телекомуникациони саобраћај.

ТЕХНИЧКИ АСПЕКТ ФУНКЦИОНИСАЊА И ЗНАЧАЈ ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОНИХ БАЗНИХ СТАНИЦА

Базна станица (Base Transceiver Station) је централна радио станица преко које се емитују (тј. примају и шаљу) сигнали мобилне телефоније

(Бача, 2004). Вањски посматрач базну станицу, у ширем смислу ријечи, обично види као високи стуб на који је инсталирана антена, а крај стуба се обично налази „кућица“. У њу је смјештена контролна и пратећа опрема – унутар кућице се обично налази батерија која антену напаја електричном енергијом, исправљач и сама станица. Станица „прикупља“ промет са околног простора који „покрива“ базна станица и усмјерава га ка централа. Када претплатник пређе из подручја „покривања“ једне базне станице у друго, слиједи непримјетно „преузимање“ корисника од стране друге базне станице. Ово се назива аутоматски Хандовер (Митровић, Сикимић, 2010: 87).

Улога базних станица (јединица) у телекомуникационом саобраћају мобилне телефоније би се, најједноставније, могла представити као посредничка улога између више корисника, односно више мобилних телефона (уређаја) и централе оператера мобилне телефоније. Наиме, преко бројних базних станица „посијаних“ по цијелом подручју које је „покривено“ сигналом оператера мобилне телефоније, одвија се сама комуникација између једног или више корисника те мреже, из чега је видљива посредничка улога базних станица.

Међутим, неопходно је навести да корисници приликом међусобне комуникације не комуницирају само преко базних станица, односно конкретна базна станица не посредује сама у комуникацији. Наиме, успостављањем комуникације корисник „комуницира“ превасходно са конкретном базном станицом на чијем се подручју налази, а потом она „комуницира“ са централном базом оператера мобилне телефоније (Mobile Switching Centre), након чега централа преноси „комуникацију“ базној станици на чијем подручју се налази корисник који се позива, те се садржај комуникације њему просљеђује. Из овога је видљиво да се комуникација између више корисника не одвија само преко базних станица, већ и преко главне централне базе оператера мобилне телефоније. Сходно томе, базне станице су само почетна и завршна, али не и једина тачка у посредовању између корисника услуга мобилне телефоније.

У контексту наведеног, јасно је да је, да би се комуникација на овај начин одвијала несметано и беспријекорно, неопходно да подручје које је „покривено“ сигналом конкретне мобилне мреже (оператера мобилне телефоније) буде „покривено“ и самим базним станицама. Конкретније, само „покривање“ сигналом подручја једне мреже подразумијева „покривање“ тог подручја сигнаlima управо са тих базних станица, јер, као што је и напријед наведено, управо базне станице и служе да би се преко њих одвијала телефонска комуникација, без обзира на то да ли су у питању одлазни или долазни позиви или друга врста комуникације. Другим ријечима, управо базне станице сигналом конкретне мреже оператера мобилне телефоније „покривају“ подручје на којем се

налазе, омогућавајући одлазне и долазне позиве, као и друге врсте комуникације. Наравно, комуникација мобилним телефоном на једном подручју одвија се и преко базних станица других оператера мобилне телефоније (преко друге мреже), како у подручју гдје дјелује само једна мрежа (један оператер), када други оператери користе услуге базне станице примарног (јединог) оператера мобилне телефоније, тако и у подручју гдје дјелује више оператера (више мрежа), када сваки оператер има властите базне станице. Базне станице „покривају“ радијус локације на којој се налазе, с тим што је и сам тај радијус једне базне станице подијељен (испарцелисан) на три једнака дијела (подручја), која се називају ћелијама. „Покривеност“ подручја базним станицама, односно величина подручја које „покривају“ базне станице, а самим тим и међусобна удаљеност самих базних станица је различита, јер је условљена многобројним факторима, међу којима су најбитнији, али не и једини, сам опсег телекомуникационог садржаја који се тренутно одвија (или се планира одвијати у дужем периоду), број корисника на конкретном подручју, карактеристике тог подручја (урбано или рурално подручје), итд.

Неопходно је навести још једну битну карактеристику овако посматране комуникације преко базних станица мобилне телефоније. Успостављањем позива, односно позивањем другог корисника мобилне телефоније, са мобилног телефона тог корисника се базној станици упућује сигнал. Тај сигнал у себи инкорпорира одређене информације, од којих су, са криминалистичког аспекта, свакако најбитнији ИМЕИ мобилног телефона који позива (који се налази на подручју конкретне базне станице), телефонски број (МСИСДН) који се налази у том мобилном телефону, серијски број картице телефонског броја (ИМСИ) који се налази у том мобилном телефону, телефонски број корисника који се позива, врста комуникације (позив, СМС, ММС, електронска пошта...), вријеме успостављања и трајања позива, итд. Сигнал са (између осталог) наведеним подацима се дистрибуира и централној бази мобилне телефоније, али остаје и у својеврсној бази конкретне базне станице. С друге стране, сигнал са (између осталог) сличним подацима преко базне станице која „покрива“ подручје на којем се налази позивани корисник долази и до самог корисника, односно његовог мобилног телефона. Сходно томе, и овај сигнал се налази у бази те базне станице. Са криминалистичког аспекта, ово су свакако најрелевантнији подаци које полиција користи, односно може да користи у криминалистичко-оперативном раду.

КРИМИНАЛИСТИЧКИ АСПЕКТ ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОНИХ БАЗНИХ СТАНИЦА

Из напријед наведеног је видљиво да се преко базних станица одвија цјелокупан телекомуникациони садржај корисника који се налазе на подручју које „покрива“ та базна станица, без обзира на то да ли су они пасивни или активни субјекти позива (да ли су позивали или су позвани). Са криминалистичког аспекта, тај саобраћај, односно садржај тог саобраћаја са одређеним информацијама и подацима које садржи релевантан је и може да се користи у одређене оперативне, па и кривичнопроцесне (доказне) сврхе.

Конкретно, адекватним кориштењем могућности које омогућава базна станица, односно телекомуникациони саобраћај који се одвија преко саме станице припадницима криминалистичке полиције омогућава да дођу до важних индиција у погледу нечије криминалне активности, док, с друге стране, на тај начин властиту криминалистичку активност обогаћују и могућностима које им пружају нове технологије, у овом случају техника на којој се заснива актуелни телекомуникациони саобраћај.

Адекватним и благовременим оперативним кориштењем могућности које пружају базне станице, те комбиновањем са другим оперативно-тактичким мјерама и радњама и истражним радњама може да се дође до одређених индиција у погледу нечије криминалне активности, примарно посматрајући наведено кроз присутност, односно неприсутност сумњивих лица на мјесту извршења кривичног дјела у вријеме извршења тог дјела. Наиме, преко базних станица се, на посредан начин, могу локализовати корисници одређених телефонских бројева или одређених мобилних телефона на подручју које „покрива“ базна станица у одређено вријеме или за одређени период. Преко добијеног листинга базне станице (у којој је садржан цјелокупан садржај телекомуникационог саобраћаја за конкретизовани период) лоцирају се, а потом и идентификују одређени корисници који, по разним основама, могу да буду релевантни за криминалистичку активност, без обзира на то да ли се ради о проактивној или репресивној активности. Идентификацијом самих корисника који су у критичном периоду били присутни на одређеном подручју или локацији (што се утврђује на основу телефонске комуникације остварене преко базне станице) сужава се круг осумњичених лица или се чак одређена сумњива лица елиминишу из круга осумњичених, с обзиром на индицију (не и доказ) о њиховој (не) присутности на лицу мјеста, односно у његовој ближој или релативно даљој околини. Наравно, јасно је да се наведено не може узети као доказ о неприсутности сумњивих лица на лицу мјеста уколико изостане

њихова телекомуникациона активност преко базне ћелије кориштењем услуга мобилне телефоније (с обзиром на то да је могуће да наведена лица, иако присутна на наведеној локацији у критично вријеме, нису користила мобилни телефон или нису користила услуге наведене мреже или нису користила властити број или мобилни телефон...). Исто тако, разумљиво је и да се одређена телекомуникациона активност сумњивих лица за критичан период на одређеном подручју не може узети као доказ о виности тих лица или о њиховој повезаности (на било који начин) са конкретним кривичним дјелом или конкретизованом криминалном активношћу, већ само као индиција (зато што наведена лица, без обзира на то да ли су позната по криминалној активности или не, па чак и по претходној криминалној активности конкретних кривичних дјела која су и извршена у вријеме њиховог боравка на подручју гдје је дјело извршено, на њему могу да бораве по различитим основама, затим – могуће је да су наведени број или мобилни телефон, иако постоје оперативна сазнања да их користе идентификована сумњива лица, у критично вријеме користила друга лица, док су њихови корисници били на другом подручју...). Усљед наведеног, јасно је да се листинг базне станице, преко којег се утврђује присутност одређених лица на одређеном подручју (које је „покривено“ базном станицом), може користити само као индиција (углавном у криминалистичке сврхе), односно није доказ о нечијој присутности, као и о нечијој неприсутности на конкретизованом подручју усљед (не)изостанка телекомуникационе активности телефонског броја или самог мобилног телефона тог корисника за критичан период на том подручју.

Концепција криминалистике као науке која, између осталог, прилагођава методе других наука, као и начине и методе вршења одређених активности, техничке и нетехничке природе, у циљу сузбијања криминалитета, те откривања и расвјетљавања кривичних дјела, своју афирмацију је добила и када је у питању телекомуникациони садржај преко базних станица. То се најеклатантније конкретизује када је у питању једна активност која у задње вријеме све више добија на афирмацији у криминалистичком раду полиције, а односи се на могућности саме базне станице. Та активност подразумијева својеврсни посредни, накнадни и прилагођени начин „праћења“ одређених корисника телефонских бројева или мобилних телефона лоцирањем базних станица преко којих, у току праћења, остварују комуникацију. Конкретно, када је у питању наведено, као што је већ речено, базне ћелије „хватају“ телефонски позив упућен са подручја које „покривају“, с једне стране, док с друге стране „пласирају“ телефонски сигнал кориснику ком је упућен, а он се налази на подручју које „покрива“ та базна станица. Разумљиво је да корисници углавном не комуницирају преко једне базне станице, с обзиром на то да се крећу. Уколико се крећу, те уколико у току тих покрета (који могу да буду одулице

до улице, од насеља до насеља, од града до града...) остварују редовну или повремену телефонску комуникацију преко телефонског броја или преко мобилног телефона који је у њиховом посједу, базне станице на чијем простору се налазе у моменту слања позива „хватају“ тај њихов сигнал, те га даље просљеђују. Исто тако, и уколико се ти корисници позивају, базне станице које „покривају“ подручје гдје се налазе ти корисници их региструју, те њима упућују позиве. Овдје се види једна могућност коју припадници криминалистичке полиције у задње вријеме све више потенцирају у практичном криминалистичко-оперативном раду. Наиме, уколико се за одређено лице сумња да се бави одређеним криминалним активностима на подручју више насеља или градова, а познато је вријеме (и мјесто) вршења тих активности, пуким сагледавањем листинга његовог идентификованог или унапријед познатог броја телефона или мобилног телефона, могуће је да се он локализује за критичан период. Наиме, с обзиром на то је велика могућност да је прије, у току или након извршења кривичног дјела користио услуге мобилне телефоније (примао или слао позиве или поруке или користио друге услуге), све његове активности телекомуникационог саобраћаја посматране преко телефонског броја или мобилног телефона ће се регистровати и на базним станицама подручја кроз које се кретао или на којем је боравио. На тај начин, упоређивањем мјеста његовог кретања или боравка (преко листинга његовог телефонског броја или његовог мобилног телефона) са мјестом извршења кривичног дјела, за вријеме извршења кривичног дјела или непосредно прије или након тог времена, долази се до индикације у погледу присутности или неприсутности тог лица на наведеном подручју, али и до његове (не)повезаности са конкретним кривичним дјелима извршеним на подручју више насеља, а поготово градова. Овај начин индицијалног метода у погледу расвјетљавања криминалне активности је посебно афирмативан код серијских кривичних дјела у којима се одређено лице сумњичи да је извршилац више кривичних дјела у одређеном периоду на подручју више градова. Анализирањем листинга његовог броја телефона или његовог мобилног уређаја, на посредан начин, може да се потврди индикација о његовој (не) присутности на мјесту извршења кривичних дјела за критичне периоде. Међутим, као и у претходном случају, и овдје се наведено може користити само као индикација о нечијој (не)присутности, с обзиром на многобројне ситуације у којима осумњичени може да борави на одређеном подручју, а да се то не конкретизује и кроз телекомуникациону активност његовог телефонског броја или мобилног уређаја (никог није позивао, нити је неко њега позивао, није носио мобилни телефон са собом...), али, исто тако, треба имати у виду да осумњичени и не борави на одређеном подручју, а да се анализом листинга дође до таквог закључка (осумњичени другом дао број телефона или мобилни телефон...).

Знајући криминалистичке могућности у погледу савремених телекомуникационих технологија, све већи број криминалаца, када одређену комуникацију која је компромитујућа мора да реализује користећи се телекомуникационим услугама, користи телефонске бројеве или мобилне телефоне само за ту прилику, односно – једном или више пута кориштен телефонски број или мобилни телефон преко којег је реализовао разговор или другу телекомуникациону активност за коју сматра да је компромитујућег карактера одмах уништава или одбацује. Другим ријечима, криминалци свјесни „компромићујућих могућности“ мобилних телефона или било каквог телекомуникационог саобраћаја најчешће властиту комуникацију, поготово уколико је на било који начин компромитујућег карактера, ограничавају на непосредну, али уколико она није могућа на тај начин (услед одређених околности), компромитујућу комуникацију најчешће реализују преко мобилних телефона и/или телефонских бројева које користе само за ту прилику и које одмах уништавају или одбацују како се компромитујућа телекомуникациона активност не би могла повезати са њима. Услед релативно ниских материјалних издатака у погледу наведеног (условљених ниским цијенама телефонских бројева и мобилних телефона), разумљиво је да криминалци, поготово они који располажу знатнијим финансијским средствима, наведено користе у комуникацији за коју сматрају да (им) је компромитујућег карактера. Поред тога што им једнократно кориштење мобилних телефона и телефонских бројева не представља значајан финансијски издатак, најчешће се и ради о осућиваним криминалцима који су и „падали“ на доказима, подацима, информацијама, сазнањима и индицијама заснованим управо на телекомуникационим ресурсима, услед чега додатно избегавају кориштење мобилних телефона и телефонских бројева, а поготово кориштење истих мобилних телефона и телефонских бројева више пута, и то за вршење компромитујуће комуникације. Међутим, иако наведено умногоме ограничава оперативну употребљивост телекомуникационих ресурса примарно посматраних у контексту базних станица, то никако не значи да наведено и онемогућава одређену употребљивост ових ресурса, поготово када се ради о неопрезним или необавјештеним криминалцима или криминалцима чије материјалне могућности не омогућавају једнократно кориштење мобилних телефона или телефонских бројева. Наиме, у пракси су чешћи случајеви, поготово код кривичних дјела која не потпадају под дијапазон организованог криминалитета, да извршилац за комуникацију користи више мобилних телефона и телефонских бројева, те да преко њих остварује телекомуникациону активност која може да буде компромитујућа за њега, али да најчешће те мобилне телефоне и телефонске бројеве неће одбацити, већ ће их наставити користити и након компромитујуће активности. Ово ће се,

као што је већ наведено, најчешће и радити код криминалаца који нису свјесни криминалистичких могућности у погледу телекомуникационог саобраћаја, али и код криминалаца који су дјелимично свјесни наведених могућности, али сматрају да наведено на одређени начин могу „заварати“. У том погледу, ови криминалци најчешће у једном мобилним телефону користе више телефонских бројева у релативно краћем периоду, а онда са само једног од тих бројева остварују компромитујућу телекомуникациону активност или један телефонски број користе у више мобилних телефона, те тако остварују компромитујућу телекомуникациону активност, а такође је примјетно и да се картице телефонских бројева мобилних телефона све више „клонирају“... У свим овим случајевима, корисници телекомуникационих услуга настоје на овај начин да заварују евентуалну криминалистичку активност преко телекомуникационих ресурса, надајући се да ће мијењањем, односно мијешањем телефонских бројева у мобилним телефонима, онемогућити евентуално откривање, а потом и идентификовање криминалних активности и извршиоца тих активности, те цјелокупног ланца учесника у њој. Услед наведеног, да би се предуприједила, али и превазишла одређена ограничења у погледу локализације и идентификације корисника који на овај начин покушавају да прикрију властиту криминалну активност, неопходно је редовно ажурирати постојеће податке о корисничким телефонским бројевима и мобилним телефонима сумњивих лица. Поред тога, неопходно је да се приликом оперативног кориштења базне станице или листинга телефонске комуникације за одређени број или мобилни телефон осумњиченог лица увијек обрати пажња на то да ли је он у току посматраног периода, а поготово у току критичног периода, приликом комуникације мијењао мобилни телефон (што се утврђује на основу промјене ИМЕИ-а на листингу траженог броја) или телефонски број (што се утврђује на основу промјене МСИСДН-а или ИМСИ-а на листингу мобилног телефона). Уколико јесте, криминалистички је исправно да се и за наведене бројеве телефона или мобилне телефоне (који су се у току критичног периода користили) обавезно узму листинзи, те да се и на основу тих листинга покушају утврдити криминалистички релевантне информације и сазнања. Наравно, на основу информација и података добијених и на основу тих листинга, могуће је да се криминалистичка активност прошири и усмјери у циљу идентификовања и локализовања корисника других мобилних телефона или телефонских бројева, те се у том циљу могу тражити и додатни листинзи. У суштини, резимирајући претходно наведено, у циљу онемогућавања „заваравања“ од стране криминалаца кориштењем и мијењањем неколико телефонских бројева и мобилних телефона у релативно краћем периоду (за вријеме вршења кривичних дјела или криминалних активности), криминалистички је исправно да се увијек када за то има индиција, на основу добијеног

листинга базне станице или на други начин идентификованог листинга, узму и додатни листинзи за све сумњиве ИМЕИ-е, МСИСДН-е, рјеђе и за ИМСИ-е. Адекватним, садржајним и сегментираним упоређивањем података и информација за тако добијене листинге могуће је доћи до додатних и даљих информација и података који могу да представљају значајне индиције у погледу конкретне криминалне активности или криминалне повезаности више лица – корисника тих мобилних телефона или телефонских бројева.

ОГРАНИЧЕЊА МОГУЋНОСТИ КОРИШТЕЊА ЛИСТИНГА ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОНИХ БАЗНИХ СТАНИЦА

Из претходно наведеног је јасно да се могућности које пружају телекомуникационе базне станице, односно листинг базних станица може користити углавном у оперативне сврхе, односно да наведено има индицијални карактер, поготово уколико се на основу ових листинга, тј. могућности које омогућава листинг базних станица извлачи индиција у погледу (не)присутности на лицу мјеста. Међутим, и поред наведеног, постоји још неколико ограничења која се тичу тумачења и кориштења података и информација до којих се може доћи кориштењем могућности које пружа листинг телекомуникационих базних станица.

Већ је наведено да тзв. „аутоматски Хандовер“ подразумејева непримјетно „преузимање“ корисника од стране друге базне станице приликом кретања и преласка корисника са подручја које „покрива“ једна базна станица на подручје које „покрива“ друга базна станица. На овај начин, корисник аутоматски емитује (прима или шаље) сигнал, без обзира на то што у моменту емитовања прелази са подручја које „покрива“ једна базна станица на подручје које „покрива“ друга или чак и друге базне станице. Усљед наведеног, дешава се да у току релативно дуготрајних разговора само почетна и крајња базна станица (базне станице на чијем подручју је започета и завршена телекомуникациона активност) евидентирају телекомуникациону активност, „игноришући“ базне станице преко којих се, такође, у међувремену одвијала конкретна телекомуникациона активност, односно базне станице преко чијег подручја се корисник такође кретао у току трајања ове телекомуникационе активности. Ово је чест случај у урбаним подручјима, гдје се базне станице налазе на удаљености од неколико стотина метара, усљед чега и покривају релативно мало подручје (од неколико стотина до неколико квадратних километара у радијусу), док се корисник креће у наведеном простору непрестано се користећи услугама мобилне телефоније. Наведено изискује опрезност приликом тумачења листинга

ове базне станице у погледу нечије (не)присутности на одређеном подручју, поготово уколико се за критичан период његова присутност (посматрана кроз телекомуникациону активност регистровану на подручју које „покривају“ сусједне базне станице) читава на сусједним подручјима. Усљед наведеног, неопходно је да се његова присутност у смислу индицијалног доказивања посматра и кроз телекомуникациону активност на подручјима које „покривају“ сусједне базне станице, а да се другим оперативно-тактичким мјерама и радњама, те истражним радњама локализује његова присутност за критичан период.

Слична са претходно наведеним је и могућност „преузимања“ корисника од стране сусједне базне станице. Наиме, техничке могућности, односно ограничења саме базне станице подразумевају да се, уколико је она „загушена“ телекомуникационим саобраћајем у одређеном периоду, сигнали (позиви) са подручја које „покрива“ та базна станица или упућени ка корисницима који се налазе на подручју које „покрива“ та базна станица преусмјеравају на најближу, сусједну базну станицу, те да се са те базне станице (без обзира на то што она примарно не „покрива“ простор са којег се или на који се упућује сигнал) емитује сигнал. Јасно је да се на овај начин корисник служи базном станицом која примарно не „покрива“ подручје на ком се он налази, усљед чега ће сама база базне станице приликом исчитавања кроз листинг имати и његов сигнал, иако се он, мјесно посматрајући, у вријеме емитовања сигнала и није налазио на подручју те базне станице, већ у непосредној близини, односно на подручју сусједне базне станице. Као и у претходном случају, и овдје наведено изискује опрезност приликом тумачења листинга ових базних станица у погледу нечије (не)присутности на одређеном подручју, поготово уколико се као критичан период посматра период када је учесталост и велика фреквентност телекомуникационог саобраћаја на одређеном подручју.

У два претходно наведена случаја која ограничавају поузданост резултата које пружају базне станице у погледу нечије (не)присутности на одређеном подручју, што се посредно (индицијално) закључује кроз његову активност на мрежи мобилне телефоније, наравно, нису технички недостаци самих базних станица, већ одређени недостаци који ограничавају (али не елиминишу) оперативну употребљивост резултата који се добијају на основу ових базних станица. Међутим, с обзиром на карактеристике наведеног, може се рећи да су ограничења у погледу кориштења информација и података добијених на основу базе базне станице свакако техничког карактера.

С друге стране, присутно је и неколико ограничења у погледу беспоговорне валидности тумачења података и информација које се односе на индицију у погледу нечије (не)присутности на одређеном подручју посматране кроз његову телекомуникациону активност на

мрежи оператера мобилне телефоније. Ова ограничења се могу назвати оперативним ограничењима, с обзиром на то да нису, као у претходним случајевима, условљени техничким, већ искључиво одређеним практичним, односно оперативним аспектима тумачења, тј. извлачења одређених закључака на основу наведеног.

Први случај се односи на могућност да на одређеном подручју које је „покривено“ базном станицом, иако осумњичени на њему борави, за вријеме боравка, односно за критичан период, из разних разлога, не остварује комуникацију (подразумијевајући под наведеним да нити позива, нити се позива, односно да нема ни слања, ни примања порука и позива). С обзиром на то да је немали број лица која се баве криминалним активностима свјесно могућности које мобилна телефонија пружа у откривању њихове криминалне активности, такви најчешће приликом учествовања у вршењу криминалних активности не користе мобилне телефоне, односно не користе се услугама мобилне телефоније, без обзира на то да ли са собом носе или уопште не носе мобилне телефоне. У овом случају, ови корисници најчешће не користе услуге мобилне телефоније непосредно током вршења кривичног дјела, али је немали и број оних који немају телекомуникациону активност преко телекомуникационих ресурса и одређени период прије и послје времена извршења самог кривичног дјела. Јасно је да се на основу изостанка телекомуникационе активности преко базе станице не може а priori извучити доказ (већ само својеврсна индиција) у погледу његове невиности, односно неумијешаности у конкретну криминалну активност, усљед чега се алиби осумњичених лица мора провјеравати и на друге начине. Међутим, неопходно је указати на још једну индицију у погледу нечије криминалне активности која се може извући управо на основу телекомуникационе активности осумњиченог лица. Наиме, управо изостанак телекомуникационе активности осумњиченог лица у вријеме извршења кривичног дјела је индиција у погледу његове умијешаности у само кривично дјело уколико је евидентна учесталост телекомуникационе активности прије и након извршења кривичног дјела, а „нападно“ изостаје управо и само у току извршења кривичног дјела. Наравно, и наведено представља само индицију, али свакако значајну, у погледу конкретизоване криминалне активности осумњиченог лица, поготово у комбинацији са другим индицијама у погледу његове конкретизоване криминалне активности. Наведено се мора посматрати у склопу телекомуникационе активности осумњиченог лица у дужем периоду (од неколико дана или чак седмица), као и у односу на његову телекомуникациону активност у вријеме претходно извршених кривичних дјела, односно у односу на чињеницу да ли му је, можда, претходна криминална активност откривена управо на основу индиција, информација, сазнања и доказа до којих се дошло

преко могућности које пружају базне станице, другим ријечима – да ли је упознат са могућностима које пружа телекомуникациона активност извршиоца приликом или непосредно прије или после извршења кривичног дјела.

Насупрот наведеном, могућа је и ситуација да се преко листинга конкретне базне станице идентификује телефонски број или мобилни телефон лица за којег постоје индиције да се бави сличним кривичним дјелима, те да се наведено а приори, без претходног провјеравања његовог алибија или других релевантних чињеница и околности, посматра као индиција у погледу његове присутности на наведеном подручју (које је, најчешће, мјесто извршења кривичног дјела) у критичном периоду (које је, најчешће, вријеме извршења кривичног дјела). Наравно, овакво закључивање и кориштење индицијалног метода је брзоплето и погрешно, и то из неколико разлога, поготово уколико се (само) на основу ове индиције, без додатног провјеравања, приступи и планирању одређене оперативне активности, а потом и предузимању одређених оперативно-тактичких мјера и радњи и истражних радњи, не у циљу провјеравања, већ у циљу „потврђивања“ наведене индиције. Неколико је фактора који ограничавају (али не елиминишу) кориштење индицијалног метода на овај начин у оперативном раду. Примарно се мора узети у обзир околност да припадници полиције никад са сигурношћу не знају да ли одређени телефонски број или мобилни телефон (увијек) користи исто лице, без обзира на то да ли је он осумњичени или не, односно да ли је лице из криминалног миљеа или није. Увијек се може десити и да ова лица другим лицима дају на послугу конкретан телефонски број или конкретан мобилни телефон и том приликом ће преко њега остварити комуникацију са подручја које „покрива“ базна станица, након чега ће конкретан телефонски број или мобилни телефон вратити власнику, односно кориснику. Јасно је да ће се у овој ситуацији власник мобилног телефона или телефонског броја појавити као осумњичени, односно као корисник на одређеном подручју у одређено вријеме, иако он на наведеном подручју у спорно вријеме није ни боравио. Ово условљава брижљиво планирање и поступно извођење оперативно-тактичких мјера и радњи и истражних радњи у доказивању нечије криминалне активности, поготово уколико се основи сумње у погледу одређених лица заснивају само на овако добијеним подацима, односно на подацима и индицијама које су резултат листинга конкретне базне станице.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Телекомуникационе базне станице су, сасвим сигурно, нашле своју примјену и у криминалистичком раду полиције. Криминалистички значај базних станица је вишеструк.

С једне стране, базне станице омогућавају посредну примјену индицијалног метода у погледу расвјетљавања кривичних дјела и откривања непознатих извршилаца конкретних кривичних дјела адекватним кориштењем индиције присутности на мјесту извршења или у непосредној близини корисника конкретизованог телефонског броја или мобилног телефона. С друге стране, на основу листинга телекомуникационих базних станица адекватним, благовременим и прилагођеним кориштењем могућности које пружају телекомуникационе базне станице (на основу листинга телекомуникационог саобраћаја реализованог преко ових базних станица), може да се дође до многобројних релевантних индиција, сазнања, информација и података о самом осумњиченом, односно о кориснику конкретизованог телефонског броја или мобилног телефона.

Конкретан резултат који омогућавају базне станице, односно листинг телекомуникационог саобраћаја остварен преко базних станица односи се, примарно, на утврђивање индиције присутности корисника на одређеном подручју за критичан период. Поред наведеног, конкретна активност у погледу могућности кориштења резултата телекомуникационе активности евидентиране у телекомуникационим базним станицама односи се на могућност накнадног својеврсног „праћења“ одређених корисника, што је изузетно важно, имајући у виду предности овог начина „праћења“, као и недостатке класичних облика праћења лица (велика могућност деконспирације, додатно ангажовање материјално-техничких и људских ресурса, временска ограничења...), без обзира на то да ли се предузимају као оперативно-тактичке радње или посебне истражне радње. Овај облик оперативне активности полиције посебно долази до изражаја код серијских кривичних дјела, односно код низа кривичних дјела у којима се једно или више лица доводе у везу са самим кривичним дјелима. Из наведеног је видљиво да телекомуникационе базне станице, са криминалистичког аспекта, омогућавају и идентификацију и локализацију корисника на одређеном подручју у циљу кориштења тако екстрахованих података у оперативне сврхе.

Међутим, сви подаци, информације и сазнања до којих се дође екстраховањем листинга телекомуникационих базних станица се могу посматрати само као индиције у погледу нечије криминалне активности, конкретизоване за одређено подручје и у одређено вријеме, а никако као

доказ. Ово је посљедица многобројних својеврсних ограничења техничког и практичног (оперативног) карактера која дјелимично, у већој или мањој мјери, утичу на индицију о идентификацији и локализацији конкретног корисника телефонског броја или мобилног телефона, посматрано кроз листинг базе станице. Услед наведеног, јасно је да се наведени подаци могу користити само као индиције, наравно, не ограничавајући њихову употребну и доказну вриједност и у кривичном поступку, имајући у виду индицијално доказивање у кривичном поступку.

Наравно, фокусираност кориштења индиција добијених на основу листинга телекомуникационе базе станице у криминалистичке сврхе, те ограниченост примјене у кривичном поступку кроз индицијално доказивање не елиминише неопходност законитог поступања приликом изузимања, али и кориштења ових података, с обзиром на то да ови подаци представљају личне податке самих корисника мобилне телефоније, односно – њиховим незаконитим кориштењем се нарушавају основна људска права и слободе посматране примарно, али не и једино кроз нарушавање приватности и права на несметану личну комуникацију. Услед наведеног, јасно је да се приликом поступања са листинзима телекомуникационих базних станица мора поступати само на начин прописан законским или подзаконским актима, чиме се елиминише или бар у великој мјери ограничава могућност злоупотребе овако добијених личних података.

ЛИТЕРАТУРА

- Бача, М. (2004). *Увод у рачуналну сигурност*. Загреб: Народне новине.
- Водинелић, В. (1972). *Криминалистика*. II поправљено и проширено издање. Београд: Савремена администрација.
- Миладиновић, А. (2008). *Значај IMEI-а приликом расвјетљавања кривичних дјела*. Зборник радова „Примјена савремених метода и средстава у сузбијању криминалитета“, Интернационална асоцијација криминалиста, Брчко.
- Митровић, Д., Сикимић, Н., (2010). *Системи за лоцирање мобилних јединица (телефона)*, Криминалистичко-форензичка истраживања, Интернационална асоцијација криминалиста, Бања Лука, број 1.

ROLE AND IMPORTANCE (LISTING) TELECOMMUNICATION BASE STATIONS IN CRIMINAL WORK

Aleksandar Miladinovic,* MA

Abstract: Crime aspect of the base station is reflected in several segments that allow the arrival of certain data, information and knowledge regarding the indication of someone's (not) the presence in a particular area for a specific period. Operational use of the possibilities offered by the base station, and adequate and timely combination with other operational-tactical measures and investigative actions and operations can gain certain indications in terms of one's criminal activities, primarily through observing the indicated presence or absence of suspicious persons at the place of execution a criminal offense at the time of commission of the offense. Specifically, via base stations are, in an indirect way, for a certain time or for a certain period users can localize certain phone numbers or mobile phones in the area that "cover" base station. Also, base stations allow subsequent, indirect and customized 'tracking' of certain phone numbers, or user of mobile phone through the locating base stations through which communication exercise.

Keywords: telecommunications base stations, circumstantial methods, indications the presence of on-site telecommunications traffic, IMEI ...

* *Police Academy in Banja Luka, email: aaleksandarbl@yahoo.com.*

СТРУЧНИ РАДОВИ

НОВИНЕ У ДЕФИНИСАЊУ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА У ЗАКОНУ О ПОЛИЦИЈИ И УНУТРАШЊИМ ПОСЛОВИМА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Стручни
рад

DOI: 10.7251/BPG1603141J

УДК: 351.74/.75(497.6РС)(094.5.072)

Др Дарко Јокић*

Апстракт: Закон о полицији и унутрашњим пословима, поред контроверзи везаних за процедуру доношења, произвео је низ полемика садржајног карактера. У раду се даје краћи приказ појединих полицијских овлашћења која су овом законом уведена или другачије дефинисана, а чијом примјеном би требало да се обезбиједи услови да полиција дјелотворније обавља послове из своје надлежности. Аутор у раду ближе појашњава нека од полицијских овлашћења која су иновирани или другачије дефинисани и то: прикупљање обавјештења; потрага за лицима и предметима; преглед лица, предмета и превозних средстава; противдиверзиони преглед и надзор и снимање јавног мјеста.

Кључне ријечи: полиција, Закон о полицији и унутрашњим пословима, полицијска овлашћења, иновирање, дефинисање.

УВОД

Ступањем на снагу Закона о полицији и унутрашњим пословима (у даљем тексту: Закон)¹ 21. јула 2016. године, престали су да важе Закон о унутрашњим пословима (*Службени гласник Републике Српске*, бр. 4/12 и 33/14) и Закон о полицијским службеницима (*Службени гласник*

* Министарство унутрашњих послова, Бања Лука, e-mail: darko.jokic@mup.vladars.net.

1 Закон о полицији и унутрашњим пословима је усвојен на 11-ој сједници Народне скупштине Републике Српске, одржаној 7. априла 2016. године, те је након указивања на повреду виталног националног интереса бошњачког народа, спроведена процедура усаглашавања наведеног закона на Заједничкој комисији Народне скупштине Републике Српске и Вијећа народа Републике Српске. С обзиром на то да 18. маја 2016. године на сједници Заједничке комисије није усаглашен закон, он је достављен у даљу процедуру Вијећу за заштиту виталног интереса Уставног суда Републике Српске. Наведено Вијеће је донијело Одлуку број УВ-4/16 од 22. јуна 2016. године, којом је утврђено да није повријеђен витални национални интерес бошњачког народа у Закону о полицији и унутрашњим пословима, па је Закон објављен у „Службеном гласнику Републике Српске“, број 57, 13. јула 2016. године.

Републике Српске, бр. 20/14). Образлажући разлоге предлагања новог закона, Влада Републике Српске је навела да се примјеном Закона о унутрашњим пословима и Закона о полицијским службеницима указала потреба да се једним законом регулише комплетна материја која се односи на полицијске службенике и обављање унутрашњих послова од стране запослених у Министарству унутрашњих послова, све у циљу ефикасније и цјелисходније примјене закона у пракси. Сигурно је да се оваквом својеврсном „кодификацијом“, односно уређењем, првенствено полицијских послова, у једном базичном, системском закону, поред осталог, жељела олакшати примјена материје којом се са једне стране утврђује област организовања, дјелокруга рада и руковођења у Министарству, а са друге стране – дефинише примјена полицијских овлашћења.

Поред „пуког“ обједињавања одредби из два закона, у новом Закону је дошло до извјесних новина, па и у сегменту дефинисања полицијских овлашћења. Као и све полиције савремених демократских земаља, и Полиција Републике Српске има дискреционо право да, у складу са најбољим међународним стандардима и процедуралним правилима одређеним у националним законима, примијени полицијска овлашћења, укључујући и смртоносну силу. У Закону је дефинисано четрнаест полицијских овлашћења, која допуњавају лезу бројних полицијских овлашћења прописаних другим законима.² Чланом 29 Закона је прописано да се полицијским службеницима дају сљедећа овлашћења: давање упозорења и издавање наређења; легитимисање, провјера и утврђивање идентитета лица и идентификација предмета; прикупљање обавјештења; позивање лица и обављање разговора; привођење, спровођење и довођење лица; потрага за лицима и предметима; привремено ограничавање слободе и кретања; преглед лица, предмета и превозних средстава; противдиверзиони преглед; привремено одузимање предмета; привремено коришћење туђих превозних и комуникационих средстава; надзор и снимање јавног мјеста; употреба силе; задржавање пријава.³ У погледу дефинисања циља примјене

2 Одређена полицијска овлашћења полицији су дата бројним другим законима, као што су: Закон о кривичном поступку Републике Српске, Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине, Закон о прекршајима Републике Српске, Закон о прекршајима Босне и Херцеговине, Закон о заштити од насиља у породици, Закон о заштити од насиља на спортским приредбама, Закон о основама безбједности саобраћаја на путевима у Босни и Херцеговини, Закон о јавном реду и миру, Закон о јавном окупљању, Закон о превозу опасних материја...

3 У Закону је, поред редефинисања постојећих полицијских овлашћења, извршено „дислоцирање“ овлашћења „обрада личних података и вођење евиденција“. У Поглављу XVI Закона под називом „Обрада личних података и заштита тајних података“ је као генерално овлашћење дато свим запосленим у Министарству да прикупљају и обрађују личне податке и воде евиденције. Не можемо се сагласити са

овлашћења, законодавац наводи да је то спречавање кривичних дјела и прекршаја, одржавање јавног реда и мира, контрола безбједности саобраћаја, обезбјеђење јавних скупова, обезбјеђење лица и имовине. Међутим, према нашем мишљењу, адекватније би било да је као циљ примјене овлашћења наведено „обављање оперативно-стручних послова из члана 5 овог закона“, јер су у ставу 1 наведеног члана у 18 тачака свеобухватније набројани оперативно-стручни послови полиције.

ПРИКУПЉАЊЕ ОБАВЈЕШТЕЊА

Једно од овлашћења које је Законом иновирано је прикупљање обавјештења. Системским тумачењем одредби којима је до ступања на снагу новог закона регулисана полицијска дјелатност, може се констатовати да је био споран правни основ дјеловања полицијских службеника у случајевима извршења прекршаја или у било којим другим пословима из његове надлежности, а да то није било везано за спречавање и сузбијање кривичних дјела, када су на неформалан начин од грађана тражили информације. Наиме, у случају да постоје основи сумње да је извршено кривично дјело, Закон о кривичном поступку Републике Српске – ЗКП РС (*Службени гласник Републике Српске*, бр. 53/12) у чл. 226, ст. 1, прописује да полицијски службеници могу самостално или под надзором тужиоца предузети потребне мјере да се:

- пронађе учинилац кривичног дјела,
- спријечи скривање осумњиченог и саучесника,
- открију и сачувају трагови кривичног дјела и предмети који могу послужити као докази,
- прикупе све информације које могу бити корисне у кривичном поступку.

Ради извршења наведених задатака, у чл. 227, ст. 1 тог закона је полицијском службенику у надлежност, поред спровођења осталих мјера и радњи, дата могућност прикупљања потребних изјава од лица. Прикупљању обавјештења – информација је дат амбивалентан карактер и то као задатак полицијских органа (чл. 226), а и као једна од мјера

досадашњом праксом у Републици Српској и Босни и Херцеговини да се ове радње у законима о полицијским службеницима дефинишу као полицијско овлашћење, јер се прикупљање и обрада података који омогућавају идентификацију неког лица врше у циљу обављања полицијских, али и осталих унутрашњих послова (члан 5 и 6 Закона), па чак и послова здравствене заштите у Министарству (члан 8). Парадоксално је да послове обраде података у казним и оперативним евиденцијама најчешће обављају државни службеници, па тако аргументујемо да прикупљање личних података и вођења евиденција не спада у изворна полицијска овлашћења.

и радњи која примарно нема кривичнопроцесни већ превасходно оперативни карактер (чл. 227). У ст. 3 тог члана је предвиђено да полицијски службеници могу узимати изјаве у смислу испитивања осумњиченог или саслушања свједока, и у том случају се записници о прикупљеним обавјештењима могу користити као докази у кривичном поступку. Извођење ових радњи које представљају радње доказивања треба разликовати од неформалног прикупљања сазнања од грађана о кривичном дјелу и учиниоцу, те о другим околностима које могу бити од користи у кривичном поступку (Сијечић-Чолић, et. al., 2005: 595). Зато се „прикупљање потребних изјава од лица“ мора посматрати у ширем контексту, јер има „неформалан“ карактер и документује се записником или службеном забиљешком, а спроводи се самоиницијативно или на приједлог, односно захтјев државних органа или других правних и физичких лица. Међутим, као што смо истакли, једина могућност предузимања ове радње је у кривичноправним ситуацијама. Имајући у виду да полиција, поред полицијских послова који се односе на спречавање и откривање кривичних дјела и откривање, лишавање слободе извршилаца кривичних дјела и њихове предаје надлежним органима, обавља и бројне друге послове који подразумевају перманентну активност на прикупљању обавјештења, постојала је потреба за законским конституисањем овог овлашћења. Такво овлашћење полицији није дато Законом о полицијским службеницима, него је наведени закон строго формализовао активност прикупљања обавјештења у виду позивања лица на разговор у службене просторије. Између „прикупљања обавјештења“ и „позивања лица и обављања разговора“ се мора правити јасна разлика. Обавјештења која нису имала кривични карактер су се на основу Закона о полицијским службеницима могла прикупљати позивањем лица у службене просторије и обављањем разговора, што није упитно.⁴ Али, полиција мора да дјелује на цијелој територији и да континуирано прикупља информације разноврсног карактера. Стога се Законом о полицији и унутрашњим пословима, као једно од битних овлашћења, прописује и прикупљање обавјештења, односно полицији је дато у надлежност да у свим осталим некривичним поступцима прикупља обавјештења на неформалан начин. Тражење обавјештења од грађана претпоставља оперативан поступак полиције који не представља само реактивну методу на рјешавање проблема, већ обезбјеђује услове за остваривање шире комуникације са грађанима кроз свакодневне контакте, њихово међусобно упознавање и успостављање

4 Идентичан проблем и даље постоји у Закону о полицијским службеницима Босне и Херцеговине (*Службени гласник БиХ*, број 27/04, 63/04, 5/06, 58/06, 15/08, 63/08, 35/09 и 07/12), Закону о полицијским службеницима ФБиХ (*Службене новине ФБиХ*, број 27/05, 70/08 и 44/11) и Закону о полицијским службеницима Брчко Дистрикта БиХ (*Службени гласник БД БиХ*, број 41/07, 04/08, 36/09, 60/10 и 37/14).

повјерења. Само на такав начин грађани се могу активно укључити у ефикасније остваривање полицијских послова, предвиђених у чл. 5 Закона.

Из наведених разлога, не видимо нити један аргумент у парламентарним и ванпарламентарним дискусијама и примједбама појединаца усмјерених на поновно установљавање овог „изворног“, легитимног полицијског овлашћења. Само јасним дефинисањем прикупљања обавјештења се омогућава легално остваривање неформалног контакта са грађанима, што подразумева иницирање укључености грађана и стварање повјерења, што јесте и бит рада полиције у заједници, и на тај начин ефикаснијег и ефективнијег остваривања проширених полицијских задатака, не само у откривању и доказивању кривичних дјела, већ и уочавања и рјешавања других проблема који не морају обавезно бити криминогеног обиљежја.⁵ Прикупљање обавјештења није правно регулисано у односу на форму поступања, па се при том поступању морају примјењивати правила криминалистичке тактике, прилагођене одговарајућој ситуацији. Без обзира на методичку и тактичку прикупљања обавјештења, тој радњи се мора приступити обазриво, имајући у виду како лице од кога се траже обавјештења, тако и лице и догађај за који се тражи обавјештење (Петрић, 1986: 285).

ПОТРАГА ЗА ЛИЦИМА И ПРЕДМЕТИМА

У чл. 40 Закона, под називом „Потрага за лицима и предметима“, прописано је да су полицијски службеници овлашћени да спроводе мјере потраге за лицима и предметима у виду потјерница, објава и расписа о трагању.

Потрага није јединствено дефинисана у криминалистичкој теорији, па, кад се узме у обзир различитост и непрецизност законског дефинисања, у пракси постоје одређене нејасноће.⁶ Потражну дјелатност можемо дефинисати као систем оперативно-тактичких и техничких мјера и радњи које непосредно предузима полиција самионицијативно или по наредби, односно захтјеву других органа или грађана, све с циљем проналажења одређених лица и предмета, прикупљања обавјештења о

5 О раду полиције у заједници видјети више: Симоновић, 2006; Пена, 2009, 113–132.

6 Додатне конфузије у дефинисању појединих врста потрага су уносиле одредбе Закона о полицијским службеницима, у којима није ни споменута потјерница, а није извршена јасна диференцијација између објаве и расписа о трагању. Тако је *exempli causa* у чл. 21, ст. 5, т. в) наведеног закона било прописано да се распис о трагању расписује „за лицем које може дати обавјештења о кривичном дјелу или учиниоцу на захтјев надлежног органа или установе који је поднесен у складу са посебним законом на захтјев родитеља, односно старатеља лица одбјеглог од куће“.

њима, односно с циљем утврђивања идентитета лица и лешева, уколико га није било могуће утврдити на други начин.

ЗКП РС у поглављу XXX и ЗКП БиХ у поглављу XXXI прописују поступак за издавање потјернице и објаве.

Услови за поступак издавања потјернице су јасно прописани у чл. 418 ЗКП РС и чл. 443 ЗКП БиХ, уз напомену да се према чл. 170 Закона о поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку (*Службени гласник Републике Српске*, бр. 13/10 и 61/13) потјерница може расписати и за малолетником који се по налогу судије не јави у васпитно-поправни дом, односно ако се крије или је у бјекству, као и уколико побјегне из васпитно-поправног дома. Зато је у чл. 40, ст. 3 Закона о полицији и унутрашњим пословима прописано да се потјерница „расписује у складу са посебним законом“.

У погледу издавања објаве између њеног дефинисања у актуелним кривичнопроцесним законима и примјене у пракси постоји извјесна конфузија. Наиме, у чл. 419, ст. 1 ЗКП РС је прописано да се објава издаје ако:

- су потребни подаци о појединим предметима који су у вези са кривичним дјелом или ове предмете треба пронаћи,
- је потребно установљивање истовјетности пронађеног непознатог леша.⁷

У ст. 2 тог члана је прописано да полицијски органи могу објављивати фотографију леша или несталог лица ако постоје основи сумње да је до смрти, односно нестанка тог лица дошло усљед кривичног дјела.

Међутим, у чл. 421 истог закона је прописано да потјерницу и објаву „расписује надлежни полицијски орган којег одређује суд у сваком поједином случају, односно установа из које је побјегло лице са издржавања казне или заводске мјере“.

Језичким тумачењем ове одредбе произилази да је приликом расписивања било какве објаве од стране полицијског органа, па тако и објаве за отуђеним предметима, потребан иницијални акт суда, највјероватније у виду наредбе. Не можемо ни замислити какве би све консеквенце произвела дословна примјена ове одредбе, јер полицијске службе свакодневно расписују небројено потрага за предметима који су у вези са кривичним дјелом (предмети прибављени извршењем кривичног дјела, предмети коришћени за извршење кривичног дјела, предмети произашли извршењем кривичног дјела, предмети на којима постоје трагови кривичног дјела). Сигурно да би дошло до загушења правног саобраћаја на релацији полицијски органи – судови, а у свим случајевима расписивања објаве, захтјеви за издавање наредбе за расписивање објаве би се суду достављали посредством тужилаштва, што би такође непотребно оптерећивало и тако преоптерећена тужилаштва.

⁷ Подразумијева се да је норма идентичног садржаја прописана у ЗКП БиХ (видјети: чл. 444).

С обзиром на то да постоји очигледан несклад у погледу начина кривичнопроцесног нормативног уређења расписивања објаве и свакодневних обављања полицијских послова у наведеној потражној дјелатности, Законом о полицији и унутрашњим пословима је ова област уређена на систематичан начин. Тако је у чл. 40, ст. 4 Закона прописано да се објава расписује ради:

- 1) утврђивања пребивалишта или боравишта лица,
- 2) проналаска несталога лица,
- 3) утврђивања идентитета лица за које идентитет није могуће утврдити на други начин,
- 4) прикупљања података, проналаска или одузимања предмета који су у вези са кривичним, прекршајним или другим поступком, односно предмета који су нестали,
- 5) прикупљања података о предметима који су пронађени,
- 6) утврђивања идентитета непознатог леша.

Из наведеног се може видјети да објекат расписивања објаве може бити лице, предмет и леш.

Као специфичан вид потраге за лицем, ЗКП РС у чл. 417 под називом „тражење адресе“ прописује поступак трагања за осумњиченим, односно оптуженим тј. за његовом адресом (пребивалиштем или боравиштем). Полиција ће, под условом да се не зна пребивалиште или боравиште неког лица, по захтјеву тужилаштва или суда потражити наведено лице и обавијестити тражиоца. Овдје се, у ствари, ради о „замолном“ потражном акту у циљу проналаска адресе лица, најчешће да би му се могао уручити позив и како би се омогућило његово учествовање у кривичном поступку и овај акт се битно не разликује од других замолбених аката различитих државних органа (Центра за социјални рад, инспекцијских служби, Пореске управе и сл.). Међутим, да би полиција успјешно идговорила на примљени захтјев, мора да спроводе активности у виду трагања, али и „интерног“ оглашавања, па се може констатовати да се ради о једној врсти објаве.⁸

У погледу расписивања објаве за лицем, полицијски органи свакодневно поступају не само по захтјеву суда и тужилаштва у кривичним поступцима, већ и по захтјевима судова у другим поступцима (прекршајним, парничним, ванпарничним, извршним управним споровима), као и по захтјевима бројних других органа и институција (републичких органа, органа локалне самоуправе, здравствених и образовних установа и др.). Поред тога, од стране физичких и правних

8 Сигурно да се овдје не ради само о достављању адресе из евиденција пребивалишта и боравишта, јер се наведене евиденције воде у Агенцији за идентификациона документа, евиденцију и размјену података (IDDEEA), а стални приступ евиденцији електронским путем, поред полицијских агенција и државних органа, као и органа локалне самоуправе, имају тужилаштва и судови у Босни и Херцеговини.

лица свакодневно се полицијским органима пријављује нестанак неког лица и захтијева се њихов проналазак, а он није нужно везан за извршење неког кривичног дјела. Многобројни су случајеви пријављивања нестанка неког лица од стране породице несталих, болница, ђачких домова, домова за бригу старих и изнемоглих лица, центара за лијечење и одвикавање од дроге и коцкања и сл.

Такође су честе ситуације када полиција пронађе или се полицији пријави проналазак лица које о себи не жели или услед његовог психичког, односно физичког здравственог стања није у могућности дати податке који би омогућили утврђивање његовог идентитета, што неминовно производи одређене потражне активности у циљу прикупљања информација о идентитету непознатог лица.

Објава која се односи на предмет може се расписати због проналаска или одузимања не само у кривичним поступцима, него и у судским поступцима друге врсте, затим у прекршајним, управним⁹ или неким другим замолбеног карактера.¹⁰ Такође је овом законском одредбом полицијском службенику дато право да може расписати објаву за несталим предметом, односно прикупљати податке о предметима који су пронађени. У овим случајевима се не ради о предметима који имају везе са кривичним дјелом, односно у тренутку пријављивања не постоје основи сумње који би указивали да је нестанак или проналазак неког предмета у директној вези са извршењем кривичног дјела.¹¹

Уз наведене објаве за лицима и предметима, вежу се и објаве о пронађеним лешевима чији идентитет није могуће утврдити на други начин (нпр. показивањем – препознавањем, судско-медицинским, дактилоскопским или ДНК вјештачењем...).

Као трећи вид потражне дјелатности полицијских органа у чл. 40, ст. 6 Закона о полицији и унутрашњим пословима предвиђен је распис о трагању, под којим се подразумејева хитно расписивање и трагање за:

1) лицем за које постоје основи сумње да је извршило кривично дјело или прекршај, и

2) за лицем које може дати обавјештења о кривичном дјелу или прекршају.

Прадлагач Закона је предвидио овакав вид потражне дјелатности као посебно овлашћење, имајући у виду бројне ситуације када је потребно

9 Полиција поступа и у управноправним поступцима одузимања возачке дозволе, ватреног оружја, путне исправе...

10 Сматрамо да полицији треба дати право за расписивањем објаве у циљу проналаска неког средства које би омогућило спашавање људи и имовине, нпр. у вријеме катастрофалних догађаја као што су поплава, пожари и сл.

11 Као примјер овакве потраге можемо навести губитак или проналазак неких докумената, новчаника, пиштоља и др., када власник није сигуран како је до нестанка дошло или када категорички изјављује да их је изгубио.

промптно реаговање појединих или свих полицијских организационих јединица у циљу проналаска лица за које постоје основи сумње да је извршило неко кривично дјело или прекршај. Оправданост постојања оваквог вида потраге, поред постојања објаве, потврдила се небројено пута у полицијској пракси. У ситуацијама када још у фази предистражног поступања, односно у току предузимања мјера „првог захвата“ постоје одређене информације – почетна сазнања о неком лицу да је извршило неко кривично дјело или прекршај и када постоји потреба за предузимањем хитних потражних активности, оправдана је потреба за расписивањем одређене врсте потраге који је неформалнијег карактера од објаве. Такође је остављена могућност да полиција на што ефикаснији начин дође до информација о потенцијалним свједоцима (непосредним или посредним) неког кривичног дјела или прекршаја. Овај вид потражне активности се предузима самоиницијативно, а сазнања се преносе путем средстава комуникације која омогућавају хитност у поступању (ручне и колске радио станице, телефони, мејлови, депеше).¹²

У ставу 6 тог члана је прописан посебан вид потражне активности. Наиме, ако постоје основи сумње да је до нестанка неког лица дошло тако што је оно жртва неког кривичног дјела, полицијски службеник има обавезу да у сарадњи са другим недлежним органима, удружењима грађана и грађанима, без одгађања предузме све мјере и радње из своје надлежности у циљу проналаска несталог лица.

Несхватљиво је како је ова одредба прошла неопажено поред „критичара“ овог закона, па и бројних невладиних организација. Наиме, ово је први случају Босни и Херцеговини да једна полицијска организација прописује овакав обавезан вид потражне дјелатности, а то је предуслов за приступање заједничком европском систему за узбуњивање АМБЕР Алерт.¹³ Након успостављања непрофитне организације под називом

12) Један од посљедњих примјера легитимног расписа о трагању је случај када су полицијски службеници у Сарајеву 10. 10. 2016. године у вечерњим часовима, још у фази припрема за вршење увиђаја на мјесту саобраћајне незгоде у којој су смртно настрадале двије дјевојке, имали одређена сазнања да је саобраћајну незгоду проузроковао С.С. управљајући возилом марке Голф 6, те се возилом удаљио са лица мјеста. У овом, а и у сличним случајевима, када се тужилац из објективних разлога још није укључио у криминалистичко-откривачку дјелатност, полиција има оправдану потребу за хитним обавјештавањем свих полицијских агенција о расположивим сазнањима у циљу хватања извршиоца и прикупљања свих корисних информација. Логично је да се овом приликом не може чекати одобрење од тужиоца или високо ранжираних полицијских службеника за расписивањем потраге, а њима није ускраћено да накнадно својом одлуком могу конвалидирати наведени распис.

13) У мјесту Арлингтон у Тексасу, 13. јануара 1996. године, док је возила бицикл, отета је деветогодишња дјевојчицу Амбер Хагерман (Amber Rene Hagerman) а породица је, поред локалне полиције, о њеној отмици обавијестила ФБИ и јавност путем многих медија (радио, ТВ станице, новине). Леш убијене дјевојчице је пронађен

АМБЕРТ Алерт 1996. године у САД, која укључује полицијске агенције, владине и невладине организације и стручњаке различитих профила и чији је основни задатак хитно реаговање након пријаве о отмици или сумњивом нестанку дјетета, њено дјеловање се проширило по цијелом свијету. Данас постоји заједнички европски систем упозорења *AMBERT Alert Europe* који дјелује у 16 држава чланица ЕУ, у оквиру којег егзистира полицијска мрежа која се састоји од 35 стручњака из 12 земаља чланица ЕУ. Када полиција активира систем АМБЕРТ Алерт, цијела држава постаје „један велики оглас“ за проналазак несталог дјетета, тако што се фотографије несталог дјетета објављују на телевизијским програмима, на уличним плакатима, друштвеним мрежама, дакле укључивањем целокупне заједнице.¹⁴ Сигурно је да је самоиницијативност МУП-а Републике Српске и увођење овакве обавезујуће норме вриједно хвале, јер се ради стратегијском промишљању и активностима чији циљ је укључивање у свјетску, односно европску мрежу за узбуњивање по пријављеној отмици, односно по сумњивом нестанку малољетног лица.

ПРЕГЛЕД ЛИЦА, ПРЕДМЕТА И ПРЕВОЗНИХ СРЕДСТАВА

Кривичнопроцесним одредбама јасно је извршена диференцијација између претреса, као доказне радње, и прегледа превозних средстава, путника и пртљага, као оперативно-тактичке радње. Ово су двије врсте радњи које подразумевају различите облике квалитативног и квантитативног задирања у одређена људска права.¹⁵ При томе морамо знати да се преглед врши у случају постојања опште сумње или ниског степена основа сумње да је извршено кривично дјело (чл. 226 ЗКП РС) са циљем проналажења извршиоца кривичног дјела и његових саучесника, предмета, трагова и информација важних за кривични поступак.

четири дана након отмице у једном јарку, а убица није пронађен до данашњег дана. Након овог случаја, те године је у САД успостављен нови систем за узбуњивање под називом АМБЕРТ Алерт. Доступно на: <http://www.amberalert.gov> (12. март 2016).

14 Након отмице и убиства Тијане Јурић у Суботици, у ноћи 25/26. јула 2014. године, основана је фондација под њеним именом, која је од августа 2015. године постала чланица организације АМБЕРТ Алерт Европа и под чијом иницијативом и притиском невладиних организација и удружења грађана је у Закону о полицији Републике Србије *Службени гласник РС*, број 6/16, нормирана обавеза полиције на хитно предузимање потражне активности у оваквим ситуацијама (видјети члан 59).

15 Овом приликом, због ограничености простора, нећемо детаљније образлагати међународне и домаће изворе нормативне заштите основних људских права (УН-ова Универзална декларација о људским правима, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, Устав Босне и Херцеговине, Устав Републике Српске) и могуће начине њиховог угрожавања вршењем прегледа и претреса.

Из наведеног разлога се указала потреба да се детаљније пропише овлашћење полиције како да врши преглед са циљем проналажења лица, предмета и трагова који могу послужити као доказ, не само у кривичном, него и у свим другим некривичним поступцима (прекршајни, управни), као и из других безбједносних разлога. Поред тога, у пракси је постојала дилема када се врши преглед, а када претрес, који је обим захвата, као и да ли преглед може да „прерасте“ у претрес.

Зато је Законом о полицији и унутрашњим пословима прописано да полицијски службеник има овлашћење да изврши преглед лица, предмета које лице носи са собом и превозног средства у циљу проналаска предмета и трагова корисних за вођење кривичног, прекршајног или другог поступка, као и из безбједносних разлога (чл. 42, ст. 1 Закона). Законом је постигнут и други ефекат, а то је јаснији начин дефинисања обима прегледа лица. Преглед обухвата увид у све откривене дијелове тијела као што је лице, коса, шаке и увид у отворе уха и носа. Преглед лица обавља полицијски службеник истог пола, изузев у случајевима када је неопходан хитан преглед лица да би му се одузело оружје или други предмет којим се може извршити напад на друго лице или самоповређивање. Преглед лица обухвата и вањски преглед ствари у непосредној физичкој детенцији лица које се прегледа, а изузетно и другог лица које је у његовој детенцији, као што је мало дијете које носи у наручју. Под стварима у непосредној физичкој детенцији лица подразумијевају се и сви предмети које лице носе са собом, а нису пртљаг, као што су торбице, врећице, новине под руком, цвијеће и сл. На исти начин преглед лица је прописивао Закон о полицијским службеницима Републике Српске (2012). Међутим, новим законским рјешењем је детаљније прописано шта обухвата преглед предмета. Тако је у ст. 4 тог члана прописано да преглед предмета обухвата увид у доступне унутрашње и вањске отворене просторе на предмету или оне које корисник предмета својом вољом учини доступним полицијском службенику. Приликом вршења прегледа не смије се од стране полицијског службеника нарушити структура предмета који се прегледа. Полицијски службеник је при вршењу прегледа ограничен на властита чула уз употребу евентуалних техничких помагала као што су метал детектори или употребу дресираних паса који чулом њуха откривају трагове дроге или експлозива (чл. 42, ст. 7 Закона). Увид у све остале дијелове одјеће и обуће који задире у приватност, као што је завлачење руку у џепове лица (спољашње или унутрашње) представља претрес, па се препоручује да уколико не постоје услови за вршење претреса, полицијски службеник замоли лице да испразни своје џепове, те да се само спољашњим опипавањем увјери да су џепови празни.

Аналогна ситуација је код вршења прегледа превозних средстава. Под превозним средствима се подразумијевају сва средства која могу

послужити за превоз људи и ствари, без обзира на основну наміјену (Сијечић-Чолић, et. al., 2005: 595). У складу са чл. 42, ст. 5 Закона, под прегледом превозних средстава подразумијева се увид у све слободно доступне унутрашње и вањске дијелове, односно просторе који су отворени или које корисник превозног средства добровољно учини доступним полицијском службенику. Ово је сигурно прецизније и јасније законско дефинисање од ранијег, уз напомену да је претходним законским рјешењем (Законом о полицијским службеницима) преглед превозних средства обухватао „преглед свих отворених и затворених простора превозног средства и предмета који се њиме превозе“, што је доводило полицијске службенике у дилему и искушење да посегну за отварањем неких или свих затворених простора.¹⁶

У пракси је често постојала расправа да ли преглед може да доживи квалитетну метаморфозу, односно да „прерасте“ у претрес. Ставом 6, чл. 42 Закона се покушала отклонити наведена дилема на тај начин што је прописано да уколико се прегледом открију трагови и предмети кривичног дјела или је потребно насилно отварање или растављање, преглед се обуставља и започиње се са вршењем претреса.¹⁷ Можемо констатовати да је ово једно логично рјешење наизглед једноставне ситуације, али она неправилним поступањем може довести до незаконитости у прибављању доказа. Наиме, преглед лица, предмета или превозних средстава се врши из превентивних разлога, када постоји општа сумња о извршењу кривичног дјела или уколико постоји основ сумње да ће се на одређеном путном правцу извршити транспорт предмета кривичног дјела, а уколико постоји довољно основа за сумњу да ће се пронаћи предмети и трагови важни за кривични поступак, онда се поступа по кривичнопроцесним одредбама којима се прописује претресање, са и без наредбе за претресање (чл. 115–128 ЗКП РС). То ни у ком случају не подразумијева да полиција, у случају када прегледом открије предмет кривичног дјела, не смије довршити радњу прегледа и привремено фиксирати и одузети уочене предмете и трагове кривичног дјела. Али у сваком случају то подразумијева да полиција мора да, уколико је то оправдано,¹⁸ што је прије могуће заустави вршење прегледа

16 Елеменат добровољности у погледу дјеловања корисника превозног средства, односно корисника предмета, да полицијском службенику омогући увид у скривене или затворене просторе мора да постоји, јер уколико полицијски службеник изда наређење у погледу дјеловања корисника, може се сматрати да се ради о претресању, али о томе овом приликом нећемо шире елаборирати.

17 У овом ставу је очигледно направљена омашка када иза ријечи „кривичног дјела“ није додато „или прекршаја“, јер се кривичнопроцесне одредбе о претресању примјењују и у прекршајном поступку. Видјети чл. 105, ст. 3 Закона о прекршајима Републике Српске (*Службени гласник Републике Српске*, број 63/14).

18 Оправданост започињања вршења претреса у току или након прегледа је фактичко питање и ствар процјене полицијског службеника.

као оперативно-тактичке радње и по испуњењу услова (по прибављању наредбе, обезбјеђењу свједока и др.) започне са предузимањем доказне радње тј. претресања.¹⁹

ПРОТИВДИВЕРЗИОНИ ПРЕГЛЕД

Почетак XXI вијека обиљежили су појачани терористички акти који су неизоставно произвели реакцију друштва у цјелини, а нарочито спровођење мјера и радњи полиције на сузбијању и спречавању тероризма. Великим дијелом, учешће у тим активностима заузима вршење противдиверзионог прегледа, а под тим се подразумијева дјелатност која се бави проучавањем, планирањем и спровођењем организационих и техничких мјера које подразумијевају и примјену уређаја, са циљем заштите лица и објеката, односно потенцијалних објеката напада. Циљ вршења противдиверзионих прегледа је, преваходно, спречавање уношења опасних материја и средстава, али и откривање присуства таквих материја и средстава и предузимање мјера на њиховом неутралисању или уклањању. Опасне материје које могу угрозити безбједност су хемијска једињења, смјеше хемијских једињења или хемијски елементи који посједују опасну – штетну особину, као што су експлозивност, запаљивост, радиоактивност, токсичност или неку другу (Поштић, 1998: 3).

Противдиверзиони прегледи изводе се у различитим просторима, ситуацијама и условима за рад. Као мјеста вршења противдиверзионог прегледа, могу се појавити отворени и затворени простори, саобраћајнице (пруге, мостови, путеви, гранични прелази...), саобраћајна средства (авиони, моторна возила, возови, бродови...), индустријски објекти (фабрике, складишта, трафостанице, далеководи...), мјеста на којима долази до окупљања људи (сале, биоскопи, тргови, стадиони, аеродроми, робне куће...), значајни државни објекти, дипломатско-конзуларна и друга представништва, објекти који представљају културно-историјске вриједности (споменици, вјерски објекти...) и др. Напомињемо да досадашњим законским рјешењима вршење противдиверзионог прегледа није било прописано као посебно полицијско овлашћење, него се спроводило примјеном овлашћења „преглед лица, предмета и превозних средстава“ или у склопу вршења радњи доказивања (увиђаја или претреса), односно оперативно-тактичких мјера и радњи прописаних

¹⁹ О законитости прекида вршења прегледа, а започињања спровођења претреса видјети пресуду Врховног суда Хрватске број I Кж-683/10-3 од 6.10.2010. године. Наведеном пресудом суд је утврдио да су полицијски службеници поступали на законит начин када су приликом прегледа пронашли сумњиве твари прекинули са вршењем прегледа и после прибављања судског налога за претрес, започели са вршењем претреса два сата након обустављања прегледа.

у чл. 227, ст. 1 ЗКП РС (потребан преглед превозних средстава путника и пртљага, ограничење кретања на одређеном простору, претраживање одређених објеката и просторија државних органа, јавних предузећа и установа, као и предузимање других мјера и радњи). Због осјетљивости и актуелности наведене проблематике, у Закону је дошло до дефинисања новог овлашћења, па је у чл. 43 прописано да је полицијски службеник овлашћен да изврши противдиверзиони преглед просторија, објеката, средстава или других предмета, а прописивање наведеног овлашћења је комплементарно кривичнопроцесним одредбама. Као разлог вршења противдиверзионог прегледа, наведена је безбједност људи и имовине, што одговара једном од разлога за вршење претреса стана и других просторија без наредбе. Међутим, према мишљењу законописца, постојала је потреба да се, управо због специфичности ситуација, детаљније пропишу радње полицијског службеника на мјесту вршења противдиверзионог прегледа. Вршење противдиверзионог прегледа обухвата преглед и откривање експлозивних средстава или направа, као и хемијско-биолошко-радиолошко-нуклеарни и други преглед (ст. 2). Полицијском службенику је ставом 3 дато овлашћење да на мјесту проналаска може да уништи предмет који представља непосредну опасност за живот или здравље људи или опасност за имовину, под условом да га не може на други начин учинити безопасним или га не може на безбједан начин премјестити на друго мјесто. Законом је полицијском службенику дато генерално овлашћење, а начин поступања полицијског службеника на мјесту вршења противдиверзионог прегледа детаљније се прописује посебним подзаконским прописима и упутствима. У зависности од врсте опасне материје или средства и његових особина, као и од посједовања знања и опреме за откривање и деактивирање, зависиће даљи поступак полицијског службеника. Због безбједности, полицијском службенику је ставом 4 тог члана дато овлашћење да може да нареди евакуацију људи из објекта у којем се врши противдиверзиони преглед, као и да спријечи приступ до њих. Истовремено се прописивањем овлашћења у ставовима 3 и 4 екскулпира полицијски службеник или Полиција (тачније Република Српска) у виду накнаде материјалне штете у случају неопходног уништења предмета који представљају непосредну опасност, као и у случају када се евакуишу и затворе одређени привредни објекти који тржишно послују и који због спровођења противдиверзионог прегледа трпе штету у виду изгубљене добити.

НАДЗОР И СНИМАЊЕ ЈАВНОГ МЈЕСТА

Новим законским текстом је значајно проширено овлашћење надзор и снимање јавног мјеста. Законом о заштити личних података (*Службени гласник БиХ*, број 49/06, 76/11 и 89/11) је дефинисано да свако снимање на основу којег је могуће идентификовати неко лице представља употребу личних податка и да га је потребно законски регулисати. Зато је у чл. 46, ст. 1 Закона о полицији и унутрашњим пословима прописано да полиција има овлашћење да врши надзор и снимање јавног мјеста уређајима за аудио-визуелно снимање и фотографисање ради спречавања и откривања кривичних дјела и прекршаја, као и обављања других полицијских послова. Дакле, законописац се није зауставио на примјени овог овлашћења на репресивним и превентивним радњама везаним за кривична дјела и прекршаје, него је проширио на обављање других полицијских послова. Под тим се подразумијева обављање 18 таксативно набројаних оперативно-стручних послова из чл. 5 Закона. Полицији се у чл. 46, ст. 2 даје додатно овлашћење да може снимати и фотографисати јавна окупљања уколико на њима може доћи до угрожавања живота и здравља људи и имовине. Може се критички посматрати уношење ове одредбе као непотребне, јер је снимање и фотографисање јавних скупова садржано у оперативно-стручним пословима из чл. 5 Закона. Ипак, законописац је желио додатно прописати снимање јавних скупова, имајући у виду осјетљивост оваквог поступања. С обзиром на то да се ради о заштити права на јавно окупљање грађана, те да се често постављају питања у погледу обима примјене овог овлашћења, односно снимања неких политичких скупова, скупова у организацији удружења грађана или невладиних организација, наглашавање ове законске одредбе сигурно има своје оправдање.

Највећи „искорак“ у прописивању снимања на јавном мјесту је ст. 3 наведеног члана, којим је прописана могућност снимања аудио-визуелног снимања примјене полицијских овлашћења, као и ради контроле и анализе вршења полицијских послова. Сигурно да ће ова одредба произвести много расправа у теорији и пракси, јер оставља могућност снимања примјене свих полицијских овлашћења, која су, као што се зна, бројна. Дакле, и приликом вршења легитимисања, контроле саобраћаја, рације, прегледа, претреса и др. полицији је остављена могућност да може легално снимати спровођење ових радњи. Уједно је служби која спроводи унутрашњу контролу, као и организационим јединицама које, поред осталих, обављају и инструктивно-контролне задатке, дато овлашћење да могу, у циљу вршења контроле рада и анализе вршења полицијских послова, снимати на јавним мјестима. То ће произвести бројне дискусије о начину спровођења снимања и доказном

значају аудио-визуелног материјала у интерним (дисциплинским) и екстерним (прекршајним и кривичним) поступцима. Ипак, према нашем мишљењу, увођење оваквог полицијског овлашћења и његовог дефинисања под називом „надзор и снимање јавног мјеста“ у базични полицијски закон отвара бројне могућности за адекватније спровођење радњи антикоруптивног карактера, а нарочито теста интегритета као ефикасног инструмента какав познају земље Европске уније.

ЗАКЉУЧАК

Перманентно вршење реформи у земљама у транзицији доводи до институционалне демократизације која грађанима пружа сигурност у свим аспектима. Реформа полиције се одвија у оквиру реформи безбједносног и правосудног система, а један од циљева њиховог спровођења је и промјена свијести и повећање повјерења грађана у јавне институције, па и полицију, као у један од сервиса грађана. Одлике ових промјена се огледају, између осталог, у све већој транспарентности рада полиције, али и измјенама постојеће законодавне регулативе. Може се констатовати да легалитет, односно законско дефинисање полицијских овлашћења, уз легитимитет и професионализам треба да представљају основне постулате на којима се заснива полицијска дјелатност. Сигурно да су ово биле идеје водиље приликом израде и доношења Закона о полицији и унутрашњим пословима из јула 2016. године, којим се уређују полицијски послови, а у оквиру њих се дефинишу и полицијска овлашћења. Поред обједињавања одредби из два постојећа закона којима је регулисана материја обављања унутрашњих послова од стране полицијских и државних службеника запослених у Министарству унутрашњих послова Републике Српске, нови закон је донио извјесне новине у дефинисању полицијских овлашћења. Можда изгледа парадоксално, али у силним реформама полиције у Босни и Херцеговини извршеним под утицајем „међународне заједнице“, „изгубљено“ је овлашћење полиције да може да прикупља обавјештења од грађана на неформалан начин, без позивања у службене просторије, изузев ако се ради о информацијама корисним за вођење кривичног поступка. Зато је новим Законом о полицији и унутрашњим пословима полицији враћено ово њено „изворно“ овлашћење, али је уведено и ново овлашћење у виду вршења противдиверзионог прегледа. Поред тога, законом су на квалитетнији начин дефинисане потраге за лицима и предметима, вршење прегледа лица, предмета и превозних средстава, те је проширено дефинисање спровођења надзора и снимања јавног мјеста.

Очекивано је да ће оваквим законским новинама Полиција Републике Српске наставити да законито и правилно примјењује овлашћења, односно да бивствује као легитиман и легалан извршилац правних

норми које се на њу односе. То је једна од круцијалних претпоставки – да ће, обављајући функцију органа власти, али и јавне службе која је организована ради одржавања јавног реда и поретка, дјеловати у складу са начелом владавине права и принципима на којима се заснива рад полицијџ савремених демократских друштава.

ЛИТЕРАТУРА

- Пена, У. (2009). у: Савремени облици угрожавања безбједности и стратегије супротстављања – зборник радова, *Рад полиције у заједници као савремени концепт сузбијања криминалитета*, Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту, стр. 113–132.
- Петрић, Б. (1986). *Коментар закона о кривичном поступку I књига*. Београд: Службени лист СФРЈ.
- Поштић, П., et. al. (1988). *Основи противдиверзионе заштите*. Београд: Институт безбедности.
- Сијерчић-Чолић, Х., et. al. (2005). *Коментари закона о кривичном поступку*. Сарајево: Савјет Европе.
- Симоновић, Б. (2006). *Рад полиције у заједници/Community policing*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Закон о полицији и унутрашњим пословима, („Службени гласник Републике Српске“, број 57/16).

NEW SOLUTIONS IN DEFINING OF POLICE AUTHORIZATION DEFINED IN LAW ON POLICE FORCE AND INTERNAL AFFAIRS OF REPUBLIC OF SRPSKA

Darko Jokić, PhD*

Abstract: The Law on police force and internal affairs, beside controversy about proceeding of adoption, caused numerous polemics about its content. In this paper is given a short review of some of police authorization which are introduced by this law, or which are defined differently, and which implementation should provide better conditions for more efficient performance of the police. The author in this paper clarifies in details some of police authorizations, which are new or defined differently such as: collecting of the information; people and object search; examination of the person,

* Ministry of Internal Affairs of the Republic of Srpska Banja Luka, e-mail: darko.jokic@mup.vladars.net.

objects and vehicles; explosive detection, and inspection and control and recording of the public place.

Key words: Police, the Law on police force and internal affairs, police authorization, innovation, defining.

**ОБЛИЦИ И КАРАКТЕРИСТИКЕ КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА КОЈА СЕ ВРШЕ
НА ШТЕТУ ПОТЕНЦИЈАЛНО УГРОЖЕНИХ ОБЈЕКТА (БЕНЗИНСКИХ
СТАНИЦА)**

Стручни рад | DOI: 10.7251/BPG1603159V | УДК: 343.712.1:625.748.54

Мр Драгана Вујић*

Апстракт: Све облике угрожености, било у радним или боравишним срединама, треба схватити као објективну и субјективну компоненту динамичког развоја организација и друштвених заједница, али тако да ефикасним чувањем, превентивно-заштитним системом конкретне организације или друштвене заједнице покушамо смањити и отклонити све облике угрожености. Према томе, суштинско питање сваког предузећа, гдје се мисли и на бензинске станице јесте како на одговарајући начин штитити и заштитити људе и своју имовину. Одговор на постовљено питање проналази се у неспорном значају и важности система обезбјеђења лица и имовине. Наиме, штићени објекти се могу подијелити у више група. У једну од група за обезбјеђење спадају и објекти за производњу, прераду, дистрибуцију и складиштење нафте, нафтних деривата и гаса. Бензинске станице су усамљени објекти, без обзира на то да ли се налазе у урбаној средини или далеко од ње, па мјере којима је потребно заштитити како имовину тако и људске потенцијале треба организовати и спровести на најбољи могући начин у циљу постизања максималне заштите штићених вриједности. Да би се могло управљати ризицима на одређеном локалитету, потребно је прво анализирати основне изворе угрожавања. У раду се анализирају *најучесталији извори угрожавања* бензинских станица са акцентом на имовинском криминалитету, врши се сагледавање структуре и динамике појаве, одређивање те преглед статистичких података на основу којих ће се покушати дати криминалистичка прогноза криминалитета за будући период. Локалитет за који су обрађивани подаци и на коме се проучава појава јесте подручје које оперативно покрива ЦЈБ Бијељина.

Кључне ријечи: извори угрожавања, ризици, пријетње, криминалитет, имовинска кривична дјела, бензинске станице.

* Универзитет у Бањој Луци, Висока школа унутрашњих послова, email: sdragana84@yahoo.com

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Криминалитет представља веома опасно друштвено понашање чији коријени досежу до најраније људске историје. Истовремено са његовом појавом, кроз цијелу своју историју, друштва су, у почетку мање, а касније све организованије, реаговала на понашања која угрожавају основне вриједности на којима почивају.

О проблему угрожености говоримо онда када спречавајућим, како превентивним тако и репресивним мјерама не успијевамо смањити или отклонити потенцијалне узроке и посљедице пратећих и већ насталих друштвено штетних појава и догађаја и када треба предузети ефикасније идејно-политичке, стручне, планиране и организоване друштвене акције. Ако се има у виду да економски, социјални и идејно-политички проблеми узрокују и проблеме сигурности, ради се о повезаности друштвене проблематике и повезаности и интердисциплинарности друштвене акције.

У конкретним радним и боравишним срединама истражујемо, смањујемо или отклањамо опасности, тако да објашњавамо све њихове елементе. У супротном случају се одређене друштвеноштетне појаве шире даље. Најефикасније средство за савладавање и спречавање бујања опасних појава је превентивно дјеловање државних органа и служби и свих других субјеката превентивнозаштитног система.

Политика сузбијања криминалитета или, како се још назива, „криминална политика“, у савременом свијету све више напушта репресивни начин сузбијања криминалитета и окреће се превенцији као ефикаснијем начину за сузбијање криминалитета. У овој најширој социјалној активности учествују сви друштвени субјекти, почев од државних органа, друштвених организација, па до грађана као појединаца, са конкретно одређеном улогом у борби против криминалитета. Важност система обезбјеђења лица и имовине или личности и објеката, како је то устаљенији назив у нашој пракси, у савременим условима директно произлази из њиховог виталног значаја за друштвену заједницу. Ноторна чињеница је да ниједно предузеће не може успјешно пословати у условима угрожавања у њему запослених лица и имовине коју посједује. Због свега тога, данас се посебна пажња посвећује успостављању таквог система обезбјеђења у ком би се примјеном адекватних превентивних и репресивних мјера штитиле наведене вриједности предузећа, те самим тим обезбиједило и несметано обављање њихове основне дјелатности. Систем обезбјеђења лица и имовине представља један од подсистема у систему безбедности. Он садржи основне контуре, али и специфичности у односу на систем безбједности у цјелини. У суштини, то је подсистем јавне и државне безбједности који у себе укључује поједине елементе

и једног и другог система. Анализа ризика укључује: идентификацију ризика (процес утврђивања, класификације и рангирања свих оних ризичних догађаја који могу испољити одређен штетан утицај); процјену потенцијалних посљедица ризика (обухвата процјену фреквенције, односно колико често се губитак појављује, и процјену јачине, односно колико се лоше кумулирају губици одређеног типа) и постављање приоритета у акцијама (Кековић, Кешетовић, 2006: 315).

О ПОЈМУ УГРОЖАВАЊА И ИЗВОРИМА УГРОЖАВАЊА

Угроженост дијелимо на: 1. *потенцијалну (могућа угроженост)* и 2. *стварну (реалну)*.

Потенцијална угроженост: о могућој угрожености говоримо онда када опасне околности или опасна стања указују на могућност настајања штетне појаве, било да је ријеч о природном или о субјективном извору, без обзира на то што предвиђених конкретних посљедица, на основу прогностичких процјена угрожености, још нема.

Реална угроженост: стање након одређене штетне појаве, криминалног догађаја или конкретног кривичног дјела чије су посљедице већ познате: посљедице земљотреса, поплаве, несреће при раду, кривичних дјела, а посебно оних у серијама, привредног криминала, саботажа, привредне шпијунаже, терористичких акција и сл.

У реалну угроженост сврставамо и стање околности непосредно прије настајања могућих посљедица штетне појаве, криминалних догађаја или конкретних кривичних дјела – набујала ријека пријети плављењем локалног подручја, исцурјели бензин из цистерне пријети еколошким загађењем околине, конфликтне ситуације у некој фирми пријете обуставом производње, привредни криминал пријети пословној успјешности локалне заједнице и сл.

При анализи угрожености не смије се превидјети *латентна (прикривена) угроженост* као саставни дио делинквентске тактике или пак субверзивног дјеловања, било унутрашње или спољашње природе.

Природна угроженост (Крстић, 2005:69) проистиче из реалних и потенцијалних посљедица природних појава. Својом специфичношћу, у овој групи угрожености издваја се земљотрес. Пракса је показала да управо ова природна појава изазива ланчано низ других штетних субјективних појава: панику, пљачкање, пожаре и неорганизовано отклањање насталих посљедица.

Техничко-технолошка угроженост манифестује се загађивањем околине, радним и саобраћајним незгодама, али и многим другим штетним појавама, догађајима и кривичним дјелима.

Економска угроженост је у нашим приликама и околностима прије свега друштвено-економске природе, а најчешће је изражена материјалним и политичким посљедицама непровјерене увозне технологије и иновацијског знања, премалим степеном искоришћености производних могућности и властитог знања, ниским степеном организованости и вођења радних и пословних процеса, те спољашњим објективним околностима које коче и штетно утичу на економски дио друштвеног развоја.

Социјална угроженост посебно проистиче из економске угрожености, и логична је посљедица економских проблема. Овим обликом угрожености се битно смањује мотивација за сигурно понашање и поступање у радној и стамбеној околини.

Национална угроженост је, у суштини, елементарни облик политичке угрожености који треба сагледавати у контексту међународног становишта, политике силе и стварања доминације велесиле и, аналогно томе, са становишта националних сукоба.

Извори угрожавања имовине предузећа начелно се могу подијелити на *природне и оне које ствара човек*. Природни ризици се не могу предвидјети на задовољавајући начин, а ако се и предвиде, не могу се увијек са потпуним успјехом и спријечити. Најчешћи, а уједно и најопаснији облик угрожавања имовине предузећа су криминалитет и друге социјално-патолошке појаве.

Пошто се у овоме раду, полазећи од наслова саме теме, посебан акценат ставља на изворе и облике угрожавања бензинских станица криминалитетом, то ће се управо тим ризицима посветити више пажње у наредном излагању.

Криминалитет који угрожава лица и имовину потенцијално угрожених објеката (бензинских станица) је исти онај који угрожава друштво у цјелини, а чији су носиоци најчешће мотивисани користољубљем и жељом да се нанесе штета уставном поретку и друштвено-економском систему. У вези са наведеном проблематиком, као најчешћи извори угрожавања бензинских станица јављају се кривична дјела из области имовинског криминалитета. Кривична дјела имовинског криминалитета спадају у групу најбројнијих извршених КД (на њих отпада више од половине свих извршених КД). Међу њима, најзначајнија су сљедећа КД:

- Крађа – чл. 231 Кривичног Закона Републике Српске КЗ РС, *Службени гласник РС*, бр. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13,
- Тешка крађа – чл. 232 КЗ РС,
- Разбојништво – чл. 233 КЗ РС,
- Разбојничка крађа – чл. 234 КЗ РС.

ОБРАДА СТАТИСТИЧКИХ ПОДАТАКА

За егзактно сазнање опште одређености, правилности и законитости масовних безбједносних појава пројектује се статистички метод. Тако су нпр. кривична дјела масовне безбједносне појаве о којима постоји евиденција, а које је могуће истраживати статистичким методом (Милошевић и Милојевић, 2001:16).

Према томе, суштину статистичког метода чини сазнање квантитативне одређености масовних појава, каква је, примера ради, криминалитет. Самим тим, кариминалитет је на једном подручју одређен: просторно – у овом раду прати се структура имовинских кривичних дјела на једном локалитету (општина Бијељина), временски – статистичком анализом обухваћена су имовинска кривична дјела за период од шест година, тачније почев од 2001. до 2006. године, садржински – прате се сва КД из области имовинског криминалитета са акцентом на најучесталијем дјелу из ове групе, разбојништвом. Битне елементе статистичке методе чине сљедеће фазе методског поступања: прикупљање; представљање; анализирање и интерпретирање статистичких података (Крстић, 2003:21). У описивању проучаване појаве биће презентовати подаци који указују на укупан број кривичних дјела општег криминалитета извршених на подручју ЦЈБ Бијељина, подаци који указују колики број извршених КД од укупног броја отпада на имовински криминалитет, подаци о појединим врстама имовинских КД и њиховој заступљености у укупном броју извршених КД, подаци о појединим врстама КД имовинског криминалитета у односу на објекте извршења и подаци о најучесталијем кривичном дјелу из области имовинског криминалитета. Дакле, циљ овакве статистичке обраде података јесте указивање на структуру и динамику појаве.¹

Табела бр. 1. Укупност извршених кривичних дјела за период од 2001. до 2006. године на подручју ЦЈБ Бијељина

<i>Укупно извршена КД по годинама</i>	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
	1183	1837	1932	2018	2303	2591

Извор: Обрада аутора

Наиме, необичност и одступање које се јавља у овој табели у односу на остале године и податке јесте 2001. година у којој је забиљежен

¹ Сви подаци наведени у овом раду преузети су из годишњих извјештаја о стању криминалитета који се воде на подручју ЦЈБ Бијељина, а на основу којих је могуће утврдити: број извршених кривичних дјела по врстама, објекте напада, вријеме напада, средстава напада, као и пол и старост учиниоца.

најмањи број извршених КД, 1183. Тај број је енормно мањи у односу на све остале године. Због чега је то тако остаје непознаница, с обзиром на то да су ови подаци добијени из одјељења за аналитику, гдје се само нумерички наводи кретање криминалитета у току године. Као што се може примијетити, минимум извршених кривичних дјела био је у 2001. години, док је гледано од 2001. према напријед криминалитет у сталном порасту, да би у 2006. години достигао свој максимум са коначном цифром – 2591 извршених кривичних дјела.

Табела бр. 2. Број извршених КД имовинског криминалитета за период од шест година на подручју ЦЈБ Бијељина

<i>Број извршених КД имовинског криминалитета приказан по годинама</i>	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
	666	1166	1189	1188	1286	1499

Извор: Обрада аутора

Иако је имовински криминалитет најзаступљенији у укупном броју извршених КД из области општег криминалитета, и он, као и општи криминалитет, по предоченим подацима показује тенденцију раста. Свој минимум остварио је у 2001. години са 666 извршених КД, а максимум у 2006. години, са укупно 1499 извршених КД.

Најчешћа КД из области имовинског криминалитета која се статистички обрађују и која су најинтересантнија за ову област јесу: КД крађе, КД тешке крађе, КД рабојничке крађе, КД разбојништва и КД превара.

Табела бр. 3. КД из области имовинског криминалитета

<i>КД из области имовинског криминалитета на подручју ЦЈБ Бијељина</i>	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
<i>Крађа</i>	158	264	336	289	295	437
<i>Тешка крађа</i>	456	796	692	721	760	814
<i>Разбојничка крађа</i>	1	-	2	1	1	2

Облици и карактеристике кривичних дјела која се врше на штету...

<i>Разбојништво</i>	21	37	58	48	40	34
<i>Превара</i>	11	22	17	14	30	42
<i>Остала КД</i>	19	47	84	115	160	170

Извор: Обрада аутора

Посматрајући предочену табелу, уочава се да су КД тешке крађе најзаступљенија у укупном броју имовинских КД. Изузимајући 2001. годину (минимум КД тешких крађа), ова КД показују извјесна одступања од досадашњег тренда раста КД имовинског и општег криминалитета. Послије 2002. године у којој је укупно забиљежено 796 (максимум) тешких крађа, у 2003. долази до наглог пада ових КД (692), да би потом у сљедећој години (2004) поново дошло до пораста ових КД (721) и тај тренд бива задржан и у сљедећој, 2005. години (760), да би свој максимум по извршењу ова КД оставрила у 2006. години са 814 регистрованих КД. Послије КД тешких крађа, најзаступљенија су КД крађа. И ова КД показују варијације у кретању токим година. Наиме, поново изузимајући 2001. годину, када је забиљежено најмање ових КД, у 2002. забиљежено је 264 КД крађа, да би тај број у 2003. години порастао на 336 извршених КД, а одмах у сљедећој испољава се нагли пад на 289 регистрованих КД, да би се незнатан тренд раста задржао у наредној (2005) години, са 295 извршених КД крађа. Као и у претходном случају, у 2006. години забиљежено је 437 извршених КД крађа, што је максимум ових КД у проучаваном периоду. Дакле, минимум ових КД остварен је у 2001. години, а максимум у 2006. КД разбојничке крађе изражене су у веома малом, готово незнатном броју. У првој години (2001) извршено је свега једно КД разбојничке крађе, у 2003. чак 2, а у годинама послје тога по једно КД, да би се у 2006. години поново забиљежила 2 извршена КД разбојничке крађе. У 2002. години није забиљежено нити једно извршено КД разбојничке крађе. Максимум овог КД остварен је у 2003. и 2006. години. Кривична дјела разбојништва су трећа по заступљености у области имовинског криминалитета. У 2001. години извршено је 21 (минимум) КД разбојништва, у 2002. број извршених КД разбојништва расте на 37, да би у наредној години тај број износио 55 (максимум), што указује на тенденцију раста овог КД, а потом 48 у 2004. и у 2005. извршено је 40 КД из ове области, док су у 2006. регистрована 34 КД разбојништва, што показује тенденцију пада. Преваре се по заступљености налазе испред КД разбојничких крађа, а послје осталих КД из области имовинског криминалитета. У 2001. години, забиљежено је 11 извршених КД преваре, у 2002. биљежи се број 22, у наредној 17, потом 14, да би у 2005. години било забиљежено чак 30 КД преваре, а у 2006. години тај број се повећао на 42 КД преваре (максимум).

Табела бр. 4. Подаци о извршеним кривичним дјелима имовинског криминалитета на бензинским станицама, праћени у периоду од 6 година

<i>Приказ извршених КД имовинског криминалитета на бензинским станицама</i>	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
		7	13	15	12	10

Извор: Обрада аутора

Предочена табела представља извршена КД из области имовинског криминалитета везана за конкретан објекат, бензинске станице. Број извршених КД на овим објектима није занемарив, поготово када се узме у обзир нанесена материјална штета коју трпе ови објекти извршењем КД, што ће бити детаљније описано за свако појединачно КД из ове области.

С обзиром на то да се увидом у годишње извјештаје о кретању криминалитета могу одредити и објекти напада, тачније објекти на којим су поменута КД најчешће извршавана, наредне табеле садржаће такве податке за свако КД имовинског криминалитета понаособ.

Табелом бр. 5. Приказ КД крађе с обзиром на објект напада

<i>Објекти напада КД крађа, на подручју које оперативно покрива ЦЈБ Бијељина за период од 2001. до 2006. године.</i>						
Објекти напада	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Ауто	20	24	29	31	34	51
Бицикл –мотор	18	19	32	20	19	38
Продавница	35	21	28	24	21	56
Џепна	8	21	27	31	38	47
Породична кућа	18	30	19	28	40	41
Златаре	20	15	17	31	19	19
Бензинске станице	1	2	1	-	2	2
Остало	38	132	183	124	122	183

Извор: Обрада аутора

Облици и карактеристике кривичних дјела која се врше на штету...

Имајући у виду да се у овом раду посматрана појава везује за конкретан објекат, бензинске станице, за нас су интересантни подаци везани само за те објекте. Предочени подаци указују на малу, крајње незнатну заступљеност КД крађа на овим објектима (бензинске станице). У 2001. години, забиљежено је само 1 КД крађа на овом објекту, што не представља минимум ових КД јер у 2004. години није извршено нити једно ово КД на бензинским станицама на подручју ЦЈБ Бијељина. У 2002, 2005. и 2006. години, регистрована су по 2 КД крађа, док је у 2003. извршено само једно КД крађа. На основу оваквог распореда КД крађа на бензинским станицама, тешко је уочити неку правилност у расту или опадању овог извора угрожавања, сем констатације да КД крађа спадају у незнатне/занемариве изворе угрожавања безбједности бензинских станица. Ова констатација је оправдана, имајући у виду број КД крађа извршених на другим објектима гдје је заступљен знатно већи број извршених КД крађа него на бензинским станицама.

Табела бр. 6. Приказ извршених КД тешке крађе у односу на објект извршења

<i>Објекти напада КД тешка крађа на подручју ЦЈБ Бијељине за период од 2001. до 2006. године</i>						
Објект напада	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Ауто крађа	55	65	57	84	91	61
Стан – кућа	46	65	57	84	91	107
Продавница	28	88	71	65	73	93
Угоститељски објекат	31	49	38	43	51	41
Школа – факултет	7	18	10	8	14	11
Киосци	33	50	41	34	51	79
Подруми, шупе, гараже	19	43	40	34	51	57
Бензинске станице	-	4	2	3	-	4
Бицикл, мотор	21	30	22	38	49	21
На дрзак начин	18	28	21	34	31	37
Остало	198	356	334	294	258	303

Извор: Обрада аутора

У 2001. години није забиљежено нити једно извршено КД тешка крађа на бензинским станицама, као ни у 2005. години. За разлику од година које се одликују изостанком ових КД, 2002. година биљежи максимум извршених КД тешка крађа за проучавани период, чак 4 тешке крађе, што је забиљежено и у 2006. години. У наредној години (2003), тај број се дупло смањио, те су регистрована само 2 извршена КД тешка крађа, да би у 2004. години број извршених КД тешка крађа порастао за 1 у односу на претходну годину. У цјелини гледано, КД тешка крађа, као и претходно описивана КД крађа, не представљају озбиљнију пријетњу по безбједност потенцијално угрожених објеката (бензинских станица). Треба имати у виду претходни статистички преглед који је показао да су КД тешка крађа по броју извршења најзаступљенија у области имовинског криминалитета, што се да примијетити и по броју извршених поменутих дјела на другим објектима (општи максимум у току године код крађа аута, код станова – кућа, продавница и сл.).

Табела бр. 7. Приказана КД рабојничка крађа у односу на објект напада

<i>Објекти напада КД рабојничка крађа на подручју ЦЈБ Бијељина за период од 2001. до 2006. године</i>						
Објекти напада	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Бензинске станице	-	-	-	-	-	-
Породичне куће	1	-	-	1	-	1
Маг. путеви и улице	-	-	-	-	-	-
Самос. трг. радње	-	-	-	-	-	-
Приватни станови	-	-	1	-	-	1
Банке	-	-	-	-	-	-
Златаре	-	-	1	-	1	-
Поште	-	-	-	-	-	-
Апотеке	-	-	-	-	-	-
Аутобуске станице	-	-	-	-	-	-
Приватна предузећа	-	-	-	-	-	-
Угоститељски објекти	-	-	-	-	-	-
Љекарске ординације	-	-	-	-	-	-
Паркинг	-	-	-	-	-	-

Извор: Обрада аутора

Облици и карактеристике кривичних дјела која се врше на штету...

У анализираном периоду, на подручју које оперативно покрива ЦЈБ Бијељина, на бензинским станицама није регистровано нити једно КД разбојничка крађа. Овај податак и не чуди, имајући у виду да је укупно за период од 6 година извршено 7 КД разбојничка крађа, и тада су објекти напада биле златаре (два пута), те породичне куће (3 пута) и станови (такође 2 пута).

Табела бр. 8. Приказ број извршених КД разбојништва на бензинским станицама

<i>Објекти напада КД разбојништва на подручју ЦЈБ Бијељина за период од 2001. до 2006. године</i>						
Објекти напада	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Бензинске станице	6	7	12	9	8	4
Породичне куће	-	-	2	4	6	2
Маг. путеви и улице	-	6	7	10	10	4
Самос. трг. радње	3	9	12	13	10	3
Приватни станови	4	-	-	1	-	-
Банке	2	-	2	-	-	3
Златаре	2	4	5	2	-	7
Поште	-	-	1	-	-	-
Апотеке	-	1	4	2	-	1
Аутобуске станице	3	-	-	1	-	6
Приватна предузећа	-	-	-	-	1	-
Угоститељски објекти	-	-	-	-	1	-
Љекарске ординације	-	-	-	1	-	-
Паркинг	1	8	12	7	3	4

Извор: Обрада аутора

Кривична дјела из области имовинског криминалитета која су најзаступљенија и која се најчешће јављају као извор угрожавања бензинских станица јесу КД разбојништва. Њихов број, гледајући број извршених дјела разбојништва на бензинским станицама, знатно је већи у односу на остала КД имовинског криминалитета. Поједина претходно описана КД имовинског криминалитета, према статистичким подацима, или се уопште не извршавају на бензинским станицама или је њихов број занемарив. Према статистичким подацима, КД разбојништва јављају се у свим предоченим годинама, почев од 2001. до 2006. године. У 2001. години извршено је 6 КД разбојништва. Пораст ових КД на бензинским станицама биљежи се 2002. године, 7 у односу на претходну. Тај број повећава се са наредном 2003. годином на 12 (максимум) КД разбојништва извршених на бензинским станицама, да би у идућим годинама, 2004. и 2005. дошло до опадања ове негативне појаве и, с тим у вези, забиљежено је 9, а у наредној години 8 КД разбојништва. Најмњи број извршених КД разбојништва на овим објектима забиљежен је у 2006. години, свега 4 КД разбојништва, што представља минимум ових КД извршених на проучаваним објектима у предоченом периоду. Поред бензинских станица, разбојништва су заступљена и на другим објектима, а посебно су изражена код самосталних трговинских радњи, кућа и станова и на паркинзима. С обзиром на то да се њима најчешће угрожавају бензинске станице, КД разбојништва у наставку ће бити детаљније образложена.

Важно је напоменути да ниједно КД преваре није извршено на овом објекту у периоду од 2001. до 2006. године.

На основу увида у годишње извјештаје о кретању криминалитета, могуће је одредити и учесталост вршења КД разбојништва на бензинским станицама, тачније број ових КД гледано за сваку годину, по мјесецима.

Табела бр. 9. Приказ КД разбојништва извршена на подручју ЦЈБ Бијељина за период од 2001. до 2006. године по мјесецима извршења

<i>КД разбојништва извршена на подручју ЦЈБ Бијељина за период од 2001. до 2006. године, приказана по мјесецима извршења</i>						
	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Јануар	1	-	1	1	-	-
Фебруар	2	1	-	-	1	2
Март	1	2	-	2	3	-
Април	-	-	-	3	-	1
Мај	-	-	-	-	-	-

Облици и карактеристике кривичних дјела која се врше на штету...

Јуни	-	-	4	-	-	-
Јули	-	-	-	-	-	-
Август	-	1	-	-	-	-
Септембар	-	-	3	-	2	-
Октобар	2	-	3	3	-	-
Новембар	-	-	-	-	2	1
Децембар	-	3	1	-	-	-

Извор: Обрада аутора

Посматрано по мјесецима, починиоци КД разбојништва најактивнији су били у јуну 2003. године, када су извршена 4 КД разбојништва. Важно је напоменути да је у тој години забиљежено највише извршених поменутих дјела на овим објектима (12) у односу на остале проучаване године. По 3 разбојништва у мјесец дана на бензинским станицама извршена су у мјесецима март, април, септембар, октобар (2003. и 2004. године), те у децембру. По 2 КД разбојништва извршена су у мјесецима: фебруар 2001. године и 2006. године, март (2002. и 2004), те септембар (2005), октобар (2001) и новембар (2005). По једно кривично дјело разбојништва извршено је у мјесецима јануар (2001, 2003. и 2004), фебруар (2001, 2002. и 2005), март (2001. и 2006), те август (2002), новембар (2006) и децембар (2003). Два мјесеца у којима нема нити једно извршено КД разбојништва за период од пет година јесу мај и јули. Оваква диспозиција извршених КД по мјесецима могла би се правдати криминолошким теоријама којима се покушава објаснити пораст криминалитета у једном периоду године, те његова стагнација или пад у другом дијелу (сиромаштво, зимски услови, немогућност да се нађе запослење, неопходност задовољења основних животних потреба, нпр. дрва за огрев, утичу на повећање броја извршених КД у зимском периоду, док су у љетном периоду ти услови промијењени).

При извршењу кривичног дјела разбојништва, учиниоци употребљавају разна средства погодна за примјену силе или озбиљне пријетње, што зависи од објекта напада, професионалности и организованости учинилаца.

Најчешћа средства извршења наведеног кривичног дјела су ватрено оружје (пиштољи, револвери, пушке и др.), минско-експлозивна средства и спрејеви за онеспособљавање и слично. У средства извршења спадају и средства за маскирање и прерушавање ради онемогућавања препознавања. Када се ради о маскирању и прерушавању, разбојници користе различите маске за лице како би сакрили и сачували свој идентитет. Приликом извршења кривичног дјела разбојништва,

најчешће се користе капе са прорезима за очи – фантомке, женске чарапе, наочаре, мараме, шалови и слично. Многи извршиоци се прерушавају перикама, лијеplењем лажних бркова, брада, обрва, прављењем ожиљака и сл. Када је ријеч о одјећи коју разбојници користе приликом извршења КД разбојништва, то поново зависи од објекта напада, професионалности и степена организованости. У већини случајева, то је одјећа која не привлачи пажњу трећих лица. Ријеч је о одјећи која се утапа у средину у којој се разбојници крећу и врше разбојништва. Када се ради о о организованим групама, у доста случајева су обучени у комбинезоне црне боје или разне униформе како би били једнообразни и изгледали опасније.

Табела бр. 10. Приказ средства извршења кривичног дјела разбојништва која су извршиоци најчешће користили²

<i>Средства извршења КД разбојништва на подручју ЦЈБ Бијељина за период од 2001. до 2006. године</i>						
	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Ватрено оружје	4	5	3	4	5	3
Хладно оружје	1	2	6	4	-	-
Физичка снага	1	-	1	-	3	1
Тврди предмет	-	-	2	1	-	-

Извор: Обрада аутора

Важно је напоменути, а то је досадашња пракса показала, чињеницу да извршиоци након извршеног кривичног дјела и удаљавања са лица мјеста извршења покушавају да униште средства извршења ради уништења свих могућих трагова који би могли помоћи полицији на расвјетљавању конкретног кривичног дјела. Најчешће, уништавање трагова се врши паљењем возила у којима се обично налазе одјевни предмети, фантомке, оружје, као и сви други предмети који би могли послужити као траг, јер, када извршиоци одбаце возило које су користили приликом извршења КД, ако се темељно и правилно изврши криминалистичко-технички преглед над возилом и из њега се правилно изузму сви трагови и микро-трагови, након вјештачења лакше је доћи до самих извршилаца. Мотив извршења ових кривичних дјела је користољубље, а извршена су најчешће уз пријетњу оружјем, хладним оружјем (ножом) и употребом физичке снаге. Највише разбојништava

2 Углавном се ради о ватреном оружју, хладном оружју (нож, сјекира, и сл.), употреби физичке снаге, као и кориштењу тврдиh предмета, све са циљем савладавања отпора и изазивања страха код онога према коме се то употребљава.

извршило је једно лице, док је било случајева да су у извршењу ових дјела учествовала по два и три лица. Материјална штета нанесена извршењем кривичних дјела разбојништва у 2001. години износи 6.831 КМ, у 2002. око 48.000 КМ, у 2004. око 41.165 КМ, а у 2006. око 5,780 КМ.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Бавећи се напријед описаном проблематиком, није тешко уочити који су то најчешћи и најучесталији извори угрожавања материјалних, финансијских, а у последње вријеме и људских ресурса потенцијално угрожених објеката, гдје се прије свега мисли на бензинске станице. Кроз наведени рад, користећи се статистичким методом и статистичким евиденцијама криминалитетата за одређено подручје, извршена је свеобухватна анализа феноменолошке димензије криминалитета који се јавља на потенцијално угроженим објектима (бензинским станицама), сагледана кроз призму облика, структуре и динамике јављања. Међу основне и најизраженије изворе угрожавања материјалних, финансијских и људских ресурса потенцијално угрожених објеката спадају КД из области имовинског криминалитета. Статистички гледано, број извршених КД имовинског криминалитета на бензинским станицама није занемарив у односу на број кривичних дјела имовинског криминалитета на осталим објектима које обрађује статистика криминалитета на подручју ЦЈБ Бијељина. Међу њима, посебан акценат стављен је на КД разбојништва која по интензитету, односно учесталости, начину извршења и штети коју проузрокују имају примат у односу на остала кривична дјела имовинског криминалитета. За овакаву морфологију имовинског криминалитета који се врши на бензинским станицама, може се рећи да је очекивана, имајући у виду чињеницу да су послови у вези са прометом нафте веома уносни, те да у данашње вријеме долази до отварања великог броја бензинских станица, а, исто тако, примијетан је и тренд уласка страног капитала за изградњу бензинских станица на нашим просторима. Само ове двије чињенице (промет нафтом и страни капитал) показују да су бензинске станице мјесто гдје се слива велика количина новца. Уколико имамо у виду и чињеницу да савремене бензинске станице, пратећи инострана искуства, у свом саставу пружају и алтернативне услуге (трговине, ресторани, мотели, фри-шопови), којима такође остварују огроман профит, јасно је колика је концентрација новца у једном објекту на коме је лоцирана бензинска станица.

С обзиром на то да овакав приступ предмету истраживања (deskрипција кривичних дјела која се врше на штету потенцијално угрожених објеката) представља почетни корак у проучавању одређене

појаве, да би слика била цјеловита, потребно је наведену појаву изучавати и са етиолошког аспекта, тачније, са аспекта узрока и услова који погодују извршењу КД на бензинским станицама. Полазећи од чињенице да криминалци бирају објекат напада према степену његове заштите, тј. према могућности извршења свога дјела, бензинске станице би, ради сопствене заштите, требало да се адекватно и физички и технички заштите.

У данашње вријеме, јављају се нови облици имовинских кривичних дјела, који се прилагођавају постојећим друштвено-политичким и економским условима у нашој земљи. Све то указује на организовани приступ у извршењу ових кривичних дјела, што упућује на чињеницу да постоји криминална организација (група или банда) чији је циљ прибављање имовинске користи, односно незаконито богаћење, што су основне карактеристике организованог криминалитета (постојање криминалне организације и незаконито богаћење – остваривање профита). Облици криминалитета који се испољавају у извршењу појединих кривичних дјела из области имовинског криминалитета показују велику тенденцију да прерасту у почетне облике организованог криминалитета. Због свега овог, превентивна дјелатност у себи мора да садржи многе сегменте и у њу мора бити укључено више органа. Прије свега, мора се побољшати степен заштите бензинских станица. Кориштење видео надзора, алармних система, система дојаве, физичког обезбјеђења, као и појачаног обезбјеђења у критично вријеме (ноћ, зора, јутро), као и других савремених метода и техника заштите, неминовност је када је у питању превентивна активност у циљу сузбијања напада на бензинске станице. Наведене мјере су у надлежности власника бензинских станица и они морају бити максимално заинтересовани да заштите своју имовину. С друге стране, општински и републички контролни инспекцијски органи морају извршавити послове из своје надлежности у потпуности и евентуалне пропусте благовремено отклањати и санкционисати. Исто тако, неопходно је и организовање семинара о угрожености њихових објеката, као и о модалитетима њихове заштите.

ЛИТЕРАТУРА

- Бановић, Б. (2002). *КД разбојништва, разбојничке крађе и тешки случајеви разбојништва – деликти насиља, кривичноправни и криминолошки аспекти*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Бошковић, М. (1999). *Криминолошки лексикон*. Нови Сад: Матица српска,

Облици и карактеристике кривичних дјела која се врше на штету...

- Бошковић, М., Јовичић, Д. (2002). *Криминалистика методика*. Бања Лука: ВШУП.
- Бошковић, М. (2003). *Транснационални организовани криминалитет*. Београд: Полицијска академија.
- Бошковић, М., Кековић, З. (2003.). *Обезбеђење лица, имовине и пословања предузећа*. Београд.
- Даничић, М. (2005). *Обезбеђење лица и имовине предузећа у Републици Српској*. Бања Лука: ВШУП.
- Кековић, З., Кешетовић, Ж. (2006). *Превенција кризе*. Београд: Факултет безбједности.
- Крстић, О. (2003). *Прогностика криминалитета*. Београд: Полицијска академија.
- Крстић, О. (2005). *Криминалистичка превенција и прогностика*. Бања Лука: ВШУП.
- Милошевић, Н., Милојевић, С. (2001). *Основи методологије безбједносних наука*. Београд: Полицијска академија.
- Матијевић, М. (2002). *Криминалистика оператива*. Бања Лука: ВШУП.
- Прерадовић, Љ. (2004). *Информатика*. Бања Лука: ВШУП.
- Кривични Закон Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13.

FORMS AND CHARACTERISTICS OF CRIMES THAT ARE ADDED TO POTENTIALLY VULNERABLE TO DAMAGE BUILDINGS (GAS STATIONS)

Dragana Vujić, MA*

Abstract: All forms of vulnerability was a work or residence areas, should be seen as an objective and a subjective component of the dynamic development of organizations and communities, but so effective preservation, prevention and protection system specific organization or community to try to reduce and eliminate all forms of threat. Thus, the essential question of every company, where thoughts and gas station is: how to appropriately safeguard and protect people and their property? The answer to the question is found postovljeno the indisputable significance and importance of system security of persons and property. The protected objects can be divided into several groups. In one of the groups includes providing facilities for the production, processing, distribution and storage of petroleum, petroleum products and gas. Gas stations are isolated facilities regardless of whether they are located in urban areas or far from it, but the measures necessary in order to protect property and human resources, should be organized and implemented in the

* *University of Banja Luka, Police College, email: sdragana84@yahoo.com*

best possible way in order to achieve maximum protection of the protected value . In order to manage risks in a certain locality must first analyze the main sources of threat. This paper analyzes the most common sources of threat to petrol stations with an apostrophe on property crime , analyzing the structure and dynamics of the phenomena , the determination and review of statistical data which will try to give crime kriminalitita prognosis for the future . Locality for which data are processed and on which the phenomenon being studied , is an area that covers operational CJB Bijeljina.

Keywords: sources threat to, the risks, threats, crimes, property crimes, gas station .

**КРИВИЧНО ПРАВНИ И КРИМИНАЛИСТИЧКИ ЗНАЧАЈ КРИВИЧНОГ
ДЈЕЛА ОМОГУЋАВАЊЕ УЖИВАЊА ОПОЈНИХ ДРОГА**

Стручни рад

DOI: 10.7251/BPG1603177Z

УДК: 343.85:615.212.7

Мр Оливије Зимоња*

Апстракт: Кривично дјело Омогућавање уживања опојних дрога представља изузетно тешко кривично дјело инкриминисано Кривичним законом Републике Српске. За разлику од кривичног дјела Неовлаштена производња и промет опојних дрога, које у својој основи има искључиво економски карактер и не мора нужно да подразумејева лични контакт жртве и извршиоца, предметно кривично дјело у свом остварењу подразумејева лични контакт жртве и извршиоца и у највећем броју случајева обухвата свјесно дјеловање извршиоца да контаминира жртву, остављајући јој тешке физичке и психичке посљедице, те изазове зависност о опојним дрогама. На тај начин, осигуравајући себи тржиште за неовлаштену продају опојних дрога, врбују зависнике као посреднике, продавце, преносиоце опојних дрога, а у великом броју случајева те жртве доживљавају и секундарну, па чак и терцијарну виктимизацију кроз инфицирање заразним болестима, трговину људима, проституцију и слично; односно економски и интересни карактер овог кривичног дјела се појављује секундарно, прикривен лажним мотивима извршиоца. Предметно кривично дјело проузрокује посљедице готово идентичних карактеристика као што су посљедице код кривичних дјела убиства, тешких тјелесних повреда, силовања или разбојништва, с тим да је стварање таквих посљедица прикривено. Истовремено, познавајући ове чињенице, свједоци смо да се ово кривично дјело занемарује од стране правосудних институција и да веома често не буде адекватно санкционисано.

Кључне ријечи: опојна дрога, уживање опојних дрога, жртва, виктимизација, посљедице уживања опојних дрога, правосуђе, казнена политика, санкције, тужилачка пракса, судска пракса.

* Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Бања Лука, email: olivije.zimonja@mup.vladars.net

УВОД

Кривично дјело Омогућавање уживања опојних дрога је инкриминација предвиђена Кривичним законом Републике Српске (чл. 225), која са кривичним дјелом неовлаштена производња и промет опојних дрога омогућава свеобухватну кривичноправну заштиту здравља људи од злоупотребе опојних дрога. Инкриминише један посебан и веома значајан облик злоупотребе опојних дрога, гдје се економски карактер овог кривичног дјела манифестује тек након перфидног и прикривеног дјеловања извршиоца овог кривичног дјела. По свом карактеру, начину извршења и посљедицама, ово кривично дјело се може сврстати у исту раван са кривичним дјелима убиства, тешких тјелесних повреда, силовања или разбојништва са смртном посљедицом. Оваква констатација је утемељена чињеницом да се наведено кривично дјело врши уз непосредан контакт жртве и извршиоца, да, за разлику од кривичног дјела Неовлаштена производња и промет опојних дрога које има искључиво економску мотивацију извршиоца, код овог кривичног дјела се та економска карактеристика појављује секундарно, односно извршилац се користи веома перфидним методама како би што више лица учинио зависницима о опојним дрогама и на тај начин проширио тржиште опојне дроге. Код извршења овог кривичног дјела, извршилац се појављује у улози пријатеља, познаника, особе која разумије проблеме других, те користећи се својом елоквентношћу, претварањем, под плаштом помоћи другима нуди опојну дрогу, уступа просторије, помаже при употреби опојне дроге, обезбјеђује опојну дрогу, супстанце за справљање опојне дроге, прибор и све друго потребно за употребу опојне дроге. При томе, извршилац се са једне стране представља као особа која наведено чини из задовољства и добре намјере са циљем помоћи другим лицима, а истовремено, са друге стране, прикривајући свој прави мотив, односно да што више лица учини зависницима о опојним дрогама, јер извршиоци ових кривичних дјела изузетно добро познају својства опојних дрога и посљедице које оне изазивају.

Међутим, иако је за предметно кривично дјело у Кривичном закону Републике Српске прописана адекватна санкција, свјedoци смо да се наведена инкриминација кроз казнену политику у Републици Српског не доживљава на адекватан начин. Веома често се истраге за кривична дјела омогућавања уживања опојних дрога обустављају од стране тужилаштва, а и уколико дође до процесуирања ових кривичних дјела, казне су неоправдано ниске. Као најчешће образложење оваквих ставова тужилачке и судске праксе, наводи се да се у предметним кривичним дјелима ради о, условно речено, малој количини опојне дроге, да се ради о „лаким“ дрогама, односно да је у питању опојна дрога марихуана, да су

лица у однос са извршиоцем ступили добровољно, да су извршиоци лица млађе старосне доби и слично.

Такође, треба напоменути да наведена инкриминација у кривичном закону Републике Српске није на најсвеобухватнији начин прописана, што у појединим случајевима отежава откривање и доказивање овог кривичног дјела, те у појединим случајевима кроз недовољно одређене квалификаторне околности умањује значај и тежину посљедица овог кривичног дјела.

С тим у вези, циљ овог рада је да укаже на значај, учесталост, присутност, посљедице и друштвену опасност овог кривичног дјела, те да кроз компаритивни приказ у односу на друге земље укаже на потребу прецизније кривичноправне нормативе ове инкриминације.

КРИВИЧНО ДЈЕЛО ОМОГУЋАВАЊЕ УЖИВАЊА ОПОЈНИХ ДРОГА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ, ФЕДЕРАЦИЈИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ И БРЧКО ДИСТРИКТУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Кривично дјело Омогућавање уживања опојних дрога предвиђено је Кривичним законом Републике Српске – КЗ РС (*Службени гласник РС*, бр. 49/2003, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 67/13) у чл. 225, Кривичним законом Федерације БиХ – КЗФБиХ (*Службене новине Федерације БиХ*, бр. 36/2003, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11 и 59/14) под називом Посједовање и омогућавање уживања опојних дрога у чл. 239, док је предметна инкриминација под називом Омогућавање уживања опојних дрога предвиђена и у Кривичном закону Брчко Дистрикта БиХ – КЗБДБиХ (*Службени гласник Брчко дистрикта БиХ*, бр. 10/2003) у чл. 232.

Наведеним кривичним законима се поред инкриминације неовлаштена производња и промет опојних дрога, предвиђа и кривично дјело којим се заправо инкриминишу радње помагања и навођења другог лица на уживање опојних дрога. *Ocasio legis* (законски повод, разлог) ове инкриминације произилази из чињенице да само уживање опојне дроге није инкриминисано, те би због акцесорне природе саучесништва, односно прихваћене теорије лимитиране акцесорности, такве дјелатности остале изван зоне кажњивости. Криминалнополитичку оправданост наведеног рјешења нема потребе посебно образлагати. Довољно је само подсјетити се да помагање, а посебно навођење, често или редовно имају доминантну улогу при првом узимању опојне дроге (Бабић, 2014: 351 и 352).

Наведено кривично дјело се састоји од навођења другог на уживање опојне дроге, давања опојне дроге другоме – да је ужива он или друга особа или од стављања просторија на располагање ради уживања опојне дроге или, пак, од омогућавања другој особи да је ужива на други начин.

Објекат заштите је здравље људи, а објекат напада су супстанце и препарати који су проглашени за опојне дроге. Основ за ову инкриминацију се налази у одређеним међународноправним актима. Код овог дјела су заправо инкриминисане различите дјелатности подстрекавања и помагања, којима се доприноси или омогућује употреба односно уживање опојних дрога и психотропних супстанција другој особи.

Радња извршења је алтернативно одређена као: 1) навођење на уживање опојне дроге, 2) давање другоме опојне дроге ради уживања, 3) стављање на располагање просторија другоме ради уживања опојне дроге и 4) омогућавање другоме да на други начин ужива опојну дрогу. Наведене радње извршења, по својој садржини, представљају радње подстицања другог и на помагање другоме у уживању опојних дрога. Ово кривично дјело, као што наслов говори, не спада у производњу и промет дрога у ужем смислу, али је то свакако вид криминала повезаног с дрогом. Биће овог кривичног дјела састоји се од четири основна (ст. 1) и два квалификована облика (ст. 2). Најзад, као посебан облик дјела у КЗ ФБиХ (чл. 239, ст. 3) прописано је неовлаштено посједовање опојних дрога. У КЗ РС, ова инкриминација се разликује почев од наслова и, сходно томе, непостојања посебног облика кривичног дјела који се састоји од неовлаштеност посједовања опојних дрога те предвиђања још једног квалификаторног елемента којим је инкриминисано омогућавање уживање дрога према душевно поремећеним особама (Петровић, Јовашевић, 2005: 230). Наведена инкриминација се разликује и у КЗ БД БиХ, с обзиром на то да не предвиђа посебан облик овог кривичног дјела и не инкриминише посједовање опојне дроге као радњу извршења овог кривичног дјела.

Основни облик кривичног дјела

Радња извршења овог кривичног дјела се састоји од сљедећих алтернативно одређених радњи. Навођење је подстрекивање, тј. стварање или учвршћивање одлуке код друге особе да почне или да настави да ужива неку од опојних дрога. То се може учинити наговарањем, убјеђивањем, дочаравањем осјећања еуфорије за вријеме опијености, довођењем у заблуду о љековитом дејству дроге, итд. Давање опојне дроге је њено поклањање или уступање другоме да је користи бесплатно или за неку услугу (нпр. на зајам или у виду послуге). Навођењем другог на уживање опојне дроге сматра се и било која радња која је усмјерена на стварање или учвршћивање одлуке код другог да ужива опојну дрогу. Навођење другог на уживање опојне дроге може се вршити, на

примјер, наговарањем, предочавањем наводних користи од уживања опојних дрога, обећањем поклона, али и пријетњама или изругивањем због одбијања уживања опојних дрога (Петровић, Јовашевић, 2005: 230).

Дакле, под навођењем другог на конзумирање дроге, треба подразумевати такве радње којима се једна или више особа индивидуално одређених свјесно наговара или на други начин стимулише, односно подстиче на конзумирање дроге. У одређеном смислу овдје се ради о подстрекавању другог да конзумира дрогу. Радња навођења може се састојати од давања или обећавања поклона, молбе, давање савјета, уцјене, обмане, ругања због неодлучности, наређења, па све до употребе пријетње и силе (Петровић, 2004: 52).

За постојање дјела, довољно је да је навођење предузето само према једном лицу. Наведена тврдња произилази из законске формулације дјела „ко наводи другог на уживање“ која у језичко-граматичком смислу ограничава ову радњу само на једно лице. Да је интенција законодавца у конкретном случају била усмјерена на извршење радње навођења према више лица, тада би законодавац употребио синтагму „ко наводи друге на уживање опојне дроге“. Овако тумачење наведеног облика радње извршења потврђује и квалификовани облик дјела који постоји када је дјело извршено према више лица (Бабић, 2008: 268).

Давање другоме опојне дроге да је ужива он или друга особа – иако закон за означавање ове радње извршења употребљава трајни глаголски облик, став је судске праксе да се ово кривично дјело чини и једнократним давањем опојне дроге на уживање. „Кривично дјело омогућавања уживања опојних дрога чини и онај окривљени који је само једанпут ради уживања дао опојну дрогу трећој особи“, (Одлука ВС БиХ, бр. Квлп 16/91 од 29. 5. 1991). За постојање довршеног дјела не тражи се да је особа којој је дрога дата ради уживања ту дрогу и конзумирала (Бабић, Филиповић, Марковић, Рајић, 2005: 1058).

Давање опојне дроге може бити мотивисано разним побудама, као нпр. из наркоманске солидарности, из пријатељства, из љубави (младић и дјевојка, брачни партнери), као и помоћ другу наркоману зависнику који је у апстиненцијалној кризи, жељом за истицањем у друштву.

Стављање просторија на располагање значи уступање (једној или више особа) својих просторија да их користе за уживање дрога. Уступање може бити једнократно или на дуже вријеме, уз накнаду или без ње. Давање значи и дозвољавање да се у просторији ужива дрога без њеног уступања, тј. у присуству власника или корисника просторије. Под просторијом се подразумева стан, дио стана, посебна соба, подрум, таван, кабина, шупа, викендица и сваки други ограђен и затворен простор који није приступачан без уклањања препрека. Омогућавање уживања дроге на други начин је свака дјелатност доприношења да друга особа на било који начин узме опојну дрогу: стражарење док други ужива дрогу,

позајмљивање прибора за уношење дроге у организам, довођење у везу другог са уживатељима дрога, итд. (Петровић, Јовашевић, 2005: 231).

Стављање просторије другоме на располагање ради уживања опојне дроге је радња којом се другоме омогућава да одређену просторију користи за уживање опојне дроге. Под просторијама се у смислу ове инкриминације могу подразумевати: стан, кућа, помоћне просторије, радне просторије и слично. Стога је, и у овом случају, за постојање довршеног кривичног дјела небитно да ли је друга особа просторију која јој је дата на располагање и користила за уживање опојне дроге, те да ли је просторија дата на располагање у наведену сврху уз накнаду или без накнаде. „Не остварује се један од појавних облика кривичног дјела омогућавања кориштења опојних дрога стављањем на располагање просторија ради уживања опојне дроге у случају када починитељ дјела и особа која ужива дрогу живе у ванбрачној заједници у заједничком стану у којем се ужива дрога. Напротив, ако би се прихватило друкчије правно закључивање, онда би се под другом особом у смислу овога прописа могао сматрати и брачни друг или пак сваки други члан домаћинства с којим починитељ живи у заједничком стану” (Одлука ВСХ, Кж 215/88 од 19.10.1988. године).

Осим овим, у закону изричито наведеним облицима радње извршења кривичног дјела из става 1. овог члана, ово кривично дјело се може учинити и омогућавањем уживања опојне дроге другоме на други начин. Другоме се на други начин може омогућити уживање опојне дроге, на примјер, давањем прибора за уживање опојне дроге или стављањем на располагање одређених простора који немају карактер просторија ради уживање опојне дроге. „Омогућавање другоме трошења опојне дроге на други начин је и давање особног аутомобила у ту сврху”, (Одлука ВС РХ, Кж 1292/92 од 27.1.1993. године) (Бабић, Филиповић, Марковић, Рајић, 2005: 1059).

Стављање на располагање аутомобила, шатора, јахте, камп-приколице и слично, ради конзумирања дроге, затим давањем прибора за апликацију дроге (пластична шприца, медицинска игла и „наргила“ за пушење дроге), као и било која друга радњи представља стварну помоћ одређеној особи да конзумира дрогу (искухавање и филтрирање опијума или хероина, помоћ у тражењу погодне вене за убризгавање дроге, справљање цигарета са марихуаном или хашишом). Другим ријечима, у обзир долази и други облик стварне помоћи, поред оних које је законодавац изричито навео у оној инкриминацији (Петровић, 2004: 52).

Кривично дјело је свршено самим навођењем на уживање дрога, односно омогућавањем њиховог уживања давањем просторија или на други начин, без обзира на то да ли је и дошло до уживања или не и колико је било особа (Петровић, Јовашевић, 2005: 230).

Кривично правни и криминалистички значај кривичног дјела омогућавање...

Дјело се сматра свршеним и у случају неуспјелог навођења, тј. када подстрекавана особа није конзумирала дрогу из било којих разлога (одбијање, спријеченост или промјена првобитне одлуке) (Петровић, 2004: 52).

Извршилац дјела може бити свака особа, а у погледу кривње потребан је умишљај. Закон као извршиоца дјела одређује онога ко наводи а не онога ко наведе другог на уживање опојне дроге. Стога ће се радити о довршеном кривичном дјелу у сваком случају предузимања било које радње навођења другог на уживање опојне дроге без обзира да ли је особа која је била предмет навођења и наведена на уживање опојне дроге (Бабић, Филиповић, Марковић, Рајић, 2005: 1057).

За ово кривично дјело је прописана казна затвора од три мјесеца до пет година (КЗ ФБиХ и КЗ БДБиХ) и од двије до десет година (КЗ РС). Уз казну се обавезно изриче и мјера сигурности одузимања опојних дрога.

Квалификовани облик кривичног дјела

Квалификовани облик дјела постоји у четири вида: 1) ако је дјело учињено према дјетету или малољетнику, 2) ако је учињено према више особа, 3) ако је дјело учињено према душевно поремећеном лицу и 4) ако је изазвало нарочито тешке посљедице. Квалификаторне околности су, дакле, узраст и број особа којима је омогућено уживање опојне дроге, те узроковање нарочито тешких посљедица, док је кривично законодавство Републике Српске одредбом „ако је дјело учињено према душевно поремећеном лицу“ отишло корак даље у односу на КЗ ФБиХ и КЗ БДБиХ, који предвиђају само три квалификаторне околности.

Дјело је учињено према дјетету или малољетнику када је радња учињења у било ком облику предузета у односу на особу која није навршила 18 година, подразумијевајући овдје и дјецу. Својство пасивног субјекта је овдје квалификаторна околност (Петровић, Јовашевић, 2005: 231).

Посебно је значајно што је законодавац дистинговирао дијете од малољетника у смислу жртве овог кривичног дјела. До сада се, наиме, могао стећи утисак да дјеца и нису заштићена у довољној мјери, с обзиром да то није било на изричит начин предвиђено законском нормом у којој је егзистирао само термин малољетник. Како је према законским одредбама малољетник особа старосне доби од 14 до 18 година, могло се тумачити како особе старосне доби испод 14 година (дјеца) нису заштићена као жртве наркокриминала. У прилог увођења термина дијете у одредбу ове инкриминације говоре и одредбе Конвенције Уједињених нација против незаконитог промета опојних дрога и психотропних супстанци из 1988.

године. У преамбули ове конвенције, поред осталог, наведено је и да су „стране потписнице ове Конвенције посебно забринуте сталним, све већим продирањем незаконитог промета опојних дрога и психотропних супстанци у разне социјалне групе, а посебно чињеницом да се у многима дијеловима свијета дјеца користе као незаконити потрошачи дрога, што је непроцењива опасност“ (Петровић, 2004: 53).

Дјело је учињено према више особа кад је радња учињења у било ком облику предузета у односу на више од пет особа. Без значаја је чињеница да ли је навођење односно давање просторије чињено појединачно или групно у односу на све особе одједном (Петровић, Јовашевић, 2005: 231).

Ставом 2 истог члана одређено је да „више особа“ значи најмање двије особе или више њих. Иако постоје и супротна мишљења, сматрамо да се о постојању квалификаторне околности која се састоји у учињењу дјела из става 1. овог члана према више особа може радити само онда када је уживање опојних дроге омогућено за двије или више особа једном радњом учињења или са више радњи извршења временски повезаних и предузетих у истој прилици. У противном, у случају да се ради о двије или више засебних радњи извршења, постојаће стицај кривичних дјела из става 1 овог члана (Бабић, Филиповић, Марковић, Рајић, 2005: 1060).

Нарочито тешке посљедице као резултат употребе опојне дроге постоје када је дошло до наступања нарочито тешких посљедица за особу којој је неком од радњи учињења основног дјела омогућено уживање опојне дроге. То значи да између радње наговарања или омогућавања и употребе опојних дрога од стране пасивног субјекта односно наступјелих нарочито тешких посљедица за ту особу мора да постоји узрочно-посљедична веза. Као нарочито тешке посљедице сматрају се: нарушавање здравља којим се доводи живот у питање или изазива њена смрт, ако је дошло до покушаја самоубиства, душевног растројства или напада на живот друге особе, итд. Тешке посљедице морају да добију карактер нарочито тешких посљедица, што судско вијеће процјењује у сваком конкретном случају као фактичко питање (Петровић, Јовашевић, 2005: 232).

О нарочито тешким посљедицама радиће се, на примјер, у случајевима када је усљед извршења дјела из става 1 овог члана наступило тешко нарушавање здравља особе којој је омогућено уживање опојне дроге. У погледу тога да ли је квалификаторном околношћу „нарочито тешких посљедица“ обухваћено и наступање смрти пасивног субјекта, мишљења су подијелена. Иако у теорији преовладава становиште да је том квалификаторном околношћу обухваћено и наступање смрти пасивног субјекта, то становиште није општеприхваћено у судској пракси. „Под проузрочењем особито тешких посљедица не подразумејева се и смрт оштећенице усљед конзумирања дроге, а то из разлога што тамо гдје Казнени закон третира смрт као тежу посљедицу, он то увијек изричито

наглашава“ (Одлука ВС РХ, Кж 132/94 од 16.3.1994. године) (Бабић, Филиповић, Марковић, Рајић, 2005: 1060).

Такве нарочито тешке посљедице постојаће у случају када је усљед конзумирања дроге од стране особе према којој је учињено ово кривично дјело дошло до смрти те особе или јој је живот био доведен у опасност, или је проузрокована трајна неспособност за рад или трајно или тешко нарушење њеног здравља и неке друге посљедице могу се подвести под овај појам. Нпр. кад је особа према којој је дјело учињено у очајању због ситуације у коју је запала или у душевном растројству изазваном конзумирањем дроге учинила самоубиство или учинила неки тежи деликт према трећој особи (Петровић, 2004: 54). „Основни суд у Бањој Луци је констатовао да је посљедица конзумирања наркотичког средства била смрт С. Љ. коју посљедицу овај суд сматра нарочито тешком посљедицом, тако да суд закључује да су се у радњама оптуженог саздала сва битна обиљежја бића кривичног дјела из чл. 225. ст. 2. КЗ РС, те да је оптужени у погледу кривичног дјела из чл. 225. ст. 1. КЗ РС поступао са директним умишљајем, у смислу чл. 15. ст. 2. КЗ РС, док је у погледу дјела из чл. 225. ст. 2 КЗ РС., односно насталих нарочито тешких посљедица поступао са евентуалним умишљајем у смислу чл. 15. ст. 3. КЗ РС“ (Пресуда Основног суда у Бања Луци број: 71 0 К 077873 10 К од 15.07.2010. године).

У погледу виности извршиоца, ситуација није идентична као код кривичног дјела неовлаштене производње и промета дрогом које се може учинити само са умишљајем. Наиме, кривично дјело посједовање, омогућавање уживања опојних дрога може се учинити са умишљајем у свим облицима изузев у случају изазивања нарочито тешке посљедице. Уколико би нарочито тешка посљедица била обухваћена умишљајем извршиоца, не би се радило о овом, него о сасвим другом кривичном дјелу, нпр. убиству или тешкој тјелесној повреди, док би се дрога у таквим случајевима јављала као средство извршења тих кривичних дјела (Петровић, 2004: 54). У случају када је кривично дјело учињено према дјетету, малољетнику или према више особа, извршилац ће одговорати за дјело из става 2 овог члана ако је квалификаторна околност била обухваћена његовим умишљајем. Међутим, када се ради о кривичном дјелу квалификованом тежом посљедицом, извршилац ће бити одговоран за то дјело ако је у односу на нарочито тешке посљедице које су проузроковане извршењем дјела у основном облику поступао из нехата (Бабић, Филиповић, Марковић, Рајић, 2005: 1060).

За ово дјело је прописана казна затвора од три до десет година. Уз казну суд обавезно изриче и мјеру сигурности одузимања опојних дрога.

Посебан облик кривичног дјела

Кривичним законом Федерације БиХ предвиђен је и привилеговани облик предметног кривичног дјела, који се састоји из неовлаштеног посједовања опојне дроге. Радња овог облика дјела је само посједовање, фактичка, државинска власт учинитеља над материјалом или супстанцијама које су проглашене за опојне дроге. За постојање дјела је без значаја начин на који је учинитељ дошао до ових супстанци као и циљ њиховог посједовања. Битно је да је учинитељ свјестан, да има знање да материје које посједује спадају у круг супстанција које су проглашене за опојне дроге (Петровић, Јовашевић, 2005: 232).

Чланом 4 ставом 2 Закона о производњи и промету опојних дрога Републике Српске, прописано је да нико не смије посједовати опојне дроге без одобрења, односно дозволе надлежног органа, док је у чл. 239 ст. 3 КЗ ФБиХ неовлаштено посједовање опојне дроге одређено као кривично дјело. Основ ове инкриминације налази се у члану 3, ставу 2 Конвенције Уједињених народа против незаконите трговине наркотицима и психотропним супстанцама којим су се државе чланице сагласиле да ће, зависно о уставним принципима и основним концептима свог правног система, усвојити мјере потребне да би према свом домаћем закону установиле као кривично дјело, када се врше на смишљен начин, посједовање, куповину или узгој наркотика и психотропних супстанци за личну употребу. Радња извршења дјела из става 3 је посједовање опојне дроге. Појам посједовања треба схватити на уобичајени начин, дакле, као фактичку власт над ствари, у овом случају, над опојном дрогом. Да би посједовање опојне дроге представљало радњу извршења овог кривичног дјела, потребно је да је оно неовлаштено, тј. да се дрога посједује без дозволе или одобрења надлежног органа. У том случају, разлог посједовања дроге је небитан (Бабић, Филиповић, Марковић, Рајић, 2005: 1060).

Дакле, као посебан облик, КЗ ФБиХ предвиђа и само неовлаштено посједовање дроге. Оваква одредба по први пут је уведена у наше кривично законодавство. До сада је посједовање дроге без намјере да се она стави у промет било третирано као прекршај, а не као кривично дјело. Међутим, чињеница је да је било пуно потешкоћа да се докаже намјера стављања у промет дроге која неовлаштено посједована. Неовлаштени држаоци дроге су најчешће изјављивали да дрогу држе због личних наркоманских потреба, па уколико до тада нису били кажњавани због овог вида криминала – Суд је био у дилеми ради ли се о кривичном дјелу или прекршају. Ако се још није радило о већој количини, а неовлаштени држалац је и сам био наркоман, онда је ситуација била врло деликатна. Да је инкриминисање и самог неовлаштеног посједовања дроге оправдано,

може се закључити из чињенице да је велик број нарко-дилера и нарко-курира и сам наркоман, што их уопште не спречава да се баве овим видом криминала. Надаље, количина дроге је увијек била упитна. Тешко је законском одредбом лимитирати количину дроге коју би неко могао посједовати за своје наркоманске потребе или као фактор разграничења кривичног дјела од прекршаја. Имајући у виду чињеницу о различитим штетним посљедицама које конзумирање дроге може проузроковати, илузорно је бавити се количинама. Нпр. неупоредива је штетност једног килограма хероина и једног килограма марихуане, да не говоримо о својствима сваког наркомана. Стога је овакав потез законодавца свакако позитиван, јер ће сигурно допринијети ефикасности на плану спречавања нарко-криминала (Петровић, 2004: 55).

Међутим, наше законодавство познаје и сасвим супротне трендове. Наиме, Кривични закон Брчко Дистрикта БиХ је, према ранијим одредбама, имао модел идентичан као и у КЗ ФБиХ, гдје је посједовање опојне дроге третирано као кривично дјело, да би посљедњим измјенама КЗ БДБиХ била извршена декриминализација посједовања опојне дроге, те преузет модел законодавства Републике Српске, гдје се посједовање опојне дроге третира као прекршај.

Опојне дроге обавезно ће се одузети и кад нису својина извршиоца, а за ово дјело је прописана казна затвора до једне године, и уз њу се обавезно изриче и мјера сигурности одузимања предмета – опојне дроге.

Собзиром на значај предмета дјела, односно на вишеструко негативне посљедице које произилазе из злоупотребе дрога и за појединца и за друштво у цјелини, законодавац је предвидио обавезу одузимања опојне дроге и средстава за њихово справљање. Ради се, заправо, о једном од случајева обавезне примјене мјере безбједности одузимања предмета (в. чл. 62 ст. 3 КЗ РС). Према одредби из чл. 402 ст. 1 Закона о кривичном поступку Републике Српске – ЗКП РС (*Службени гласник РС бр. 100/09, 53/12*), ова мјера ће се примијенити и када се кривични поступак не заврши пресудом којом се оптужени оглашава кривим, ако то захтијевају интереси опште безбједности или разлози морала, о чему се доноси посебно рјешење (Бабић, 2008: 351).

КРИВИЧНО ДЈЕЛО ОМОГУЋАВАЊЕ ТРОШЕЊА ДРОГА У РЕПУБЛИЦИ ХРВАТСКОЈ

Наведено кривично дјело (Омогућавање трошења дрога) предвиђено је у Кривичном закону Републике Хрватске – КЗРХ (*Народне новине Републике Хрватске бр. 91/92, 110/1997, 129/00, 71/06, 125/11 и 144/12*) у чл. 191. Радња почињења је алтернативно одређена: навођење другога

на трошење дроге; ко је другоме да да је троши, стављање на располагање простора за трошење дроге или било који други начин омогућавања другометрошења дроге. Трошење је једнократно, вишекратно, повремено или редовно узимање или излагање дјеловању опојне дроге (чл. 2 ст. 1 тач. 9 Закона о сузбијању злоупотребе дрога – ЗОСЗД, *Народне новине Републике Хрватске* бр. 107/01, 87/02, 163/03, 141/04, 40/07, 149/09 и 84/11). Кривично дјело је довршено већ једном радњом из диспозиције инкриминације. Не тражи се трајније криминално дјеловање (Павловић, 2013: 498).

Основни облик кривичног дјела

Наиме, ст. 1 је проширени чл. 173 ст. 5 КЗРХ из 1997. године. Ријечи „стави на располагање просторије“ замијењене су ријечима „стави на располагање простор“ како би се обухватио и простор личног аутомобила (премда се то и до сад могло подводити под израз „или му на други начин омогући трошење опојне дроге“). Доња граница казне је са 1 године смањена на 6 мјесеци. Надаље, у измјенама ове одредбе у Закону о измјенама и допунама Кривичног закона из 2012. године трајни глагол „даје“ замијењен је свршеним глаголом „да“. Овим је јасно прописано да није потребно вишекратно давање да би оно представљало кривично дјело, довољно је да се омогућавање трошења догоди једном и да већ тада представља кривично дјело.

Навођење другог на трошење дроге јесте стварање одлуке код друге особе да конзумира дрогу, и то на било који начин који је усмјерен на стварање такве одлуке: наговарање, молбу, пријетњу, давање савјета, нуђење окладе, чак и ругање и слично. Навођењу одговара институт подстицања, али трошење дроге није кривично дјело, па се на навођење само смислено могу примијенити ставови о подстицању. Међутим, за постојање овог облика кривичног дјела није потребно да особа која се наводи на трошење дроге ту дрогу и конзумира, па би то дјело било довршено већ самим почињењем неке радње која представља навођење, а евентуално конзумирање дроге од стране на то наведене особе било би од значаја за одмјеравање казне.

Исто тако, и за давање дроге другоме да је троши он или нека трећа особа није потребно да до конзумирања дроге од стране неке од тих особа и дође, јер је ово дјело довршено већ самом предајом дроге другој особи ради трошења.

Ако починитељ ове радње истој особи и прода дрогу (било у дужем верременском раздобљу унутар ког му и повремено поклања дрогу) или му један дио дроге прода, а други поклони, треба закључити да би ове

истоврсне радње (продаја и давање) представљале продужено кривично дјело из ст. 2 чл. 190 КЗРХ у смислу чл. 52, ст. 1 и 3 тог закона. Међутим, када починилац неовлаштено ради продаје посједује дрогу, а поред тога даје дрогу другом да је троши, најчешће ће се радити о стицају два кривична дјела, оног из чл. 190 ст. 2 и оног из чл. 191 ст. 1 тог закона. Не би се радило о продуженом кривичном дјелу него о два кривична дјела у стицају када би починилац помоћу двије засебне радње, у различитим приликама, са одређеним временским размаком, омогућио трошење дрога различитим особама. Починиоцу кривичног дјела из ст. 1 суд може замијенити казну затвора радом за опште добро или условном осудом (Турковић и други, 2013: 258 и 259).

Квалификовани облик

Као квалификаторне околности предвиђају се радње идентичне као у претходном члану (чл. 190 ст. 3 КЗРХ), с тим да инкриминација садржи и сљедеће квалификоване облике дјела из ст. 1 и 2. Ријеч је о кривичном дјелу квалификованом смрћу особе употребом дроге коју јој је починилац дао на трошење (чл. 27 ст. 2 КЗРХ). Смрт је углавном посљедица предозирања дрогом или таблетама. Није оправдано за ово кривично дјело прописати исти казнени оквир као за дјело из чл. 190, ст. 3, а посебно је нејасно зашто је за дјело из чл. 190, ст. 3 прописана строжа казна него за дјело из чл. 191 ст. 2. Зашто би за здравље и живот било мање опасно навођење дјетета на трошење дроге (чл. 191, ст. 2 КЗРХ) од самог нуђења дроге дјетету на продају (чл. 190 ст. 3 КЗРХ)? Директна опасност за здравље или живот дјетета настају управо у тренутку нуђења дроге, послје чега слиједи њено трошење („уживање“). Прво дјело је довршено чином нуђења дроге на продају, а друго навођењем дјетета на трошење дроге (Павловић, 2013: 499).

Дакле, ст. 2 је проширени чл. 173 ст. 6 Кривичног закона из 1997. Новина је да ће се радити о квалификованом облику и ако је дјело из ст. 1 почињено у образовној или васпитној установи или њеној непосредној близини или у казненој установи, или ако је дјело из ст. 1 починио јавни службеник, свештеник, лекар, социјални радник, учитељ, васпитач или тренер, искориштавајући свој положај. Тиме је ст. 2 из овог члана усклађен са ст. 4 чл. 190 КЗРХ. Сличне квалификаторне околности налазимо у словеначком КЗ (чл. 187 ст. 2), те у француском КЗ (чл. 227-18 до 227-19).

У ст. 2 брисано је позивање на „изазивање нарочито тешких посљедица“ које се налазе у чл. 173 ст. 6 Кривичног закона из 1997. године, јер је ова квалификација сувише неодређена и као таква

супротна захтјеву начела законитости. За кривично дјело из ст. 2 може се примијенити условна осуда, у складу условима из чл. 56 КЗРХ.

Кривични закон више не дефинише појам „више лица“, али ваља закључити да је потребно најмање двије особе да би ово обиљежје било испуњено. При оцјени овог квалификаторног елемента треба посебно имати на уму раније изнесен став о стицају кривичних дијела, односно цијенити чине ли радње које су почињене према више особа, с обзиром на начин њиховог извршења, временску повезаност и друге стварне околности што их повезују, јединствену цјелину – у том би случају постојао квалификовани облик из овог става, или је не чине, па би се радило о стицају у смислу чл. 51 КЗРХ (Турковић и други, 2013: 259).

Даља квалификована околност је када се претходно описаним облицима кривичног дјела проузрокује смрт особе којој је починилац продао забрањену твар или посредовао у њеној продаји, за шта је прописана казна затвора од три до петнаест година. Смрт као квалификована околност мора бити проузрокована из нехата, јер ако би се радило о намјери усмрћења неке особе омогућавањем трошења дроге, тада би њеним усмрћењем било извршено убиство (Миливојевић, 2013: 198).

ТУЖИЛАЧКА ПРАКСА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Окружно тужилаштво у Бањој Луци донијело је наредбу о обустави истраге против И.С. из Бање Луке, јер је дана 26.08.2015. године око 13,00 часова у Бањој Луци у улици Царице Милице бб, омогућио С.Ш. да ужива опојну дрогу, противно одредби чл. 19 Закона о спречавању и сузбијању злоупотребе опојних дрога („Службени гласник БиХ“, бр. 8/06) замотао један „џоинт“, у којем се налазила опојна дрога марихуана која се налази на листи опојних дрога, психотропних супстанци биљака из којих се може добити опојна дрога и прекурсора („Службени гласник БиХ“, бр. 8/06, листа опојних дрога под редним бројем 13), а потом га позвао да га конзумирају, што је С.Ш. и учинио, након чега су легитимисани од стране овлаштених службених лица ПС Обилићево. Надаље, у наведеној наредби стоји да се истрага обуставља, а да је И.С. починио кривично дјело Омогућавање уживања опојних дрога из чл. 225 ст. 1 КЗ РС, јер дјело које је учинио осумњичени није кривично дјело у смислу одредбе чл. 7 ст. 2 КЗ РС.

У образложењу, Тужилаштво наводи да је дана 02.10.2015. године предметном Тужилаштву достављен извјештај против осумњиченог И.С. због кривичног дјела Омогућавање уживања опојних дрога из чл. 225 ст. 1 КЗ РС, на штету С.Ш, те да је током истраге на околност

да је осумњичени учинио кривично дјело које му се ставља на терет у својству свједока саслушан С.Ш, извршен увид у потврду о привременом одузимању предмета, потврду о предају предмета Основном суду у Бањалуци, наредбу Основног суда у Бањалуци, службену забиљешку РС Обилићево, па је након оцјене доказа утврђено да се истрага обуставља.

С тим у вези, према мишљењу Тужилаштва, из изјаве свједока С.Ш. произилази да он повремено конзумира опојну дрогу марихуану, односно једном мјесечно, те да је предметног дана приликом одласка на посао у УО „Бањалучки сплав“ срео свог колегу осумњиченог И.С. који му је, знајући да свједок повремено конзумира опојну дрогу, понудио да прије посла конзумирају један „џоинт“. Даље наводи да су, након што су се упутили на оближњу плажу и након што су запалили „џоинт“, наишла овлаштена службена лица која су их легитимисала, а од И.С. уз потврду о привременом одузимању предмета одузели два „џоинта“. Надаље, С.Ш. истиче да нема сазнања од кога је осумњичени набавио опојну дрогу.

На основу оваквог утврђеног чињеничног стања, Тужилаштво сматра да су се у радњама осумњиченог остварила обиљежја кривичног дјела Омогућавање уживања опојних дрога из чл. 225 ст. 2 у вези са ст. 1 КЗ РС. Међутим, имајући у виду чињеницу да се осумњичени И.С. и С.Ш. познају од раније, као и да је С.Ш. по властитом признању повремено уживалац опојне дроге марихуана, те да се радило о количини од један тзв. „џоинт“, те да су се у радњама обојице остварила обиљежја прекршаја из члана 17 Закона о јавном реду и миру („Службени гласник РС“, бр. 11/15), па имајући у виду одредбу чл. 7 ст. 2 КЗ РС која прописује да није кривично дјело оно које је, иако садржи обиљежја кривичног дјела одређена законом, у занемарљивој мјери опасно због свог малог значаја и због незнатности или одсутности штетних посљедица, а дјело је малог значаја ако на то указују његова природа, тежина, околности под којима је учињено, низак степен кривице учиниоца или његове личне околности, те закључује да дјело које је учинио осумњичени није кривично дјело и доноси одлуку о обустави истрагеу смислу одредбе чл. 232 ст. 1 т. а) ЗКП РС у вези са чл. 7 ст. 2 КЗ РС (Окружно тужилаштво у Бања Луци, Наредба о обустави истраге број: Т13 0 КТ 0028306 15 од 27.01.2015. године)

Из наведене наредбе се потврђују наводи да се кроз тужилачку праксу предметно кривично дјело неоправдано не процесуира на адекватан начин, уз истовремено минимизирање веома тешких посљедица које ово кривично дјело производи. Дакле, видљиво је да је, иако су прикупљени сви потребни докази за процесуирање и адекватно санкционисање извршиоца овог кривичног дјела, тужилаштво донијело одлуку да предметну истрагу обустави. Кроз образложење такве одлуке тужилац наводи да је пронађена и одузета опојна дрога марихуана, да је свједок конзумирао опојну дрогу коју му је обезбиједио осумњичени, да га је осумњичени својим радњама навео на уживање опојне дроге

и учврстио његову одлуку за уживањем опојне дроге. Истовремено, Тужилаштво није утврдило од кога је осумњичени набавио опојну дрогу, нити је осумњичени на било који начин показао спремност да идентификује лице од којег је набавио опојну дрогу, што би се могло узети као олакшавајућа околност код овог кривичног дјела. Са друге стране, Тужилаштво је игнорисало и занемарило ставове науке која се бави проучавањем посљедица злоупотребе опојних дрога и на веома површан начин оцијенило најприје да се ради о малој количини опојне дроге, те да су посљедице које су наступиле безначајне. Веома је упитан став да се на такав начин доносе одлуке, јер, најприје, ни сам кривични закон не познаје одреднице као што су мала количина опојне дроге, нити врши дистинкцију између лакших и тежих опојних дрога, а ставови медицинских наука су веома јасни кад је у питању уживање опојних дрога. Опојна дрога проузрокује веома тешке физичке и психичке посљедице, утиче на покретљивост, расуђивање, способност говора, ограничава све функције мозга и проузрокује читав низ сличних негативних посљедица, што је више него довољан разлог да се код доношења одлука када су у питању кривична дјела из области злоупотребе опојних дрога добро размотре одредбе о дјелима малог значаја. Наравно, не треба ни спомињати ноторну чињеницу да опојна дрога ствара зависност и да се дуготрајним узимањем та зависност појачава и захтијева повећавање доза и јачину опојне дроге. Такође, Тужилаштво је олако прихватило и чињеницу наступања секундарних посљедица, гдје је у овом конкретном случају занемарена чињеница да је свједок конзумирао опојну дрогу непосредно прије одласка на радно мјесто гдје у контакту са људима, а под утицајем опојне дроге може нарушити здравље и сигурност других лица. Надаље, напомињемо и занемаривање чињенице да је извршилац овог кривичног дјела свјесно, користећи близак однос са жртвом код њега повећао зависност о опојним дрогама, регрутујући га на тај начин као зависника опојне дроге. Све наведено указује да овакав површан однос према кривичном дјелу Омогућавање уживања опојних дрога проузрокује читав низ негативних посљедица по појединца и друштво у цјелини, те има изузетно лош превентивни карактер и са становишта криминалне политике је неприхватљив.

ЗАКЉУЧАК

Из претходно наведеног, може се констатовати да у погледу предметне инкриминације не постоји усаглашеност ентитетских кривичних законодавстава. С тим у вези, може се констатовати да КЗ ФБиХ инкриминише посједовање опојних дрога, док Република Српска и

Брчко Дистрикт БиХ турадњу третирају кроз прекршајно санкционисање.

Анализирајући горе наведене инкриминације, уочено је да се код законског третирања злоупотребе опојних дрога користи термин „уживање“ опојних дрога. С тим у вези, уочено је да се у закону користи одредба „омогућавање уживања опојних дрога“. Мишљења смо да се из свега наведеног везаног за појам, карактеристике, посљедице употребе, предвиђене санкције и све друге карактеристике злоупотребе опојних дрога може закључити да овај термин појмовно не одговара употреби, односно злоупотреби опојних дрога. Са друге стране, уколико се упустимо у дубљу анализу, долазимо до закључка да институције које врше спровођење закона врше „спречавање уживања“, што нас доводи у терминолошку заблуду. Истовремено предлажемо да се уместо наведеног код третирања злоупотребе опојних дрога користе термини „употреба“, „кориштење“ или „конзумирање“.

Након тога, као веома важну чињеницу истичемо да као квалификовани облик извршења предметног кривичног дјела нису предвиђени случајеви нехатног проузроковања смрти корисника опојне дроге. Наиме, код кривичног дјела Омогућавање уживања опојних дрога, као квалификована околност предвиђено је – уколико су код жртве наступиле теже посљедице. Из наведеног се може закључити да су мишљења аутора, као и судске праксе подијељена, те да једни сматрају да се под тежим посљедицама сматра и смрт жртве, док други сматрају да уколико законодавац жели да у појединим случајевима третира смрт – он је посебно наглашава. С тим у вези, сматрамо да би Република Српска требало да искористи модел КЗ Р. Хрватске и у свом законодавству посебно нагласи и предвиди случајеве нехатног изазивања смрти жртве код кривичног дјела омогућавања уживања опојних дрога.

Посебно напомињемо негативну тенденцију тужилаштва да на веома површан начин приступа одлучивању о вођењу истрага за ово кривично дјело, што из свега горе наведеног дугорочно може произвести несагледиве посљедице. Узмемо ли у обзир здравствене, друштвене и све друге посљедице које проузрокује злоупотреба опојних дрога, те кривично дјело омогућавања уживања, неопходно је да се предметној инкриминацији и њеном процесуирању и санкционисању да много већи значај.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић, М. (1995). *Кривично право, посебни дио*, Књига прва, Прво издање, Бања Лука.
- Бабић, М. (2000). *Кривични законик РС, са кратким коментаром*, Бања Лука, Институт за правне и друштвене науке Правног факултета.
- Бабић, М., Филиповић, Љ., Марковић, И., Рајић, З. (2005). *Коментари кривичних/казнених закона у Босни и Херцеговини*, Савјет/Вијеће Европе и Европска Комисија.
- Бабић, М., Марковић, И. (2005). *Кривично право посебни дио*, Бања Лука, Правни факултет.
- Бабић, М. (2014). *Кривично право, општи и посебни дио, друго измијењено и допуњено издање*, Бања Лука, Висока школа унутрашњих послова.
- Бабић, М. (2008). *Кривично право општи и посебни дио, прво издање*, Бања Лука, Правни факултет.
- Бачић, Ф., Павловић, Ш. (2001). *Казнено право, посебни дио*, Загреб.
- Јовашевић, Д., Икановић, В. (2012). *Кривично право Републике Српске, Посебни дио*, Бања Лука, Апеирон.
- Миливојевић, Л. (2013). *Казнено право за криминалисте – Одабрана поглавља с примјерима из праксе*, Загреб, Међународно криминалистичко удружење.
- Петровић, Б. (2004). *Наркокриминал – кривичноправни, криминолошки, кривичнопроцесни и криминалистички аспекти*, Сарајево, Правни факултет.
- Петровић, Б. (2004). *Балкански путеви дроге и Босна и Херцеговина*, Сарајево, Факултет криминалистичких наука.
- Петровић, Б. (1998). *Криминалистичка методика истраживања кривичних дјела злоупотребе опојних дрога*, Сарајево, Факултет криминалистичких наука.
- Петровић, Б., Јовашевић, Д. (2005). *Кривично право II – кривично право посебни дио*, Сарајево;
- Павловић, Ш. (2013). *Коментар Казненог закона*, 2. издање, Ријека.
- Рајић, З. (2000). *Коментар Казненог закона Федерације Босне и Херцеговине*, Мостар.
- Турковић, К. (2004). *Компаративни приказ основних обиљежја законске и судске казнене политике*, Загреб, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, вол. 11.
- Турковић, К. и други (2013). *Коментар казненог закона и други извори новог хрватског казненог законодавства*, Загреб, Народне новине д.д.
- Хоровић, С. (2000). *Казнено право, посебни дио*, Мостар;
- Хорватић, Ж., Шепаровић З. (1999). *Казнено право, посебни дио*, Загреб.

Кривично правни и криминалистички значај кривичног дјела омогућавање...

- Кривични закон Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 49/2003, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 67/13.
- Закон о кривичном поступку Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 100/09, 53/12.
- Закон о производњи и промету опојних дрога, *Службени гласник РС*, бр. 110/2003.
- Закон о спречавању и сузбијању злоупотребе опојних дрога, *Службени гласник БиХ*, бр. 8/2006.
- Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине, *Службене новине Федерације БиХ*, бр. 36/2003, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11 и 59/14.
- Кривични закон Брчко Дистрикта БиХ – пречишћени текст, *Службени гласник Брчко дистрикта БиХ*, бр. 10/2003.
- Казнени закон Републике Хрватске, *Народне новине Републике Хрватске* бр. 91/92, 110/1997, 129/00, 71/06, 125/11 и 144/12.
- Закон о сузбијању злоупотребе дрога, *Народне новине Републике Хрватске* бр. 107/01, 87/02, 163/03, 141/04, 40/07, 149/09 и 84/11.

**CRIMINAL LAW AND CRIMINALISTICS IMPORTANCE OF CRIMINAL ACT
ENABLING USING OF NARCOTICS**

Mr Olivije Zimonja*

Abstract: The offense of facilitating the use of narcotics is an extremely serious crime incriminated by the Criminal Code of the Republic of Srpska. Unlike the criminal offense of unauthorized production and trafficking of drugs, which basically has the exclusive economic character and does not necessarily imply that personal contact victims and perpetrators, the criminal offense in its realization involves personal contact victims and perpetrators, and in most cases covers conscious action of the perpetrator to contaminate the victim, cause her serious physical and psychological consequences and challenges of drug addiction. In this way, securing itself a market for unauthorized sale of narcotic drugs, recruiting addicts as brokers, dealers, transporters of narcotics, and in many cases these victims experience and the secondary, and even tertiary victimization through infection infectious diseases, human trafficking, prostitution, etc. That is an economic and interesting character of this crime appears secondary, disguised by false motives or perpetrators. This offense causes consequences of virtually identical characteristics such as the consequences of offenses including murder, grievous bodily harm, rape or robbery, with the creation of such consequences covertly. Simultaneously

* Ministry of Interior of Republic of Srpska, Banja Luka, email: olivije.zimonja@mup.vladars.net

with the knowledge of these facts, we are witnesses to this crime is ignored by the judiciary and that is very often not adequately recognized.

Keywords: drugs, drug abuse, the victim, victimization and the consequences of drug abuse, judiciary, penal policy, sanctions, prosecutorial practice, jurisprudence.

ГЕОПРОСТОРНИ НИВО АНАЛИЗЕ ЕКОЛОШКОГ КРИМИНАЛА

Стручни рад

DOI: 10.7251/BPG1603197G

УДК: 504.9:343.3/7

Мср Синиша Грумић*

Апстракт: У савременим условима, поред стандардних организационих захтјева, јавља се потреба за посебним знањима, методама, вјештинама, материјално-техничким и другим средствима за ефикасно рјешавање еколошких деликата. И, управо, практични циљ овог рада би се огледао у могућностима његове практичне примјене приликом остваривања еколошке безбједности од стране полицијске организације, односно унапређења рада полиције. Приликом анализе постојећих резултата реализованих истраживања на геопростору Републике Српске, односно Босне и Херцеговине, која се односе на угрожавање еколошке безбједности, може се констатовати да су она спроведена у малом броју, и то већином у областима шумарства, водних ресурса, земљишта и биљног свијета. Са безбједносног аспекта, угрожавању еколошке безбједности не поклања се довољна пажња, те овај рад има намјеру да допринесе безбедносној науци уопште.

Кључне ријечи: еколошка безбједност, еколошки деликти, полицијска организација, геопросторна анализа, Република Српска.

УВОД

Директна посљедица изражености тамне бројке еколошких деликата јесте перцепција ирелевантности и статистичке безначајности, а самим тим и фактичко занемаривање активности на откривању, а поготово на процесуирању ових деликата, што и даље омогућава, па чак и производи „тамну бројку“. Из овог зачараног круга тамног појаса релевантни органи морају да самоиницијативним активностима раде на откривању и процесуирању ових деликата, али исто тако и на подизању свијести, како код опште, тако и код стручне јавности, о присутности и штетности угрожавања животне средине, како би се и на тај начин утицало на умањење еколошких деликата у његовом тоталитету.

* Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Бања Лука, email: sinisagrunic@gmail.com

ЗАКОНОДАВНО-ПРАВНА РЕГУЛАТИВА ЕКОЛОШКОГ КРИМИНАЛА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Право на здраву животну средину, иако у својој суштини новијег датума, представља једно од најзначајнијих човјекових права, те се као такво данас редовно уздиже и декларише као уставно начело. Штавише, поштовање свих других људских права чврсто је повезано са заштитом животне средине, тако су људска права на живот и здравље, као и сва друга људска права на социјалном, економском, културном и политичком плану на неки начин условљена, и, може се рећи, заштићена – само у здравој животној средини. Заштита животне средине не подразумијева само заштиту живота и здравља људи, већ и очување биљне вегетације и животињског свијета (Дмичић, 2014:146). Садржина нормативног оквира еколошког права као и његова кривичноправна и сви други видови заштите, поред осталих општих правних аката, децидирано је препознатљива у уставима и законодавству, а посебно Уставу Републике Српске (Устав Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, број 21/92 – пречишћени текст, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05) у члану 35 који је предвидио да „Човјек има право на здраву животну средину. Свако је у складу са законом дужан да у оквиру својих надлежности штити и унапређује животну средину“. Скоро на исти начин то је прописано и Законом о заштити животне средине (Закон о заштити животне средине, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 71/12) у коме је чл. 3 став 2 предвиђено да „свако лице има право на живот у животној средини подобној за здравље и благостање, те је индивидуална и колективна обавеза да се заштити и побољша животна средина за добробит садашњих и будућих генерација“.

Животна средина је у Републици Српској, поред уставне, предмет кривичноправне заштите. Наиме, Кривични закон Републике Српске (Кривични закон Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 49/03; 108/04, 37/06, 70/06; 73/10 и 67/13) садржи кривична дјела против животне средине и то: загађивање животне средине, чл. 415; загађивање животне средине опасним материјама прописано чл. 416; угрожавање животне средине, чл. 417; противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења, чл. 418; оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине, чл. 419; уништење или оштећење заштићеног правног добра, чл. 420; производња штетних средстава за лијечење животиња, чл. 421; загађивање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња, чл. 422; непоступање по прописима за сузбијање болести животиња и биља, чл. 423; несавјесно поступање у промету пестицидима, чл. 424; несавјесно пружање ветеринарске помоћи, чл. 425; неовлашћено

обављање ветеринарских услуга, чл. 426; Уништавање засада, чл. 427; Неизвршење одлуке о мјерама заштите животне средине, чл. 428; уношење опасних материја у Републику Српску, чл. 429; шумска крађа, чл. 430; пустошење шума, чл. 431; изазивање пожара прописано чл. 432; мучење и убијање животиња, чл. 433; изношење у иностранство посебно заштићених биљака или животиња, чл. 434; узурпација некретнина прописано у чл. 435; незаконит лов, чл. 436 и незаконит риболов, чл. 437.

У основи ових кривичних дјела налазе се уставне одредбе, али и одредбе бројних међународних правних аката из области заштите животне средине који су ратификовани и инкорпорирани у правни систем Републике Српске. Исто тако, кривичноправна заштита животне средине у Кривичном закону Републике Српске обезбијеђена је и путем тзв. „*неправих еколошких кривичних дјела*“ и то у виду кривичних дјела: производња и стављање у промет штодљивих производа, чл. 221; изазивање опште опасности, чл. 402; стварање опасности непрописним извођењем грађевинских радова, чл. 403; оштећење брана и водопривредних објеката прописано у чл. 406; те непрописно превозење или преношење општеопасних материја прописано у чл. 407 КЗ РС. Већина инкриминација је по природи ствари бланкетног карактера, што имплицира да је изражено споредно кривично законодавство. Поред овога, већина кривичних дјела представља *delictum communium*, и може их извршити свако лице, умишљајно или нехатно, чињењем или нечињењем. Посљедица кривичних дјела најчешће се манифестује у угрожавању, било да је ријеч о стварању апстрактне или конкретне опасности. На овај начин законодавац индиректно упућује, са једне стране, на значај овог објекта заштите, а са друге стране – степен опасности дјелатности које се предузимају, инкриминишући и оне удаљеније дјелатности које могу да доведу до повреде одређеног правно заштићеног добра. Прописивањем еколошких кривичних деликата, дакле, штити се животна средина, односно право човјека на здраву животну средину (објект заштите), као услов за опстанак и нормалан живот људи и животиња. Битно кривичноправно обиљежје ове врсте еколошких деликата би била радња извршења, бланкетност диспозиције, извршилац и посљедица.

Радња извршења ових КД односи се, у правилу, на дјелатности чињења или нечињења којима се одступа од еколошких прописа (кршење прописа из области тзв. еколошког права).

Бланкетна диспозиција ових КД је њихова посебна карактеристика. Наиме, с циљем потпуног сазнавања садржине и обиљежја бића ових кривичних дјела неопходно је извршити анализу других, ванкривичноправних прописа (нпр. појмови национални парк, заштита шума, трајање ловостаја, животна средина загађена у већој мјери или на ширем простору и сл.). Бланкетна диспозиција упућује на пропис који

се садржан у некривичном закону, па чак и у пропису који се налази у подзаконском акту. Према томе, произилази да је егзистенција бланкетне норме зависна од постојања неке друге норме, а с обзиром да се нормом непотпуно одређује биће кривичног дјела, то се и оваква бића називају кривичним делима са бланкетном диспозицијом. Иначе, треба рећи да су бланкетне диспозиције сложене диспозиције и користе се за одређивање не само основних облика одређеног КД, већ и за одређивање његових како тежих, тако и лакших облика.

Извршилац ових КД може да буде свако лице, а у погледу кривице потребан је умишљај (мада је за нека кривична дјела довољан и нехат). За нехатно извршење појединих кривичних дела законодавац предвиђа и мању мјеру казне у односу на умишљајно извршење дела.

Посљедица ових КД, у правилу, јесте повреда или угрожавање неког добра, односно животне средине, а посљедица се може манифестовати кроз стварање апстрактне или конкретне опасности. Наиме, конкретном опасношћу се животна средина доводи у опасност, али до повреде није дошло, а апстрактном опасношћу је само настала могућност да животна средина дође у опасност, али до тога није дошло. Посљедице код повреде животне средине се морају посебно доказати, док се конкретна и апстрактна опасност не доказују, оне се неоториво претпостављају, самим тим што је предузета радња као типични носилац опасности по животну средину.

СТАЊЕ, СТРУКТУРА И КРЕТАЊЕ ЕКОЛОШКОГ КРИМИНАЛА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Када се разматрају еколошка кривична дјела, веома је битно да се разјасни и начин њиховог испољавања од одређеном геопростору, односно њихов статистички приказ, и да се изврши одређена анализа, како би се на основу сагледавања структуре еколошких кривичних дјела омогућила њихова процјена и прогноза трендова у еколошкој области, а то би имало утицаја на превентивну и репресивну делатност надлежних органа у њиховом супростављању. При томе се мора имати у виду чињеница да се статистички подаци, које воде различити надлежни органи, односе само на она еколошка кривична дела која су откривена и као таква евидентирана, док неевидентирана КД остају обухваћена „тамном бројком“. Анализом постојеће литературе, може се констатовати да на простору Републике Српске нису бројни покушаји сагледавања еколошких кривичних дјела, у вези с чим и овај рад има своју практичну намјену. Евиденцију о стању, структури и кретању еколошког криминала, поред полиције, воде и судови, тужилаштва, и други државни

органи (инспекцијске службе), поготово уколико је ријеч о еколошким КД код којих је објекат напада дјелатност којом се баве. Статистика коју води полиција није свеобухватна, док је најпоузданија судска кривична статистика, али ни она не одражава у потпуности стварно извршен криминалитет, јер је латентни криминалитет у знатној мјери присутан код еколошких кривичних дјела. За потребе израде овог рада, који се односи на сагледавање стања, структуре и кретања еколошког криминала у Републици Српској, као извор информисања коришћени су статистички годишњази Републичког завода за статистику, за временски период 2006. до 2014. године, на основу чега су сачињени одређени табеларни и графички прикази, те је извршена анализа бројчаних података.

Табела 1. Извјештаји о почињеним кривичним дјелима

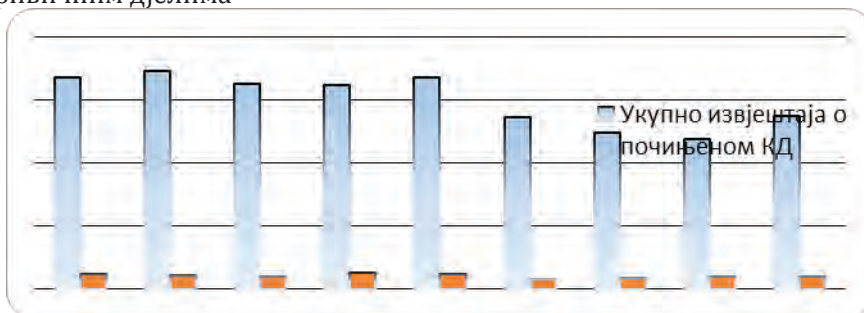
<i>Год.</i>	<i>Укупно извјештаја о почињеном КД</i>	<i>Укупно извјештаја о почињеним КД против животне средине</i>
2014.	13806	996
2013.	11901	967
2012.	12448	855
2011.	13619	746
2010.	16779	1229
2009.	16243	1339
2008.	16297	1017
2007.	17399	1131
2006.	16787	1216

Извор: Статистички годишњази Републичког завода за статистику Републике Српске, за временски период од 2006. до 2014. године. Преузето 29.02.2016. са сајма <http://www.rzs.rs.ba/>

У табеларном приказу (Табела бр. 1) представљени су бројчани показатељи броја поднесених извјештаја о почињеним КД, док су посебно предочени извјештаји о почињеним КД против животне средине, чијом се анализом може констатовати да је за посматрани период поднесено 135279 извјештаја о КД, а да је за КД против животне средине поднесено 9496, тј. да удио еколошких КД у цјелокупној структури криминалитета износи 7%. Такође се може констатовати да је највећи процентуални износ извештаја о почињеним КД против животне средине (8%) регистрован у 2009. и 2013. години, а да је најмањи (5%) регистрован у

2011. години (Графички приказ бр. 1), на основу чега се може закључити да је еколошких кривичних дјела у посматраном периоду на територији Републике Српске релативно мало, али при анализи еколошког криминала мора се имати у виду латентни криминалитет и „тамна бројка криминалитета“.

Графички приказ бр. 1. Извјештаји о почињеним еколошким кривичним дјелима

Извор: Статистички годишњаци Републичког завода за статистику Републике Српске, за временски период од 2006. до 2014. године. Преузето 29.02.2016. са сајма <http://www.rzs.rs.ba/>

Табеларним приказом (Табела 2), предочени су подаци о тужилачким одлукама, у погледу доспјелих извјештаја о почињеним кривичним дјелима против животне средине, а као извор информисања коришћени су статистички годишњаци Републичког завода за статистику, за временски период 2006. до 2014. године. За разумијевање предочених статистичких података потребно је знати да је кривични поступак могуће покренути на основу захтјева тужиоца, као и да једним извјештајем може бити обуваћено више лица и више кривичних дјела, те је због наведеног за анализу коришћен осмогодишњи временски период ради извођења потребних закључака и остваривања увида у стање еколошког криминала у Републици Српској. Овом приликом је потребно напоменути да на основу Закона о кривичном поступку (Закон о кривичном поступку – ЗКП, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 53/12) тужилац наређује спровођење истраге ако постоје основи сумње да је извршено кривично дјело, те да тужилац доноси наредбу да се истрага неће спроводити ако је из пријаве и пратећих списа очигледно да пријављено дјело није кривично дјело, ако не постоје основи сумње да је пријављено лице учинило кривично дјело, ако је наступила застарјелост или је дјело обухваћено амнестијом или ако постоје друге околности које искључују кривично гоњење. Исто тако, тужилац ће наредбом обуставити истрагу уколико се установи да: дјело које је учинио осумњичени није кривично

Геопросторни ниво анализе еколошког криминала

дјело; да постоје околности које искључују кривицу осумњиченог, осим у случају из члана 214 ЗКП-а¹, затим – да нема довољно доказа да је осумњичени учинио кривично дјело, и ако је кривично дјело обухваћено амнестијом, помиловањем или застарјелошћу или постоје друге сметње које искључују кривично гоњење.

Табела 2. Тужилачке одлуке о поднесеним извјештајима о КД против животне средине

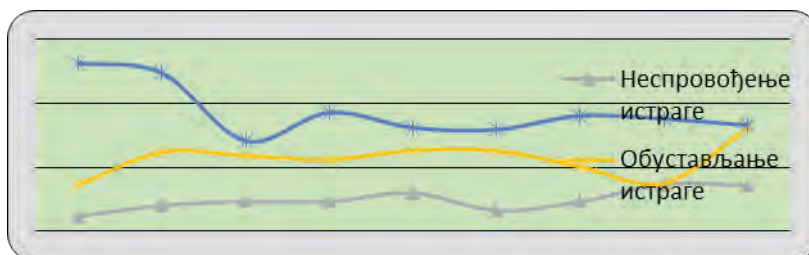
Год.	Неспровођење истраге	Обуставањање истраге	Подигнута оптужница
2014.	144	322	332
2013.	147	151	352
2012.	93	202	362
2011.	65	252	318
2010.	120	253	324
2009.	93	225	372
2008.	93	237	283
2007.	81	248	495
2006.	47	145	527

Извор: Статистички годишњази Републичког завода за статистику Републике Српске, за временски период од 2006. до 2014. године. Преузето 29.02.2016. са сајма <http://www.rzs.rs.ba/>

Из табеларног приказа (Табела 2) је видљиво да је обустављено 2035 истрага, што од укупног броја поднесених извјештаја за КД против животне средине (9496) износи 21,43%, или 3365 подигнутих оптужница, односно 35,79% од укупног броја поднесених извјештаја за кривична дјела из наведене области. Наведене околности су предочене и графички (Графички приказ број 2).

1 Посебни услови за кривично гоњење када је кривично дјело извршено у иностранству.

Графички приказ бр. 2. Тужилачке одлуке на основу поднесених извјештаја о почињеним КД против животне средине

Извор: Статистички годишњази Републичког завода за статистику Републике Српске за временски период од 2006. до 2014. године. Преузето 29.02.2016. са сајта <http://www.rzs.rs.ba/>

На основу горе предоченог графичког приказа, може се констатовати да постоји одређени број кривичних дјела из области еколошког криминала у којима није било судског епилога, иако су евидентирани од стране надлежних органа као КД којима се угрожава животна средина. Аутор рада није имао могућност да изврши анализу разлога за неспровођење и обустављање истрага. На овом мјесту може се навести да је у свијету присутна пракса предузимања одговарајућих облика едукације и специјализације надлежних органа за сузбијање еколошких деликата, како би се постигли што бољи резултати. Исто тако, отежавајући фактор у анализи представља и чињеница да се из бројчаних показатеља не може са сигурношћу утврдити вријеме почетка и завршетка истраге, с обзиром на то да наведене детерминанте нису посебно изражене, односно постоји могућност да је извјештај за примљен у једној, а тужилачка одлука донесена у наредној календарској години.

Табела 3. Одлуке суда за у погледу КД против животне средине, обрада аутора

Год.	Врсте судских одлука			Врсте изречених санкција		
	Осуђујућа	Одбачена	Ослобађајућа	Затворска казна	Новчана казна	Условна осуда
2014.	229	9	32	7	41	181
2013.	263	6	22	37	43	183
2012.	208	27	28	18	26	164
2011.	234	20	19	16	27	191
2010.	320	38	39	18	45	257
2009.	330	47	42	12	38	281

Геопросторни ниво анализе еколошког криминала

2008.	312	42	53	10	22	280
2007.	445	64	80	5	51	389

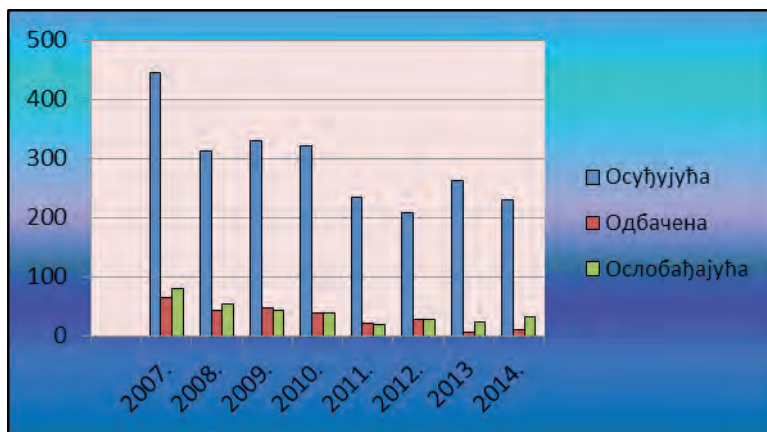
Извор: Статистички годишњаци Републичког завода за статистику Републике Српске, за временски период од 2006. до 2014. године. Преузето 29.02.2016. са сајма <http://www.rzs.rs.ba/>

У табеларном приказу (Табела број 3) приказани су нумерички подаци о броју судских одлука на основу поднесених извештаја о почињеним кривичним дјелима против животне средине, за чију су израду (као извор информисања) кориштени статистички годишњаци Републичког завода за статистику Републике Српске, за временски период од 2007. до 2014. године. Обухватност података је потпуна јер су укључени сви пунољетни учиниоци кривичних дела против којих је надлежном тужилаштву поднијет извештај о почињеном кривичном дјелу против животне средине и према којима је у надлежном суду вођен и правоснажно завршен законом утврђен поступак.

Анализирајући наведени табеларни приказ (Табела број 3), те посебан графички приказ (Графички приказ број 3), може се констатовити да је у временском периоду од 2007. до 2014. године од стране надлежних судова поводом кривичних дјела против животне средине донесено у просјеку 80% осуђујућих пресуда, у 9 % судских процеса донесена је пресуда којом се одбија оптужба, а у 11% случајева извршилац је ослобођен у кривичном поступку. Исто тако, евидентно је да у посматраном временском периоду број пресуда постепено расте, а то је у првом реду узроковано повећањем броја поднесених извештаја о почињеним кривичним дјелима против животне средине.

На основу табеларног приказа (Табела број 3) сачињен је и посебан графички приказ (Графички приказ 4), у коме су предочене изречене санкције поводом кривичних поступака вођених због кривичних дјела против животне средине пред надлежним судовима у Републици Српској у временском периоду од 2007. до 2014. године.

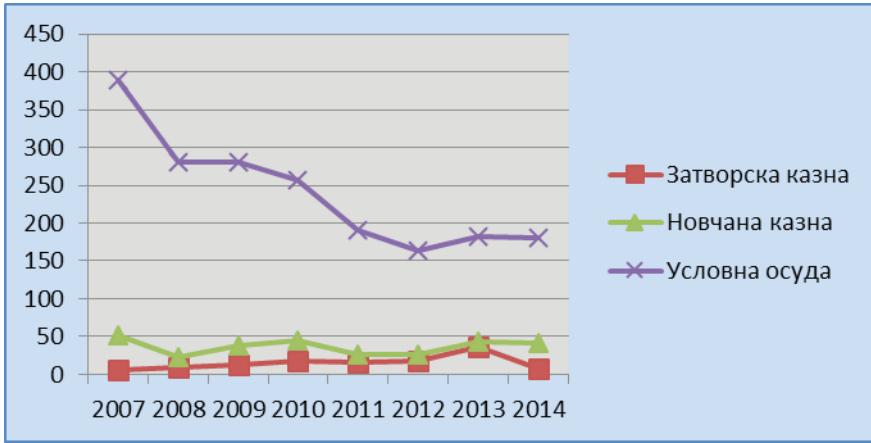
Графички приказ бр. 3. Структура судских пресуда, обрада аутора

Извор: Статистички годишњаци Републичког завода за статистику Републике Српске за временски период од 2006. до 2014. године. Преузето 29.02.2016. са сајта <http://www.rzs.rs.ba/>

Визуелним прегледом наведеног приказа, може се констатовати да условна осуда најчешће учествује у структури сакција изречених од стране судова, тј. да је у посматраном временском периоду изречено у просјеку 82% условних осуда, да је у 13% судских процеса изречена новчана казна, а да је у само 5% вођених кривичних поступака изречена затворска казна. У погледу затворске казне, видљив је раст ове изречене казне од стране судова, јер је, наиме, 2007. године изречено само 1% наведене казне од укупног броја свих санкција, да би тај број растао и у 2013. години износио 14%, а већ наредне године тај проценат је пао и износи 3%. Исти закључак се може извести и за новчане казне, док се у погледу условне осуде може констатовати да проценат условних осуда у односу на укупан број осуђујућих пресуда варира (2007 – 87,4%, 2010 – 80%, 2013 – 69,5%, 2014 – 79%).

Графички приказ број 4. Структура изречених санкција, обрада аутора

Извор: Статистички годишњаци Републичког завода за статистику Републике Српске за временски период од 2006. до 2014. године. Преузето 29.02.2016. са сајма <http://www.rzs.rs.ba/>

Исто тако, уколико се посматра структура изречених санкција за посматрани временски период, произилази да условна осуда чини 82%, новчана казна 13%, а казна затвора 5% свих судских пресуда.

С обзиром на то да се из горе наведених бројчаних података не може утврдити структура еколошких КД, аутор овог рада је приступио прикупљању података из других извора, у вези са чим је сачињен посебан табеларни приказ (Табела број 3) који се односи на еколошка дјела регистрована од стране полиције.

Табела број 3. Структура еколошких кривичних дјела на подручју ЦЈБ Бањалука, обрада аутора

КД против животне средине	година							
	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Загађивање животне средине		2						
Загађивање животне средине отпадним материјама								
Угрожавање животне средине буком								

<i>Противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења</i>								
<i>Оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине</i>								
<i>Уништење или оштећење заштићеног природног добра</i>								
<i>Производња штетних средстава за лијечење животиња</i>								
<i>Загађивање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња</i>				2			1	
<i>Непоступање по прописима за сузбијање болести животиња и биља</i>			2					
<i>Несавјесно поступање у промету пестицида</i>								
<i>Несавјесно пружање ветеринарске помоћи</i>								
<i>Неовлашћено пружање ветеринарских услуга</i>	1							
<i>Уништење засада</i>			1		1			
<i>Неизвршење одлуке о мјерама заштите животне средине</i>								
<i>Уношење опасних материја у Републику Српску</i>								
<i>Шумска крађа</i>	92	91	61	64	78	195	213	192
<i>Пустошење шума</i>		1				1		1
<i>Изазивање пожара</i>		5		1			5	1
<i>Мучење и убијање животиња</i>	2	1	1		1	3	5	3
<i>Изношење у иностранство посебно заштићених биљака или животиња</i>								

Геопросторни ниво анализе еколошког криминала

<i>Узурпација некретнина</i>								
<i>Незаконит лов</i>	7	8	4	3	9	3	5	8
<i>Незаконит риболов</i>	1	1				1		
УКУПНО	103	109	69	70	89	203	229	205

Извор: База података Аналитички подаци - електронски информациони систем који се води на нивоу МУП-а Републике Српске за временски период од 2006. до 2013. године

Наиме, узимајући у обзир да је еколошка проблематика широка и комплексна област, која има импликације на безбједност, у циљу сагледавања улоге полиције у заштити животне средине, за потребе овог рада извршена је анализа регистрованих еколошких КД на дијелу геопростора Републике Српске, и то за подручје ЦЈБ Бањалука, који организационо покрива и обухвата подручја града Бањалуке, те општина Градишка, Србац, Лакташи, Прњавор, Челинац, Котор Варош, Шипово, Кнежево, Рибник, Мркоњић Град, а као временски оквир посматран је осмогодишњи период од 2006. до 2013. године. За потребе наведене активности коришћени су подаци добијени из базе података Аналитички подаци, а ради се о електронском информационом систему који се води на нивоу МУП-а Републике Српске, а подаци су добијени на основу захтјева за приступ подацима. Том приликом су анализирани бројчани показатељи који се односе на број еколошких КД и њихову структуру према организационим јединицама, те на висину проузроковане материјалне штете.

Табела бр. 4. Проузрокована материјална штета извршеним еколошким КД изражена у конвертибилним маркама (КМ)

КД против животне средине	проузрокована материјална штета							
	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
<i>Загађивање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња</i>							20.000,00	
<i>Шумска крађа</i>	106.832,83	99.524,57	67.791,15	156.267,25	47.357,88	251.744,47	238.718,07	260.030,27
<i>Пустошење шума</i>		11.673,68						18.840,00

<i>Изазивање пожара</i>		200,00		4.630,00				20.000,00
<i>Мучење и убијање животиња</i>							2.000,00	500,00
<i>Незаконит лов</i>	3.000,00	11.000,00	1.500,00		17.500,00	530,00	15.000,00	21.900,00
<i>Незаконит риболов</i>	150,00					1.387,00		
УКУПНО	109.982,83	122.398,25	69.291,15	160.897,25	64.857,88	253.661,47	275.718,07	321.270,27

Извор: База података Аналитички подаци - електронски информациони систем који се води на нивоу МУП-а Републике Српске за временски период од 2006. до 2013. године

Аутор овог рада се одлучио за што већи обим података и временског интервала, с обзиром на то да је током прелиминарног истраживања констатовано да су КД против животне средине, у веома малом броју заступљена у раду полиције.

Структура КД против животне средине је, дакле, предочена у Табели број 3, те се анализом наведене табеле може констатовати да је на горе наведеном геопростору у осмогодишњем временском периоду од укупно 23 кривична дјела прописана Кривичним законом, од стране надлежних организационих полицијских јединица регистровано 11 врста еколошких кривичних дела која су манифестована у појединим временским периодима. Такође, у прикупљеним подацима је констатована материјална штета проузрокована извршеним еколошким кривичним дјелима (Табела бр. 4). Предочене новчане износе у погледу проузроковане материјалне штете треба узети са резервом, с обзиром на то да је у прикупљању података код појединих еколошких КД констатовано да материјална штета није изражена, а исто тако стварне еколошке посљедице почињених КД је тешко процијенити. Анализом табеларних приказа може се констатовати да је на посматраном геопростору који се односи на подручје које оперативно покрива Центар јавне безбједности Бањалука, у порасту број еколошких КД, узимајући као полазну 2006. годину, при чему се као доминантна КД издавају шумска крађа, незаконит лов, мучење и убијање животиња, те изазивање пожара. У погледу структуре регистрованих еколошких кривичних дјела, видљиво је да КД шумска крађа заузима доминантно мјесто, односно да у укупном броју КД против животне средине у 2006. години, КД шумска крађа чини 89%, 2007. године – 83%, 2008. године – 88%, 2009. године 91%, 2010. године – 88%, 2011. године – 96%, 2012. године – 93%, те 2013. године 94%.

Даљом анализом се може констатовати да се кривично дјело незаконит лов у посматраном временском периоду испољава у континуитету (Табеле број 3 и 4), те исто тако да ово КД у укупној структури еколошког криминала учини веома мали проценат. У постојећој литератури, као неке од карактеристика овог кривичног дјела наводе се: 1) дисперзивност на великим површина, 2) вршење у ненасељеним подручјима, 2) значајно смањење броја становника у сеоским подручјима у којима се одвија лов, 3) велика количина нерегистрованог оружја и војне опреме која је у нелегалном посједу грађана, те 4) специфичност поступка добијања дозволе за посједовање ватреног оружја које се користи за лов (Живковић, 2014:392). У погледу кривичног дјела незаконит лов може се констатовати да се ради о веома малом броју регистрованих кривичних дјела, ако се узме у обзир број надлежних полицијских организационих јединица чији су аналитички подаци коришћени за изразу овог рада.

ЗАКЉУЧАК

У овом раду потврђене су полазне премисе да еколошка кривична дјела, као најтежи облик еколошких деликата којима се угрожава животна средина, чине веома мали број регистрованих кривичних дјела у пракси, што само говори о постојању „тамне бројке“ као карактеристике еколошких деликата, која је наведена у литератури која се односи на еколошку проблематику. У раду је приказана материјална штета проузрокована извршеним еколошким КД, при чему се може констатовати да еколошки деликти угрожавају и економску сферу, као и еколошку сферу чије је посљедице веома тешко процијенити. При томе се, такође, може констатовати да се незаконит лов и шумска крађа појављују као доминантни облик угрожавања животне средине, при чему се наведено види нарочито у погледу шумске крађе, која је у структури еколошких кривичних дјела заступљена у висини од око 90%, док се остали процентуални износ односи на остала кривична дјела еколошког криминалитета, због чега је неопходно интензивирати расположиве људске и материјалне ресурсе како би се остварио напредак у обезбјеђењу заштите вриједности и интереса који чине градивни дио безбједности уопште.

Специфичност еколошког криминалитета указује на то да значајне активности треба спровести ради превенције еколошког криминалитета, јер је закашњела реакција када се овај проблем нађе у судници. При прогнозирању еколошких деликата, треба проћи од максиме да је познавање прошлости основни услов знања о садашњости и визији будућности.

ЛИТЕРАТУРА

- Дмичић, М. (2014). Европске интеграције и тенденције агенцификације у БиХ у области сузбијања еколошког криминалитета, Зборник радова – *Међународна научностручна конференција – Сузбијање криминалитета и европске интеграције, с освртом на еколошки криминалитет*. Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, стр. 136–151.
- Љуштина, А. (2012). *Еколошка безбедност*. Београд: Криминалистичко – полицијска академија.
- Љуштина, А. (2010). *Еколошки деликти и полиција*. Београд: Задужбина Андрејевић.
- Живковић, М. (2014). Еколошки криминалитет и међународни стандарди, са посебним освртом на заштиту угрожених животињских врста у Републици Српској, Зборник радова – *Међународна научностручна конференција – Сузбијање криминалитета и европске интеграције, с освртом на еколошки криминалитет*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, стр. 380–391.
- Грумић, С. (2015). *Безбедносни и криминалистички аспекти еколошких деликата –мастер рад*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- База података Аналитички подаци – електронском информациони систем који се води на нивоу МУП Републике Српске за временски период од 2006. до 2013. године
- Статистички годишњаци Републичког завода за статистику Републике Српске, за временски период од 2006. до 2014. године. Преузето 29.02.2016. са сајта <http://www.rzs.rs.ba/>

GEOSPATIAL LEVEL ANALYSIS ENVIRONMENTAL CRIME

Siniša Grumić*

Abstract: In contemporary conditions, other than standard organizational requirements, there is a need for specific skills, methods, technical and other means for efficient solving of ecological delicts. The practical aim of this paper is its aplicability for achieving ecological security by police organizations. With regards to the analysis of existing research results on ecological security within the borders of Republika Srpska and Bosnia and Herzegovina, it is

* Ministry of Interior of the Republic of Srpska, Crime Police Administration, email:sinisagrunic@gmail.com

Геопросторни ниво анализе еколошког криминала

noteable that the research is limited and mostly refers to water, forests, land and plants. Menace of ecological security has not received appropriate level of attention. Thus, this paper also has the purpose to contribute to the field.

Key words: environmental security, environmental offenses, police organizations, geospatial analysis, the Republic of Srpska.

НАСИЛНА СМРТ – СУИЦИД

Стручни
рад

DOI: 10.7251/BPG1603215J

УДК: 616.89-008.441.44:615.851.1

Мр Игор Јеличић*

Апстракт: Суицид је феномен који постоји од када и људски род. Ниједна земља на свијету није поштеђена овог феномена. Постојао је у различитим историјским периодима, различитог интензитета, зависно од чинилаца који су га узроковали, како објективних, који су се могли регистровати сазнајном перцепцијом, тако и субјективних који су невидљиви, али се ипак могу идентификовати посебним медицинским методама. Дубоко је укоријењен у сваком друштву, али његов интензитет зависи од чинилаца који су веома разнолики у зависности од територије и историјских момената.

Кључне ријечи: Суицид, феномен, објективни и субјективни чиниоци.

УВОДНО РАЗМАТРАЊЕ

Крајем двадесетог вијека долази до великих промјена у свијету, пропасти комунизма као идеологије и распада већине комунистичких земаља. Неке од комунистичких земаља подијелиле су се мирним путем, а у неким је дошло до грађанског рата, као у бившој СФРЈ. У Босни и Херцеговини, грађански рат је трајао од 1992. године до 1995. године. Постратна Босна и Херцеговина, територијално организована у два ентитета – Републику Српску и Федерацију Босне и Херцеговине, ушла је у тежак период транзиције и саме обнове друштва, како на привредној основи, тако и на изградњи одређених општеприхваћених друштвених принципа и вриједности. Све горе наведено је узроковало појаву суицида. У раду су приказани аналитички подаци везани за феномен суицида на територији Републике Српске.

Код свих смртних случајева у којима постоји сумња да се не ради о природној смрти потребно је утврдити прави узрок смрти, односно материјалну истину у сваком конкретном случају. Суицид спада у групу неприродних смрти. Суицид је намјерно лишење сопственог живота,

* Град Бања Лука, Одјељење комуналне полиције, e-mail: jelicici@blic.net

може се извршити различитим средствима и из различитих мотива (М. Бошковић, М.Бановић, 1995: 64).

Суицид је негативна друштвена појава која директно утиче на однос морталитета и наталитета у Републици Српској. Суицид је као појава посљедица, а узрок можемо наћи у ратним дејствима, транзицији друштва, посрнулој економији, лошој здравственој заштити. Већину чинилаца који доводе до негативне друштвене појаве суицида у данашње вријеме можемо окарактерисати као психосоцијалне узроке.

Одвијање рата на овим просторима проузроковало је два основна чиниоца која су утицала на појаву суицида, а то су појава психичког поремећаја – посттрауматског синдрома код борачке популације и економска немоћ становништва, тачније сиромаштво. Све је већи број суицида због неадекватног превентивног дјеловања на здравље борачке популације и лоше привредне ситуације која узрокује лош животни стандард становништва.

Психосоцијални услови који су идентификовани као посттрауматски синдром бораца Војске Републике Српске и низак степен економске моћи становништва се међусобно преплићу и заједно дјелујући на становништво чине плодно тло за ову негативну друштвену појаву. Ови чиниоци могу престати да постоје у будућности као узроци суицида интервенцијом друштва у превентивној здравственој заштити, затим развијањем привреде и реформом пензионог система, што би узроковало повећањем економске моћи грађана. Суицид проузрокован психосоцијалним узроцима требало би да доживи смањење интензитета након интервенције друштва.

Смрт може да наступи природним и насилним путем. Насилна смрт наступа намјерним, злонамјерним и нехатним дејством човјека, те на основу наведеног можемо извући закључак да насилна смрт може да буде убиство, самоубиство (суицид) и задес. Суицид је насилна смрт изазвана свјесним дјеловањем на уништењу властитог живота (М. Лукић, С. Пејаковић, Ј. Марић, 1990:53). Престанак живота садржан је у самом животу, па се живот увијек мора гледати кроз његову нужну посљедицу, а то је смрт. Прије настанка смрти јавља се агонија, која у буквалном смислу значи предсмртну борбу. У случајевима напрасних природних и насилних смрти, агонија је веома краткотрајна, тако да се може сматрати да практично и не постоји. Агонија је процес умирања. У почетку је свијест помућена, касније настаје сомноленција. Крвни притисак пада, срце наизмјенично ради брже и спорије, срчани тонови су или наглашени или тихи, понекад скоро нечујни. Често долази и до попуштања сфинктера које може да прати дефекација, умокравање, избацавање сјемење течности, итд. У случајевима продужене агоније, губи се гликоген из јетре. Међутим, и у изразито потхрањених особа, такође, недостаје гликоген, без обзира на дужину трајања агоније. У случајевима

напрасних смрти, гликоген не ишчезава из јетре и то понекад може да има велику диференцијално-дијагностичку вриједност за процјену дужине трајања агоније и начина умирања. Агонија се завршава потпуним престанком дисања, циркулације, функције ЦНС-а и размјене материја. Свако насилно оштећење тијела или уништење живота у вријеме трајања агоније не разликује се у кривичноправном смислу од истих посљедица у других живих особа, јер је човјек до настанка смрти предмет истих начела кривичноправне заштите. Из оваквог става логично сљедује да ни еутаназија не искључује противправност (М. Лукић, С. Пејаковић, Ј. Марић, 1990: 32).

СТАТИСТИЧКИ ПРИКАЗ

Статистички подаци Министарства унутрашњих послова показују да је на територији Републике Српске у периоду од 2011. до 2015. године извршено укупно 1210 суицида. Статистички подаци су приказани по годинама извршења, полу и старосној структури жртава и начину извршења.

Табела бр. 1. Статистички подаци везани за број суицида за подручје Републике Српске

	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
<i>Број самоубистава (суицида)</i>	295	233	227	229	226

Приказани статистички подаци у табели број 1 (Министарство унутрашњих послова Републике Српске) односе се на број извршених самоубистава на територији Републике Српске за период 2011–2015. У посматраном периоду видљиво је смањење броја извршених самоубистава, благи дисбаланс у односу на тренд смањења видљив је у 2014. години.

Табела бр. 2. Подаци везани за полну структуру извршилаца суицида

	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
мушки	230	181	169	182	176
женски	65	52	58	47	50
укупно	295	233	227	229	226

Анализирајући статистичке податке приказане у табели број 2, може се уочити да је већи број мушкараца који је извршио самоубиство у односу на жене.

Табела бр. 3. Подаци везани за старосну доб извршилаца суицида

	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
до 18 година	5	6	2	2	2
од 18 до 30 година	16	13	20	14	12
од 30 до 50 година	64	48	36	58	37
преко 50 година	210	166	169	155	175
укупно	295	233	227	229	226

У табели број 3, видљиво је да су лица различитих животних доби извршила самоубиство, с тим да се дјеца, млађи и старији малољетници рјеђе одлучују на самоубиство у односу на популацију становништва која се налази у „трећем добу“.

Табела број 4. Подаци везани за начин извршења суицида

	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
вјешањем	167	140	119	119	118
ватреним оружјем	79	60	69	73	52
утапањем	23	14	16	17	23
остало	26	19	23	20	33
укупно	295	233	227	229	226

Из статистичких података приказаних у табели број 3, видљиво је да су присутни различити начини извршења самоубиства, од којих предњаче самоубиства извршена вјешањем и самоубиства извршена ватреним оружјем.

Суицид у Републици Српској је искључиво индивидуалан чин сваког појединца. На основу приказаних статистичких података, можемо доћи до закључка да је суицид интензивна појава, те да на овим просторима, као и у свијету, постоји континуирано, али се њен интензитет мијења кроз различите историјске околности. Значи да се ради о континуираној

појави, регресивног карактера, која у различито вријеме исказује различит интензитет.

УСЛОВИ У КОЈИМА СЕ ОДВИЈА СУИЦИД

Услови који доприносе самом чину суицида могу се подијелити у три категорије:

1. објективни и субјективни услови,
2. екстерни и интерни услови и
3. трајни, привремени и тренутни

1) Објективни услов је чињеница да Република Српска као и већина посткомунистичких земаља пролази кроз процес транзиције, велики економски гиганти су угашени, а у поступку је процес трансформације државног капитала у приватни капитал, што доводи до стварања низа малих и средњих предузећа која запошљавају незнатан број становништва који је у овом процесу остао без посла. Такође, из дана у дан се повећава број пензионера, а реформа пензионог система још увијек није завршена, па овај обим привредног развоја Републике Српске тешко може да исфинансира пензије, плате буџетских корисника и велики број породица погинулих, ратних војних инвалида и демобилисаних борци.

Субјективни услов се огледа у томе да се ради првенствено о двије групе актера суицида: прву групу чине старе и изнемогле особе које се налазе у тешкој економској ситуацији због малих примања, што доводи до психичког притиска, а другој групи припадају демобилисани борци и ратни војни инвалиди који болују од посттрауматског синдрома који је уобичајен у свим земљама које су изашле из ратних сукоба.

2) Екстерни услов се огледа у самом потписивању Дејтонског мировног споразума у Босни и Херцеговини; уз притисак Међународне заједнице врше се различите реформе, на примјер реформа Пореске управе, војске, стварање различитих полицијско-безбједносних агенција на нивоу Босне и Херцеговине, јавног радио-телевизијског система, те формирање различитих институција на нивоу Босне и Херцеговине. Даље можемо да наведемо стална политичка превирања у Босни и Херцеговини, вербалну етничку нетрпељивост, све наведено посредно утиче на квалитет живота становника Републике Српске.

Интерни услови су већ објашњени у претходном ставу објективним и субјективним условима.

3) Трајни услов – суицид је појава која је стара колико и сам човјек. То је појава која је кроз историју људског рода постојала у свим друштвеним

уређењима, без обзира на којем степену развоја су се та друштва налазила.

Привремени услови су постратни период и период транзиције земље.

Тренутни услови су тренутна политичка, економска и социјална ситуација.

Актери суицида

Проучавајући статистичке податке везане за старосну доб извршилаца суицида, можемо доћи до закључка да су актери суицида у већини случајева старије особе и демобилисани борци Војске Републике Српске. Морамо да нагласимо да ни остале категорије нису поштеђене овог негативног друштвеног феномена, што се може утврдити из приказаних статистичких података.

Мотиви суицида

Најчешће се појављују сљедећи мотиви: несрећна љубав, тешка неизљечива болест, коцка, страх од казне и срамоте, породични неспоразуми, тешко материјално стање, слаб успјех у школи, алкохолизам, душевна поремећеност и др. (М. Бошковић, М. Бановић, 1995: 64)

Особе које се одлучују извршити суицид су првенствено психички лабилне особе, које приликом сусретања са животним проблемима одлучују извршити суицид, при том мислећи да је то једини излаз из ситуације у којој су се нашли. Погрешно је мислити овако, јер проблеми постоје да би се рјешавали и превазилазили, ма колико они се чинили нерјешивима, из сваке ситуације постоји излаз. На простору Републике Српске, основни мотив особа које изврше суицид је њихова убијеђеност да је то једини начин изласка из тешке ситуације – економске, здравствене или неке друге ситуације у којој су се нашли.

Подручја и садржаји истраживања суицида

Суицид као феномен и предмет истраживања изучавају различите науке, као што су криминалистика, судска медицина, криминалистичка психологија. Наведене науке имају широк спектар интересовања када је у питању суицид. Криминалистичка психологија изучава стање свијести, односно психичке поремећење који доводе до суицида, судска медицина изучава начине извршења, односно настале повреде због којих наступа

смрт, а криминалистика проучава поступак фиксирања и изузимање трагова чије ће вјештачење недвосмислено показати да се ради о суициду, а не о кривичном дјелу убиства.

Облици испољавања суицида

У Републици Српској, једини облик испољавања суицида је индивидуалност. То је индивидуалан чин сваког појединца. Код нас још увијек не постоји облик колективности који постоји у свијету. 28. 02. 1993. године, у Сједињеним Америчким Државама, у Савезној држави Тексас, осамдесет и пет припадника секте „Лоза Давидијанаца“, међу којима је било и седамнаесторо дјеце, извршило је колективни суицид (Б. Ђурђевић-Стојковић, 1998: 59).

ИНТЕНЗИТЕТ, ТРАЈАЊЕ И СРЕДСТВА ИЗВРШЕЊА СУИЦИДА

Свијет је једна јединствена цјелина и ништа се не одвија само по себи, све је условљено и узроковано једно другим. Као што сам претходно навео, ниједно друштво на било којем степену развоја није поштеђено негативне друштвене појаве суицида. Друштво може превентивно дјеловати на смањењу суицида, али суицид као појава никада неће бити искоријењен, без обзира на интервенцију друштва. У приказаном статистичком периоду, суицид је извршило 1210 особа, што указује да је интензитет ове друштвене појаве у Републици Српској велики. Ова појава је дубоко укоријењена у нашем друштву. Најчешћа средства за извршење суицида су:

1. вјешање (различите врсте конопаца и каиша);
2. ватрено оружје (пиштољи и пушке);
3. експлозивна средства (ручне бомбе и експлозиви);
4. хладно оруђе (ножеви, сјекире, жилети);
5. хемијска средства (лијекови и средства за хигијену);
6. утапање;
7. запаљива средства (нафтни деривати).

1. Акутни недостатак кисеоника или немогућност размјене кисеоника и угљендиоксида у организму врло брзо доводи до смрти услед угушења. Довод ваздуха у плућа и његово одстрањење, прелазак алвеоларног ваздуха у крв и угљен-диоксида из крви у ваздух и размјена кисеоника и угљен-диоксида између крви и ткива могу бити поремећени или онемогућени разним спољашњим чиниоцима. Довод ваздуха у плућа и његово одстрањење условљени су пролазношћу дисајних

путева, а цио процес размјене угљен-диоксида и кисеониока одиграва се преко црвених крвних зрнаца. Бројни су узроци који могу да доведу до оштећења ових механизма и њих смо подијелили на природне и насилне узроке угушења. Једна од врста угушења која ће бити обрађена у раду је – механичка угушења. Механичка угушења се дијеле у двије основне групе:

а) чиста угушења која настају искључиво због недостатка кисеоника или немогућности размјене кисеоника и угљен-моноксида;

б) комбинована угушења која настају и због прекида крвотока ка мозгу или шока.

Самоубиство извршено вјешањем спада у насилну смрт изазвану комбинованим угушењем (Лукић, Пејаковић, Марић, 1990: 107).

2. Досадашња искуства указују да самоубице ватреним оружјем чешће себи пуцају у главу и то у предјелу сљепоочнице, чела, уста, а рјеђе у предјелу грудног коша. Понекад се самоубиство врши пуцањем испод браде и у предјелу трбуха, а сасвим ријетко у предјелу тјемена и потиљка. Самоубице ријетко пуцају у покривени дио тијела, тј. кроз одијело (Бошковић, Бановић, 1995: 65).

У мирнодопским условима најчешће повреде су из ручног ватреног оружја. Вјештачење ових повреда је често веома сложено и захтијева од експерта добро познавање особености дејства оружја, самог оружја, муниције и др. Ова вјештачења се због тога морају вршити тимски уз присуство стручњака за криминалистику, балистику и хемију. Судско-медицински вјештак мора да познаје могућност криминалистичке експертисе и да зна да узме и конзервира трагове за касније проучавање и анализирање. Повреде пројектилама ватреног оружја манифестују се као устрелине, прострелине и застрелине. Устрелина има само улазни отвор и канал, а пројектил је задржан у тијелу. Прострелине имају улазни и излазни отвор који су међусобно спојени каналом. У случајевима застрелина, пројектил само тангенцијално захвата површину ткива. Застрелине немају улазни и излазни отвор. На основу изгледа и локализације повреде није могуће са сигурношћу дати одговор на питање да ли је повреда убилачка, самоубилачка или задесна. За самоубиство говоре повреде које су нанесене из близине и гдје је локализација улазног отвора у сљепоочном предјелу, усној дупљи или срчаном предјелу, ако је употребљен пиштољ или револвер. Ако је улазна рана у десном сљепоочном предјелу, канал ране по правилу иде улијево, лако унапријад и навише. Када је у питању пушка, онда је локализација у предјелу трбуха или грудног коша. Ако је приликом самоубиства из пушке немогуће да се руком дохвати обарач, онда се обично поред пушке налазе разна помоћна средства: дрво, канап и сл. Самоубица и палцем стопала може да врши окидање. Атипични случајеви самоубиства

изазивају често подозрење и изискују велику обазривост прије доношења мишљења. Понекад самоубице имају намјеру да неком напакују или пак желе да скрену пажњу на себе. Овакво самоубиство, које је изискивало дуготрајну припрему, указује да је мотив дуже постојао. У случајевима самоубиства, оружје се често налази поред леша, ријетко на одстојању од два до три метра (приликом падања самоубица може да одбаци оружје у страну). Понекад оружје може да се нађе далеко од леша и то се виђа у оним случајевима у којима је последице самоповређивања могуће да се самоубица креће. У пракси су регистровани случајеви прострелина срца, а повријеђени се кретао неколико десетина метара. Као што се види, ако се оружје не нађе поред леша, то још није доказ да се не ради о самоубиству, као што ни проналазак оружја у руци или поред леша не искључује убиство. Може се рећи да се у самоубица никад не налази оружје чврсто фиксирано у руци. Обично се оно лако вади из шаке. Ако је мртвачка укоченост јако изражена, онда се и оружје тешко вади из руке. Ова појава се понекад користи у циљу фингирања самоубиства и тада се ставља пиштољ у руку леша последице убиства. Налаз више устрелина не искључује самоубиство. Посебну вриједност има доказ барута на шаци у којој је било оружје. Техника доказивања барута на шаци врши се помоћу парафинске рукавице. На основу индиција или несигурних показатеља не смије се упуштати у питање поријекла смрти. Ране из даљине изазивају редовно подозрење на убилачко поријекло. У прилог убиству говори и више повреда и када су повреде локализоване на мјестима тешко приступачним сопственој руци итд. (Лукић, Пејаковић, Марић, 1990: 82).

3. У ратном и постратном периоду честа су самоубиства минско-експлозивним средствима, с обзиром на доступност ових војних средстава. У највећем броју случајева ради се о ручним бомбама које самоубица активира, у великом броју случајева и легне на ручну бомбу, па услед повреда нанесених шрапнелима наступи смрт на лицу мјеста.

4. Код самоубиства сјечењем, самоубица веома често оштрим предметом (бријач, нож) врши резање врата, зглобова руку и ногу, а код самоубиства бодењем, самоубица оштрим, шиљастим предметом (маказе, игле, шиљасте ножеви) врши убодине, најчешће у предјелу срца, односно груди, врата и трбуха, тј. на мјестима која су најприступачнија самоубици. Такође, и код ових видова самоубиства, самоубица ријетко врши резање и убоду преко покривених дијелова тијела, већ претходно открива тај дио тијела, што може да буде индикативно приликом расвјетљавања случаја сумњивог самоубиства (Бошковић, Бановић, 1990: 66).

Сјекотине настају повлачењем или управним дејством (рјеђе) оштрице механичког оруђа на одређени дио тијела. Оруђа која на неком

дијелу имају сјечиво најчешће су намијењена различитим човјековим потребама у свакидашњем животу (нож, жилет, сјекира, стакло, коса, итд.), али могу да буду направљена и са специјалном намјеном за напад или одбрану (кама, бајонет, прављено сјечиво итд.). Ова врста повреда редовно је праћена пресијецањем мањих или већих крвних судова. Због тога може доћи до крвављења, па чак и смрти усљед искрвављења. Сјекотине могу да настану задесно, самоповређивањем, у самоодбрани, злонамјерним повређивањем и у циљу самоубиства. Са криминалистичког аспекта, најважнија је локализација сјекотина у предјелу врата које често доводе до смрти усљед искрвављења, ваздушне емболије или аспирације крви. У оваквим случајевима, најважније је утврдити поријекло смрти. Самоубице се чешће повређују у предјелу врата. Међутим, ту се не виде бројни засједи на завршном дијелу ране, него се виде тзв. „пробни резови“ који су скоро увијек на горњој трећини врата и паралелни су са главном раном (понекад могу да буду и удаљени). Дубљи дио ране се налази са лијеве стране, а правац ране је слијева удесно и одозго наниже (у левака је обрнуто), али се ово не смије схватити као правило. Велики крвни судови не морају увијек да буду пресјечени, чак и када рана допире својим дном до тијела пршљенова. Постојање сјекотина на дланеним странама подлактице изнад зглоба шаке говори да је сјекотина на врату самоубилачког поријекла. Сјекотине на дланеним странама подлактица које су правилно распоређене и међусобно паралелне указују на слједеће могућности: самоповређивање, тзв. „пробне резове“, самоубиство или фингирање покушаја самоубиства. Ове повреде саме по себи ријетко завршавају смртним исходом.

Убодине су ране које настају дејством шиљка механичког оруђа (шило, ексер, игла, нож, кама итд.). Сваку убодину чине слједећи елементи: отвор, ивице и стране, канал и дно. Облик је кружан, звјездаст, чунаст, троугласт, итд. У криминалистичком смислу, посебан значај има дно убодине, и то нарочито ако се налази у коштаном ткиву, јер се спектрохемијски могу утврдити трагови оруђа и страна тијела и тиме се добија поуздан идентификациони доказ. Посебну врсту убодине чине ране које настају усљед истовременог дејства и шиљка и оштрице механичког оруђа. Постоје бројна оруђа која, поред шиљка, имају и сјечиво на једној или на обје стране (нож, коса, кама, бајонет). Ове ране имају елементе убодине и сјекотине. Оне се најчешће наносе ножем. Најчешћи узрок смрти је искрвављење и то у унутрашње тјелесне дупље (спољашње искрвављење је чешће код сјекотина). По поријеклу, убодине су самоубилачке, убилачке и задесне. У случајевима самоубиства, типична локализација је преддио срца. Ту се често око главне ране види неколико плићих убодина („пробне убодине“) на мањем простору са истим правцима канала. Ако постоји само једна убодина, онда се у самоубице могу наћи и сјекотине или убодине на крајњим чланцима другог и трећег прста лијеве руке (код дешњака обрнуто). Оне постоје

због тога што самоубица уклања одјећу или веш са мјеста гдје жели да се убоде и прстима друге руке означава „мету“. Душевни болесници наносе самоубилачке повреде убодине и у предјелу трбуха (Лукић, Пејаковић, Марић, 1990: 54,59).

5. Отровима се сматрају супстанце које у врло малим количинама изазивају оштећење ткива живих организама. Питање идентификације и дефиниције токсичности стотина милиона једињења, која су данас у употреби, веома је компликовано (Јовановић, 1997: 848). Хемијски отрови су супстанце које својим квалитетом и квантитетом или концентрацијом дјелују хемијски или физичко-хемијски, изазивајући реверзибилне или ирреверзибилне промјене анатомских структура или поремећаје функције органа или организама. Данашњи човјек се у својој кући окружио разним хемикалијама и великим бројем лијекова. Од начина уношења отрова у организам зависи да ли ће иста доза дјеловати токсично или смртоносно, или уопште неће изазивати интоксикацију. Да би отрови испољили своје штетно дјелство, они морају да доспију у крв (изузетак су корозивни отрови). Према томе, ако се отрови директно уносе у крв, онда ће они дјеловати и најбрже и најефикасније. Отрови се најчешће уносе у организам преко органа за варење, и то било да је у питању самоубиство или убиство, али није ријеткост ни у случајевима задеса. Тешко је и набројати све оне чиниоце који могу да изазову подозрење на тровање. Понекад на тровање упућује анамнеза, писмо самоубице, а понекад и сама клиничка слика. У другим случајевима, нејасна смрт, а нарочито напрасна смрт привидно здравих особа, поготово ако је праћена суспектним околностима (свађа супружника, смрт у стану љубавника или љубавнице и др.), може да изазове сумњу на смрт услед тровања. У таквим случајевима, као и у случајевима у којима клиничка слика подсећа на нека тровања (повраћање крвавих маса, крвава столица, несвјесно стање итд.) потребно је не само утврдити узрок смрти него и искључити тровање. По поријеклу, тровања могу да буду убилачка, самоубилачка и задесна и као таква су предмет судско-медицинске и хемијско-токсиколошке експертизе. Самоубилачка тровања су честа, а повећао се и асортиман отрова којима је извршено самоубиство (Лукић, Пејаковић, Марић, 1990: 148, 157).

6. Под утопљењем се подразумијева затварање завршних дисајних путева течним садржајем. Утопљење је најчешће у текућим или стајаћим водама, али се виђа и у цистернама, бунарима, кориту, бачвама итд. Приликом утопљења није потребно да цијело тијело, па чак ни цијела глава буду испод површине течности. Ови случајеви су рјеђи и обично се дешавају у вријеме епилептичког напада, стања алкохолисаности, липотимије или синкопе.

Приликом првог контакта са течношћу (надражај од хладноће) долази до дубоке инспирације и плућа се потпуно испуне ваздухом. Да би се организам одбранио од прилива течности у дисајне путеве, настаје рефлексни прекид дисања. Тако у овој фази долази само до гутања течности. Престанак дисања траје све дотле док се не нагомила угљен-диоксид у крви и не изврши надражај центра за дисање. Ова фаза траје надуже 80 секунди.

У другој фази се појављује глад за кисеоником и настаје надражај центра за дисање. Дисање се поново успоставља и оно је убрзано и праћено дубоким дисајним покретима. Тада продире течност у плућне алвеоле и настаје немогућност размјене кисеоника и угљен-диоксида. У овој фази почиње да се губи свијест.

Трећи стадијум је стадијум грчева. Удахнута течност се мијеша са ваздухом и слузи и ствара се ситна пјена.

У четвртом стадијуму угушење је при крају. Наступа узетост и послије краће дисајне паузе слиједи терминални удисај којим се увлачи још једна количина течности у плућа. Убрзо послије тога наступа смрт.

Цијели процес утопљења траје 4 до 5 пет минута (понекад нешто краће или дуже). Изроњавање и кратко удисање ваздуха продужава вријеме, а тјелесна премореност и општа исцрпљеност га скраћују. По поријеклу, утопљење је најчешће самоубилачко и задесно, а ријетко убилачко. Самоубилачко утопљење се дешава у свим годишњим добима. Ако се установе знаци непосредног утопљења и ако је леш обучен и на њему нема повреда, онда је у питању самоубиство, задесни пад у воду или чак убиство гурањем у воду. Међутим, самоубиство није искључено ни кад се леш нађе у купаћим гаћицама, па чак и потпуно наг. Налаз камења, тегова и других предмета привезаних за леш, увезаност ногу или руку указују на самоубиство или покушај скривања леша. Опроштајна писма, утопљење и налаз других повреда карактеристичних за покушај самоубиства, налаз повезаних лешева мушке и женске особе, разних торби у којима су тешки предмети, откриће мотива (трудноће), налаз тешких обољења итд. говоре у прилог самоубиства (Лукић, Пејаковић, Марић, 1990: 111, 118). Чињеница да је, на примјер, покојник оставио опроштајно писмо или поруку може, у садејству са резултатима вјештачења (графолошког, судско-медицинског и других) потврдити или негирати претпоставку о непостајању кривичног дјела (Крушић, 1996: 719).

7. Опекотине настају усљед локалне апликације пламена и патогене количине топлоте од загријаних тијела.

Први стадијум – околне промјене су карактеристичне за овај стадијум, наступају када је температура течности или пара од 40 до 50 целзијуса или ако краткотрајно дјелује сува топлота око 70 целзијуса. Види се еритем и оток коже.

Други стадијум је кад промјене настају под дејством топлоте течности или пара од 50 до 70 целзијуса или суве топлоте од око 140 целзијуса. Карактеристично за овај стадијум је појава мјехурића – була.

Трећи стадијум изазива промјене под дејством топлоте течности или пара преко 70 целзијуса или суве топлоте преко 140 целзијуса. У овом стадијуму су захваћени сви слојеви коже, а понекад и мишићно ткиво.

Четврти стадијум изазива промјене само усљед дејства суве топлоте. Течност не може да достигне толику топлоту. Ткиво је угљенисано и у њему су све заживотне реакције уништене. Органска материја је претворена у угљен.

Самоубиства спаљивањем су ријетка и срећу се у душевно обољелих или вјерских фанатика. У последње вријеме, било је и неколико случајева јавних, демонстративних самоспаљивања (Лукић, Пејаковић, Марић, 1990: 133).

Суицид је друштвена појава, као таква има регресивно дејство, прије свега на демографску структуру становништва, тачније на однос наталитета и морталитета. У истраживаном периоду суицид је имао јак интензитет испољавања, самим тим је повећавао стопу морталитета. Ова регресивна друштвена појава не постоји сама за себе, већ се налази у узрочно-посљедичним везама са другим друштвеним појавама, како негативним тако позитивним, које утичу на интензитет суицида. Суицид оставља посљедице по психичко здравље околине. То је противправан чин одузимања властитог живота. Спада у насилну смрт изазвану свјесним дјеловањем на уништењу властитог живота.

НОВИ ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ СУИЦИДА

У досадашњој пракси у Републици Српској није забиљежен ниједан примјер колективног суицида, или организовања група, секти или организација чији би циљ био колективни суицид, што није случај у свијету, који обилује примјерима колективних суицида из разних разлога, али најчешће вјерских убјеђења.

Смрт може бити природна и насилна. Насилна смрт може бити убиство, самоубиство и задес. За разлику од насилне смрти убиства, гдје имамо фазе припреме, извршења и прикривања, насилне смрти задес и самоубиство немају фазе. Ипак, постоје суициди који имају фазу припреме и извршења. Навешћемо неке од примјера које су се десили:

03. 06. 1993. године, у Врању, у касарни „Јужноморавске бригаде“, војник Јожеф Менедер убио је шест војника и једног заставника, а затим је извршио суицид. Истрагом је утврђено да је Јожеф на лијевој подлактици имао истетовиран обрнути крст и датум 03. 06. 1993. те да

је именовани био припадник сатанистичке секте „Црна ружа“, те да је унапријед испланирано масовно убиство и Јожефов суицид.

Неколико дана након убиства у Врању, у касарни „Мика Митровић“ у Шапцу, војник Нандор Киш приликом смјене страже убио је једног војника и десетара, а неколико присутних теже ранио и потом извршио самоубиство. Истрага је показала да је циљ ових убистава и Нандоровог суицида доктринарно био да се жртвовањем живота припадника сатанистичке секте (Нандора) и што већег броја недужних људи увећа сатанина моћ.¹ (Б.Ђурђевић-Стојковић, Вјерске секте и покрети, Београд 1998, стр. 59).

Двојица војника Оружаних снага Босне и Херцеговине (ОС БиХ) убијена су 18. новембра 2015. године у улици Сафета Зајке у сарајевском насељу Рајловац. Ово кривично дјело чија је позадина вјерско-идеолошке природе извршио је припадник селефијског покрета Енес Омерагић, након чега је у насељу Сокоље извршио самоубиство (Злочин у Рајловцу. Преузето 29. 08. 2016. са сајта www.naslovi.net).

ЗАКЉУЧАК

Рад је мали допринос у расвјетљавању овог проблема који доприноси емпатији породице као основног атома друштва у цјелини. Ова друштвена појава рефлектована је особинама наше друштвене стварности. Суицид је неодвојив од процеса превирања и противречности у свакој области друштвене структуре. Такође, нарочито је условљен непостојањем коегзистентног вриједносног система, што индукује својеврсним лутањем и несналажењем једног дијела грађана у погледу изградње сопственог вредносног система. Грађани преко самопоштовања долазе до самопоуздања, па су самим тим они који имају сапоуздање психички јаки и мање су подложни суициду. Друштво ову негативну појаву не смије да посматра без реакције. Друштвени допринос огледа се у могућности да се ублажи друштвени проблем. Могуће је реално сагледати узроке који доводе до суицида, популацију која му је подложна, начине извршења, регије које су више подложне суициду, а на основу свега наведеног друштво треба да сачини стратегију превентивне борбе на сузбијању суицида. Адекватном стратегијом која би подразумијевала мултидисциплинаран приступ стопа суицида би се могла знатно смањити.

1 Ове врсте суицида, приликом којих извршилац из вјерско-идеолошких разлога изврши убиство, након чега изврши самоубиство, нису регистроване у Републици Српској, али се постављају као безбједносни изазов у будућности.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошковић М., Бановић Б. (1995). *Криминалистичка методика*. Београд: Виша школа унутрашњих Послова.
- Кривокапић В., Тодоровић У., Ступар Љ., Бошковић М., Ивановић В. (1991). *Криминалистика*. Београд: Виша школа унутрашњих послова.
- Лукић М., Пејаковић С., Марић Ј. (1990). *Судска медицина и психопатологија*. Београд: Научна књига.
- Ђурђевић-Стојаковић Б. (1998). *Ловци на људске душе*. Београд.
- Ђурђевић-Стојаковић Б. (2002). *Исповест жртвава секти*. Београд.
- Крушић С. (1996). *Мотиви убиства као индиција*. Београд: Безбедност – часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије.
- Јовановић С. (1997). *Мозгућност тровања индустријским отровима и пестицидима*. Београд: Безбедност – часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије.
- <http://www.mup.vlada.rs.net/>, приступљено 23. 02. 2016.
- <http://www.naslovi.net/>, приступљено 29. 08. 2016.

VIOLENT DEATH SUICIDE

Mr Igor Jeličić*

Abstract: Suicide is a phenomenon that has occurred since the existence of man kind. No country on this earth has been spared of this phenomenon. It has occurred in various historical periods, and various intensities, depending on the factors that may have caused it, whether they are subjective, which could have been registered by cognitive perception, or objective, which are unforeseeable, but can otherwise be identified with specific medical methods. Just like that, it is deeply rooted in all societies, but its intensity depends on factors that are extremely diverse depending on the territory and historical moments.

Key words: suicide, phenomenon, objective and subjective factors

* Communal Police City of Banja Luka, email: jelicici@blic.net

ПОСЕБНЕ МЈЕРЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ САОБРАЋАЈНЕ ПОЛИЦИЈЕ

Стручни рад

DOI: 10.7251/BPG1603231R

УДК: 351.811:656.1.08

Дејан Рикић*

Апстракт: Глобалним планом деценије акције за безбједност саобраћаја (2011–2020) дефинишу се општи циљеви, те пет стубова (колона) у оквиру којих је потребно предузимати мјере с циљем унапређења безбједности саобраћаја. Међу тим колонама истиче се и стуб број 4 који се односи на унапређење понашања учесника у саобраћају. Унапређење безбједности саобраћаја ослања се, прије свега, на свеобухватне кампање, едукације, доношење адекватних прописа, али унапређење понашања учесника у саобраћају у нашим условима у највећој мјери се ослања на унапређење система мјера и санкција, те њихову досљедну примјену од стране саобраћајне полиције. С обзиром на то да возачи, у нашим условима, најчешће не прихватају ризик од учешћа у саобраћајним незгодама усљед непоштовања прописа, преостаје нам једино да прописима дефинишемо систем мјера и санкција према починиоцима прекршаја и кривичних дјела против безбједности саобраћаја, те да њиховом досљедном примјеном од стране саобраћајне полиције коригујемо понашање учесника у саобраћају и да их, на неки начин, „приморамо“ да поштују прописе у саобраћају. У складу са тим, у овом раду ће бити приказане мјере које, у складу са важећим законодавством, стоје на располагању полицијским службеницима, као и санкције које полицијски службеници могу изрећи починиоцима прекршаја у саобраћају. Примјеном наведених мјера, полиција, прије свега, репресивно дјелује према починиоцу прекршаја, али дјелује и превентивно на даље чињење евентуалних прекршаја или кривичних дјела.

Кључне ријечи: Безбједност саобраћаја, мјере, прекршаји, превенција, репресија.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

У нашим условима, највећи утицај на унапређење понашања учесника у саобраћају има превентивно-репресивни рад полиције, јер возачи, најчешће, занемарују ризик од учешћа у саобраћајним незгодама.

* Јединица за основну обуку – Полицијска академија, Бања Лука, email: dejanrikic@live.com

Да бисмо оваквим радом полиције утицали на возаче да поштују прописе и самим тим смањили ризик од учешћа у саобраћајним незгодама потребно је, прије свега, да имамо квалитетан нормативни оквир за примјену мјера које утичу на унапређење безбједности саобраћаја.

Када говоримо о делинквенцији у саобраћају, потребно је указати да се она диференцира на прекршајну и кривичну. Прекршаји против безбједности друмског саобраћаја су дефинисани, прије свега, Законом о основама безбједности саобраћаја на путевима БиХ (*Службени гласник БиХ*, број: 6/06, 75/06, 44/07, 84/09, 48/10 и 18/13) и Законом о безбједности саобраћаја Републике Српске (*Службени гласник Републике Српске*, број: 63/11), али и другим законима. Прекршајне санкције прописане су Законом о прекршајима (*Службени гласник РС*, број: 63/14), који предвиђа да се починиоцу прекршаја могу изрећи сљедеће прекршајне санкције:

1. Казне,
2. Казнени бодови,
3. Заштитне мјере,
4. Упозоравајуће санкције и
5. Васпитне препоруке.

Од наведених санкција, полицијски службеник је овлаштен да починиоца прекршаја прекршајним налогом санкционише казном, казним бодовима и заштитним мјерама, док остале санкције изриче суд у прекршајном поступку.

Кривичну делинквенцију у саобраћају чине кривична дјела против безбједности друмског саобраћаја која су инкриминисана члановима 410–414 Кривичног Закона Републике Српске (*Службени гласник РС*, број: 49/03, 37/06, 73/10, 1/12, 67/13).

Кад су у питању саобраћајне незгоде, граница између кривичне и прекршајне делинквенције се темељи на тежини тјелесних повреда (уколико постоје) и материјалној штети која је изазвана саобраћајном незгодом. У складу са тим, саобраћајна незгода са обиљежјем кривичног дјела је догађај на путу или који је почео на путу, у којем је учествовало најмање једно возило у покрету и у којем је најмање једно лице погинуло или задобило тешке тјелесне повреде или је наступила материјална штета већа од 3000 КМ (*Инструкција о вршењу увиђаја саобраћајних незгода, тачка 2, подтачке а), б) и ц), коју је донио министар унутрашњих послова Републике Српске*). Уколико имамо саобраћајну незгоду која се не може третирати као кривично дјело, таква незгода се рјешава према правилима прекршајног поступка.

Поред наведених прекршајних санкција, полицијски службеници су овлаштени да примјењују и посебне мјере према преступницима у саобраћају, а све с циљем унапређења безбједности друмског саобраћаја.

На том плану, Босна и Херцеговина и Република Српска су нормативно увеле и полицији „ставиле на располагање“ низ мјера које, уз адекватну подршку материјално-техничких и људских средстава, могу имати огроман утицај на унапређење безбједности саобраћаја. Овдје, прије свега, мислимо на посебне мјере безбједности које су дефинисане Законом о основама безбједности саобраћаја на путевима БиХ (*Службени гласник БиХ*, број: 6/06, 75/06, 44/07, 84/09, 48/10 и 18/13), али и друге мјере, као што су лишење слободе задржавањем и лишење слободе лица које настави са чињењем прекршаја које дефинише Закон о прекршајима (*Службени гласник РС*, број: 63/14), у члану 170, став 1, односно 4.

У раду ће бити приказан нормативни оквир, услови, поступак и циљеви примјене неких од горе наведених мјера. Циљ рада јесте дати преглед ових мјера на једном мјесту, те указати на дистинкцију, као и додирне тачке између појединих мјера и указати на превентивни, односно репресивни значај ових мјера на безбједност саобраћаја уопште.

Од низа мјера, издвојићемо и објаснити оне које се најчешће примјењују и које имају највећи утицај на унапређење безбједности саобраћаја, а то су :

1. Искључење возача из саобраћаја,
2. Искључење возила из саобраћаја,
3. Задржавање лишењем слободе у саобраћају.

ИСКЉУЧЕЊЕ ВОЗАЧА ИЗ САОБРАЋАЈА

Искључење возача из саобраћаја је посебна мјера безбједности предвиђена Законом о основама безбједности саобраћаја на путевима БиХ (*Службени гласник БиХ*, број: 6/06, 75/06, 44/07, 84/09, 48/10 и 18/13). Састоји се из привременог искључења возача одузимањем возачке дозволе. Циљ предузимања ове мјере од стране полицијских службеника јесте да се возачу који је затечен у чињењу прекршаја забрани даље управљање возилом како усљед тога не би дошло до угрожавања безбједности саобраћаја већих размјера.

Ова мјера има, прије свега, репресивни значај у односу на починиоца прекршаја који је већ починио прекршај, али, с друге стране, има превентивни утицај на починиоца – да га ономогући у даљем вршењу потенцијално тежих прекршаја, којима би додатно угрозио безбједност саобраћаја, односно друге учеснике у саобраћају.

ПРИМЈЕР: Ако приликом контроле возача утврдимо да је возач под утицајем алкохола од 0,6 г/кг, таквог возача ћемо казнити новчаном казном и искључити из саобраћаја (репресивни значај). Поред тога, искључењем возача ћемо спријечити да он даљим управљањем возилом

у таквом психофизичком стању почини много теже прекршаје, па чак и кривична дјела против безбједности друмског саобраћаја, а то се може очекивати с обзиром на психофизичко стање возача.

Полицијски службеник је овлаштен да искључи из саобраћаја возача када:

✓ је очигледно да је возач у таквом психофизичком стању (умор, болест, дејство опојних дрога или лијекова на којима је означено да се не смију употребљавати прије и за вријеме вожње) да није способан да безбједно управља возилом,

✓ је под дејством алкохола, које је недозвољено законом,

✓ је возач или инструктор вожње одбио да се подвргне испитивању, односно стручном прегледу на који је упућен,

✓ возач захтијева анализу крви и/или урина у смислу закона,

✓ прекорачи вријеме дозвољеног трајања управљања возилом,

✓ нема возачку дозволу за категорију возила којим управља,

✓ управља возилом за вријеме трајања заштитне мјере или мјере безбједности,

✓ инструктор вожње који под дејством алкохола оспособљава кандидата за возача или који показује знакове поремећаја изазваног дејством алкохола или оспособљава кандидата за возача, а нема возачку дозволу одређене категорије или у вријеме када је на снази мјера надлежног органа којом је инструктору вожње забрањено управљање моторним возилом.

(Закон о основама безбједности саобраћаја на путевима БиХ, *Службени гласник БиХ*, број: 6/06, 75/06, 44/07, 84/09, 48/10 и 18/13. чл. 224, ст. 1, 2, 3, 4, 5, 6).

Ако извршимо анализу горе наведених основа за искључење возача из саобраћаја, можемо констатовати да је први основ (умор, болест итд.) постављен помало апстрактно, јер је утврђивање постојања тог основа препуштено полицијском службенику односно његовој слободној процјени, без прописивања било каквих критеријума на основу којих би се такво стање болести или умора утврдило. Према законској формулацији, довољно је да је то „очигледно“, што је изузетно релативно и процјена је различита зависно од полицијског службеника који врши контролу психофизичког стања возача.

Кад су у питању други и трећи основ (количина алкохола недозвољена законом и возач одбије да се подвргне алкотестирању), треба указати да су то основи и за примјену мјере задржавања лишењем слободе у складу са Законом о прекршајима Републике Српске о којој ће бити ријечи у наредном излагању. Кад је у питању количина алкохола, лишењу слободе се приступа ако је количина алкохола већа од 1 г/кг, док се за мање количине недозвољене законом (0,3–1,00 г/кг) приступа привременом искључењу возача из саобраћаја.

Искључење возача се врши, као што смо рекли, привременим одузимањем возачке дозволе, при чему полицијски службеник возачу издаје потврду о привременом одузимању возачке дозволе. Одузета возачка дозвола се задржава све док не престану разлози због којих је одузета, с тим да се одузета возачка дозвола из разлога под а), б), ц), д) и ж), не враћа прије истека 12 сати од тренутка одузимања, а све у циљу спречавања возача да даљим управљањем, у таквом психофизичком стању, опасније угрози безбједност саобраћаја.

У овом дијелу смо видјелу како „de iure“ возача спријечити да настави управљање возилом. С обзиром на то да морамо предвидјети да поједини возачи неће поступити по наређењу полицијског службеника и да ће наставити да управљају возилом и након одузимања возачке дозволе, поставља се питање како полицијски службеник треба да поступи у таквој ситуацији с циљем спречавања таквог возача да даљим управљањем возилом угрози безбједност саобраћаја, а самим тим и животе других учесника у саобраћају.

На том плану, Закон о прекршајима Републике Српске је у члану 170, став 1 предвидио да ће полицијски службеник лишити слободе лице које настави са чињењем прекршаја или искаже намјеру за даљим чињењем прекршаја и да ће такво лице одмах, а најкасније у року од 12 часова извести пред суд. Ако ову одредбу примјенимо на горе наведене ситуације, јасно ћемо утврдити да возач поновним управљањем возилом без возачке дозволе наставља са чињењем прекршаја и тиме ствара основ за лишење слободе возача у складу са наведеним чланом.

На крају, треба указати и на то како поступити са возилом којим је управљао искључени возач. Полицијски службеници не снесу одговорност за чување возила и у таквим случајевима могуће су три ситуације. Прва, да возилом управља друго лице које је било у возилу са искљученим возачем, друга – да возилом у присуству искљученог возача управља полицијски службеник и то до најближег безбједног мјеста и трећа – уколико се не може поступити ни на један од наведених начина, издаће се налог о премјештању возила.

ИСКЉУЧЕЊЕ ВОЗИЛА ИЗ САОБРАЋАЈА

Искључење возила из саобраћаја је, такође, посебна мјера безбједности која је дефинисана Законом о основама безбједности саобраћаја на путевима (*Службени гласник БиХ*, број: 6/06, 75/06, 44/07, 84/09, 48/10 и 18/13). За разлику од мјере искључења возача из саобраћаја, у оквиру које привремено одузимамо возачку дозволу, приликом искључења возила из саобраћаја полицијски службеник привремено одузима потврду о регистрацији. Циљ примјене ове мјере

јесте да се искључењем возила којим је већ почињен прекршај спријечи даље чињење потенцијално тежих прекршаја или евентуално кривичних дјела против безбједности саобраћаја.

Ова мјера, дакле, има репресивни значај према већ почињеном прекршају, али исто тако и са аспекта безбједности саобраћаја далеко битнији превентивни утицај на даље угрожавање безбједности саобраћаја чињењем прекршаја и кривичних дјела са далеко већим консеквенцама.

ПРИМЈЕР: Ако приликом контроле возила утврдимо да је терет на возилу неправилно распоређен и да возач управљајући таквим возилом угрожава безбједност саобраћа, полицијски службеник ће таквог возача санкционисати новчаном казном (репресивни значај), али ће такво возило и искључити из саобраћаја и спријечити да возило са неправилно распоређеним теретом даље учествује у саобраћају и тиме проузрокује саобраћајну незгоду са далеко тежим посљедицама по самог возача, али и остале учеснику у саобраћају (превентивни значај).

Полицијски службеник је овлаштен да искључи из саобраћаја возило:

а) које због техничке неисправности угрожава или смета другим учесницима у саобраћају,

б) на којем је терет неправилно натоварен, односно недовољно обезбијеђен, или којим се без дозволе превози терет чије су димензије, односно маса веће од највеће дозвољене димензије, односно масе или осовинског оптерећења,

в) које се креће путем на којем је кретање те врсте возила забрањено,

г) које се креће без зимске опреме на дијелу пута и у вријеме кад је зимска опрема обавезна и

д) које није регистровано или које нема прописане регистарске таблице или стикер (наљепницу).

Кад је у питању техничка неисправност возила, полицијски службеник ће упутити возила на ванредни технички преглед кад посумња у исправност уређаја за управљање или уређаја за заустављање, возило које је у саобраћајној незгоди толико оштећено да се оправдано може закључити да су на њему оштећени склопови и уређаји који су битни за безбједност саобраћаја, возило за које се основано посумња да има неисправан уређај за погон на течни гас, возило за које се основано посумња да има неисправан уређај за спајање вучног и прикључног возила, возило које издувним гасовима или на други начин прекомјерно загађује ваздух, као и возило које производи прекомјерну буку.

Уколико се техничким прегледом утврди техничка неисправност неког од наведених уређаја, полицијски службеник привремено одузима потврду о регистрацији све док се таква неисправност не отклони како би возило могло безбједно да учествује у саобраћају.

Привремено искључење возила из саобраћаја траје све док трају разлози због којих је возило искључено, а одузета потврда о регистрацији се враћа возачу када он прикаже доказ да су престали разлози због којих је одузета.

ПРИМЈЕР: Ако је возило искључено из саобраћаја због неисправности уређаја за заустављање возила, потврда о регистрацији одузета по том основу се враћа када возач достави доказ (увјерење, потврду) од стране овлаштене станице техничког прегледа којом доказује да је возило технички исправно.

Уколико возач настави да управља возилом које је искључено из саобраћаја и тако настави са чињењем прекршаја, полицијски службеник ће, у складу са горе наведеним чланом Закона о прекршајима Републике Српске, приступити лишењу слободе возача који наставља са чињењем прекршаја чиме се и „de facto“ спречава даље угрожавање безбједности саобраћаја које може имати много теже консеквенце по остале учеснике у саобраћају.

ЛИШЕЊЕ СЛОБОДЕ ЗАДРЖАВАЊЕМ У САОБРАЋАЈУ

Анализирајући саобраћајне незгоде, утврђено је да је један од највећих узрочника саобраћајних незгода вожња под утицајем алкохола. Како би се на адекватан начин реаговало и утицало на возаче да не возе под утицајем алкохола, Законом о прекршајима Републике Српске је у члану 170 став 4 предвиђено да ће полицијски службеник приступити лишењу слободе задржавањем (у колоквијалном рјечнику познатије као „тријежњење“) лица које је затечено у чињењу прекршаја и код кога се утврди присуство алкохола у организму количине преко 1 г/кг, код кога се утврди присуство психоактивних супстанци у организму и које одбије да се подвргне алкотестирању.

Овом одредбом нормативно су створени услови да се одлучно и системски реагује и утиче на возаче да не учествују у саобраћају под утицајем алкохола. Тиме ће се постићи и субјективни ризик кажњавања код возача, односно њихов осјећај и предубјеђење да ће бити заустављени, контролисани, санкционисани и на крају, лишени слободе уколико буду возили под утицајем алкохола. Примјећено је да једино субјективни ризик кажњавања утиче на возаче да поштују прописе у саобраћају, те ћемо уз адекватну примјену ове мјере, са сигурношћу утицати на возаче и тиме унаприједити безбједност саобраћаја.

Да бисмо примјеном ове мјере „кориговали“ понашање учесника у саобраћају и код њих формирали субјективни ризик кажњавања, потребно је упознати возаче са могућношћу примјене ове мјере кроз

едукације, кампање, путем медија итд. јер, уколико возачи нису свјесни да ће бити лишени слободе због вожње под утицајем алкохола, само нормативно увођење ове мјере без пратећих кампања и упознавања јавности неће формирати субјективни ризик кажњавања код возача који возе под утицајем алкохола.

Возач лишен слободе по горе наведеном основу се спроводи у службене просторије и задржава све до „отрежњења“, али не дуже од 12 часова. Лицу лишеном слободе се уручује наредба о задржавању лишењем слободе коју потписује командир полицијске станице (*Инструкција о начину примјене Закона о прекршајима Републике Српске*, тачка 55, донесена од стране министра унутрашњих послова Републике Српске). Лице лишено слободе се, у складу са Упутством о поступању са лицима лишеним слободе, претреса и након тога обавезно упознаје са својим правима.

Ова мјера, поред низа предности и превентивног утицаја на унапређење безбједности саобраћаја, наилази и на критике појединих теоретичара. Критике се, прије свега, односе на поступање са лицима лишеним слободе, јер таква лица, најчешће, нису криминогена лица, те их у складу са тим треба блаже третирати (не вршити претресање, примјену средстава силе свести на најблажу могућу мјеру). Проблем који се у пракси појављује јесте и недостатак адекватних просторија за смјештај лица која се лишавају по овом основу, али се надамо да ће овај проблем у будућности бити превазиђен.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

На основу свега изложеног, можемо слободно рећи да полиција Републике Српске има добро уређен нормативни оквир за унапређење безбједности саобраћаја кроз превентивно-репресивни рад, односно кроз изрицање прекршајних санкција и примјену посебних мјера безбједности које су наведене у претходним излагањима.

Свака од наведених мјера у области безбједности саобраћаја, поред репресивног значаја, има и далеко битнији превентивни значај, јер кроз примјену наведених мјера полицијски службеници спречавају возача да даљим учествовањем у саобраћају почине теже прекршаје, па чак и проузрокују саобраћајне незгоде са тешким посљедицама по свој живот, али и живот осталих учесника у саобраћају.

Познато је да је вожња под утицајем алкохола један од највећих узрочника саобраћајних незгода. Возачи у нашим условима најчешће занемарују ризик од страдања у саобраћајним незгодама, те ћемо само уз адекватну примјену наведених мјера смањити вожњу у алкохолисаном

стању или бар умањити посљедице које могу наступити усљед вожње под утицајем алкохола.

Да би наведене мјере у потпуности оствариле свој циљ, посебно мјера „Задржавање лишењем слободе у саобраћају“, потребно је да јавност буде упозната са могућностима које „стоје на располагању“ полицијским службеницима. Због тога је потребно јавност, а посебно преступнике у саобраћају, информисати о мјерама саобраћајне полиције, како би оне утицале на возаче тако да поштују прописе у саобраћају и тиме избјегну санкционисање и „непријатности“ које слиједе као посљедица предузимања посебних мјера. Информисање би требало вршити кроз сарадњу МУП-а и Агенције за безбједност саобраћаја кроз свеобухватне кампање, путем медија, презентација итд.

ЛИТЕРАТУРА

Закон о основама безбједности саобраћаја на путевима БиХ, *Службени гласник БиХ*, број: 6/06,75/06, 44/07, 84/09, 48/10 и 18/13.

Закон о прекршајима РС, *Службени гласник РС*, број: 63/14.

Инструкција о вршењу увиђаја саобраћајних незгода (2011).

Инструкција о начину примјене Закона о прекршајима Републике Српске (2015).

SPECIAL SECURITY MEASURES OF TRAFFIC POLICE

Дејан Рикић*

Abstract: Global Plan of Action for the decade traffic safety (2011-2020. Yr.) defines the general objectives and the five pillars (columns) in which it is necessary to take measures to to improve traffic safety. Among the highlights are the columns and column number 4, which relates to the improvement of the behavior of traffic participants. Improving traffic safety relies primarily on the overall campaign, education, adoption of adequate regulations, but improving the behavior of traffic participants in our conditions largely relies on the improvement of the system of measures and sanctions and the consistent application of the same by the traffic police. Given that drivers, in our conditions, usually do not accept the risk of involvement in traffic accidents caused by non-compliance, the only thing left for us to regulations define a system of measures and sanctions against the perpetrators of misdemeanors and criminal acts against traffic safety, and that the consistent

* Police academy in Banja Luka, email: dejanrikkic@live.com

use of the same by traffic police correct the behavior of traffic participants and to somehow “compel” to respect traffic regulations. Accordingly, this paper will be displayed measures, in accordance with the applicable legislation, are available to police officers as well as the sanctions that may be imposed on police officers perpetrators of traffic violations. By applying the above measures, the police, primarily repressive acts against the perpetrator of offenses, but also in preventing further commission of any offenses or crimes.

Keywords: Road safety, measures, minor offenses, prevention, repression.

ЗАШТИТА ПОЛНОГ ИНТЕГРИТЕТА НЕМОЋНОГ ЛИЦА

Стручни
рад

DOI: 10.7251/BPG1603241M

УДК: 343.85:343.541/.546-053.2/6

Мср Иван Мацура*

Апстракт: Аутор анализира кривично дјело обљубе над немоћним лицем у Кривичном закону Републике Српске, КЗРС (*Сл. гласник РС*, бр. 49/03,108704, 37/06, 73/10, 1/12 и 67/13), као једном од најмање анализираних и публикованих кривичних дјела из групе кривичних дјела против полног интегритета. У анализи је дата дефиниција са објашњењима елемената основног и квалификованих облика дјела. С обзиром на то да је у кривичном дјелу радња извршења, поред обљубе, проширена другим полним радњама, које законом нису одређене, таквој законској формулацији дјела би се могло приговорити да је због своје неодређености у супротности са принципом *lex certa* (начело одређености кривичног закона), те да доводи до одређене правне несигурности грађана. Вршиће се преглед дјела са рјешењима из законодавстава у региону и усклађености законског рјешења дјела са ратификованим конвенцијама и међународним уговорима, све у циљу доласка до одговора да ли је област заштите полног интегритета у Републици Српској, па и у Босни и Херцеговини усклађена са обавезама државе из прихваћених Конвенција Савјета Европе. Такође, у раду се истражује однос кривичног дјела обљубе над немоћним лицем са општим институтом материјалног кривичног права – начелом одређености. У раду се закључује да је у наредном периоду потребно вршити промјене које би могле ићи у прецизирању и тачном одређивању радње „другу полну радњу“ и посебним законом на нивоу ентитета, Дистрикта Брчко и Босне и Херцеговине успоставити евиденцију учинилаца кривичних дјела сексуалног насиља.

Кључне ријечи: друге полне радње, посебне мјере, малољетно лице, *lex certa*, промјене.

УВОД

Кривичноправне одредбе, када је у питању кривично дјело обљубе над немоћним лицем садржане су у глави XIX КЗРС, која носи назив

*Окружно тужилаштво у Бањој Луци, email: icomasura@gmail.com

„кривична дјела против полног интегритета“ и та дјела, премда припадају тзв. класичном облику криминалитета, одувијек изазивају пажњу опште и стручне јавности.

Имајући у виду повећан број кривичних дјела против полне слободе која су извршена према малољетним лицима, потребно је да се поред постојећег система кривичних санкција, које се нису у потпуности показале као дјелотворне, уведу и посебне мјере којима би се отклонили услови који могу утицати да учиниоци ових кривичних дјела убудуће не врше та дјела.

Иако су одредбе кривичних закона које уређују ову материју претрпјеле више значајних измјена, препоруке Вијећа Европе, конвенцијско право и други међународни документи захтијевају стално усклађивање кривичноправног уређења ове материје (Куртовић, Мишић, Гарачић, 2010: 597).

У стручној литератури, када су у питању кривична дјела из ове групе, кривично дјело обљубе над немоћним лицем је дјело које је најмање правно анализирано и публиковано.

ПОЈАМ ДЈЕЛА

Ради прегледности рада, наводимо у цјелини одредбу кривичног дјела Обљуба над немоћним лицем из чл. 194, КЗРС.

(1) Ко над другим лицем изврши обљубу или другу полну радњу искористивши душевно оболење, недовољну душевну развијеност, другу душевну поремећеност, немоћ, или какво друго стање тог лице усљед којег оно није способно за отпор, казниће се затвором од једне до десет година.

(2) Ако је кривично дјело из ст. 1, овог члана учињено према малољетном лицу или на нарочито свиреп или нарочито понижавајући начин, или је истом приликом извршено више дјела од стране више лица, или је наступила тешка тјеласна повреда, тешко нарушење здравља или трудноћа немоћног женског лица, казниће се затвором од три до петнаест година.

(3) Ако је усљед дјела из ст. 1 и 2 овог члана наступила смрт лица према којем је дјело извршено, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година.

Као што се из законске формулације види, ово кривично дјело има основни и два тежа облика.

Основни облик.

Основни облик овог кривичног дјела је садржан у обљуби или другом полном чину искориштавањем душевног обољења, недовољне душевне развијености, друге душевне поремећености, немоћи или каквог другог стања тог лица, усљед којег оно није способно да донесе одлуку о пристануку или отпору за сексуални чин. Објект заштите је полна слобода немоћног лица. То је лице које није способно да пружи отпор акту обљубе или другом полном чину усљед: душевног обољења, недовољне душевне развијености, друге душевне поремећености, немоћи или другог тешког стања.

Основна карактеристика овог кривичног дјела везана је за пасивни субјект. Пасивни субјект код овог кривичног дјела може бити како мушко, тако и женско лице код кога постоји душевно обољење, недовољна душевна развијеност, друге душевне поремећености, немоћ или неко друго стање усљед којег то лице није способно за отпор.

Под душевним обољењем можемо сматрати поремећај стања психичких функција у области свијести, воље, мишљења, опажања, интелигенције, афекта, емоције и расположења (Благојевић, ет ал. 1985: 323). Све психичке функције морају се посматрати јединствено, јер оне чине цјелину душевног живота једног лица. Ипак, потребно је издвајање појединих психичких функција да би се њиховим посебним посматрањем могла дати оцјена општег душевног стања као цјелине. Узроци душевних болести могу бити различити и вишеструки. Неке душевне болести долазе усљед тровања, повреда или тумора на мозгу, сифилиса, разних заразних болести и сл., док су неке душевне болести у извјесној мјери насљедне. Узрок неких душевних обољења (нпр. шизофреније) остао је до данас непознат.

Облици и видови у којима се испољавају душевне болести су следећи: а) привремено релативно психопатолошко стање, које је пролазне природе, а долази као реакција јаког страха, нагле жалости и сл. Ово стање може бити проузроковано тровањем, акутним заразним болестима и сл.; б) неурозе и психонеурозе – дуготрајна реактивна стања болесне психе, проузрокована унутрашњим конфликтима или спољним психичким траумама; в) психопатије – трајне настраности које се испољавају врло различитим начином живота и врло различитим поступцима; г) психозе – тешке душевне болести као што су: шизофренија, параноја, депресивно-манична психоза, прогресвна парализа и др.; д) олигофреније – стања заосталог душевног развоја, која доводе до идиотизма, имбецилизма или дебилности. Утврђивање душевне болести, њеног степена, као и варијабилности значајно је, прије свега, ради утврђивања кривичне одговорности, а тако исто и за утврђивање пословне способности.

Недовољна душевна развијеност је психочко стање које се карактерише недовољном развијеношћу психочких функција усљед обољења или повреде мозга или усљед посебних прилика под којима је лице живјело и развијало се. Заосталим душевним развојем сматрају се и разни облици идиотизма, имбецилизма, дебилности, кретенизма, итд.

Привремене душевне поремећености су привремени, краткотрајни поремећаји свијести изазвани утицајем ендогених или егзогених фактора код душевно нормалних лица. Оваква стања могу бити изазвана под утицајем хипнозе, алкохола, потреса и траума мозга, тровања, итд. (Благојевић, ет ал. 1985: 323).

Што се тиче стања немоћи или каквог другог стања тог лица усљед којег оно није способно за отпор, ту се првенствено мисли на стања физичке немоћи, нпр. разна органска обољења, али, исто тако, под овим треба подразумевати и извјесне ситуације које онемогућавају једном лицу да даје отпор. Стање немоћи постоји: код опијености алкохолом, опојним дрогама или лијековима, отровним материјама, али и као резултат нанесене тјелесне повреде, болести, инвалидности, одузетости, преморености, високе тјелесне температуре итд. Неспособност за физички отпор може бити проузрокована и претходним радњама другог лица. Фактичко је питање када тако стање постоји. Оно може настати нпр. када лице усљед неких објективних околности није у стању да пружи отпор, прикљештено је између неких предмета, везало га је неко друго лице и сл. (Лазаревић, 2011: 623).

Треба имати у виду да није неопходно постојање стања неурачунљивости или битно смањене урачунљивости код пасивног субјекта. Та стања су могућа, али нису нужна. Потребно је само неко од биолошких стања, али то не мора да има за посљедицу да је то лице због тога неурачунљиво и у кривичном смислу. Пристанак на обљубу лица које се налази у оваквом стању не искључује постојање кривичног дјела. Међутим, стање привремене душевне поремећености може бити изазвано и радњама саме жртве (тешко опијање или узимање опојних дрога). Тада неће постојати ово дјело ако је пристанак на обљубу дат прије довођења у стање привремене душевне поремећености, а обљуба извршена док се то лице налазило у оваквом стању. Такође, ни давање иницијативе пасивног субјекта за обљубу није од утицаја на постојање дјела.

У пракси се као пасивни субјект често јављају душевно заостала лица, лица привремено душевно поремећена усљед узимања алкохола или дрога, лица над којима је извршено силовање од стране више лица која усљед исцрпљености и сл. нису била у стању да пружају отпор осталим учиниоцима, тако да су они без примјене принуде извршили обљубу. Спорно је у ком степену је потребно да је неко лице душевно

заостало да би се могло сматрати пасивним субјектом овог кривичног дјела. Иако је доминантно становиште да није довољна било каква душевна заосталост, судска пракса није успјела да постави релативно прецизну границу, тако да нису ријетки случајеви у којима се узима да постоји ово кривично дјело, иако је лице над којим је извршена обљуба било само у мањем обиму недовољно душевно развијено. То је неприхватљиво, јер само оно лице код којег постоји недовољна душевна развијеност не може да схвати значај сексуалног акта нити да буде свјесно његових посљедица, те би се само такво лице могло сматрати психички неспособним за пружање отпора, односно неспособним да се сагласи са обљубом. Такође, спорно је да ли постоји кривично дјело обљубе над немоћним лицем или кривично дјело силовања онда када је учинилац дао алкохол жртви, или је наговорио да га узме да би над њом лакше извршио обљубу или други чин који представља радњу извршења овог кривичног дјела. Овдје постоји кривично дјело силовања и поред тога што је жртва пристала да узме алкохол, под условом да није пристала да се над њом, у таквом стању, изврши обљуба. У вези са случајем када је силовање извршено од стране више лица, па жртва усљед исцрпљености није у стању да пружи отпор осталим учиниоцима, тако да су они без примјене принуде извршили обљубу, постоје супротни ставови око разграничења кривичног дјела обљубе над немоћним лицем и кривичног дјела силовања. Ипак, преовлађује став да је ријеч о кривичном дјелу обљубе над немоћним лицем (Стојановић, 2012: 535). Јер, ако је отпор лица сломљен претходном употребом принуде, а лица која касније извршавају обљубу нису учествовала у употреби принуде, не могу се третирали као саизвршиоци у силовању, већ би требало да се третирају као извршиоци кривичног дјела обљубе над немоћним лицем.

Објект заштите је полна слобода немоћног лица. То је лице које није способно да пружи отпор акту обљубе или другој полној радњи због: душевног обољења, недовољне душевне развијености, друге душевне поремећености, немоћи или каквог другог тешког стања. Кад је у питању пасивни субјект, он такође може бити лице мушког или женског пола, с тим што се за постојање ове инкриминације тражи посебно својство пасивног субјекта, тј. својство немоћног лица.

Дјело се може извршити само са умишљајем. Законска обиљежја кривичног дјела морају бити обухваћена умишљајем учиниоца. Учинилац ће бити кривично одговоран и када није сигуран да је лице према коме предузима дјело немоћно, али је свјестан те могућности и упркос томе изврши обљубу (Срзентић, 1986: 343).

У вези са радњом извршења која се састоји у вршењу обљубе или друге полне радње искориштавањем неког од стања неспособности за пружање отпора, потребно је да буду остварене објективна и субјективна

страна. Под обљубом, у кривичноправном смислу се подразумејева природно сједињавање полних органа лица различитог пола, односно *immissio penis in vaginam*. Обљуба је довршена, у смислу овог кривичног дјела, моментом спајања полних органа (*coniunctio membrorum*), тј. почетком продирања мушког полног органа у женски полни орган (Бабић ет ал. 2005: 1564). Према ставу Врховног суда Републике Хрватске, изнесеног у пресуди овог суда број I Кж – 411/01–9 из 2002. године, за довршени полни однос довољно је да је дошло до продирања полног органа оптуженог у полни орган оштећене и само у одређеној мјери. При томе је даљи ток догађаја, односно питање колико је дуго полни однос трајао, да ли је при томе дошло до ејакулације *in vaginam* или изван ње, да ли је дошло до оргазма или не, ирелевантан (Хорватић, Шеперовић, 1999: 184). Дакле, једноставан додир полних органа није довољан да би се кривично дјело обљубе над немоћним лицем сматрало довршеним.

Радња извршења овог кривичног дјела поред обљубе над немоћним лицем представљају и радње извршења дефинисане као друге полне радње. Овако проширена радња извршења кривичног дјела обљубе над немоћним лицем обухвата све оне радње које служе задовољењу полног нагона, а учињене су искористивши душевно обољење, недовољну душевну развијеност, другу душевну поремећеност, немоћ или какво друго стање тог лица усљед којег оно није способно за отпор. С обзиром на то да појам „друге полне радње“ законом није одређен, таквој законској формулацији дјела би се могло приговорити да је због своје неодређености у супротности са принципом *lex certa*, те да доводи до одређене правне несигурности грађана (Марковић, 2006: 86). Радња „друге полне радње“ у КЗ није дефинисана, па ће тек пракса судова одговорити које се радње могу сматрати таквим радњама. Према владајућем схватању у новијој теорији кривичног права, под овим радњама се подразумејева свака пенетрација полног органа која је усмјерена на задовољавање полног нагона (*immissio in anus, immissio in os, fallacio*) (Гарачић, 2001:1), као и пенетрације другим дјеловима тијела у полне органе лица истог или различитог пола, уколико су предузете у намјери задовољавања полног нагона (нпр. имисија језика *in vaginam* или *per anum*). Јасно је, међутим, да наша судска пракса наведено још увијек није верификовала, тако да ће коначано тумачење овог појма зависити и од судске праксе. Међутим, мишљења смо да би судови при томе требало да имају у виду судску праксу других држава које су по том питању већ заузеле своје ставове, те да би при томе требало да уважавају чињеницу да је полни интегритет саставни дио људске личности, незаобилазна компонента људске приватности и достојанства (Бабић ет ал. 2005: 1565).

Кривично дјело обљуба над немоћним лицем је довршено када су остварена оба акта која чине радњу извршења, тј. када је искориштена немоћ пасивног субјекта и остварена обљуба или друга полна радња.

Сматра се да је обљуба извршена моментом почетка продирања мушког полног органа у женски полни орган. Када су у питању друге полне радње, као елемент овог кривичног дјела, сматрамо да би било исправно закључити да је кривично дјело обљубе над немоћним лицем довршено почетком продирања других дијелова тијела или предмета у тјелесне отворе жртве, под условом да се то врши у циљу задовољавања полног нагона.

Објективна страна је садржана у унутрашњој вези између обљубе или друге полне радње са условима под којима се она догађа (нпр. бесвјесно стање пасивног субјекта). Извршилац се одлучује на вршење обљубе или друге полне радње управо због чињенице да је пасивни субјекат у таквом стању у којем не може пружити отпор, а не из неких других мотива, нпр. љубав, симпатија и сл. Субјективна страна садржана је у свијести учиниоца да искориштава неко од тих стања пасивног субјекта. Неће постојати искориштавање у смислу овог кривичног дјела уколико је обљуба или друга полна радња извршена са лицем које се налази у неком од стања из законског описа дјела, уколико је то лице претходно (прије него што је дошло у такво стање) дало изричиту сагласност на вршење обљубе или друге полне радње.

Квалификовани облици

Кривично дјело обљубе над немоћним лицем има два тежа облика. Први тежи облик дјела постоји ако су се усљед основног облика дјела десили сљедећи случајеви:

Извршење дјела према малољетном лицу. Ако је дјело извршено према малољетнику – узраст пасивног субјекта до 18 година у вријеме извршења дјела, представља квалификовану околност. Квалификовану околност кривичног дјела представља својство пасивног субјекта, тј. чињеница да је дјело извршено према малољетном лицу, дакле према лицу узраста до 18 година. Криминалнополитичку оправданост овог законског рјешења није потребно посебно образлагати. Довољно је само напоменути да се ради о лицима која се налазе у специфичној фази развоја људске личности која је од изузетног значаја за њихов каснији психофизички развој. Да би постојала кривична одговорност учиниоца за овај облик дјела, околност да је пасивни субјекат малољетно лице мора бити обухваћена његовим умишљајем. Уколико је учинилац био у заблуди у односу на овај елемент, постојаће кривична одговорност за основни облик дјела. Када је у питању дијете, постоје тешкоће у погледу разграничења са основним обликом кривичног дјела. Појам немоћног лица овдје се, према схватању судске праксе, односи и на случај када је у

питању сасвим мало дијете које је усљед своје старосне доби и физички и психички неспособно да пружа отпор. Ово схватање је у начелу оправдано, али се не може прихватити настојање присутно у пракси да се појам немоћног лица у овом смислу веже за неку фиксну старосну границу, већ је то фактичко питање које треба рјешавати у сваком конкретном случају (Стојановић, 2012: 536).

Дјело извршено на нарочито свиреп или нарочито понижавајући начин. Ако је дјело извршено на нарочито свиреп или нарочито понижавајући начин – начин извршења дјела представља квалификаторну околност. Нарочита свирепост постоји када се при извршењу дјела пасивном субјекту наносе непотребне и прекомјерне физичке и психичке патње, болови, nelaгодности и страх већег интензитета или дужег трајања, док нарочито понижавајући начин постоји када се учинилац иживљава над пасивним субјектом предузимајући према њему дифамне, омаловажавајуће, потцјењивачке поступке. Тежи облик дјела постоји ако је дјело извршено на нарочито свиреп или нарочито понижавајући начин. Нарочито свиреп начин извршења дјела постоји када је приликом извршења дјела свирепост прешла ону мјеру која је својствена сваком кривичном дјелу. Објективни елемент свирепости видљив је у наносењу патњи жртви, страха и мучног стања које надилази уобичајени начин извршења овог дјела, а субјективни елемент се огледа у свијести извршиоца да жртви наноси управо такве патње или у свијести о могућности наносења таквих патњи и хтјењу, односно пристајању на њихово наносење (Бачић ет ал. 2004:151). Такав начин извршења дјела постоји нпр. у случају гашења цигарете на тијелу жртве или употребе прекомјерне силе у ситуацији кад постоји велики несразмјер у снази или животној доби извршиоца и жртве. Нарочито понижавајући начин извршења кривичног дјела постоји када је приликом извршења кривичног дјела обљубе над немоћним лицем дошло до понижења жртве које знатно прелази онај степен понижења који је својствен свакој обљуби над немоћним лицем, било због понашања самог извршиоца, било због других околности под којима је дјело извршено. То значи да нарочито понижавајући начин у објективном смислу мора произилазити из конкретних околности извршења дјела, а исто тако морају бити испуњени и субјективни елементи, тј. свијест и намјера извршиоца да жртву понизи у већем степену од уобичајеног, дакле да према њој поступи на нарочито понижавајући начин. Такав начин извршења дјела постоји нпр. у случају када је обљуба извршена у присуству других лица, нарочито ако су у питању сродници пасивног субјекта (мајка, дијете), или ако се ради о пасивном субјекту који је у поодмаклој животној доби, или ако радње извршиоца представљају својеврсно иживљавање на жртви и сл.

Извршење више дјела од стране више лица дешава се ко је више дјела извршено од стране више лица – када најмање два или више лица предузимају обљубу или другу полну радњу. Кривично дјело добија овај квалификовани облик ако је том приликом извршено више дјела од стране више лица. Под појмом више лица, у смислу овог кривичног дјела треба подразумијевати најмање два лица или више њих. Дакле, овај облик дјела постојаће ако је више лица истом приликом извршило више дјела, односно ако су најмање два лица остварила довршено кривично дјело обљубе над немоћним лицем користећи исту прилику. Уколико би једно лице довршило кривично дјело обљуба над немоћним лицем, а друго остало у покушају обљубе над немоћним лицем, обојица ће одговарати за покушај овог квалификованог облика обљубе над немоћним лицем (правно схватање заузето на сједници кривичног одјељења Врховног суда Републике Хрватске од 4. 4. 1991). Такође, према мишљењу Врховног суда Републике Хрватске израженог у пресуди бр. I Кж – 609/00–6 од 12. 06. 2003, да би се могло говорити о кривичном дјелу обљубе над немоћним лицем и посебно у квалификованом облику, те да је кривично дјело извршено од стране више лица и то више обљуба над немоћним лицем, првостепени суд је дужан утврдити да се извршилац одлучује на вршење обљубе или неке друге полне радње управо због тога што је био свјестан чињенице да је пасивни субјекат у таквом стању у којем не може дати отпор.

Наступање тешке тјелесне повреде. Ако је усљед предузете радње извршења наступила тешка тјелесна повреда немоћног лица, у питању је кривично дјело квалификовано тежом посљедицом (тешком тјелесном повредом у било ком облику), те ће се кривична одговорност учиниоца просуђивати према одредбама чл. 17 КЗРС. Из тога произлази да ће учинилац бити одговоран за овај квалификовани облик само ако је у односу на тежу посљедицу поступао нехатно. Уколико се утврди да је код учиниоца постојао умишљај и у односу на тешку тјелесну повреду, постојаће стицај кривичног дјела обљубе над немоћним лицем и стицај кривичног дјела тешке тјелесне повреде.

Трудноћа немоћног женског лица. Ако је дјело имало за посљедицу трудноћу немоћног женског лица – овдје се ради о дјелу квалификованом тежом посљедицом, гдје се трудноћа налази у узрочно-посљедичној вези са предузетом радњом обљубе у односу на коју учинилац поступа са нехатом. За ове теже облике учинилац ће се казнити затвором од три до петнаест година.

Други тежи облик дјела постоји у случају смрти немоћног лица. Ако је усљед предузете радње извршења наступила смрт немоћног лица према којем је дјело извршено, учинилац ће се казнити затвором најмање 10 година.

УПОРЕДНО ЗАКОНОДАВСТВО

У овом дијелу рада наведена су рјешења у законодавству Републике Хрватске, која је од 01. 7. 2013. године постала чланица Европске Уније, и која је законске одредбе из ове области ускладила са њеном правном стечевином, као и законско рјешење о посебним мјерама за спречавање вршења кривичних дјела против полне слободе према малољетним лицима у Републици Србији.

Република Хрватска

Нови Казнени закон Републике Хрватске, КЗРХ, (*Народне новине РХ бр. 125/11 и 144/12*) донесен је октобра 2011, а ступио је на снагу 1. јануара 2013. године. Закон је модернизован и усклађен са међународним документима и доноси бројне измјене у нормативном регулисању сексуалних деликата. Умјесто, у ранијем закону, једне групе кривичних дјела, нови закон сексуалну делинквенцију распоређује у двије главе. Кривична дјела против полне слободе и кривична дјела полног злостављања и искориштавања дјетета и на тај начин прави јасну разлику између кривичноправне заштите одраслих (пунољетних лица) и дјеце (лица до 18 година). У прву главу уведена су нова кривична дјела „сполни одношај без пристанка“ (чл.152), „тешка казнена дјела против сполне слободе“ (чл.154) који у тачки 2 прописује да се извршава према жртви посебно рањивој због њене доби, болести, овисности, трудноће, инвалидности, тешке тјелесне или душевне сметње.

Нови Казнени закон не садржи посебно прописано кривично дјело обљубе над немоћним лицем које је било прописано у предходном закону (чл.189).

Квалификовани облици ранијег кривичног дјела обљубе над немоћним лицем у новом КЗРХ који су се односили на малољетнике сада су компензовани новим кривичним дјелом прописаним чл. 166 КЗРХ, „тешка казнена дјела сполног злостављања и искориштавања дјетета“. Наглашавамо да је овдје дошло и до помијерања старосне границе за слободно ступање у полне односе са 14 на 15 година старости. Ово помицање старосне границе знатно је проширило зону кажњивости.

Република Србија

Република Србија је такође чланица Конвенције о заштити дјеце од сексуалног искориштавања и сексуалног злостављања и у извршавању

преузетих обавеза донијела је Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима – ЗПМ (*Сл.гласник РС*, бр.: 32/13).

Законом су прописане посебне мјере које се спроводе према учиниоцима кривичних дјела против полне слободе извршених према малолетним лицима и уређивање вођења посебне евиденције лица осуђених за та кривична дјела. Одређено је да се ЗПМ примјењује на учиниоце свих кривичних дјела против полне слободе учињених према малолетним лицима, којима је обухваћено и кривично дјело обљубе над немоћним лицем из чл. 179 Кривичног законика Србије – КЗ (*Сл.гласник РС*, бр. 85/05, 88/05 – испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 и 108/14). Прописана је забрана ублажавања казне и условног отпуста учиниоцима кривичних дјела на које се овај закон примењује (што је према аутору овог рада упитно, с обзиром на карактер ублажавања казне као института материјалног кривичног права), прописано је да даном правноснажности осуде обавезно наступају правне посљедице осуде: престанак вршења јавне функције, престанак радног односа, односно престанак вршења позива или занимања које се односи на рад са малолетним лицима, забрана стицања јавних функција и забрана заснивања радног односа, односно обављања позива или занимања које се односи на рад са малолетним лицима. Поред тога, прописано је да правне посљедице осуде за кривично дјело, које се састоје од забране стицања одређених права, односно обављања одређених послова, трају 20 година након издржане казне затвора, што је двоструко дужи период од оног прописаног Кривичним закоником, а све то имајући у виду отклањање услова који могу бити од утицаја да учиниоци кривичних дјела против полне слободе извршених према малолетном лицима убудуће врше ова дјела. Предвиђено је и спровођење мјера након издржане казне затвора: обавезно јављање надлежном органу полиције и Управи за извршење кривичних санкција, забрана посјеђивања мјеста на којима се окупљају малолетна лица, обавезно посјеђивање професионалних савјетовалишта и установа, обавезно обавјештавање о промјени пребивалишта, боравишта или радног мјеста и обавезно обавјештавање о путовању у иностранство. Као и код правних посљедица осуде, и за посебне мјере је прописано да се спроводе 20 година након издржане казне затвора, с тим што суд на сваке четири године по службеној дужности, односно на сваке двије године по захтјеву осуђеника, преиспитује потребу њиховог даљег спровођења. Посебно треба истаћи мјеру обавезног обавјештавања о путовању у иностранство која се састоји од дужности учиниоца кривичног дјела да се најкасније три дана прије путовања у иностранство лично јави надлежној организационој јединици полиције и пружи податке о држави у коју путује, као и о мјесту и дужини боравка у иностранству. Ова мјера је нарочито важна у циљу међународне сарадње

у сузбијању кривичних дјела сексуалног искоришћавања дејце и дјечије порнографије. У складу са одредбама чл. 37 Конвенције Савјета Европе о заштити дјеце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, којом су државе чланице конвенције обавезане да предузму све неопходне законодавне мјере за прикупљање података који се односе на идентитет и на генетски профил (ДНК) лица која су осуђена за кривична дјела установљена овом конвенцијом, прописано је вођење посебне евиденције лица осуђених за кривична дјела против полне слободe учињених на штету малољетних лица. Ова евиденција садржи податке о осуђеном лицу. Поред вођења општих података о личности осуђеног, посебно треба истаћи да се предвиђа вођење података о ДНК профилу осуђеног лица. Посебну евиденцију води Управа за извршење кривичних санкција, као орган у саставу Министарства правде и државне управе. Такође, на овај начин се постиже централизација вођења података из посебне евиденције, чиме се омогућава ефикасније праћење спровођења овог закона и олакшава приступ потребним подацима, органима који су надлежни за сузбијање кривичних дјела против полних слобода, како у земљи тако и у иностранству. Поред тога, прописано је и да се подаци у посебној евиденцији чувају трајно, као и њихова доступност, те да су државни и други органи, као и правна лица или предузетници који раде са малољетним лицима, дужни да затраже податак о томе да ли је лице које треба да заснује радни однос код њих уписано у посебну евиденцију. Такође, треба истаћи да приступ подацима из посебне евиденције могу остварити и инострани државни органи, у складу са међународним споразумом, што је неопходно ради сузбијања кривичних дјела сексуалног злостављања искоришћавања малољетних лица на међународном плану, што је прописано у чл. 37, тач. 3 Конвенције Савјета Европе о заштити дјеце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања.

НАЧЕЛО ОДРЕЂЕНОСТИ

Поједини институти материјалног кривичног права, као што су продужено кривично дјело, покушај кривичног дјела, ублажавање казне, амнестија, у односу на заштиту полног интегритета немоћног лица су теме које могу бити предмет посебног рада. У овом раду осврнућемо се једино на начело одређености – *lex certa*, као елемент начела законитости. Осветљавање начела одређености – законитости у овом раду је у законској дефиницији кривичног дјела обљубе над немоћним лицем у погледу проширења радње извршења и на друге полне радње. Наиме, радња извршења је прописана као обљуба или

друга полна радња. Интенција законодавца је била да овако проширеном радњом извршења кривичног дјела обљубе над немоћним лицем, која иначе одговара међународним стандардима у области кривичноправне заштите полних слобода човјека, обухвати све оне радње које служе задовољењу полног нагона. Начело законитости са својим елементом одређености се сматра универзалним начелом прокламованим у међународним декларацијама и конвенцијама, а у КЗРС, у чл. 3, одређено је да никоме не може бити изречена казна за дјело које, прије него што је учињено, није било законом одређено као кривично дјело. Један од четири елемента начела законитости, одређеност, значи да кривично правне норме морају да буде одређене и прецизне у што вишем степену (Петковић, 2005:185). С обзиром на то да појам *друге полне радње* законом није одређен, таквој законској формулацији дјела би се могло приговорити да је због своје неодређености у супротности са принципом *lex certa* (начело одређености кривичног закона), те да доводи до одређене правне несигурности грађана. Пошто је начело законитости постало универзално начело, национални судови могу и непосредно да примјењују норме међународног права у својим одлукама, иако се норме налазе изван националног кривичног права. Зато национално кривично законодавство мора да прати и прихвати „трансферише“ норме међународног права које су засноване на правним начелима која признају цивилизовани народи у своје национално законодавство. На тај начин, те норме ће постати националне, а тако ће националним судовима бити олакшано да остваре своју уставну и законом утврђену функцију.

ЗАКЉУЧАК

Како је то наведено у овом раду, могло би се закључити да се кривичноправна заштита немоћних лица кроз кривично дјело обљуба над немоћним лицем, односно његови елементи, сматрају традиционалним, класичним, уобичајеним садржајем сваког кривичног закона, јер је потреба друштва да кривичним правом, као најрепресивнијим дијелом правног система у подручју људске полности, штити болесна и немоћна лица, односно лица која нису способна да пруже физички или психички отпор.

Упркос значајним измјенама које су већ учињене у кривичном законодавству, Препоруке Вијећа Европе, конвенцијско право и други међународни документи захтијевају стално усклађивање кривичноправног уређења и када је у питању кривично дјело обљуба над немоћним лицем, а из података и анализа у овом раду, промјене би могле

ићи у прецизирању и тачном одређивању радње „друге полне радње“ те помијерањем животне границе за слободно ступање у полне односе са 14 на 15 или 16 година живота малољетних лица, с обзиром на то да се малољетници до 14 година живота налазе у специфичној фази свог одрастања и да нису у могућности у потпуности схватити озбиљност и све посљедице својих одлука (Граховац, 2010:166).

Ова анализа имала је као циљ сагледавање, поред непосредне инкриминације појава и разноврсних могућности да се она сузбије кориштењем других кривичноправних института, како општих тако и посебних, па се закључује да у Републици Српској и Босни и Херцеговини не постоји законом регулисана ефикасна посебна евиденција учинилаца кривичних дјела сексуалног насиља над лицима која нису навршила 18 година старости, што има за посљедицу то да се таква лица могу запослити и бавити одређеним занимањима која им омогућавају директни контакт са малољетним лицима. Стога је неопходно, у складу са Конвенцијама Савјета Европе о заштити дјецe од сексуалне експлоатације и сексуалног злостављања, законом дефинисати успостављање ове евиденције која би омогућила правним лицима, чија је дјелатност директно везана за рад са малољетницима, да изврше провјере кандидата који се запошљавају и на тај начин би се успоставиле и превентивне мјере. Ова обавеза државе је и прилика да се на нивоу ентитета и Брчко Дистрикта у већ актуелним активностима скоро индентично уредe законске одредбе заштите полног интегритета.

Досадашње врло честе измјене КЗРС обиљежиле су материјално кривично право посљедњих година. Добро познат тзв. нормативни оптимизам увијек изнова актуелизује питање правне сигурности грађана. Ипак, разлоге учесталих промјена треба, прије свега, тражити у процесима транзиције и глобализације којима су обухваћена савремена друштва, посебно Босна и Херцеговина и њени ентитети, након одлучног одређења за придруживање ЕУ. Кључна ријеч постаје „промјена“ (Грозданић и Сршен, 2011: 331) и она не захвата само привредне, политичке, културне, друштвене већ и правне активности. И тако долазимо до општепознатог парадокса – да је једина константа и најстабилније упориште данашњег друштва – његова стална промјена.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић, М. *ет ал.* (2005). *Коментар кривичних закона Босне и Херцеговине/ Републике Српске*. Сарајево: Савјет Вијећа Европе и Европска комисија.
- Бачић, Ф.; Павловић, Ш. (2004). *Коментар казненог закона*. Загреб: Организатор д.о.о.

- Благојевић, Б. *ет ал.* (1985). *Правна енциклопедија*. Београд: Савремена администрација.
- Гарачић, А. (2001). Казнено дјело силовања квалификовани облици и одговорност за тежу последицу. *Хрватска правна ревија у Загребу*, 7/2001, 1–10.
- Граховац, Н. (2010). Дјеца имају право на заштиту од сексуалног злостављања и искоришћавања. *Обдусмен за дјецу Републике Српске*, 2010. 1–17.
- Грозданић, В.; Сршен, З. (2011). Казненоправни одговор на сексуално насиље. *Ријечки теолошки часопис*, 2/2011, 313–334.
- Хорватић Ж.; Шеперовић З. (1999). *Казнено право – посебни дио*. Загреб: Масмедиа.
- Куртовић Мишић, А.; Гарачић, А. (2010). Казнена дјела против сполне слободе и сполног ђудоређа. *Хрватски љетопис за казнено право и праксу у Загребу*, 2/2010, 597–618.
- Лазаревић, Љ. (2011). *Коментар кривичног законика*, Београд: Правни факултет Универзитета Унион.
- Марковић, И. (2006). Кривично дјело против полног интегритета у кривичном законодавству Републике Српске. *НБП, Часопис полицијске академије у Београду*, 1/2006, 75–96.
- Петковић, Н. (2005). Начело законитости и предлог новог кривичног законика. *Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, 1/05, 185–200.
- Срзентић, Н. *ет ал.* (1986). *Коментар Кривичних закона СКВ*. Београд: Савремена администрација.
- Стојановић, З. (2009). *Кривично право општи део*. Београд: Правна књига.
- Стојановић, З. (2012). *Коментар кривичног законика*. Београд: Службени гласник.
- Правно схватање бр: ВСРХ1991СуБ9999А1 заузето на сједници Кривичног одјељења од 04.04.1991. год. Преузето 21.01.2016. са сајта <http://www.iusinfo.hr/TOCVRSH.aspx?Src...>
- Пресуде Врховног суда Републике Хрватске број I Кж – 411/01–9 из 2002. Године и бр. И. Кж- 609/00 - 6 од 12. 06. 2003. Преузето 21.01.2016. са сајта <http://www.iusinfo.hr.odluke-VSRH>.

**ANALYSIS OF THE OFFENSE RAPE OF DISABLED PERSON
(Article 194 of the Criminal Code of the Republic of Srpska)**

Ivan Macura*

Abstract: Professional paper analyzes criminal offense rape of helpless person in the Criminal Code of the Republic of Srpska, as one of the least

* District Prosecution Banja Luka, email: icomacura@gmail.com.

analyzed and publicized criminal offenses from the group of offenses against sexual integrity. Given that the crime act of sexual intercourse in addition is extended with some other sexual acts, which the law did not determine, such legal formulation of the act could be argued because of its vagueness, contrary to the principle of *lex certa*, (the principle of specificity of criminal law) which leads to a certain legal insecurity among citizens, and impedes the work of the courts. There are examples of offenses jurisprudence with the analysis of statistical data. The analysis of these data and the system of penalties for that offense, which is quite good, leads as to conclusion that the courts usually impose minimum sentences or fines, which are usually minimum envisaged for specific criminal offense. Here we can talk about the “double tracks”, one goes in direction that legislator prescribes penalty boxes and high penalties, and the other that courts impose low penalties. In review this analysis, with solutions from legislation in the region and the compliance of the legal solution of the acts with ratified conventions and international pacts, demonstrates that two different concepts of the legal definition of offenses essentially cover the identical elements of the offense. Also, the paper explores the relationship of the crime of rape of a helpless person with common postulates of substantive criminal law (the principle of legality, continued criminal offense, attempted criminal offenses, commutation of sentence, amnesty). The paper concludes that in the coming period it is necessary to make changes in the legislation, which could go to the refining and fixing the exact actions of “other sexual act,” and a special law on the level of entities, Brcko District and Bosnia and Herzegovina to establish a record of violent sexual offenders.

Key words: other sexual act, special measures, a minor, *lex certa*, changes.

**КОРЕЛАЦИЈА СЛАБЕ ДРЖАВЕ И СТРУКТУРАЛНИХ ФАКТОРА
У ОПСТАНКУ И ШИРЕЊУ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА КАО
ТРАНСНАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЈЕДНОСНЕ ПРИЈЕТЊЕ**

Стручни рад

DOI: 10.7251/BPG1603257B

УДК: 343.431(497)

Мср Дражан Бојић*

Апстракт: Трговина људима је у теорији међународних односа, односно у савременим теоријама безбједности одавно препозната као транснационална безбједносна пријетња. У глобалној борби против овог феномена, као један од субјеката безбједности се јавља и држава. Међутим, у постојећим теоријским дискурсима присутан је критички теоријски приступ који сматра да држава данас не само да није субјекат безбједности у новијој историји него је извор небезбједности, односно безбједносних пријетњи, како по своје грађане тако и шире у међународном контексту.

Стога, предмет анализе овог рада су теоријски дискурси/дебате о доприносу слабе државе и структурних фактора/ефеката глобализације у опстанку и прелијевању трговине људима у међународном контексту. С једне стране, анализирају се теоријски приступи који одређују разлоге и обавезе – због чега држава има одговорност да спречава феномен трговине људима, као и приступи који акценат стављају на слабу државу која доприноси опстанку тог феномена. Међутим, аутор се, с друге стране, осврће и на теоријске приступе који његују стајалишта да трговина људима није безбједносни проблем само слабих, него и јаких држава. Односно, фокус пажње се помјера на утицај структурних фактора (ефекти глобализације, ставови према полу, потражња за проституткама...) који легализују трговину људима кроз политику и токове капитализма, чиме људско биће, у најбољем случају, постаје предмет „робне“ размјене капиталистичке економије кроз секс-индустрију или постаје жртва трговине људима. Кроз овакав однос, јаке земље глобалног свијета поред тога што стимулишу и легализују трговину људима, по принципу понуде и потражње привлаче и регрутују људска бића из слабих држава и стављају их у процес експлоатације.

На крају, циљ овог рада јесте да се покуша кроз теоријске поставке и скромне емпиријске индикаторе дијелом помјерити тежиште са слабе државе на јаке државе кроз приказ глобалних структурних фактора који, такође, доприносе опстанку и ширењу трговине људима, што их

* Министарство унутрашњих послова, Бања Лука e-mail: draskobojic@yahoo.com; drazan.bojic@mup.vladars.net.

све заједно доводи у корелацију (стање суодносности) са трговином људима.

Кључне ријечи: трговина људима, слаба држава, јака држава, структурни фактори, транснационална безбједносна пријетња, ефекти глобализације и капитализма, корелација.

УВОД

У оквиру препознатих транснационалних безбједносних пријетњи, посебно мјесто заузима феномен *трговина људима* који је већ одавно у свијету препознат као глобални феномен и веома опасан облик организованог криминала и сматра се једном од три најпрофитабилније криминалне активности, уз трговину дрогом и илегалну трговину оружјем. Један од субјеката безбједности који се бори против трговине људима је држава, која је и предмет анализе у овом раду. Међутим, у раду је држава посматрана као фактор који доприноси опстанку и ширењу трговине људима. С једне стране, представљене су и анализирани теоријске поставке о *слабим државама*, које са свим својим мањкавостима и обиљежјима погодују опстанку и ширењу феномена трговине људима. Међутим, с друге стране, представљене су и теоријске поставке о утицају структуралних фактора кроз капитализам и ефекте глобализације који имају, такође, улогу чиниоца и узрочника у постојању трговине људима. Поред анализе теоријских расправа, у раду су представљени и одређени индикатори који су изведени из расположивих извора који се односе на данашње стање трговине људима у свијету, а могу пружити скроман допринос и дјелимично подржати одређене теоријске поставке.

На крају, аутор изводи један абдуктиван закључак у којем износи схватање да и слабе и јаке државе пружају различите услове који погодују опстанку и ширењу трговине људима. Слабе државе пружају те услове кроз мањкавости и слабости које их карактеришу као нејаку државу, а јаке државе такве услове пружају кроз изазове са којима се сусрећу путем достизања високих ефеката глобализације и капитализма.

Допринос рада се не огледа у давању експлицитног и коначног рјешења читаоцу у вези са предметом рада, него у давању скромног доприноса који би могао у будућим мисаоним и академским процесима допринијети у сличним анализама и доношењу конструктивних закључака.¹

1 Поједини дијелови овог рада су настали као резултат ауторовог истраживања за вријеме студија на другој и трећој години докторских академских студија на Факултету политичких наука у Београду, смјер Међународне и европске студије, у области истраживачког рада на припреми дисертације и израде и одбране нацрта докторске тезе.

УЛОГА ДРЖАВЕ И СТРУКТУРАЛНИХ ФАКТОРА Држава као субјекат безбједности

Како би се приказале постојеће везе између теорија/литературе са темом која се обрађује у раду, у овом дијелу пажња ће се посветити расправама које повезују улогу и положај државе у односу на транснационалне безбједносне пријетње, а у овом случају са феноменом *трговине људима*.

У савременим теоријама безбједности постоје различити приступи у погледу безбједности. Наиме, граматика безбједности састоји се од неколико основних појмова као што су опасност (оно што угрожава), референтни објекат безбједности (оно што је угрожено), субјекат безбједности (онај који штити), и средства, односно мјере безбједности (начин на који се штити) (Ејдус, 2012: 36). Претпоставке које представљају основне подјеле/разлике (*fundamentum divisionis*) између реалистичког и либерално-институционалистичког приступа с једне, и алтернативно-критичких приступа безбједности с друге стране, односе се првенствено на мјесто и улогу државе. Док је држава за реалисте, неореалисте, структуралисте, неоструктуралисте и либералне институционалисте главни субјекат и објекат безбједности у свим њеним видовима, за представнике алтернативно-критичких приступа, држава то није. Односно, не само да по њима држава више није главни субјекат и објекат безбједности, него је, у околностима новијег времена, постала узрок и дио проблема несигурности у међународном систему. Иако има способност да обезбиједи безбједност за себе, држава истовремено може да буде и „извор несигурности за њене грађане“ (Симић, 2007: 185).

Суштина државе се огледа у томе да има способност да заштити своју територију, грађане и политички поредак од разних спољашних пријетњи, али и да успостави функционалан унутрашњи поредак. Међутим, у релевантним теоријским дискурсима о држави, с аспекта институционалних, односно административних капацитета, државе се дијеле на *јак*е и *слабе* државе. Постоје бројне дефиниције које разликују ова два типа држава, од којих ће за потребе овог рада само неке бити представљене.

*Јак*е државе су оне које својим грађанкама и грађанима испоруче девет основних „јавних“ добара: (1) потпуну контролу над властитом територијом; (2) заштиту од политичког насиља и криминала; (3) гарантовање политичких и грађанских слобода; (4) креирање општег амбијента погодног за економски просперитет; (5) владавину права; (6) независно судство; (7) високо развијену комуникациону и физичку инфраструктуру; (8) испоруку пуног обима и високог квалитета јавних услуга и највише стандарде образовања и здравствене заштите и (9)

дјелотворно цивилно друштво. Док, с друге стране, *слабе државе*, без обзира на то што су по правилу оптерећене ауторитативном влашћу, немају потпуну контролу над локалним центрима моћи, бирократија им је опортунa, политички профилисана, или оптерећена корупцијом, друштво декомпоновано дуж различитих (религиозних, етничких, културних и других) расцепа, а институције недовољно снажне да изнесу промене и реформе (Стојиљковић, 2013: 140).

Међутим, даљи фокус рада се усмјерава на мјесто и улогу *слабе државе* у односу на транснационалне безбједносне пријетње, односно трговине људима.

Слаба држава и трговина људима

У теоријским приступима, једно од суштинских обиљежја слабе државе јесте да су то државе које не могу да обезбиједу безбједност за своје грађане (Brinkerhoff, 2007; Rotberg, 2004; Накарада, 2007; Fukujama, 2007). Односно, то су државе које карактерише немогућност самосталног доношења одлука, политика и њиховог извршавања, неповјерење грађана у институције, висок степен корупције и незапослености, сиромаштво... Такве државе представљају како међународни, тако и проблем за своје грађане (Стојиљковић, 2013: 141).

У литератури о slabим државама и транснационалним преијтњама, релевантни аутори су дефинисали 7 типова – категорија slabих држава дуж континуума на основу њихове тренутне ситуације и путање кретања (ендемски слабе државе, слабе државе богате ресурсима али лоши извођачи, државе са погоршаном ситуацијом, државе са продуженом политичком кризом, државе са пост-конфликтним контекстом, ломљиве/крхке диктатуре, и реформски оријентисане владе). Међутим, Стјуарт Патрик (Stewart, 2007: 650–651) сматра да код одређивања слабости државе није довољно узимати у обзир само инхерентни капацитет државе или тренутну путању, него се код процјене слабости државе мора узимати у обзир и воља, односно ниво одређивања владе да стварно испоручи тековине које дају ефикасност државе, у нашем случају, ефикасност надлежних институција да пруже безбједност. Правећи разлику између капацитета слабе државе и политичке воље државе, Стјуарт одређује четири широке категорије slabих држава: 1) успјешних с вољом и са начином; 2) државе које су слабе али спремне; 3) државе које имају средства, али не и обавезу; и 4) оне без воље и без начина – пута.

Затим, у дискурсу о slabим државама и транснационалним безбједносним пријетњама постоји стајалиште којим се одређује да

слабе државе дају идеалне подлоге за транснационалне криминалне активности којима се ствара безбједносни проблем на нивоу државе, али и на међународном нивоу. Као једна од карактеристика слабих држава одређују се пост-конфликтна друштва, јер формалне институције још нису чврсто успостављене, нити су функционалне, због нестабилног друштва и нехармонизованог политичког правца. Узроци таквог стања се препознају у присуству разних супротности и антагонизама у таквим послеријатним друштвима (обично вјерских и религијских који су у већини случајева били и узроци сукоба). Сматра се да однос између транснационалног криминала и слабих држава функционише, тако што транснационалне криминалне организације дјелују у срединама гдје је владавина права одсутна због недоношења и неспровођења битних националних и међународних правних инструмената, чиме таква друштва постају погодна за те организације (Stewart, 2007: 654-655; Stewart, (2006a); Stewart, (2006 б); Rotberg, 2004: 3; Ottoway, 2003: 1004; Williams, 2001: 89; Cameron, Newman, 2008: 126-127; Aleksandry, 2012: 3).

Даље, у одређивању корелације (повезаности, односа...) државе и транснационалних пријетњи, Стјуарт Патрик (Stewart Patrick) указује на честу везу између слабих и неуспјелих држава и постојећих структура, од којих је једна од тих структура и *међународни криминал*. Сматра да су криминалне групе вјеште у искориштавању слабих државних капацитета, гдје се политичка власт оспорава или су формалне институције пропале, као што је у текућим постконфликтним друштвима, односно, гдје слаба и неразвијена држава даје идеалну подлогу за транснационалне криминалне групе које се баве трговином људима, као и другим криминогеним активностима. Другим ријечима, Стјуарт сматра да је однос између транснационалног криминала и слабих држава паразитски, тако што криминалне мреже настоје искористити „функционалне рупе“ у државним капацитетима, дјелујући у срединама гдје је владавина права одсутна или се несавршено примјењује, гдје су спровођење закона и граничне контроле слабе, гдје су регулаторни системи и системи опорезивања слаби, уговори су неспроводиви, јавне услуге су непоуздане, корупција је раширена у друштву и сл. На тај начин транснационални криминал смањује способност државе још више тако што криминогене организације и групе распореде корупцију која им прави заштиту за њихове активности и која им омогућује отварање нових могућности за профит (Stewart, 2007: 652-659).

Имајући у виду све представљено из теоријских приступа и дискурса, оправдано се могу прихватити тезе које указују на разлоге и обавезе због којих држава треба да се бори против трговине људима с циљем спречавања опстанка и ширења тог феномена, прије свега на националном нивоу, али и у међународном контексту, односно на нивоу међународних односа. Такође, оправдано се може прихватити да су *слабе*

државе са свим својим мањкавостима које их детерминишу недовољно способне да се супротставе транснационалним безбједносним пријетњама, као што је трговина људима, чиме такве државе постају погодна тло за опстанак и ширење такве врсте безбједносне пријетње. Међутим, логичким слиједом мисаоног процеса, јавља се оправдано питање, што и представља меритум овог рада, да ли само *слабе државе* представљају погодна тло, односно, фактор који доприноси постојању и ширењу трговине људима у међународном безбједносном контексту. Ауторов став је да слаба држава може имати улогу чиниоца који погодује таквој безбједносној пријетњи, али и да с друге стране постоје чиниоци који, прије свега, „подстичу“ феномен трговине људима као формалну и неформалну појаву која присуствује у слабијим, али и у *јаким државама*. Ти чиниоци се у савременим теоријама међународних односа називају *структурални фактори*, као продукт ефеката глобализације и капитализма.

Јаке државе и трговина људима – Структурални фактори

У објашњавању друштвене, културне и политичке димензије код трговине људима, Сели Камерун и Едвар Њуман (Sally Cameron, Edward Newman) сматрају да је, да би се разумио феномен трговине људима, потребно узети у обзир рад и интеракцију између низа фактора који омогућају појединцима и организацијама да тргују угроженим људима, кроз кориштење обмане, присиле и експлоатације. Ова два аутора, уопштено гледајући, те факторе дијеле у двије категорије: *структуралне* и *непосредне* (proximate). *Структурални* фактори укључују питања економске депривације и падове на тржишту, ефекте глобализације, ставове према полу, потражњу за проституткама и конфликтне ситуације. *Непосредни* фактори укључују слабе националне и међународне правне режиме, лоше спровођење закона, корупцију, организована криминална предузетништва, и слабе образовне – едукативне кампање (Cameron, Newman, 2008:21). Односно, аутори структуралне факторе илуструју кроз призму *сиромаштва, глобализације, пола, расне/етничке припадности и ратног колапса државе*.

Наиме, у теоријама међународних односа постоје теоријски приступи (углавном *феминистички* приступи) који су стајалишта да капитализам представља фактор који доприноси ширењу феномена трговине људима, с посебним освртом на секс-индустрију/проституцију и рад у домаћинству. Као кључна опасност капитализма истиче се да оно што је забрањено постаје легално кроз политике легализације у богатим земљама, чиме се легализује трговина људима, када жене и

дјеца постају приватно власништво и да је циљ остваривање профита у корист власника. Феминистички приступи указују да капиталистичка клима ствара класе богатих и оних „који немају“, гдје опстанак оних који имају зависи од експлоатације сиромашних. Таквим стањем капитализам поткопава способност земаља у развоју (слабе државе) да се „такмиче“ на глобалном тржишту, јер су богате земље (јаке државе) имале времена да се доста прије утврде. Тако да секс туризам који се осклања на куповну моћ долара у сиромашним земљама успијева у оквиру те глобалне структуре. Феминистичко тумачење сматра да се капиталистички начин размишљања заснива на идеји да је сасвим морално и легитимно да се плати за сексуалну услугу (јер је то услуга као и свака друга), и да је прихватљиво третирати проститутку како год желите, јер сте платили за то. Исход таквог посматрања доводи до закључка да су људи небитни, а њихова тијела су роба која се може користити за зараду. Дакле, може се извести закључак да критичке теорије и приступи сматрају да капитализам погоршава и шири трговину људима, посебно у области сексуалне експлоатације и то на два нивоа. Први, капитализам ствара глобалну структуру у којој богате земље, корпорације и појединци постају богатији кроз искориштавање људских бића из остатка свијета. Друго, такав тренд и стање примарно рађају право на похлепу, што у коначници охрабрује људе да „уђу у ноћ“ и да плате за своје фантазије.

Једна од ауторки, Ен Агатанђелу (Agathangelou, 2004:168-178), у оквиру свог критичког осврта који елаборира кроз идентификацију саучесништва у експлоатацији и угњетавању људи, темељи своје ставове кроз оспоравање метода и педагогије капиталистичког режима који захтијева одређене подјеле за свој онтолошки опстанак (нпр. производња и репродукција, формалне против неформалних економија, ментални и физички рад, легална против нелегалне привреде, расне, класне и родне разлике). Она указује на идеолошке илузије између формалних и неформалних економија које прикривају саучесништва које послодавци имају у одржавању структуре и институције које им дају „слободу“ за куповину, како расно буржоазијског положаја управљања и добити у својим улогама тако и као послодаваца над радницима који раде у домаћинствима и секс индустрији – секс радницима (sex and domestic workers).² Односно, сматра да капиталистички патријархат тако граби на овом саучесништву и задовољству, што нуди као још један епистемолошки алат да обезбиједи експлоатацију и насиље против обојених радника. Као

2 Под „sex and domestic workers“ у практичном и теоријском вокабулару из области трговине људима подразумјевају се особе које се експлоатишу кроз рад у домаћинствима и кроз сексуалне активности а које су легализоване у одређеним државама. Ауторка је у дијелу текста који се анализира у овом раду представила садржај разговора које је она имала са одређеним радницама које су се бавиле проституцијом (из Молдавије, Бугарске..).

важан сегмент наводи да је неопходно разоткрити експлоатацију између послодавца и запосленог, што изједначава са процесом експлоатације и насиља посредством идеја. Дакле, ова представница феминистичке школе недвосмислено капитализам сврстава као структурни фактор који подстиче и подржава активности и радње које по својој природи представљају трговину људима.

Стога, овако постављени критички став, недвосмислено, одређује капитализам и ефекте глобализације као чиниоце, ако не и узрочнике опстанка и ширења трговине људима у најновијим околностима. Такав однос се препознаје у давању примата и остваривања постављених вриједности капитализма, који као крајњи циљ има профит, у којем основна људска права и слободе бивају занемарени, а на крају и угрожени. Овакав однос, каткад, представља колизију и супротност са многобројним међународно-правним документима који регулишу основна људска права и слободе а потписани су и ратификовани од стране великог броја међународно признатих држава у свијету.

Као један од битних аргумената који се ријетко и малтене непримјетно помиње у критичким расправама капитализма, у контексту легализације појединих појава које представљају трговину људима, а корисно га је истаћи у овом раду, јесте *Конвенције Уједињених Нација о сузбијању трговине људима и искориштавања и проституције других*.³ Наиме, оно што се чини кључним и, у најмању руку „нејасним“ за све земље потписнице ове Конвенције, јесте чл. 6 ове Конвенције.

Чл.6 Конвенције изражава темељни став аболиционистичке политике. Свака потписница ове Конвенције мора бити сагласна и предузети све потребне мјере да укине или поништи сваки постојећи закон, уредбу или административни пропис који се користи у сврху регистровања жена у проституцији или оних за које се сумња да се баве проституцијом. Жене у проституцији не смију се уписивати у посебне регистре, тражити да имају посебне исправе, нити смију бити подвргаване било каквим вандредним условима надзора или пријављивања. Према томе, државе немају право озаконити проституцију, као ни регулисати је на било који начин. Овај члан штити те жене, јер их не сматра делинквентним особама које би требало административно надзирати, чак ни због здравствених разлога. Чл. 6 државама такође забрањује признавање проституције као занимања из економског сектора, те као законом регулисаног рада, јер би радно законодавство повлачило за собом административно прихватање, контролу, те регулацију проституције.⁴

³ *Конвенције Уједињених Нација о сузбијању трговине људима и искориштавања и проституције других*, усвојена је 2. 12. 1949. године, годину дана након Опште декларације о људским правима.

⁴ Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others. Преузето 13. 06. 2016. са сајта: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/TrafficInPersons.aspx>

Корелација слабе државе и структуралних фактора у опстанку и ширењу ...

У периоду од 1950. до 2001. године, ову Конвенцију је потписало укупно 78 земаља у свијету, од којих су је 73 земље ратификовале, док је 5 земаља нису биле ратификовале (Либериа, Данска, Иран, Бурма и Мадагаскар).⁵ Међутим, оно што заслужује пажњу јесте да земље (и развијене и земље у развоју) које су потписале и ратификовале ову Конвенцију данас имају легализовану проституцију у својим домаћим законодавствима као радну дјелатност, што је у потпуности супротно одредбама Конвенције. Од 73 земље које су ратификовале ову Конвенцију, 21 земља је извршила *потпуну* легализацију проституције, а 3 земље *ограничену* легализацију проституције.⁶ Дакле, када се узме у обзир ова врста аргумента, све критике усмјерене на капитализам и ефекте глобализације које су изнесене у овом раду чине се оправданима, јер је, чини се, очигледна присутност имплицитне и двосмислене политичке воље одређених држава у међународним односима, у погледу одређених појава које представљају феномен трговине људима.

С друге стране, посматрајући фактичко стање трговине људима у свијету, може се примијетити да не постоје велике разлике у погледу присуства трговине људима у *јаким* и у *слабим* државама. Наиме, Стејт Департмент Сједињених Америчких Држава је, по закону, обавезан да сваке године Конгресу Сједињених Држава поднесе извјештај о напорима страних влада усмјереним на елиминацију тешких облика трговине људима. Намијењен је подизању глобалне свијести, истицању напора међународне заједнице и охрабрењу страних влада да предузимају ефикасне кораке у борби против свих облика трговине људима. Извјештајем се одређује статус државе у погледу трговине људима, те области превенције, заштите жртава трговине људима и процесуирање (кривично гоњење трговаца људима). Стога, у даљем дијелу рада искористиће се Извјештај Стејт Департамента из 2015. године, с циљем приказа стања трговине људима у 3 најуспјешније земље Европе и 3 европске земље које се налазе у другој половини индекса успјешности земаља. Одабир наведених земаља извршен је се на основу Индекса успјешности/ благостања британског института *Legatum* за 2015. годину (The Legatum Prosperity Index).⁷ Приказ стања у доле наведеној табели је представљен кроз четири индикатора и то⁸: 1. Статус земље

5 Guide to the UN Convention of 2 December 1949 for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others. Преузето 13. 06. 2016. са сајта: <http://www.catwinternational.org/Content/Images/Article/88/attachment.pdf>

6 100 Countries and Their Prostitution Policies. Преузето 09. 06. 2016. са сајта: <http://prostitution.procon.org/view.resource.php?resourceID=000772>.

7 Институт „Legatum“ сваке године објављује Индекс којим се оцјењује напредак и развој 142 земље свијета. The Legatum Prosperity Index 2015. Преузето 14. 06. 2016. са сајта: <http://www.prosperity.com/#/>

8 Подаци и информације које су садржане у постављеним индикаторима односе се на

(да ли је земља извора, транзита или дестинације за трговину људима); 2. Број идентификованих ЖТЉ (жртва трговине људима); 3. Поријекло идентификованих ЖТЉ; и 4. Врсте експлоатације којима су биле изложене ЖТЉ.

Табела број 1: *Приказ стања трговине људима за 2014. годину у развијеним земљама и земљама у развоју.*

Степен успјешности земље	Назив земље	Статус земље	Број идентификованих ЖТЉ	Поријекло ЖТЉ	Врста експлоатације
Успјешне/ развијене земље	Норвешка	- Земља <i>дестинације</i> за ЖТЉ - Земља <i>извора и транзита</i> за ЖТЉ (у мањој мјери)	270	Албанија Бугарска Литванија Румунија Нигерија	1. Сексуална експлоатација (жене и дјевојке) 2. Присилни рад у домаћинству, аутопраоницама, и грађевинским радовима (жене и мушкарци) 3. Кућна помоћница, присилно просјачење, присилно чињење кривичних дјела (дјеца)
	Швицарска	- Земља <i>дестинације</i> и земља <i>транзита</i> (у мањој мјери) за ЖТЉ	226	Румунија Мађарска Бугарска Тајланд Кина Бразил Доминиканска Република Нигерија Камерун	1. Сексуална експлоатација (жене и дјеца) 2. Присилни рад у домаћинству, аутопраоницама, и грађевинским радовима (жене, дјеца и мушкарци) 3. Присилно просјачење и вршење кривичних дјела (жене, дјеца и мушкарци)
	Данска	- Земља <i>дестинације</i> за ЖТЉ	60	Африка Југоисточна Азија Источна Европа Латинска Америка	1. Сексуална експлоатација (жене, дјеца и мушкарци) 2. Присилни рад у пољопривреди, домаћинству, ресторанима, хотелима (жене, дјеца и мушкарци) 3. Дужничко ропство кроз рад у фабрикама (жене, дјеца и мушкарци)

2014. годину. Trafficking in Persons Report, U.S. Department of State, Washington, Jul, 2015. Преузето 14. 06. 2016. са сајра: <http://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2015/index.htm>

Корелација слабе државе и структуралних фактора у опстанку и ширењу ...

Мање успјешне/ земље у развоју	Албанија	- Земља <i>извора</i> и <i>дестинације</i> за ЖТЉ	125	Албанија (домаће) Косово Македонија Црна Гора Грчка Украјина Русија Велика Британија Норвешка	1. Сексуална експлоатација (жене, дјеца и мушкарци) 2. Присилни рад у туристичкој индустрији и осталим облицима рада, присилно просјачње (жене, дјеца и мушкарци)
	Босна и Херцеговина	-Земља <i>извора, транзита</i> и <i>дестинације</i> за ЖТЉ	48	БиХ (домаће) Остале земље Европе	1. Сексуална експлоатација (жене, дјеца и мушкарци) 2. Присилни рад у грађевинарству и осталим облицима рада (жене, дјеца и мушкарци) 3. Присилно просјачење, присилан рад у домаћинству и присилно склапање бракова (дјеца)
	Србија	-Земља <i>извора, транзита</i> и <i>дестинације</i> за ЖТЉ	119	Србија (домаће) Црна Гора БиХ Бугарска Румунија Молдавија	1. Сексуална експлоатација (жене и дјеца) 2. Присилни рад у грађевинарству (мушкарци, жене и дјеца) 3. Присилно просјачење и вршење кривичних дјела (дјеца)

Извор: *The Legatum Prosperity Index*, Legatum Institute, United Kingdom, London, 2015; *Trafficking in Persons Report*, U.S. Department of State, Washington, Jul, 2015.

Дакле, када се сагледа представљено стање трговине људима, евидентно је да је тај феномен присутан и да егзистира у свим земљама, без обзира на то да ли се ради о јаким или слабим државама. Наравно, потребно је указати и на тзв. тамну бројку случајева трговине људима који нису успјешно разоткривени, а у вези са чим је, у анализираним извјештајима, добрим дијелом испољена критика према земљама у развоју због недовољне борбе против тог феномена. Такође, видљиво је да су жртве трговине људима које су експлоатисане у развијеним земљама, углавном, из земаља у развоју, док су, с друге стране, жртве које су експлоатисане у земљама у развоју, углавном домаће или су из земаља са сличним статусом, а много мање из развијених земаља. Ова анализа и табеларни приказ нам могу, такође, скромно користити у давању подршке већ изнесеним критичким расправама које су упућене капитализму и глобалним ефектима као чиниоцима који доприносе опстанку и ширењу трговине људима.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

На основу свега представљеног у овом раду, евидентни су разлози и обавеза сваке државе да се бори против трговине људима као транснационалне безбједносне пријетње, без обзира на њен статус и положај у међународним односима. Такође, представљене су теоријске расправе којима се постављају карактеристике и обиљежја слабих држава којима се даје статус фактора/чиниоца који представљају погодно тло за опстанак и ширење трговине људима на националном и међународном нивоу. Међутим, у меритуму рада настојало се кроз теоријску анализу представити то да и јаке државе кроз призму одређених структурних фактора могу допринијети постојању и ширењу трговине људима, односно да тај феномен не егзистира само у slabим и неразвијеним земљама свијета. Затим, на основу изведених индикатора у раду који су присутни у пракси, представљени су потенцијални аргументи којима се у скромној мјери могу подржати критичке тезе које ефекте глобализације и капиталистичке вриједности одређују као узрочнике који подстичу и шире трговину људима као формалну појаву кроз демократски процес легализације, али и као неформалну појаву.

На крају, садржај овог рада, чини се, оправдано, пружа могућност изношења једног абдуктивног става у погледу мјеста и улоге јаких и слабих држава. Односно – и слабе и јаке државе посједују услове који их детерминишу као чиниоце који доприносе опстанку и ширењу трговине људима као транснационалне безбједносне пријетње. Наиме, с једне стране, слабе и неразвијене државе су оптерећене факторима који их успоравају у остваривању њихових основних функционалних вриједности и такве додатно представљају погодно тло и изазов за присуство безбједносне пријетње као што је трговина људима. У теоријским дискурсима, ти фактори су представљени као непосредни (*proximate*) фактори. С друге стране, јаке и развијене земље свијета су данас на врхунцу своје успјешности у погледу остваривања свих вриједности које их обиљежавају и одређују као успјешне и јаке. Такав статус, углавном богатог запада, јаке земље су оствариле кроз рано усвајање и спровођење принципа капитализма. Међутим, у остваривању тих вриједности, неминовно се јавља да јаке државе буду изложене одређеним ефектима капитализма, односно ефектима глобализације (структурални фактори), који на крају представљају услов и изазов за постојање одређених појава које су усмјерене против основних људских права и слобода, као што је трговина људима (легализација проституције, ставови према полу, потражња за проституткама, потражња за јефтиним радном снагом...). Другим ријечима, да би се у даљим дебатама и истраживања дошло до што прецизнијег разматрања трговине људима

као транснационалног безбједносног проблема, потребно је да се приступи анализи узрочно-посљедичне везе која егзистира на релацији *слабе и јаке државе*, јер и један и други чинилац кроз своје услове стварају погодности за опстанак наведеног феномена, чиме грађани и грађанке једних, постају жртве трговине људима код других држава. У прилог овом стајалишту иде и теза Сели Камерун и Едвара Њумана који указују на то да је за што прецизније разматрање трговине људима потребно да се приступи објашњавању и анализи кроз *структуралне факторе*, али у комбинацији са *непосредним факторима* (Cameron, Newman 2008: 21–22).

Суштина овог рада није да читаоцу дā коначно рјешење одређеног проблема, него да, кроз представљене информације, и садржај рада буде од користи за одређена будућа конструктивна истраживања и анализе које су везане за тему овог рада и да на тај начин дā скроман научни допринос.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Agathangelou, M. Anna. (2004). *The Global political Economy of Sex: Desire, Violence, and Insecurity in Mediterranean Nation States*, Palgrave Macmillan, New York.
- Aradau, Claudia. (2008). *Rethinking Trafficking in Women: Politics out of Security, Unmaking Security: Desecuritization, Emancipation, Ethics*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Brinkerhoff, W. Derick. (2007). *Governance in Post-Conflict Societies: Rebuilding fragile states*, Routledge, London.
- Booth, Ken. (1991). Security and Emancipation, *Review of International Studies*, Vol. 17, No. 4, Cambridge University Press, pp. 318.
- Chesterman, Simon; Ignatieff, Michael; and Ramesh Thakur. (2005). *Making States Work: State Failure and the Crisis of Governance*, United Nations University, Tokyo.
- Cameron, Sally; Newman Edward. (2008). *Trafficking in Human\$: Social, Cultural and Political Dimensions*, United Nations University Press, New York.
- Dupont, Benoit; Grabosky Peter; Shearing, Clifford. (2003). The Governance of Security in Weak and Failing States, *Criminology and Criminal Justice*, vol. 3 no. 4, 331–349.
- Fukujama, Francis, (2007), *Građenje државе*, Filip Višnjić, Beograd.
- Fearon, James D; David Laitin, Neotrusteeship and the Problem of Weak States, *International Security*, vo. 28. no. 4, pp. 5–43.
- Fukuyama, Francis. (2004). *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century*, Ithaca: Cornell University Press.

- Ejdus, Filip. (2012). *Međunarodna bezbednost: Teorije, sector i nivoi*, JP Službeni glasnik Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2012.
- Gallagher, T. Anne. (2012). *The International Law of Human Trafficking*, Cambridge University Press, New York.
- Mijalković, Saša. (2005). *Trgovina ljudima*, BeoSing-Beograd, Beograd.
- Mijalković, Saša. (2004). Teorijsko određenje pojma trgovine ljudima, *Nauka, bezbednost, policija – Časopis Policijske akademije iz Beograda*, vol.9, No.2-3 str.173-192.
- Michael, A. Innes. (2006). *Bosnian Security after Dayton*, Routledge, New York.
- Nakarada Radmila. (2007). *Transnacionalizacija, tranzicija i slaba država*, u: Srbija 2000–2006: Država, društvo, privreda, Institut za evropske studije, Beograd.
- Ottoway, Marina, *Rebuilding State Institutions in Collapsed States. In State Failure, Collapse, and Reconstruction, edited by Jennifer Milliken*, vol. 33, no. 5, pp. 1001–1023.
- Obokata, Tom. (2006). *Trafficking of Human Beings from a Human Rights Perspective*, Martinus Nijhoff Publishers, Boston.
- Rotberg, I. Robert . (2004). *When States Fail: Causes and Consequences*, Princeton University Press, Princeton.
- Simić, R. Dragan, (2007). „Savremene teorije bezbednosti“, u: Pavle Janković, ur., *Antologija tekstova sa Škola reforme sektora bezbednosti*, ISAC Fond, Beograd, str. 185.
- Dragan R. Simić. (2002). *Nauka o bezbednosti*, Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd.
- Simić R. Dragan. (2009). *Svetska politika*, Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, Beograd.
- Stojiljković Zoran. (2013). „Politička korupcija I slaba država“, *Filozofija i društvo* , vol. 24, br. 1, str. 141.
- Stewart, Patrick, 'Failed' States and Global Security: Empirical Questions and Policy Dilemmas, *International Studies Review*, vol. 9, No. 4, pp. 652.
- Konvencija Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima*, Savjet Evrope, Varšava, 2005.
- Konvencija o suzbijanju trgovine ljudima i iskorištavanju prostitucije drugih*, Ujedinjene Nacije, 1949.
- <http://usatoday30.usatoday.com/news/world/story/2012-04-03/human-trafficking-sex-UN/53982026/1>.
- <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/TrafficInPersons.aspx>
- <http://www.catwinternational.org/Content/Images/Article/88/attachment.pdf>
- <http://prostitution.procon.org/view.resource.php?resourceID=000772>.
- <http://www.prosperity.com/#/>
- <http://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2015/index.htm>

CORRELATION BETWEEN A WEAK STATE AND STRUCTURAL FACTORS IN EXISTENCE AND EXPANSION OF TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS AS A TRANSNATIONAL SECURITY THREAT

Drazan Bojic, MA*

Abstract: In terms of international relations, that is, in modern theories of security, human trafficking is perceived as a transnational security threat. One of the subjects of security in the global fight against this phenomenon is the state. However, current theoretical discourses show a critical approach which implies that the state has not been a subject of security in recent history, but a source of insecurity and security threats towards its own citizens and in terms of a wider international context.

Therefore, the subject of analysis in this paper are the theoretical discourses / debates on the contribution of a weak state and structural factors / effects of globalization in the existence and expansion of trafficking in human beings in the international context. On one hand, the analysis has been provided on theoretical approaches that determine the reasons and obligations which make a state responsible to prevent the phenomenon of human trafficking, as well as the approaches that place the emphasis on a weak state that contributes to the existence of this phenomenon. However, on the other hand, the author refers to the theoretical approaches which imply that trafficking is not only a security problem of weak states, but also of the strong states. The focus is being shifted to the impact of structural factors (the effects of globalization, attitudes towards sex, the demand for prostitutes ...) which use politics and flows of capitalism to legalize human trafficking, making a human being a subject of the "commodity" exchange in the sex industry or a victim of human trafficking. In these relations the strong countries of the global world, besides the fact that they encourage and legalize human trafficking, also attract and recruit human beings from poor countries on the principle of supply and demand and put them in the process of exploitation.

In the end, using theoretical assumptions and modest empirical indicators, this paper tries to partially shift the focus from a (weak) country to (strong) country through the global structural factors that also contribute to the existence and expansion of human trafficking, which brings them all together in a correlation with human trafficking.

Keywords: human trafficking, a weak state, a strong state, structural factors, a transnational security threat, the effects of globalization and capitalism, correlation.

* Ministry of Interior of the Republic of Srpska. E-mail address: draskobojic@yahoo.com; drazan.bojic@mup.vladars.net.

ОСНОВНИ ЕЛЕМЕНТИ ЗЛОЧИНА ПРОТИВ ЧОВЈЕЧНОСТИ

Стручни рад

DOI: 10.7251/BPG1603273K

УДК: 343.342.3:327

Мср Сениша Карановић*

Апстракт: Злочин против човјечности сматра се злочином не само против самих жртава, већ против човјечанства у цјелини. Злочином против човјечности се обухвата кривичноправна заштита читавог низа вриједности које се сматрају основним добрима човјечанства као цјелине, односно заштита основних људских права која су гарантована читавим системом међународноправних прописа савременог доба. Стога би се могло рећи да је основна карактеристика овог кривичног дјела – та да оно означава понашање које је управљено против цивилног становништва и којим се крше основни принципи међународног хуманитарног права, морала и човјечности и које карактерише висок степен нехуманости и окрутности.

Кључне ријечи: злочин против човјечности, међународно кривично (хуманитарно) право

УВОД

Злочин против човјечности представља такво кривично дјело којим се обухвата кривичноправна заштита читавог низа вриједности које се сматрају темељним добрима човјечанства као цјелине, односно заштита основних људских права која су гарантована читавим системом међународноправних прописа савременог доба. Стога оно обухвата тешка насилна дјела која вријеђају људско биће тако што нападају његова основна права, његово постојање, тј. његов живот, слободу, физички интегритет, здравље и достојанство. Према чл. 172, ст. 1 КЗ БиХ, злочин против човјечности чини онај ко, као дио широког или систематског напада усмјереног против било којег цивилног становништва, знајући за такав напад, учини које од ових дјела: лишење друге особе живота (убиство); истребљење; одвођење у ропство; депортацију или присилно пресељење становништва; затварање или друго тешко одузимање физичке слободе супротно основним правима међународног права;

*Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Бања Лука, email: sinisakaranic1@gmail.com

мучење; присиљавање друге особе употребом силе или пријетње директним нападом на њезин живот или тијело или на живот или тијело њој блиске особе, на сексуални однос или с њим изједначену сексуалну радњу (силовање), сексуално ропство, присилну проституцију, присилну трудноћу, присилну стерилизацију, било који други облик тешког сексуалног насиља; прогон било које групе људи или колектива на политичкој, расној, националној, етничкој, културној, вјерској, сполној или другој основи која је универзално прихваћена као недопустива по међународном праву, у вези с било којим кривичним дјелом из овог става овог члана, било којим кривичним дјелом прописаним у овом закону или било којим кривичним дјелом у надлежности Суда Босне и Херцеговине; присилни нестанак особа; злочин апартхејда; друга нечовјечна дјела сличне природе, учињена у намјери наношења велике патње или озбиљне физичке или психичке повреде или нарушења здравља. У раду се анализирају елементи овог кривичног дјела на основу њихових посебних обиљежја.

ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ

У људској историји одавно су се појавиле фразе као што су „злочини против човјечанства“ и „злочини против човјечије породице“. Мартенсова клаузула у Хашкој конвенцији (IV) из 1907. године помиње законе човјечанства и захтјеве јавне свијести. Владе Француске, Русије и Велике Британије су 28. маја 1915. године дале изјаву поводом покоља јерменског становништва у Турској и осудиле „злочине против човјечности и просвећености за које се држе одговорним сви чланови турске владе и њени повјереници умјешани у покоље“. Извештај Комисије о одговорности твораца рата и примјени казни из 1919. године, који су формирали представници неколико држава и поднијели га Париској мировној конференцији, такође говори о „повредама закона човјечности“. Концепт злочина против човјечности је, дакле, био препознат дуго прије Нирнберга, гдје је дошло до првих суђења. Злочини против човјечности спадају у најтежа кривична дјела која се тичу међународне заједнице као цјелине, налажу и повлаче за собом индивидуалну кривичну одговорност и представљају понашања која су недопустива према општеприхваћеном међународном праву које признају сви правни системи свијета (Бабић, *et. al.*, 2002).

Опште међународно право дефинише злочине против човјечности широко, свеобухватно, али и довољно прецизно. У њих спадају забрањена дјела чије су заједничке особености у томе што су:

- нарочито гнусна кршења забрана;

Основни елементи злочина против човјечности

- нису изоловани или спорадични догађаји, већ дио политике неке владе или широка или систематска пракса вршења злочина коју толерише, прашта или на њу пристаје нека влада или фактичка власт;
- забрањена и морају бити кажњена без обзира на то да ли су извршена у вријеме рата или у вријеме мира;
- жртве овог злочина могу бити цивили или, ако су почињена у току оружаног сукоба, лица која не учествују у оружаним непријатељствима, као и по међународном обичајном праву непријатељски борци.

Међународни кривични трибунал за БиХу Југославију (у даљем тексту МКТЈ) злочин против човјечности дефинише кроз низ појединачних дјела која, ако су почињена у оружаном сукобу (Катић, 2015: 49) било међународног, било унутрашњег карактера и усмјерена против било којег становништва, представљају злочин против човјечности. Та дјела су: убиство, истребљивање, поробљавање, депортација, затварање, мучење, силовање, прогони на политичкој, расној и вјерској основи и друга нехумана дјела (Статут МКТЈ чл. 5). Статут Међународни кривични трибунал за Руанду (у даљем тексту МКТР) злочин против човјечности дефинише на идентичан начин као статут МКТЈ.

Нирнбершки суд је у члану 6 (ц) Статута дефинисао злочине против човјечности као убиства, истребљење, поробљавање, депортацију и остала нечовјечна дјела, извршена против било ког цивилног становништва прије или за вријеме трајања рата, или прогањање на политичкој, расној или вјерској основи у извршењу или у вези са било којим злочиним који спада у надлежност Суда, без обзира на то да ли се тиме врше или не врше повреде закона оне земље у којој су злочини извршени.

Према обичајном међународном праву, не постоји услов који тражи да су злочини против човјечности почињени у оружаном сукобу. Члан 6 (ц) Статута Нирнбершког суда заправо говори о злочинима против човјечности „типа убиство“ почињеним „прије или за вријеме рата“, те тако изричито размишља о гоњењу за злочине против човјечности у вријеме мира (Jones, *et. al.*, 2005: 185).

Члан II (11) (ц) Закона број 10 Контролног савјета дефинисао је злочине против човјечности као звјерства и повреде, укључујући, али не ограничавајући се на њих, убиство, истребљење, поробљавање, депортовање, затварање, мучење, разбојништво, или друга нечовјечна дела, извршена против било којег цивилног становништва, или прогањање на политичкој, расној или вјерској основи, без обзира на то да ли тиме врше или не врше повреде домаћих закона гдје су злочини извршени.

Кривични закон Босне и Херцеговине у члану 172 на сличан начин дефинише кривично дјело злочини против човјечности. Тако се у

поменутом члану каже (Кривични закон БиХ, чл. 172, ст. 1): Ко, као дио широког или систематичног напада усмјереног било против којег цивилног становништва, знајући за такав напад, учини које од ових дјела:

1. лишење друге особе живота (убиство);
2. истребљење;
3. одвођење у ропство,
4. депортација или присилно пресељење становништва;
5. затварање или друго тешко одузимање физичке слободе супротно основним правилима међународног права;
6. мучење;
7. присиљавање друге особе употребом силе или пријетње директним нападом на њезин живот или тијело или на живот или тијело њој блиске особе, на сексуални однос или с њим изједначену сексуалну радњу (силовање), сексуално ропство, присилну проституцију, присилну трудноћу, присилну стерилизацију или било који други облик тешког сексуалног насиља;
8. прогон било које групе људи или колектива на политичкој, расној, националној, етничкој, културној, вјерској, полној или другој основи која је универзално прихваћена као недопустива по међународном праву, у вези с било којим кривичним дјелом из овог става овог члана, било којим кривичним дјелом прописаним законом или било којим кривичним дјелом у надлежности Суда Босне и Херцеговине;
9. присилни нестанак особа;
10. злочин апартхејда;
11. друга нечовјечна дјела сличне природе, учињена у намјери наношења велике патње или озбиљне физичке или психичке повреде или нарушавања здравља.

ОБЈЕКТИВНИ ЕЛЕМЕНТИ ЗЛОЧИНА

Да је забрањено понашање доста неодређено дефинисано у Лондонском споразуму из 1945. године и, слично, и у Закону број 10 Контролног савета, као и статутима Токијског међународног трибунала, МКТЈ и МКТР, мишљења је и познати аутор Антонио Касезе (Cassese, 2005: 85). Прецедентно право је постепено доприносило дефинисању правних обриса *actus reus*, и најзад, њихове врсте су подробно изложене у одредбама члана 7 Статута Међународног кривичног суда (у даљем тексту ИСС), за које се може рећи или да кристалишу појмове у настајању постојећег обичајног права или да кодификују његову главнину.

У смислу члана 5 Статута МКТЈ, „напад“ је у пракси Трибунала описан као предузимање поступака који укључују вршење насилних радњи. Концепт напада није идентичан концепту оружаног сукоба. Према

обичајном међународном праву, злочини против човјечности могу бити извршени и у вријеме мира, и у таквим случајевима напади се очигледно не дешавају у контексту оружаног сукоба. Осим тога, напад не мора укључивати употребу оружане силе, него се може састојати из било којег облика злостављања цивилног становништва, као и из поступака којима се припремају овакве радње. С обзиром на то да представља низ радњи, напад може трајати дуже, више мјесеци или још дуже.

У случајевима злочина против човјечности, мора се направити разлика између различитих кривичних дјела предвиђених чланом 7 (1) (а-к) Римског статута. Осим тога, важно је напоменути да дјело може бити извршено само у случају да је намјера учиниоца била у контексту распрострањеног или систематског напада (Ambos, 2013: 259). Дакле, да би акти оптуженог представљали злочине против човјечности, они морају бити дио распрострањеног или систематског напада усмјереног против било којег цивилног становништва. То неће бити случај ако је злочин, с обзиром на контекст и околности под којима је учињен, био толико удаљен од напада да се не може разумно закључити да је био саставни дио напада. Овај услов за постојање злочина објективне је природе. Са њим је повезан услов да починилац мора бити свјестан да његова дјела представљају дио напада.

У контексту злочина против човјечности, термин „усмјерен против“ значи да је цивилно становништво примарни, а не узгредни циљ напада. Коришћење ријечи „било које цивилно становништво“, односно цивилно становништво било које категорије значајно је из два разлога. Најприје, оно указује на чињеницу да се злочин против човјечности може извршити против грађана исте државе којој припада извршилац. Такође, злочини против човјечности (осим прогона) не морају бити извршени с намјером дискриминације по етничком, вјерском или политичком основу. Да би дјело представљало злочин против човјечности, оно мора бити дио распрострањеног или систематског напада усмјереног против цивилног становништва. Термин „распрострањен“ односи се на напад који је по својој природи опсежан и усмјерен је против великог броја лица. Термин „систематски“ односи се на организовану природу аката насиља и на малу вјероватноћу да се дешавају случајно. Ако се злочини дешавају према обрасцу, то је индиција о њиховом систематском карактеру. Захтјеви да напад буде распрострањен, односно систематски дати су алтернативно, тако да је за постојање злочина против човјечности довољно да се испуни само један од та два услова.

КРИВИЧНА ДЈЕЛА КОЈА ЧИНЕ ЗЛОЧИНЕ ПРОТИВ ЧОВЈЕЧНОСТИ

Напад усмјерен било против којег цивилног становништва јесте понашање које укључује вишеструко чињење дјела из става 1, члана 172 КЗ БиХ, било против којег цивилног становништва на основи или у циљу државне политике или политике неке организације да се учини такав напад (Кривични закон БиХ, чл. 172, ст. 2).

Убиство, тј. намјерно убијање, без обзира на то да ли постоји директни умишај (Статут МКТЈ чл. 5 (а)). Елементи дјела убиство слични су елементима тог дјела из чланова 2 и 3 Статута МКТЈ, с тим да злочин против човјечности мора бити као дио распрострањене или систематске кампање против цивилног становништва. Вијеће МКТР у првостепеној пресуди дефинисало је „убиство“ као „противзаконито, намјерно убијање људског бића“, а као елементе потребне за убиство наводи да је потребно да је жртва мртва, да је смрт проузрокована противзаконитим дјелом или нечињењем оптуженог или подређеног, те да је у вријеме убијања оптужени или подређени имао намјеру да убије или нанесе озбиљну тјелесну повреду преминулом пошто је знао да ће таква тјелесна повреда вјероватно проузроковати смрт жртве, те је стога безобзиран, при чему је свеједно да ли ће смрт заиста услједити. Дакле, вијеће је нашло да је стандард за *mens rea* потребно „намјерно убијање и убијање са предумишљајем“ (Jones, 2005).

Истребљење укључује намјерно наметање таквих животних услова, а посебно ускраћивање приступа храни и лијековима, који могу узроковати уништење дијела становништва. ИСС истребљење дефинише као масовна убијања, као и намјерно подвргавање животним условима, између осталог лишавањем хране и лијекова, у намјери да се на тај начин проузрокује уништење дијела становништва. Међутим, напад може да буде, али није неопходно, дио „оружаног сукоба“.

Одвођење у ропство (поробљавање) јесте вршење било којег или свих овлашћења иначе везаних за право својине над особом, укључујући вршење таквог овлашћења при трговању људима, посебно женама и дјецом (Кривични закон БиХ, чл. 172, ст. 2). Према статуту ИСС (Римски статут Члан 7 (2) (ц)), који обликује појам поробљавање као појам у настајању, поробљавање „подразумијева примјену било које силе усмјерене на третирање лица као приватне својине или вршење било какве употребе силе ради трговине лицима, а посебно женама и дјецом“. Као и сваки злочин против човјечности, поробљавање мора представљати дио распрострањеног или систематског напада на цивилно становништво.

Депортација или присилно пресељење становништва јесте присилно исељење особа с територије на којој су законито присутне

протјеривањем или другим мјерама силе, без основа допуштених по међународном праву. Депортацију или присилно пресељење становништва на идентичан начин дефинише и статут МКТЈ. Осим што је у Статуту МКТЈ предвиђена као самосталан злочин против човјечности, депортација представља и тешко кршење Женевских конвенција из члана 2 Статута, а може се налазити и у основу прогона као злочина против човјечности. У погледу обавезе из међународног хуманитарног права да се у неким околностима становништво премјешта, важно је напоменути да коментар уз члан 49 Женевске конвенције 4 сугерише да депортација мотивисана страхом од дискриминације не мора обавезно значити и кршење закона. Из наведеног је јасно, бар према праву МКС, да се од оптужбе за депортацију може бранити тиме да је депортација спроведена на основу оног што међународно право дозвољава, нпр. ради безбједности депортованог становништва. Наравно, на основу чињеница у сваком предмету, утврдиће се да ли је овај основ довољно убједљив. Важно је напоменути да постоји могућност да се одређена лица добровољно одлуче на пресељење и напуштање свог мјеста боравка, што у принципу представља околност која искључује постојање кривичног дјела. Међутим, у оваквим случајевима важно је, посебно имајући у виду околности оружаног сукоба, испитати да ли су појединци заиста имали избора или су спољним околностима били присиљени да напусте мјесто боравка (Катић, 2015).

Мучење јесте намјерно наношење снажног тјелесног или душевног бола или патње особи задржаној од стране оптуженог или под надзором оптуженог, изузимајући бол или патњу која је посљедица искључиво извршења законитих санкција. Члан 7 (2) (е) статута ИСС на идентичан начин дефинише мучење. Тортура (како ово дјело назива члан 5 (ф) Статута МКТЈ) такође постоји као злочин против човјечности, ако је дјело почињено у оквиру распрострањеног или систематског напада на цивилно становништво. Такође, починилац мора знати да његова дјела улазе у оквир низа распрострањених или систематских напада усмјерених против цивилног страновништва (Harland, *et. al.* 2003: 53). Тортура је злочин који може бити извршен како у вријеме мира, тако и у време оружаног сукоба, што се правилно одражава у 2001. години у предмету *Кунарац и други* са благим удаљавањем од претходне пресуде МКТР у предмету *Akayesu* и пресуде МКТЈ у предмету *Фурунџија* (Cassese, 2013: 133).

Присилна трудноћа јесте незаконито заточеништво жене којој је присилно проузрокована трудноћа с намјером да се утиче на етнички састав било којег становништва или да се учине друге тешке повреде међународног права. Ово дјело је у Статуту МКТЈ дефинисано као „силовање“, те се *actus reus* овог кривичног дјела, по Статуту МКТЈ састоји у сексуалној пенетрацији, ма колико незнатној: а) вагине или ануса жртве

пенисом извршиоца или било којим предметом којим се извршилац послужио; или б) уста жртве пенисом починиоца; када до такве сексуалне пенетрације дође без пристанка жртве. *Mens rea* је намјера да се постигне ова сексуална пенетрација и знање да се то догађа без пристанка жртве. О „сексуалном ропству“ радиће се кад је извршилац извршио поједина или сва овлаштења која произлазе из права власништва над једним или више лица, као што су куповање, продавање, изнајмљивање или трговање таквим лицем или лицима, или ускраћивање њихове личне слободе. Извршилац је присилио такво лице или више њих на један или више поступака сексуалне природе. „Присилна проституција“ представља присиљавање једне или више особа на једно или више дјела сексуалне природе силом, под пријетњом силе или присиле изазване страхом од насиља, принуде, заробљења, психолошког угњетавања или злоупотребом моћи против те особе или особа, односно против неке друге особе, искориштавањем окружења које карактерише насиље, или је насртај извршен на особу која није могла дати истински пристанак, при чему је извршилац или друга особа примила или је очекивала да ће примити новчану или другу корист у вези с чиновима сексуалне природе или у замјену за њих. „Присилна трудноћа“ постоји кад је извршилац присилио једну или више жена да затрудне, с намјером да утиче на етнички састав неког дјела становништва или извршио друге тешке повреде међународног права. „Присилна стерилизација“ је одузимање једној или више особа биолошке репродуктивне способности; кад то понашање није било оправдано ни медицинским ни болничким лијечењем особе или особа о којима се ради, нити је извршено уз њихов истински пристанак. „Било који други облик полног насиља“ обухвата случајеве када је извршилац извршио дјело сексуалне природе против једне или више особа или је потакнуо да се та особа или особе укључе у чин сексуалне природе, силом или под пријетњом силе или присиле, попут оне изазване страхом од насиља, присиле, заробљеништва, психолошког притиска или злоупотребом те особе или особа, односно неке друге особе, или кориштење окружења које карактерише насиље, те немогућност те особе или особа да пружи истински отпор. Овај облик понашања треба да има тежину која се може упоредити с другим кривичним дјелима, односно радњама извршења наведеним у тачки г) члана 172 КЗ БиХ, при чему је извршилац свјестан стварних околности које су условиле тежину извршеног дјела. У односу на све радње тешког полног насиља из тачке г), треба да се ради о понашању извршеном у склопу широког или системског напада усмјереног против цивилног становништва и да је извршилац знао да је то понашање дјелимично, или је имао намјеру да то буде удјелом у широком и системском нападу усмјереном против цивилног становништва (Бабић, *et. al.* 2005: 567).

Прогон јесте намјерно и тешко, међународном праву супротно ускраћивање основних права, због припадности групи људи или заједници. Обилежја дјела, односно радње извршења односе се на прогон било које групе људи или заједнице на политичком, расном, националном, етничком, културном, вјерском, полном или другом основу, који је општеприхваћен као недозвољен по међународном праву у вези са било којим кривичним дјелом из члана 172, став 1 и 2 КР БиХ, било којег кривичног дјела прописаног КЗ БиХ или било којег кривичног дјела у надлежности Суда БиХ. Код овог дјела, извршилац на груб начин и супротно међународном праву једној или више особа одузима основна или људска права, при чему је одабир таквих особа или особе извршио на основу идентитета групе или колективитета или је баш циљао на ту групу или колективитет. Такав одабир се темељи на назначеним разликама међу групама или другим разлозима који су општеприхваћени као недозвољени по међународном праву. И у овом случају, понашање треба да буде извршено као дио у широком или системском нападу усмјереном против цивилног становништва, при чему извршилац зна за природу понашања (Бабић, *et. al.* 2005).

Затварање или неки други облик строгог лишавања физичке слободе кршењем основних правила међународног права. У складу са чланом 5 (е) Статуа МКТЈ, затварање као злочин против човјечности јесте лишавање слободе неког појединца без одговарајућег правног поступка, у форми распрострањеног или систематског напада усмјереног против цивилног становништва. Затварање као злочин против човјечности МКТЈ је први пут разматрао у предмету *Кордић* и *Черкез*. Претресно вијеће МКТЈ је закључило да су елементи који су основа да се затварање сматра злочином против човјечности исти као када је ријеч о незаконитом ограничавању кретања предвиђено чланом 2 Статута МКТЈ. У својој дефиницији злочина против човјечности, Међународна правна комисија је у извештају из 1998. године на страни 101 навела забрањено дјело „произвољног затварања“. Наиме, у подставу (х) наводи се да израз затварање обухвата лишавање слободе појединаца, а израз „произвољно“ утврђује услов да је то лишење обављено без редовног судског поступка. Важно је указати на то да је произвољно затварање супротно члану 9 Универзалне декларације о људским правима и члану 9 Међународног пакта о грађанским и политичким правима. Члан 7 (1) (е) Статута ИСС помиње „Затварање или друга озбиљна лишења физичке слободе противно темељним правилима међународног права“. Та одредба забрањује затварање само када је оно супротно међународном праву и прави разлику између законитог и противзаконитог затварања.

Присилни нестанак особа јесте хапшење, притварање или отимање особа, од стране или с допуштењем, подршком или пристанком државе или политичке организације, уз одбијање да се призна такво лишење

слободе или да се пружи информација о судбини или о мјесту где се налазе такве особе, с намјером да се уклоне од заштите закона на дуже вријеме. Обељежје дјела – радња извршења „присилни нестанак особа“ се односи на случајеве кад је починитељ лишио слободе, притворио или отео једну или више особа или је одбио признати хапшење, притвор или отмицу, односно дати информације о судбини или боравишту те особе или особа. О присилном нестајању особа радиће се и у случајевима кад починитељ након притварања или отмице одбије признати да је одузета слобода или ускраћује обавјести о судбини или боравишту те особе или особа или кад одбијању претходи, или је оно праћено лишавањем слободе. Починитељ је свјестан да би ухићење, притвор или отмица у нормалном току догађаја били попраћени одбијањем признања да је одузета слобода или ускраћивањем обавјести о судбини и боравишту те особе или особа или је таквом одбијању претходило лишавање слободе или је оно било попраћено лишавањем слободе. Хапшење, притвор или отмица извршени су од стране или уз одобрење, подршку или приволу неке државне или политичке организације. Дјело ће постојати и у случају одбијања признања да је одузимање слободе или давање информација о судбини или боравишту те особе или особа извршено уз приволу или подршку неке државне или политичке организације. Нужно је да учинилац има намјеру да тим лицима или лицу ускрати правну заштиту током дужег временског периода. Треба да се ради о понашању почињеном у склопу ширег или систематског напада усмјереног против цивилног становништва (Бабић, *et. al.* 2005).

Злочин апартхејда су нечовјечне радње сличне природе наведеним радњама, учињене у контексту институционализованог режима систематског потлачивања и доминације једне расне групе над било којом другом расном групом или групама људи, учињене с намјером одржавања таквог режима. Наведено дјело постоји када је учинилац починио неко нечовјечно дјело против једне или више особа; такав чин је дјело из члана 172, ст. 1 КЗ БиХ или је то дјело сличне нарави било којем од тих дјела. Код учиниоца треба да постоји свијест о стварним околностима које су одредиле природу дјела. Дјело је почињено у оквиру институционализованог режима системског потлачивања или доминације једне расне групе над другом расном групом или групама. Учинилац је таквим понашањем имао намјеру одржавати такав режим. Потребно је извршење дјела у склопу ширег или системског напада усмереног против цивилног становништва, као и знање учиниоца о природи тако почињеног дјела.

Друга нечовјечна дјела – члан 5 Статута МКТЈ листу злочина против човјечности закључује овим дијелом као ставом. Ријеч је о резидуалној одредби која укључује радње које нису изричито поменуте другдје. Нехумана дјела, као злочин против човјечности, састоје се од аката који

испуњавају сљедеће услове: жртва претрпи озбиље тјелесне повреде или менталну штету, или буде изложена озбиљном нападу на достојанство; ове посљедице су резултат чињења или пропуштања на страни оптуженог или лица за чије чињење или пропуштање оптужени сноси кривичну одговорност; и, при вршењу дјела, оптужени или подређени су мотивисани намјером да жртви нанесу озбиљну тјелесну повреду или менталну штету. Као и сваки злочин против човјечности, и нехумано дјело мора бити почињено у оквиру распрострањеног или систематског напада на цивилно становништво и починилац мора знати да његова дјела улазе у оквир таквих напада.

Дакле, као опште услове за постојање злочина против човјечности можемо навести следеће услове:

- (1) мора постојати напад;
- (2) дјела оптуженог морају бити дио тог напада;
- (3) напад мора бити усмјерен против цивилног становништва било које категорије;
- (4) напад мора бити распрострањен или систематски;
- (5) починилац мора знати да његова дјела улазе у оквир распрострањених или систематских напада усмерених против цивилног становништва.

СУБЈЕКТИВНИ ЕЛЕМЕНТИ БИЋА ЗЛОЧИНА

Као основна три елемента, судови наводе да се мора утврдити постојање *намјере*, тј. усмјерење на постизање одређеног циља, да би се оптужени прогласио кривим за злочине против човјечности. Друго, када се ради о оптуженом који, дјелујући као агент неког система, изврши неко нечовјечно дјело чије се посљедице не остварују непосредно или тренутно, није неопходно да предвиди све посљедице свог противправног чина; довољно је да је *свјестан* чињенице да би његово дјело, с обзиром на насилност система коме испоручује жртву, могло проузроковати тешке посљедице по жртву. Као треће, агент мора бити *свјестан везе* између своје недозвољене радње и политике или систематске праксе (Cassese, 2005: 94). Жалбено вијеће МКТЈ је у случају *Тадић* заузело становиште да починилац мора да зна да се ради о нападу на цивилно становништво и да је његово деловање дио напада (HUMAN RIGHTS WATCH, 2004: 85). Дакле, неопходан субјективни елемент за злочин против човјечности није ограничен на умишљај (или евентуални умишљај) као основу злочина. Опакост тих злочина иде много даље од самог злочина, ма колико он сам био зао и вриједан презира. Тај додатни елемент који омогућава да се направи разлика између злочина против човјечности и ратних злочина

огледа се у разумјевању ширег контекста у који се сам злочин уклапа, а то је сазнање да су злочини дио систематичне политике или широко распрострањеног злостављања. Уз то, да би злочини имали обељежја прогона, неопходан је још један ментални елемент: намјера да се врши прогањање или дискриминација. Мора постојати намјера да се лице или група подвргну дискриминацији, злостављању или узнемиравању, како би им се нанијеле тешке патње или повреде на вјерским, политичким или неким другим сличним основама. Тај додатни елемент код злочина прогона досеже појам *посебног злочиначког умишљаја (dol special)*. Даље, у неким случајевима, субјективни елемент може представљати и *кажњив нехат*. Дакле, за напад у смислу овог злочина није нужно да је он војног карактера, већ је битно да није изолован и појединачан акт, већ да представља дио систематског и организованог плана као израза државне политике или политике одређених политичких структура којима је циљ вршење таквог напада (Бабић, и Марковић, 2005: 470).

ИНДИВИДУАЛНА КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ

Статут и пракса МКТЈ афирмишу принцип индивидуалне кривичне одговорности за повреде међународног хуманитарног права. За те повреде појединци сnose личну одговорност и не могу се заклањати иза одговорности државе или неког другог колективног ентитета. Члан 7 (1) Статута МКТЈ наводи неколико облика индивидуалне кривичне одговорности. Наведена одредба укључује извршење кривичног дјела кроз његово физичко извршење или кажњиво пропуштање да се предузме радња која је обавезна по правилима кривичног права. Међутим, поред тога, индивидуална одговорност укључује и планирање, подстрекавање, наређивање и помагање. Учешће у заједничком злочиначком подухвату такође представља облик одговорности, иако се експлицитно не помиње у одредби наведеној у члану 7 (1) Статута МКТЈ. Овим облицима индивидуалне одговорности треба додати и тзв. командну одговорност из члана 7 (3) Статута МКТЈ.

Када говоримо о подстрекавању, можемо рећи да је то умишљајно навођење, односно изазивање или учвршћивање одлуке код неког лица да изврши одређено кривично дјело. Према томе, нема подстрекавања ако је код извршиоца постојала чврста одлука за извршење дјела. С друге стране, помагање представља умишљајно омогућавање неком лицу да изврши кривично дјело. Оно се састоји из предузимања таквих дјелатности којима се не остварује радња извршења, већ се доприноси њеном остварењу. Према томе, помагач не учествује у остварењу радње извршења, већ само доприноси њеном успјешном остварењу од стране извршиоца.

Радња извршења, као одредба, прије свега покрива физичко извршење дјела од стране самог прекршиоца или кажњиво пропуштање да се предузме одређена радња обавезна по правилима кривичног права. Међутим, извршење једног од кривичних дјела предвиђених члановима 2, 3, 4 и 5 Статута МКТЈ могуће је и кроз учествовање у тзв. заједничком злочиначком подухвату. Радња наређивања састоји се из тога да особа у позицији власти даје упутство другој особи да изврши кривично дјело. Наређивање је слично подстрекавању, али се од овог разликује у томе што особа која наређује мора да има власт у односу на непосредног извршиоца. При томе није потребно да између оптуженог и извршиоца постоји формални однос надређеног и подређеног лица. Како подстрекавање захтијева постојање узрочно-последичног односа између подстрекавања и дјела, по аналогiji се такав однос захтијева и за наређивање. Ово, међутим, не захтијева да се утврди да се дјело не би десило да наређење није издато. Наређивање се може доказати и индиректним путем, а не само писменим наређењима или изјавама свједока о томе да је оптужени издао наређење да се изврши кривично дјело. Претресно вијеће МКТЈ у предмету *Галић* је изразило став да наређење не мора бити у посебној форми, оно се може издати на читав низ различитих начина. Осим уз директан умишљај (*direct intent*), кривична одговорност за наређивање постоји и ако је наредбодавац свјестан знатне вјероватноће (*substantial likelihood*) да ће при извршењу његовог наређења бити почињено кривично дјело. Издавање наређења уз такву свијест треба сматрати пристајањем на злочин (HUMAN RIGHTS WATCH, 2004: 87).

Планирање значи да једна или више особа конципирају (*design*) криминално поступање које представља једно или више кривичних дјела и које потом буде учињено. Довољно је да се покаже како је планирање значајно допринијело таквом криминалном поступању.

За подстрекавање није потребно доказати да дјело не би било извршено без учешћа оптуженог, односно довољно је да се докаже да је подстрекавање значајно допринијело поступку особе која је починила злочин. Осим са директним умишљајем, подстрекавање се може учинити и ако је лице које је подстицало другог на чињење или нечињење било свјесно знатне вјероватноће да ће злочин бити почињен подстакнутим дјеловањем, дакле и са евентуалним умишљајем. Подстрекавање са таквом свјешћу може се сматрати пристајањем на злочин.

Mens rea помагача јесте знање да радња коју предузима припомаже извршењу злочина од стране главног извршиоца, уз свијест о основним елементима дјела које се помаже. Акт помагања мора бити конкретно усмјерен на забрањено дјело. Тамо гдје таква конкретна усмјереност није постојала, МКТЈ је одбацивао наводе тужилаштва о помагању.

Дјело помагања мора имати значајан утицај на извршење главног дјела. У пракси МКТЈ искристалисао се став да се радња извршења код помагања може учинити и нечињењем, под условом да је пропуштање да се дјелује имало значајног утицаја на извршење злочина и да је било праћено одговарајућом *mens rea*. Вјероватноћа да ће присуство значајно охрабрити починиоца утолико је већа уколико особа која је присутна на лицу мјеста има одређени статус. Помагање је могуће и после извршења дјела. Међутим, да би постојало овакво забрањено помагање, морао је у време планирања, припремања или извршења дјела да постоји договор између извршиоца и лица које ће потом бити његов помагач. *Mens rea* код помагања је свијест починиоца да његове радње помажу извршење кривичног дјела главног извршиоца. Помагачу мора бити позната *mens rea* главног извршиоца.

ЗАЈЕДНИЧКИ ЗЛОЧИНАЧКИ ПОДУХВАТ

Иако Статут МКТЈ не помиње изричито заједнички злочиначки подухват као облик индивидуалне кривичне одговорности, тај концепт је нашао мјеста у бројним пресудама Трибунала. Основни облик заједничког злочиначког подухвата обухвата случајеве у којима сви учесници имају исту намјеру да остваре заједнички циљ и предузимају одређене радње усмјерене на његово постизање. Примјер за то је ситуација у којој се више лица договори да изврши убиство, сви имају намјеру да се изврши убиство и учествују у извршењу дјела имајући у томе различите улоге.

Потребно је дакле:

- (1) да се ради о више лица;
- (2) да постоји заједнички пројект, план, или сврха која представља или укључује чињење кривичног дјела и која не мора бити изричито формулисана нити раније договорена, већ може бити импровизирана на лицу мјеста;
- (3) да оптужени учествује у остваривању заједничке сврхе, било тако што изврши неко конкретно кривично дјело из Статута МКТЈ, било тако што на други начин помаже или доприноси извршењу заједничког плана или сврхе (Иванишевић, *et. al.* 2008: 119).

Mens rea за основни облик заједничког злочиначког подухвата јесте да је намјера да се изврши одређено кривично дјело заједничка свим учесницима.

„Системски“ облик заједничког злочиначког подухвата је у ствари варијанта основног облика, с тим да као специфичан елемент садржи постојање организованог система злостављања, као што су логори за

истребљење или концентрациони логори, са заједничком сврхом да се чине злочини над заточеним лицима. *Actus reus* је исти као код основног облика: постоји заједнички пројект, план, или сврха, која представља или укључује почињење кривичног дјела и оптужени учествује у остваривању те заједничке сврхе, било тако што изврши неко конкретно кривично дјело из Статута МКТЈ, било тако што доприноси извршењу заједничког плана или сврхе. *Mens rea* код другог (системског) облика заједничког злочиначког подухвата подразумејева знање да постоји систем злостављања и намеру да се оствари план/пројект злостављања.

Трећа категорија је проширени вид заједничког злочиначког подухвата. Односи се на случајеве у којима постоји заједничка намјера да се почини одређено кривично дјело, али један или више извршилаца почине и оно дјело које је, иако ван оквира заједничког циља, природна и предвидљива посљедица остваривања тог заједничког циља.

Примјер за то би била заједничка намјера или план неке групе да припаднике одређене националности присилно, под пријетњом оружјем, уклоне из свог града, села или регије (да изврше „етничко чишћење“), усљед чега током извршења плана једна или више жртава буду убијене из ватреног оружја. Иако убиство није било изричито садржано у заједничком плану, могло се предвидјети да би присилно премјештање цивила под пријетњом оружјем лако могло довести до смрти једног или више њих. Код трећег облика заједничког злочиначког подухвата, *mens rea* се састоји из два елемента:

у односу на договорене злочине, који улазе у домен заједничке сврхе, тражи се намјера да се учествује у заједничком подухвату и доприноси остварењу његове сврхе.

у односу на злочине ван заједничке сврхе злочиначког подухвата, виност се базира на постојању евентуалног умишљаја код учесника у подухвату. Иако учесник није имао намјеру да се изврше други злочини осим оних изричито или прећутно усаглашених, он ће бити одговоран и за те злочине ако су били природна и предвидљива посљедица дјеловања на постизању заједничког циља, а оптужени је свјесно ушао у ризик (Иванишевић, *et. al.* 2008: 120).

Термини „предвидљивост“ и „природност“, који се односе на додатна дјела (ван усаглашеног циља) захтијевају два додатна појашњења, о томе са чије тачке гледишта се оцјењују, и о томе да ли подразумејевају вјероватноћу или само могућност да и та додатна дјела буду извршена.

КОМАНДНА ОДГОВОРНОСТ

За командну одговорност потребно је, најприје, да постоји однос подређеног и надређеног лица. Такав однос постоји ако надређени има

„ефективну контролу“, односно „фактичку способност да спријечи и казни криминално поступање подређеног“.

Пресудна за доказивање односа подређени – надређени је *defacto* контрола. У пракси ће суд обично претпоставити да тамо гдје постоји *de iure* власт постоји и ефективна контрола, али ако нема доказа о фактичкој контроли од стране формално претпостављеног, кључни услов за постојање командне одговорности није испуњен. С друге стране, ефективна контрола може да постоји и тамо гдје нема формалног односа надређеног и подређеног.

Командна одговорност није облик објективне одговорности. Да би надређени био одговоран, мора да буде доказана његова виност. То значи да мора бити доказано или (1) да је надређени стварно знао да су њему подређена лица извршила или су се спремала да почине злочин, или (2) да је имао разлога да за то зна, односно да је имао на располагању информације које су биле такве природе да је у најмању руку могао бити упозорен на ризик припремања или извршења злочина, тако да су информације указивале на потребу додатне истраге.

Горе наведено представља два елемента командне одговорности. Трећи елемент командне одговорности састоји се у непредузимању неопходних и разумних мјера да би се спријечило извршење кривичног дјела или казнио починилац. Од надређеног се захтијева да уради оно што је изводљиво, дакле да предузме мјере које су у његовој моћи. Медутим, он је обавезан да предузме и мјере које излазе из оквира његових формалноправних надлежности, ако су и такве мјере у границама његових фактичких могућности (Иванишевић, *et. al.* 2008: 122).

КОМАНДНА ОДГОВОРНОСТ ЦИВИЛНИХ ЛИЦА

Ефективну контролу над извршиоцима злочина могу имати и политички лидери и остала цивилна лица, тако да је концепт командне одговорности и на њих примјењив. Разлика у односу на командну одговорност војних лица не би била у концепту, већ у тежини доказивања: по правилу је лакше доказивати командну одговорност војних него командну одговорност цивилних лица, јер војна лица имају одраније установљену функцију унутар прецизно дефинисане хијерархије у којој су команда и контрола сразмјерни рангу. За разлику од командне одговорности у пракси МКТЈ, у командној одговорности онако како је дефинисана Римским статутом из 1998. године, постоји разлика између одговорности војног и цивилног лица. Та разлика се односи на *mens rea* елемент. Војни командант је одговоран ако је знао или је с обзиром на околности које су постојале у релевантно вријеме, требало да зна да је

злочин почињен, односно да ће бити почињен, док је цивилно лице према Римском статуту одговорно само ако је знало или свјесно занемарило информације које су јасно указивале да су подређени починили злочин или да ће га починити. Изгледа да прецедентно право указује на то да злочине против човјечности могу вршити и појединци који то чине у приватном својству, под условом да поступају у сагласности с општом политиком државе, и да за своја злодјела наилазе на подршку политике. Занимљиво је питање да ли злочине против човјечности могу да изврше државни званичници који то чине у приватном својству, а да за то нису добили формално одобрење од њима надређених власти. Мет-анализом се добија податак да би за то био потребан неки облик изричитог или прећутног одобрења или подршке државе или њених органа, или је потребно да на кршење те забране јасно подстиче општа политика владе или, у најмању руку, да се очигледно уклапа у ту политику (ОСЦЕ Мисија у БиХ, 2013: 13).

ЗАКЉУЧАК

Правни појам злочина против човјечности тражи да тај злочин буде извршен као дио широког и систематског напада. Напад је широк ако је извршен снажно, масивно, колективно, са знатном озбиљношћу и усмјерен против бројних жртава. Он је систематичан ако почива на темељитој организацији и припремама, те слиједи образац понашања који је изведен из неке заједничке политике утемељене на јавним или приватним средствима. Та политика, додуше, не треба да буде формално државна политика, али мора бити претходно планирана. Тај напад може да буде и ненасилан у облику наметања одређеног политичког система или положаја, нпр. апартхејда. Он мора да буде усмјерен на цивилно становништво. При томе се у обичајном међународном праву, као и у националном законодавству за постојање овог дјела не захтијева да се радње извршења предузимају за вријеме оружаног сукоба. При томе, треба имати у виду и чињеницу да је Хашки трибунал као конститутивне елементе злочина против човјечности навео следеће: постојање оружаног сукоба, везу са оружаним сукобом, распрострањено и систематско вршење злочина, дискриминаторску намјеру и политичку позадину намјере (али не безусловно). На тај начин су услови за постојање овог злочина знатно сужени.

ЛИТЕРАТУРА

- Ambos, K. (2013). *Treatise on international criminal law*, Volume I, Oxford: Foundations and General Part, Oxford University Press.
- Бабић, М. *et. al.* (2005). *Коментари кривичних/казнених закона и Босни и Херцеговини*. Сарајево: Савијет/Вијеће Европе и Европска комисија.
- Бабић, М.; Марковић, И. (2005). *Кривично право-посебни дио*. Бања Лука.
- Cassese, A. (2013). *Cassese's international criminal law*. Oxford: Oxford University Press.
- Cassese, A. (2005). *Међународно кривично право*. Београд: Београдски центар за Људска права.
- Harland, Ch.; Roche, R.; Strauss, E. (2003). *A Comentary of the European Convention on Human Rights as applied in Bosnia and Herzegovina and at Strasbourg*. Сарајево: Национална и универзитетска библиотека Босне и Херцеговине.
- HUMAN RIGHTS WATCH (2004). *Геноцид, ратни злочини, злочини против човечности – Тематска збирка извода из јуриспруденције Међународног кривичног суда за бившу Југославију*. Београд.
- ОСЦЕ Мисија у БиХ (OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina) (2013) *Приручник за спровођење истрага ратних злочина, злочина против човечности и геноцида у Босни и Херцеговини*.
- Jones, J. R. W. D.; Poweles, S. (2005). *Међународна кривична пракса, (Међународни кривични трибунал за бившу Југославију, Међународни трибунал за Руанду, Међународни кривични суд, Специјални суд за Сијера Леоне, Специјално веће Источног Тимора за тешка кривична дела, Гоњење за ратне злочине на Косову)*. Београд.
- Катић, М. (2015). *Заштита жртва злочина против човечности*. Докторска дисертација, Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосудје.
- Кривични закон БиХ („Службени гласник БиХ“, бр. 03/03)
- Ажурирани статут Међународног кривичног суда за бившу Југославију, усвојен 25. маја 1993. резолуцијом бр. 827 са измјенама и допунама ОД 13. МАЈА 1998. сходно резолуцији бр. бр. 1166, од 30. новембра 2000. сходно резолуцији бр. бр. 1329, од 17. маја 2002. сходно резолуцији бр. бр. 1411, од 14. августа 2002. сходно резолуцији бр. бр. 1431, од 19. маја 2003. сходно резолуцији бр. бр. 1481, од 20. априла 2005. сходно резолуцији 1597, од 28. фебруара 2006. сходно резолуцији 1660, од 29. септембра 2008. сходно резолуцији 1837, од 7. јула 2009. сходно резолуцији 1877.
- Римски статут Међународног кривичног суда (ИСС) од 18.јула 1998.
- Статут Међународног војног суда у Нирнбергу од 8. августа 1945.

BASIC ELEMENTS OF CRIMES AGAINST HUMANITY

Sinisa Karanovic, MA*

Abstract: A crime against humanity is a crime not only against the victims themselves but against humanity as a whole. Crimes against humanity includes the criminal protection of a number of values that are considered basic good of humanity as a whole, ie the protection of basic human rights guaranteed by the entire system of international regulation of the modern era. Therefore, one could say that the main characteristic of this offense that it means behavior that is directed against civilians in violation of basic principles of international humanitarian law, morality and humanity, and characterized by a high degree of inhumanity and cruelty.

Keywords: crimes against humanity, international criminal (humanitarian) law

*Ministry of Internal Affairs of the Republic of Srpska Banja Luka, email: sinisakaranovic1@gmail.com

ДИВЕРГЕНТНОСТ ПОЈМА БЕЗБЈЕДНОСТИ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Стручни рад DOI: 10.7251/BPG1603293S УДК: 341.231.14:327(100)

Давор Стрика*

Апстракт: У овој раду говорићемо о појму безбједности у савременим међународним односима. Наиме, појам безбједности одувјек је био дивергентан појам. Постојала су и постоје опречна мишљења о самом дефинисању појма безбједности. Под безбједношћу се подразумијева и безбједност појединца и безбједност државе. Класично схватање безбједности подразумијевало је физичку сигурност и стабилност државе, дакле, одуство конфликта. Међутим, у савременим међународним односима услед различитих пријетњи и изазова са којима се суочава свака држава долази до усложњавања самог појма и пријетњи безбједности. Према томе, у савременом друштву концепт безбједности подразумијева широк дијапазон појмова и значења. Методом анализе и дескрипције дефинисаћемо појам безбједности, анализирати и представити савремене изазове безбједности, те начине осигуравања исте.

Кључне ријечи: безбједност, међународни односи

ПОЈАМ БЕЗБЈЕДНОСТИ

Безбједност представља основну потребу сваког појединца или државе. Постоје различита схватања и перцепције појма безбједности. Та схватања се дијеле углавном на класично и савремено схватање безбједности. Са аспекта међународних односа, под класичном безбједношћу подразумијевала се углавном безбједност држава, те одсуство конфликта, ратова, сукоба и успјешна њихова међународна сарадња између. У савременом добу, појам безбједности обухвата много шири спектар пријетњи и схватања.

Сам појам безбједности је јако тешко дефинисати. Постоје многе дефиниције и конструкције. Драгишић каже: „Безбједност је одређен систем организованости и уређености. Безбједност као цјеловита и јединствена дјелатност сваког конкретног друштва укључује скуп чинилаца и њихових акција у миру, ванредним приликама и рату. Сви

* Центар за међународне односе; Бања Лука; e-mail: strilebl@hotmail.com.

чиниоци безбједности међусобно су повезани на основу јединствених начела политичког система и правног поретка земље. Закључујемо да је безбједност свеукупан чинилац објективне и субјективне природе који утиче на опстанак и друге битне вриједности људи и њихових група, организација, институција и заједница.“ (Драгишић, 2011: 163).

Дакле, видимо да је безбједност појам са вишеструким значењем. У најопштијем смислу, она подразумијева слободу од страха, пријетњи и физичког насиља. Међутим, безбједност укључује и моралне, идеолошке и нормативне елементе, што је одувијек отежавало њену прецизну дефиницију.

Савремена безбједност са аспекта међународних односа подразумијева међународну сарадњу, колективну безбједност и институционалне аранжмане заштите, али и војне савезе. Да би се остварила глобална, регионална, али и национална безбједност, потребна је широка сарадња између великог броја држава, институција и организација.

Концепт безбједности разликује личну и државну безбједност које су опет уско повезане. Наиме, група либералних теоретичара сматра да је циљ постојања и функционисања државе и њеног самог постојања у заштити безбједности појединца, а самим тим и свих грађана одређене државе, док теоретичари реализма у међународним односима сматрају да је један од основних циљева државе осигуравање њене безбједности.

САВРЕМЕНО СХВАТАЊЕ ПОЈМА БЕЗБЈЕДНОСТИ

Као што смо рекли, савремено схватање безбједности је дивергентан појам. Под безбједношћу се више не сматра само класично (конвенционално) схватање безбједности које је подразумијевало физичку угроженост појединца или државе. У савременом концепту, безбједност подразумијева и неконвенционалне приступе и разумијевање.

Између осталих, пријетње савременом концепту безбједности су рат, глобализација, интеграција и дезинтеграција, храна, ризици здравља и болести, недостатак питке воде, тероризам, расизам и национализам, глобалне институције моћи, национална економија, еколошки ризици, медијске манипулације, сиромаштво, незапосленост, социјалне неједнакости, организовани криминал, економска шпијунажа, религија и ризици, технологија и ризици, људска права, наука и образовање, милитаризација, миграције, трговина људима, геополитика и безбједносне пријетње, насилни екстремизам и радикализам (у БиХ вахабизам, клерикализам и радикални национализам), итд.

Дакле, видјели смо да под савременим концептом безбједности подразумевамо широк дијапазон пријетњи које директно утичу на безбједност и стабилност одређене државе. Угроженост државе представља и угроженост појединца, што је у директној корелацији. Према томе, усљед различитих изазова и пријетњи са којима су државе суочене у 21. вијеку, свјесне су да морају на неки начин да се интегришу и заједничким дјеловањем и сарадњом редукују безбједносне пријетње и изазове. Највеће пријетње безбједности држава до сада су представљали свјетски ратови. Као одговор на свјетске ратове, настају бројне теорије у међународним односима.

ТЕОРИЈЕ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА И БЕЗБЈЕДНОСТ (ЛИБЕРАЛИЗАМ И РЕАЛИЗАМ)

Први свјетски рат, као највећи до тада забиљежен сукоб (у људској историји), указао је на потребну промјену приступа дотадашње сарадње и односа између држава како би се такви ратови спријечили у будућности. Једна од теорија која се бавила спречавањем ратова у будућности била је и либерална теорија међународних односа. Либерализам је парадигма заснована на нади да примјена разума и универзалног морала на међународне односе може довести до сређенијег, праведнијег и кооперативнијег свијета и да се међународна анархија и рат могу држати под контролом путем институционалних реформи које дају овлашћења међународним организацијама и законима (Kegley i Wittkopf, 2006: 80).

У суштини либерализма налази се нагласак на утицају идеја на понашање, једнакост, достојанство и слободу појединца, као и потреба заштите људи од претјеране државне регулативе. Либерализам посматра појединца као скуп моралних вриједности и врлина и тврди да људска бића треба посматрати као циљ умјесто као средство. Он наглашава морални принцип прије него тежњу за влашћу и институције прије него способност као силе које обликују односе између држава, а политику на међународном нивоу не дефинише као борбу за моћи и престижом, него прије као борбу за сагласност (Kegley i Wittkopf, 2006: 80).

Дакле, један од циљева либерала јесте успостављање трајног и свјетског мира. Тај мир, по њима, могућ је једино уз постојање глобалних институција, тј. институција у чијем раду и оснивању би учествовале све државе које би на тај начин директно утицале на спровођење одлука организација. Примјер такве политике и организације јесу Лига народа и Уједињене нације, настале након свјетских ратова. Рат је, по либералима, глобални проблем чије сузбијање захтијева колективну и мултилатералну, а не само националну акцију.

Са друге стране, реализам као теорија настаје након Првог свјетског рата и након краха либералне теорије која је подразумијевала да ће постојање глобалне институције као што је Лига народа моћи осигурати сарадњу међу народима и државама, те спријечити избијање новог свјетског сукоба.

Реализам је теорија базирана на претпоставци да је свјетска политика у суштини и непромјенљиво борба међу државама од којих свака гледа сопствени интерес за премоћ и положај у условима анархије, при чему свака од конкурентских држава тежи за остваривањем сопствених националних интереса (Kegley i Wittkopf, 2006: 85). Кегли и Виткоф истичу и значај реалполитике, за коју кажу да је теоретски поглед који тврди да државе треба да се припремају за рат како би одржале мир.

Потребно је истаћи да усљед незадовољства реализмом и либерализмом долази до стварања неолибералне и неореалистичке теорије.

Неолиберализам објашњава начин на који међународне институције унапређују глобалне промјене, сарадњу, мир и просперитет кроз колективне програме за реформе (Kegley i Wittkopf, 2006: 97). Дакле, неолиберали наглашавају значај међународне сарадње и трговине као начина пацификације односа у међународним пословима. Неолиберали говоре о значају концепта сложене међузависности, те сматрају да је могућност сукоба мања уколико су државе економски и трговински изузетно повезане и зависне једне од других. Осим тога, неолиберали се као и либерали залажу за јачање глобалних институција као још једног начина осигуравања свјетског мира. Док реалисти сматрају да је безбједност државе највећа добит сваке државе, либерали се базирају на економску добит као најважнију.

Са друге стране, неореалисти су свјесни растућег утицаја међународних институција. Ипак, међународне односе и понашање држава покушавају да објасне и дефинишу путем разлика у моћи држава, те ресурса и средстава који су им на располагању. Неореализам се често назива и структурним реализмом јер наглашава утицај глобалне расподеле моћи унутар структуре међународних односа на понашање осталих држава у међународном систему (Kegley i Wittkopf, 2006: 90).

Велики утицај на стварање савременог концепта безбједности између држава остварила је либерална теорија са својим концептом колективне безбједности.

КОЛЕКТИВНА БЕЗБЈЕДНОСТ

Колективна безбједност подразумијева институционалну форму спречавања рата и осугуравања мира кроз: правну забрану агресије и сукоба (Брајан-Келогов пакт из 1928. године о одрицању од рата

као политике или средства); стварање коалиција против агресора и заједничко дјеловање против агресора; постојање међународних институција чији је циљ осигуравање мира.

Амерички предсједник Вилсон је сматрао да суверене државе не могу престати постојати у садашњој форми, нити могу бити укинуте, али би се могле обуздати уз помоћ права и установа, као што је учињено на нивоу унутрашње политике. Управо тај концепт подразумијевао је постојање надржавне организације која би била задужена за свјетски мир. Тај концепт је подразумијевао колективну безбједност, јер би државе заједничким снагама – колективно – радиле на осигуравању мира и стабилности. Теорија колективне безбједности почива на претпоставци како је одржавање мира заједнички интерес свих држава (Bennett i James, 2004: 131).

Повеља Уједињених нација садржи 3 основна елемента осигуравања мира:

1) Одривање од употребе силе као средства за рјешавање међународних спорова.

2) Недјељивост свјетског мира и ангажованост свих чланица међународне заједнице на спречавању аката агресије и угрожавања свјетског мира.

3) Повиновање одлукама међународног ауторитета.

Систем колективне безбједности не искључује силу из свог оперативног механизма. Оснивачи су свјесни да је сила кроз цијелу своју историју имала огромну улогу, али она мора бити контролисана. Сви потписници Повеље уздржаће се, у својим међусобним односима, од пријетњи силом или употребе силе против територијалног интегритета.

Заједничке акције колективне безбједности нису само на војном, већ и на дипломатско-политичком, економском пољу. Према замисли оснивача УН-а, на бази дугорочне политике елиминисало би се ривалство у међународној заједници, а у даљој фази национални системи безбједности интегрисали би се у систем колективне безбједности.

Уколико принудне мјере не доведу до жељених резултата, Савјет безбједности може да предузме принудне мјере, у смислу 41. и 42. члана Повеље, које можемо сврстати у три категорије: 1) политичке, 2) економско-финансијске, 3) војне. Ове три мјере могу бити примијењене појединачно или комбиновано.

ДРЖАВНА БЕЗБЈЕДНОСТ И ВОЈНИ САВЕЗИ

И поред свих видова међународног организовања и постојања разних међународних институција као што су Уједињене нације, Европска унија,

итд., рат и сукоби и даље нису искоријењени. Иако су Уједињене нације дале велики допринос неизбијању трећег свјетског рата, ипак нису у потпуности зауставиле сукобе. Управо из тих разлога, и данас постоје многи војни савези. Државе се одлучују за приступање одређеном војном савезу како би се нашле у кругу пријатеља, истомишљеника, савезника, и слично. Ипак, основни мотив којим се државе воде приликом приступања одређеном војном савезу јесу заштита и осигурање њене безбједности.

Један од највећих војних савеза данашњице јесте НАТО, који броји 28 држава чланица. Сам број чланова Савеза говори о његовом значају и утицају, док његова политика налаже да је напад на једну чланицу напад на све чланице. НАТО можда на најбољи начин показује проблеме осигуравања мира и безбједности у савременом свијету. Наиме, најутицајније државе свијета као што су САД, Велика Британија, Француска, Италија, Канада, и поред чланства и утицаја у Уједињеним нацијама, одлучују се за чланство и активну улогу, те велика улагања у војни савез какав је НАТО, те на развој својих оружаних снага кроз НАТО аранжмане. Све ово нам говори да постојање наднационалних организација и институција за заштиту мира још увијек није трајно рјешење за успостављање свјетског мира. У прилог тој тези говори рапидан наставак наоружавања многих држава, те ширење и јачање војних савеза, на основу чега закључујемо да државе немају повјерења у глобалне безбједносне институције за одржавање мира, већ у снагу свога оружја.

ЗАКЉУЧАК

У овом раду смо писали о концепту и појму безбједности. Видјели смо како се појам безбједности мијењао кроз историју. Данас се под безбједношћу подразумијева широк спектар услова, околности, пријетњи и перспектива. Показали смо који су то савремени изазови безбједности и видјели да и поред постојања колективних међународних организација безбједности и даље постоји потреба за постојањем војних савеза који представљају примарни (и најстарији) вид осигуравања државне сигурности, што довољно говори о међусобном повјерењу између држава и могућности сукоба у будућности.

ЛИТЕРАТУРА

Драгишић, З. (2011). *Систем националне безбедности Републике Србије*. Београд: Факултет безбедности.

- Kegley, C.; Wittkopf, J. (2006). *Svetska politika-Trend i transformacija*. Beograd: Centar za studije Jugoistočne Evrope.
- Bennett, L.; Oliver, J. (2004). *Međunarodne organizacije*. Zagreb: Politička kultura.

DIVERGENCE CONCEPT OF SECURITY IN INTERNATIONAL RELATIONS

Davor Strika*

Abstract: In this article we will talk about the concept of security in contemporary international relations. The concept of security has always been a divergent term. There were and there are different opinions about the definition of the concept of security. Under the term of safety it's understood the safety of the individual and the state also. The classical understanding of security implied the physical security and stability of the country, therefore, the absence of conflict. However, in contemporary international relations, due to various threats and challenges faced by each country comes to the complexities of the concept and the very security threats. Therefore, in modern society, the concept of security includes a wide range of concepts and meanings. In this work, using the method of analysis and description we will define the concept of security, we will analyze contemporary security challenges, and ways of ensuring them.

Keywords: security, international relations

* Center for International Relations; Banja Luka; email: strilebl@hotmail.com.

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

**ИСЛАМСКА ДРЖАВА И НУЖНОСТ МУСЛИМАНСКЕ РЕФОРМАЦИЈЕ
(DER IS UND DIE NOTWENDIGKEIT EINER MUSLIMISCHEN
REFORMATION)**

Превод

DOI: 10.7251/BPG1603303K

УДК: 323.285:327.39]:28(100)

Хахим Катиб (Hakim Khatib)*

Чињеница је да многи Муслимани осуђују Исламску државу као не-исламску. Па ипак, Муслимани се непрестано идентификују са оном представом ислама коју носе џихадисти. Због тога Хахим Катиб (Hakim Khatib) тражи критику исламске вјере.

Такозвана Исламска држава (ИД) до сада није донијела ништа друго до разарања, хаоса и секташтва. Својом стратегијом терора џихадисти су се брзо проширили на велике дијелове источне Сирије и сјеверног и централног Ирака. Они регрутују људе из свих земаља свијета. Исто тако, џихадисти долазе и из Европе, али углавном из муслиманских држава, понајвише из арапског свијета. Док Исламска држава врбује помагаче и симпатизере, сунитски духовници стално позивају на материјалну и моралну подршку сиријским побуњеницима. Хиљаде страних бораца отишле су у Сирију.

ЧВРСТИ САСТАВНИ ДИО ДРУШТАВА

Чини се да Исламска држава спроводи јасно смишљену идеолошку стратегију. Муслиманима, прије свега политичким и вјерским елитама, требало би бити познато да се ова учења још увијек могу наћи у исламским књигама, да се проповиједају у молитвама које се обављају петком и да чак стоје у школским књигама.

Идеологија Исламске државе је једна од више интерпретација два најважнија исламска текста, односно Курана и предања изрека и дјела пророка Мухамеда. Међутим, таква интерпретација ислама која је окренута прошлости за већину муслимана је неприхватљива.

* Хахим Катиб (Hakim Khatib) је доцент за Журналистику, интеркултуролошку комуникацију, као и политику и културу Блиског истока на Универзитету за примјењене науке у Фулди и на Филипс-Универзитету у Марбургу. Он је и главни уредник он-лајн журнала „Mashreq Politics and Culture“. Прилог је први пут објављен у фебруару 2016. године на Qantara.de. Са енглеског превео Daniel Kiecol.

Врховни имам Ал-Азхар универзитета (Al-Azhar) у Каиру, Ахмед ал-Таиб (Ahmed al-Tayeb), рекао је да екстремистичке групе које у име Исламске државе убијају и кољу људе, нити представљају све Муслимане, нити пророка Мухамеда и његово учење. Гнусна дјела ових група ће, напротив, још више укаљати и унаказити поруку ислама.

Поред тога, велики египатски муфтија Шавки Алам (Shawqi Alam) је изјавио да је велика грешка што се једна терористичка организација као што је ИД назива Исламска држава. Ова организација говори и ради против људских и вјерских учења и против правних представа ислама.

НЕ-ИСЛАМСКА ИСЛАМСКА ДРЖАВА

У цијелом арапском свијету медији су преплављени управо вијестима, објашњењима и интерпретацијама које осуђују Исламску државу као неисламску. Истакнути исламски научници из многих дијелова свијета осуђују активности Исламске државе и подржавају поруку да Исламска држава нема везе са учењем ислама, већ да, напротив, доприносе рушењу ислама.

Ако чланови Исламске државе нису исламски и нису прави Муслимани, шта су онда? Све пароле џихадиста се позивају на ислам, исто тако, и њихове интерпретације ислама. На њиховој застави пише: „Нема другог бога осим Алаха, а пророк Мухамед је његов посланик“.

Исламска држава би могла отворити прилику за стварну реформацију исламске вјере, за разлику од покушаја да се једна таква терористичка организација искључи из сфере ислама. Најзад, већина регрута Исламске државе долази из муслиманских, посебно арапских земаља. Они су изникли из арапских друштава и заједница, а у школама и универзитетима учили су из истих вјерских књига. Ишли су у исте џамије и примали су исте поруке као и остатак њихових заједница. Они би могли бити синови, браћа, очеви, сестре и мајке такозваних модерних Муслимана.

Сљедбеници не би требало да одвраћају пажњу са стварног проблема: исламу је потребна темељна реформација и обнова! Ту се не ради о томе да се исламска вјера брани по сваку цијену. Прије се ради о жестокој критици.

Ова реформација вјере мора отпочети већ веома рано – у сектору образовања, у основној школи, у вјерским књигама за дјецу, све до највишег облика теолошког образовања. Једна таква реформација могла би почети у џамијама и на молитвама петком, да би се јачала толеранција и радило на миру. Једна реформација би могла почети и тако што се вјерске институције у арапском свијету и у већинским муслиманским земљама не би мијешале у политику. С друге стране, политичке институције не би требало да инструментализују вјеру и да придобијају вјерске институције ради одржавања на власти.

АПЕЛ ЗА РЕФОРМАЦИЈУ

Успон Исламске државе требало би да буде позив на буђење Муслиманима у цијелом свијету. Муслимани означавају Исламску државу као не-исламску и указују на то да она не представља истински ислам. Означити Исламску државу као не-исламску, међутим, свакако је гест правдања и нема везе са стварношћу. То неће спријечити ни настајање стотина других екстремистичких организација, нити ће поправити имиџ ислама и Муслимана. Због тога би стварну реформу требало вршити на коријенима. Сваки извор би требало темељито и критички простудирати.

Чињеница да је Исламска држава изникла из једног арапског сукоба и да је ислам инструментализован за остварење политичких циљева требало би да пробуди све оне који још увијек вјерују у конгруенцију државе и политике. Коришћење политике за остварење вјерских циљева, као и коришћење вјерске догме за остварење политичких циљева, као посљедицу би могло имати рушење једне од ове двије компоненте. Или политика доминира и разара религију, или религија доминира и разара политику.

У случају Исламске државе, политика влада религијом. Међутим, истицање вјере служи политичкој сврси – власт, легитимитет и доминација. Онај ко користи један такав облик екстремизма неће се устезати и плашити и да употреби и геноцид, само да би елиминисао противник.

Исламски образовани људи треба да се ставе на врх реформације исламске вјере, без обзира на политику и без обзира на линију раздвајања између тобожње „праве“ и „криве“ вјере. Дакако, за то је потребан оквир, како би се поставио камен темељац за овакав процес. Исто тако, политичка вођства држава морају овај процес брижљиво и савјесно држати на оку. Није довољно да Муслимани само осуђују терористичке акте и да их изгрде као не-исламске. Мора постојати стварна промјена, а она мора почети одмах и сада.

Хаким Катиб (Hakim Khatib) је доцент за Журналистику, интеркултуролошку комуникацију, као и политику и културу Блиског истока на Универзитету за примијењене науке у Фулди и на Филипс-Универзитету у Марбургу. Он је и главни уредник он-лајн журнала „Mashreq Politics and Culture“.

Превео и прилагодио: Миленко Мршић*

* Универзитет у Бањој Луци, Висока школа унутрашњих послова, email: mrsict@yahoo.com

Катиб Х., *Безбједност - Полиција - Грађани*, година XII број 3-4/16

Извор:

Deutsche Welle: <http://www.dw.com/de/der-is-und-die-notwendigkeit-einer-muslimischen-reformation/a-19297636>

ПРИКАЗИ

ПРИКАЗ МОНОГРАФИЈЕ „ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ: ПОЈАМ, ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ, КРИВИЧНА ДЕЛА И КРИВИЧНИ ПОСТУПАК“, АУТОРА ПРОФ. ДР МИЛАНА ШКУЛИЋА, РЕДОВНОГ ПРОФЕСОРА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Приказ

DOI: 10.7251/BPG1603309S

УДК: 343.9.02(048.83)

Доц. др Миле Шикман*

Крајем 2015. године, Службени гласник у Београду издао је монографију др Милана Шкулића, редовног професора Правног факултета Универзитета у Београду, под називом: *Организовани криминалитет: појам, појавни облици, кривична дела и кривични поступак*. Дјело је обима 672 странице, а рецензије су потписали угледни професори и научници проф. др Зоран Стојановић (Правни факултет Универзитета у Београду), проф. др Станко Бејатовић (Правни факултет Универзитета у Крагујевцу) и др Јован Ђирић (Институт за упоредно право у Београду). Научна и стручна јавност је изузетно позитивно прихватила наведено издање, тим прије што аутор више од 13 година систематски изучава проблематику организованог криминалитета. Не треба посебно подсећати на монографију *Организовани криминалитет (појам и кривичнопроцесни аспекти)* у издању Досијеа из Београда из 2003. године и *Организовани криминалитет*, коауторство са проф. др Ђорђевићем из 2012. године, у издању Правног факултета Универзитета у Београду. Узимајући у обзир континуитет у проучавању организованог криминалитета, али и укупни научни, стручни и образовни опус професора Шкулића, јасна су очекивања од наведеног издања.

Монографија је систематизована кроз седам поглавља, од којих прва два поглавља разматрају криминолошке аспекте организованог криминалитета, треће поглавље кривичноматеријалне аспекте, док остала поглавља (њих четири) разматрају кривичнопроцесне аспекте, посебне доказне радње, заштиту свједока у кривичним поступцима организованог криминалитета, те проширено одузимање имовинске користи. Наведена систематика детаљно је обогаћена јасном и прецизном структуром, са читавим низом подналова и тематских цјелина.

У првом поглављу, *Појам организованог криминалитета и његове основне феноменолошке и етиолошке особености*, аутор детаљно

* *Универзитет у Бањој Луци, Висока школа унутрашњих послова, email: nacelnik@education.muprs.org*

описује овај криминални феномен. Посебно се истичу потцјелине у којима, на јединствен начин, објашњава карактеристике организованог криминалитета, његову везу са другим облицима криминалитета (тероризмом, корупцијом), те криминалне групе, укључујући и однос малољетника и организованог криминалитета. Треба навести и велики број дефиниција организованог криминалитета које су приказане у овој монографији и свакако могу бити корисне будућим истраживачима ове тематике.

Друго поглавље, *Прилог краткој историји организованог криминалитета – неколико карактеристичних ликова из света организованог криминалитета*, аутор посвећује „иконама“ организованог криминалитета из ранијег периода, које су у значајној мјери утицале не само на организованог криминалитет као злочин већ и на његову „популаризацију“ у правцу масовног феномена, па чак и културолошког идентитета појединих друштвених група. Тако ће читаоци ове монографије на једном мјесту моћи да се упознају са „животом и дјелом“ Ал Капонеа, Лаки Лучана, Мајера Ланског, Пабла Ескобара, Арнолда Ротштајна и других, сагледајући неке заједничке карактеристике и битне разлике између карактеристичних „фигура“ организованог криминалитета.

У трећем поглављу (*Материјални кривичноправни аспекти организованог криминалитета*) дат је приказ општих и посебних дијелова кривичног права који се тичу организованог криминалитета. Тако су приказани појам организованог криминалитета и организоване криминалне групе у кривичноправном смислу, однос организованог криминалитета и саучесништва са посебним компаративним приказом земаља англосаксонске правне традиције. Након тога, аутор је навео кривична дјела чије је извршење карактеристично за активности организованог криминалитета, као што су удруживање ради вршења кривичних дјела, отмица, изнуда, кривична дјела у вези са забрањеним психоактивним супстанцама, ропство, трговина људима и злоупотреба остваривања права азила, прање новца и друга.

Четврто поглавље (*Основни кривичнопроцесни аспекти реаговања на организованог криминалитет*) је садржајно најбогатије и састоји се од два дијела. У првом дијелу аутор даје приказ субјеката и органа сузбијања организованог криминалитета, са освртом на неке међународне органе и организације које се баве сузбијањем организованог криминалитета. У другом дијелу, кроз 14 потцјелина, аутор излаже примјену Законика о кривичном поступку у кривичним поступцима чији су предмет кривична дјела организованог криминалитета. Овај дио је посебно обогаћен компаративним приказима сузбијања организованог криминалитета у појединим земљама, а приказани су и кривични свједоци у Енглеској,

Њемачкој и Аустрији, информанти и основни начини задобијања „кооперативних свједока“ у Сједињеним Америчким Државама, и друго.

У трећем поглављу, *Посебне доказне радње у функцији сузбијања организованог криминалитета*, аутор полази од тога да се: „њихов *ratio* заснива на појму, природи и основним карактеристикама организованог криминалитета (а у одређеној мјери и других кривичних дјела), а из чега директно произлазе и велике доказне тешкоће када је он у питању, ради чијег се превазилажења нужно морају примјењивати доказни методи који иначе никако нису уобичајени у случајевима класичног криминалитета или би чак тада били штетни или потенцијално опасни по већину грађана“. Сходно наведеном, обрађене су посебне доказне радње, уз навођење компаративних приказа, практичних искустава, те карактеристичких примјера судске праксе.

Шесто поглавље, *Заштита сведока у кривичним поступцима чији су предмет кривична дела организованог криминалитета*, аутор посвећује свједоцима, и то заштити оне категорије која својим свједочењем може у великој мјери допринијети расвјетљавању и доказивању кривичних дјела организованог криминалитета. Обрађени су међународноправни аспекти, те заштита свједока према правилима законских прописа у Србији.

У седмом поглављу (*Проширено одузимање имовинске користи*) аутор обрађује једну врло важну тему, с обзиром на значај одузимања имовинске користи у поступку сузбијања организованог криминалитета. Посебно је значајан осврт на финансијске истраге, као и на управљање одузетом имовином, те проблеми са којима се суочавају органи надлежни за одузимање имовинске користи.

На крају монографије, аутор је дао попис коришћене литературе, која може бити важан извор и за друга истраживања из ове области.

Уколико се наведеном дода препознатљив стил писања аутора, систематичност и прецизност, коришћење правничке, стручне терминологије на разумљив, јасан начин, онда нема сумње у погледу доприноса ове монографије научној, стручној и широј јавности. Наиме, примјењивост ове монографије као обавезне литературе на студијама на којима се изучава посматрана проблематика је неупитна и неопходна. Оно што се чини значајнијим јесте примјењивост ове монографије у стручном, свакодневном раду агенција за спровођење закона (судова, тужилаштва, полиције) у сузбијању организованог криминалитета, јер су на једном мјесту систематизована феноменолошка и етилошка, кривичноправна (материјална и процесна), те друга питања (заштита свједока и одузимање имовинске користи) која су од значаја за ефикасно сузбијање организованог криминалитета. На крају, поједини дијелови монографије могу бити занимљиви и за ширу читалачку јавност, посебно они у којима аутор на интересантан начин описује организовани

криминалитет, даје његову историјску генезу, те описује значајне „ликове“, тј. актере организованог криминалитета. Наведени садржаји су обogaђени компаративним приказима, мноштовом примјера из праксе, али и искуственим ставовима аутора, којима се у значајној мјери обogaђују приказани садржаји.

Из свега призилази јасна препорука студентима (посебно постдипломских и докторских студија), практичарима (судијама, тужиоцима, полицијским службеницима), али и широј јавности (истраживачима, новинарима, итд.), да не само прочитају, већ и користе монографију *Организовани криминалитет: појам, појавни облици, кривична дела и кривични поступак*, којом је професор Милан Шкулић обогатио домаћу литературу из овог подручја истраживања.

ЧАСОПИС БЕЗБЈЕДНОСТ, ПОЛИЦИЈА, ГРАЂАНИ

-УПУТСТВО АУТОРИМА-

Поштовани,

У часопису *Безбједност, полиција, грађани* Министарства унутрашњих послова Републике Српске објављују се изворни и прегледни научни радови, претходна саопштења, научне полемике, стручни чланци, коментари судских одлука, прилози из међународног научног и стручног живота, излагања са научних и стручних скупова, прикази књига и сл. наставника и сарадника Високе школе унутрашњих послова Бања Лука као и осталих научних радника из земље и иностранства.

Часопис излази на српском језику и ћирилици, а наслов рада, титула аутора, институција у којој је запослен, апстракт и кључне ријечи чланака су преведени на енглески језик. Радови који нису достављени на српском, објављују се на изворном језику у складу са правописом тог језика, уз навођење садржаја и апстракта чланка на српском, односно енглеском језику.

Часопис излази два пута годишње.

Радове који не задовољавају основне критеријуме часописа у погледу структуре рада и правила цитирања, редакција неће узети у разматрање. Уколико рукопис одговара стандардима часописа, упућује се на анонимну рецензију. Сваки рад оцјењују најмање два објективна рецензента, одабрана из реда признатих стручњака из уже научне области. По рецензији, рукописи се шаљу ауторима с примједбама и приједлозима за отклањање недостатака. Исправљене рукописе, аутори треба да врате редакцији у року од пет дана од дана пријема захтјева за дораду и исправку рада.

Достављањем рукописа за објављивање у часопису, аутори пристају на постављање својих радова на интернет страници часописа, односно на интернет страници Високе школе унутрашњих послова у Бањој Луци. Аутори преносе на часопис право на објављивање достављених текстова и ниједан њихов дио не може се репродуковати без писмене сагласности уредника часописа. Часопис задржава и сва остала права, изузев уколико није другачије договорено с аутором.

Аутори приликом писања радова за часопис *Безбједност, полиција, грађани* треба да уважавају сљедећа правила:

I ТЕХНИЧКА УРЕЂЕНОСТ РАДА

Рад мора бити сачињен у *Microsoft Wordu*, ћириличким писмом, фонтом *Times New Roman*, величине 12 pt.

Рукописи, по правилу, не треба да буду дужи од једне половине табака, изузетно један табак. Једна половина табака износи 8 страна од 28 редова са 66 знакова у реду, односно 14400 знакова.

Табеле и графички прикази треба да буду урађени у *Microsoft Wordu*. Свака табела и графикон треба да буду означени бројем и да имају одговарајући наслов (**нпр.: Графикон бр. 1.**). Наслов и назив табеле и графикона стављају се изнад табеле и графичког приказа, док се извор наводи испод, уређен по правилима цитирања часописа.

Једначине се пишу у графичком едитору за једначине, искључиво у *Microsoft Equation* и постављају се на почетак реда. На десном рубу реда, у истом реду у којем је написана једначина, у угластој загради треба назначити њен број, почевши од броја 1.

Фотографије (слике) морају бити припремљене за црно-бијелу штампу, тј. ако је изворна слика у бојама које се у црно бијелој штампи не разликују, боје се морају замијенити „растером“ тј. различитим графичким знаковима које је потребно објаснити у легенди. У слике се уноси само најнужнији текст потребан за разумијевање, као што су мјерне варијабле с њиховим димензијама, кратко објашњење на кривуљама и слично. Остало се наводи у легенди испод слике. Максимална величина слике је 13 cm x 17 cm.

Научни и стручни радови морају да садрже: име и презиме аутора, назив и сједиште установе у којој ради, наслов рада, сажетак (апстракт) с основним налазима рада (обима од 100 до 250 ријечи), кључне ријечи (до десет ријечи), излагање суштине рада, закључак (до једне стране) и листу референци, те наслов рада, апстракт и кључне ријечи (*Key words*) на енглеском језику. Саставни дијелови сажетка (апстракта) су: циљ истраживања, коришћени методи, резултати и кратак закључак. У листи референци, наводе се библиографске референце, као што су монографије, чланци и др., и остали извори, као што су закони, коришћене интернет адресе, збирке судских одлука и сл. Референце се исписују азбучним редом у складу са предвиђеним стандардима.

У односну на претходно поменуто аутори нужно требају испоштовати сљедеће:

а) Наслов рада: 12 pt., bold, централно равнање (*alignment centered*), велика слова.

б) Име аутора/коаутора: 11 pt., централно равнање (*alignment centered*).

- в) Институције и Е-mail адресе: *11 pt., italic* (пишу се у фусноти).
- г) Апстракт и кључне ријечи: 11pt. потпуно равнање (*Alignment justified*).
- д) Текст рада: 12 pt., потпуно равнање (*alignment justified*), називи цјелина великим словима без редног броја (*Alignment centered*), називи подцјелина малим словима *italic*, централно равнање.
- е) Литература: 11 pt., без редног броја испред; референтни извори се наводе према абецедном реду.
- ф) Наслови слика: *11 pt., italic*, центрирано испод слике.
- г) Наслови табела: *11 pt., italic*, центрирано изнад табеле.
- х) Референце: 10 pt., наводити их у фусноти.

II ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА

У часопису *Безбједност, полицаја, грађани* користи се стил цитирања - **АПА стандард** (Publication Manual of the American Psychological Association) у складу са **чланом 56 Правилника о публикавању научних публикација („Службени гласник Републике Српске“, бр. 77/10)**. Цитирање аутора се врши у тексту, без подножних напомена). С тим у вези аутори су дужни уважавати сљедећа правила цитирања:

ЦИТИРАЊЕ У ТЕКСТУ (књиге, чланци, дисертације):

Књиге, чланци и дисертације се наводе на сљедећи начин: Када је у питању један аутор чији се дио књиге, чланка или дисертације цитира у загради се наводи презиме аутора, година издања књиге и број странице (**нпр. Кунић, 2006: 148**), а уколико је у питању парафразирање или резимирање дијела текста аутора није неопходно наводити број странице (**нпр. Кунић, 2006**). Уколико је у питању страни аутор, презиме се наводи у изворном облику на страном језику (**нпр. Roxin, 1963:148**).

Уколико је нпр. књига писана у коауторству наводе се оба аутора (**нпр. Прерадовић и Симеуновић, 2007: 145**), а уколико је ријеч о три или више аутора наводи се презиме првог аутора и латинска скраћеница *et al.* (**нпр. Бабић et al., 2006: 1054**)

Уколико се цитира више радова истог аутора, било књига или чланака, а уколико аутор има више објављених радова исте године који се цитирају, уз годину се додају латинична слова a, b, c, d, итд., последи чега слиједи само број стране (**Лазаревић, 2000a: 67**).

Уколико се цитира више различитих аутора онда се у загради наводе аутори оргиналних радова по реду објављивања и раздвајају се тачком-зarezом (**нпр. Бошковић, 2010, 25; Шкулић, 2011: 68**).

Секундарно цитирање се врши на сљедећи начин: **(нпр. Вуковић, 2004, цитирано код Крстић, 2004:110).**

а) Књиге, чланци и дисертације

Књиге се наводе на сљедећи начин: прво презиме (послије чега слиједи зарез) и прво име аутора, година издања у загради, назив уџбеника италиком (*italic*), назив издавача и мјесто издања (курентом). Између наведених дијелова референце ставља се тачка. Навођење назива издавача није обавезно, али је пожељно. Након овога пише се страница са које је цитирање преузето **(нпр. Кунџић, П. (2006). Управно право. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова).**

Уколико се у књизи помиње више мјеста гдје је издата, наводе се прва два раздвојена цртом **(нпр. Tierney, J. (2006). Criminology. Harlow – London: Pearson).**

Чланци се наводе на сљедећи начин: презиме и прво слово имена аутора, затим у загради година издања. Након тога пише се назив чланка у часопису (курентом), па назив часописа (*italic*), и на крају број часописа са страницом која се цитира. Назив часописа и број одвајају се зарезима. **(нпр. Шкулић, М. (2010). Начело законитости у кривичном праву. Анали Правног факултета у Београду, 1/2010, 57 – 69.**

Када се наводи чланак у зборнику радова на српском или другом језику овог говорног подручја, послѣ назива зборника који је писан курзивом, послѣ имена уредника у загради се наводи назнака „ур.“ или „ед.“, односно одговарајућа скраћеница у другом језику (нпр., у њемачком „Hrsg.“). Затим се наводи назив рада италиком, па издавач, и на крају странице на којима се налази рад **(нпр. Buchanan, A. (1994). Liberalism and Group Rights.. In J. L. Coleman, A. Buchanan (eds). Essays in Honour of Joel Feinberg. Cambridge University Press, 1–15).**

Уколико постоји више аутора књиге или чланка (до три), раздвајају се тачком-зарезом **(нпр. Бавцон, Љ.; Шелих, А.; Корошец, Д.).**

Уколико се наводи књига или чланак са више од три аутора, наводи се прво презиме па прво слово имена и само првог од њих, уз додавање скраћенице ријечи *et alia* (*et al.*) курзивом **(нпр. Бошковић, М. *et al.*).**

Необјављене докторске дисертације се наводе на сљедећи начин: **Павловић, З. (2005). Циљне оријентације у учењу. Необјављена докторска дисертација, Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет.**

б) Правни прописи и електронски извори

Правни прописи се наводе на сљедећи начин: пуним називом у куренту – обично, потом се курзивом наводи гласило у коме је пропис објављен, а послѣ запете број и година објављивања, поново у куренту

– обично. Уколико ће се поменути закон цитирати и касније, приликом првог помињања последице црте наводи се скраћеница под којом ће се пропис даље појављивати (нпр. **Закон о полицијским службеницима – ЗПС, Службени гласник РС, бр. 43/10** или **Закон о општем управном поступку – ЗУП, Службени гласник РС, бр. 13/02**).

Уколико је правни пропис измјењиван и допуњаван, наводе се sukcesивно бројеви и године објављивања измјена и допуна (нпр. **Закон о дјечијој заштити, Службени гласник РС, бр. 4/02, 17/08 и 1/09**).

Навођење судских одлука треба да садржи што потпуније податке (врста и број одлуке, датум када је донесена, публикација у којој је евентуално објављена).

Цитирање текстова с интернета треба да садржи назив цитираног текста, датум приступа страници и адресу интернет странице (нпр. **European Commission for Democracy through Law, Opinion on the Constitution of Serbia**. Преузето 24.05.2013. са сајта [http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDLAD\(2007\)-004-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDLAD(2007)-004-e.asp)).

Поред наведеног, аутори треба да уважавају и сљедеће напомене:

Члан, став и тачка прописа означава се скраћеницама чл., ст. и тач., а иза посљедњег броја не ставља се тачка (нпр. **ЗКП, чл. 5, ст. 2, тач. 3** или **КЗ, чл. 5, 6, 9 и 10** или **ЗПС, чл. 4–12, итд.**).

Инострана имена транскрибују се на ћирилицу на српском језику како се изговарају, а приликом првог помињања у тексту њихово презиме наводи се у загради у изворном облику на страном језику курзивом, нпр.: Годме (*Gaudemet*) или Шенке (*Schönke*).

Латинске и друге стране ријечи, интернет адресе и сл. пишу се курзивом.

Сви цитирани извори у тексту рада треба да се налазе у попису литературе.

Извори који нису кориштени у раду не треба да се налазе у попису литературе.

Када од истог аутора наводимо више радова, критеријум поретка је година издања (прво иду раније издати радови па новији).

Ако се уз име аутора налази и коаутор, радови у коауторству се наводе иза ауторских.

Ако рад нема аутора, наслов дјела или институција којој се приписује ауторство заузимају мјесто аутора, односно прво мјесто.

